2015 M.
NOBELIO
PREMIJOS
LAUREATĖ

SVETLANA
ALEKSIJEVIČ

CINKO BERNIUKAI

Alma littera

SVETLANA
ALEKSIJEVIČ

CINKO
BERNIUKAI

Iš rusų kalbos vertė
Algimantas Mikuta

Alma littera
VILNIUS / 2017

Versta iš: Светлана Алексиевич,
ЦИНКОВЫЕ МАЛЬЧИКИ.
Москва : Время, 2016

ISBN 978-609-01-2670-7

Tūkstantis aštuoni šimtai pirmųjų metų sausio dvidešimtą dieną Dono atamano Vasilijaus Orlovo kazokams įsakyta žygiuoti į Indiją. Mėnuo skiriamas kelionei iki Orenburgo, o iš ten trys mėnesiai „per Buchariją ir Chivą prie upės Indo". Netrukus trisdešimt tūkstančių kazokų perkirs Volgą ir patrauks gilyn į kazachų stepes.

Kovojant už valdžią. Rusijos XVII amžiaus politinės istorijos puslapiai. M., Mysl, 1988, 475 psl.

1979 metų gruodį sovietinė vyriausybė priėmė nutarimą apie kariuomenės įvedimą į Afganistaną. Karas vyko 1979–1989 metais. Jis tęsėsi devynis metus vieną mėnesį ir devyniolika dienų. Per Afganistaną perėjo daugiau nei pusė milijono ribotojo sovietinės armijos kontingento karių. Sovietinės ginkluotosios pajėgos kare iš viso prarado 15 051 žmogų. Dingo be žinos ir pakliuvo į nelaisvę 417 kariškių. 2000 metų duomenimis, negrįžę iš nelaisvės ir nerasti tebebuvo 287 žmonės...

Polit.ru, 2003 m. lapkričio 19 d.

PROLOGAS

– Esu viena... Dabar man ilgai teks būti vienai...

Jis nužudė žmogų... Mano sūnus... Virtuviniu kirvuku, kuriuo kapodavau mėsą. Grįžo iš karo ir štai užmušė... Rytą parnešė ir padėjo kirvuką atgal, į spintelę, kur laikau indus. Man regis, kad tą pačią dieną aš jam muštinukus paruošiau... Po kurio laiko per televiziją pranešė ir vakariniame laikraštyje parašė, kad žvejai miesto ežere ištraukė lavoną... Gabalais... Skambina man draugė:

– Skaitei? Profesionali žmogžudystė... Afganistano braižas...

Sūnus buvo namuose, gulėjo ant sofos, skaitė knygą. Aš dar nieko nežinojau, nieko nenujaučiau, bet kažkodėl po šių žodžių pažvelgiau į jį... Motinos širdis...

Jūs negirdit šunų lojimo? Ne? O aš girdžiu, vos pradedu apie tai pasakoti, iškart girdžiu šunų lojimą. Laksto šunys... Ten, kalėjime, kur jis dabar sėdi, didžiuliai juodi vilkšuniai... Ir žmonės juodai aprengti, visi juodi... Sugrįžtu į Minską, einu gatve, pro duonos parduotuvę, vaikų darželį, nešuosi pieną ir batoną ir girdžiu šunų lojimą. Kurtinantį lojimą. Aš darausi kaip trenkta... Kartą bemaž po mašina pakliuvau...

Galėčiau vaikščioti prie sūnaus kapo kauburėlio... Gulėti šalia jo... Bet nežinau... Nežinau, kaip man gyventi su šia nelaime... Kartais netgi baisu eiti į virtuvę, matyti spintelę, kurioje gulėjo kirvukas... Ar jūs negirdit? Nieko negirdit... Ničnieko?

Šiandien nebežinau, koks tas mano sūnus. Kokio sulauksiu po penkiolikos metų? Jis nuteistas penkiolikai metų griežto režimo... Kaip aš jį auklėjau? Jam patiko pramoginiai šokiai... Mudu buvom nuvažiavę į Leningradą, aplankėm Ermitažą. Knygas kartu skaitėme... (*Verkia.*) Tai Afganistanas atėmė mano sūnų...

...Gavom iš Taškento telegramą: pasitikit, lėktuvas toks ir toks... Išpuoliau į balkoną, norėjau rėkti iš visų jėgų: „Gyvas! Mano sūnus gyvas grįžo iš Afganistano! Tas baisusis karas man pasibaigė!“ – ir

praradau sąmonę. Į oro uostą mes, žinoma, pavėlavome, lėktuvas buvo seniai atskridęs, sūnų radome skverelyje. Gulėjo ant žemės įsikabinęs rankomis į žolę, stebėjosi, kad ji tokia žalia. Netikėjo sugrįžęs... Tačiau džiaugsmo jo veide nebuvo matyti...

Vakare mus aplankė kaimynai, atsivedė mažą dukrelę, įrišę jai į plaukus ryškiai mėlyną kaspiną. Jis, pasisodinęs ją ant kelių, glaudžia prie savęs ir verkia, ašaros teka ir teka. Todėl, kad jie ten žudė. Ir jis... Vėliau aš supratau.

Pasienyje muitininkai nugvelbė importines glaudes. Amerikietiškas. Negalima... Taip ir atskrido be apatinių. Man vežė chalatą, tais metais man sukako keturiasdešimt, chalatą taip pat atėmė. Senelei vežė skarelę – irgi atėmė. Jis atskrido tik su gėlėmis. Su kardeliais. Bet džiaugsmo jo veide nebuvo.

Rytmetį atsikelia visiškai normalus: „Mamyt! Mamyt!" Vakarop veidas apniunka, akys įdumba... Nemoku apsakyti... Pradžioje negėrė nė lašo... Sėdi, žiūri į sieną... Pašoka nuo sofos, stveria striukę...

Užstoju duris.

– Kur dabar, Valiuša?

Jis pažvelgia į mane kaip į tuščią vietą. Išeina.

Vėlai grįžtu iš darbo, gamykla toli, antra pamaina, skambinu prie durų, o jis neatidaro.

Neatpažįsta mano balso. Be galo keista, na gerai, neatpažįsta draugų balsų, bet mano? Juolab kad tik aš jį taip vadinu – „Valiuša". Sakytum, visą laiką kažko laukia, bijo. Nupirkau jam naujus marškinius, matuoju, ar tinka, žiūriu: rankos supjaustytos, randuotos.

– Kas čia?

– Menkniekiai, mamyt.

Paskui sužinojau. Po teismo... Mokomojoje kuopoje pjovėsi venas... Per parodomuosius mokymus buvo radistas, nespėjo užmesti radijo stotelės ant medžio, netilpo į tam skirtą laiką, ir seržantas privertė jį iškuopti iš tualeto penkiasdešimt kibirų ir pražingsniuoti su jais prieš rikiuotę. Jis ėmė nešioti kibirus ir prarado sąmonę. Ligoninėje jam buvo nustatytas lengvas nervų sukrėtimas. Tuomet naktį bandė persipjauti venas. Antrą sykį jau Afganistane... Prieš išeidamas į reidą patikrino: radijo stotelė neveikia. Dingo deficitinės

detalės, kažkas iš saviškių nugvelbė... Kas? Vadas apkaltino bailumu, tarsi jis būtų paslėpęs tas detales, kad nereikėtų su visais eiti į reidą. O jie gi ten vieni iš kitų viską vogdavo, išardydavo mašinas, detales nešdavo į *dukanus*, parduodavo. Pirkdavo narkotikų, cigarečių. Maisto. Jie nuolatos buvo alkani.

Per televizorių rodė laidą apie Editą Piaf, mudu kartu ją žiūrėjome.

– Mama, – paklausė manęs, – o ar žinai, kas yra narkotikai?

– Ne, – pamelavau jam, o pati vis seku: ar tik nerūko?

Jokių pėdsakų. Vis dėlto ten jie vartojo narkotikus – gerai žinau.

– Kaip ten, Afganistane? – kartą paklausiau.

– Tylėk, mamyt.

Kai kur nors išeidavo, skaitydavau jo laiškus iš Afganistano, norėjau prisikasti iki esmės, suvokti, kas jam yra. Nieko ypatingo laiškuose neradau, rašo, kad pasiilgo žalios žolės, senelės prašo nusifotografuoti ant sniego ir atsiųsti jam nuotrauką. Bet aš mačiau, jaučiau, kad jis nesitveria savyje, kažkas jame vyksta. Man buvo sugrąžintas kitas žmogus... Tai ne mano sūnus. Pati išsiunčiau jį į kariuomenę. Šaukimas jam buvo atidėtas. Norėjau, kad jis taptų vyriškesnis. Tikinau sūnų ir save, kad kariuomenėje jis sustiprės, subręs. Išsiunčiau į Afganistaną su gitara, atsisveikinimui suruošiau saldų stalą... Jis sukvietė draugus, mergaites... Pamenu, nupirkau dešimt tortų.

Vienintelį kartą jis prakalbo apie Afganistaną. Pavakary... Užeina į virtuvę, aš triušį ruošiu. Dubenėlis kraujo. Jis pamerkia pirštus į tą kraują, pakelia prie akių. Apžiūrinėja. Ir sako pats sau:

– Parveža draugą išdraskytais viduriais... Jis prašo, kad pribaigčiau... Ir aš jį pribaigiu...

Pirštai kruvini... Nuo triušio skerdenos, ji šviežia... Tais pirštais jis čiumpa cigaretę ir žengia į balkoną. Daugiau tą vakarą su manim nė žodžio.

Nuėjome pas daktarus. Grąžinkit man sūnų! Gelbėkit! Viską papasakojau... Apžiūrėjo jį, ištyrė, bet, išskyrus radikulitą, nieko nerado.

Kartą grįžtu namo: užstalėje ketvertas nepažįstamų vaikinų.

– Mamyt, jie iš Afgano. Sutikau stotyje. Neturi kur pernakvoti.

– Aš jums tučtuojau iškepsiu saldų pyragą. Akimoju, – kažkodėl apsidžiaugiau.

Pas mus jie pragyveno savaitę. Neskaičiavau, bet manau, kad išgėrė tris dėžes degtinės. Kiekveną vakarą namuose rasdavau penkis nepažįstamus žmones. Penktasis buvo mano sūnus. Nenorėjau klausytis jų šnekų, bijojau. Betgi tame pačiame bute... Nejučiom nugirdau... Tie žmonės pasakojo: kai tykodavo pasaloje, jiems duodavo stimuliatorių, kad būtų drąsesni. Bet tai buvo laikoma paslaptyje. Kokiu ginklu geriau užmušti... Iš kokio nuotolio. Paskui, kai visa tai nutiko, daug ką prisiminiau... Vėliau ėmiau mąstyti, viską paskubom prisimindama. O ligi tol mane kaustė baimė: „Ai, – kalbėjau pati sau, – jie tiesiog pamišėliai. Kažkokie nenormalūs."

Naktį... Prieš tą dieną... Kai jis nužudė... Sapnavau, kad laukiu sūnaus, o jo vis nėra ir nėra. Ir štai parveda man jį... Parveda tie keturi *afganai*. Ir numeta ant nešvarių cementinių grindų. Ar suprantat, mūsų namuose tokios grindys... Virtuvėje... Cementinės – kaip kalėjime.

Tuo metu jis jau buvo įstojęs į Radiotechnikos instituto parengiamąjį fakultetą. Gerą rašinį parašė. Buvo laimingas, kad jam viskas sekasi. Net ėmiau manyti, kad apsiramino. Pradės mokytis. Ves mergaitę. Bet ateina vakaras... Bijau vakaro... Jisai sėdi ir nykiai žiūri į sieną. Užminga krėsle... Man maga pulti prie jo, užstoti kelią ir niekur neišleisti. O dabar vis sapnuoju sūnų: jis mažiukas ir prašo valgyti... Visada alkanas. Tiesia rankas... Visuomet sapne matau jį mažiuką ir skriaudžiamą. O gyvenime? Kartą per du mėnesius – pasimatymas. Keturios valandos pokalbio per stiklą...

Per metus du pasimatymai, kai galiu jį bent pamaitinti. Ir tasai šunų lojimas... Vis sapnuoju tą šunų lojimą. Jis veja mane iš visur.

Aplink mane ėmė rėžti sparną toks vyriškis... Atnešė gėlių... Kai tik atnešė, ėmiau rėkti: „Traukitės nuo manęs šalin, aš žmogžudžio motina!" Pirmomis dienomis bijojau sutikti ką nors iš pažįstamų, užsidarydavau vonioje ir laukdavau, kad užgriūtų sienos. Man atrodė, kad gatvėje visi mane atpažįsta, rodo pirštais, šnabžda: „Pamenat tą kraupų atvejį... Tai jos sūnus nužudė. Ketvirčiavo žmogų.

Afganistano braižas..." Išeidavau iš namų tik naktį, klausydavausi nakties paukščių. Atpažindavau iš balsų.

Vyko tardymas... Praėjo keletas mėnesių... Jis tylėjo. Nuvažiavau į Maskvą, į Burdenkos karo ligoninę. Susiradau ten vaikinus, tarnavusius specialiosios paskirties dalinyje, kaip ir jis. Pasipasakojau...

– Vaikinai, už ką mano sūnus galėjo užmuti žmogų?

– Tikriausiai buvo už ką.

Turėjau pati įsitikinti, kad jis galėjo tai padaryti... Nužudyti... Ilgai klausinėjau jų, kol supratau: galėjo. Klausinėjau apie mirtį... Netgi ne apie mirtį, apie žudynes. Tačiau tasai pokalbis nekėlė jiems ypatingų pojūčių, jausmų, kuriuos tokios šnekos paprastai kelia žmonėms, neregėjusiems kraujo. Jie kalbėjo apie karą kaip apie darbą, kuriame reikia žudyti. Vėliau sutikau vaikinų, kurie grįžo iš Afganistano, o kai Armėnijoje įvyko žemės drebėjimas, išvyko ten su gelbėjimo būriais. Mane domino, tiesiog persekiojo klausimas: ar jiems buvo baisu? Ką jie patyrė regėdami mirtį? Ne, jiems nebuvo baisu, netgi jų gailesčio jausmas buvo atbukęs. Sudarkytos... suplėšytos į gabalus... kaukolės, kaulai... Palaidotos po žeme ištisos mokyklos... Klasės... Kaip sėdėjo mokinukai pamokoje, taip ir susmego į žemę. O jie prisimindavo ir pasakodavo apie kitką: kokius gausius vyno rūsius atkasdavo, kokį konjaką, kokį vyną gerdavo. Juokavo: būtų neblogai, kad dar kur nors sudrebėtų. Bet tik šiltuose kraštuose, kur auga vynuogės ir daromas geras vynas... Tai ką, nejaugi jie sveiki? Jų psichika normali?

„Aš jo ir mirusio nekenčiu." Neseniai jis man taip parašė. Po penkerių metų... Kas tada įvyko? Tyli. Tik žinau, kad tasai vyrukas, vardu Jura, gyrėsi Afganistane uždirbęs krūvą čekių. O vėliau paaiškėjo, kad jis tarnavo Etiopijoje, buvo praporščikas. Apie Afganistaną melavo...

Teisme tik advokatė pasakė, kad teisiamas ligonis. Kad teisiamųjų suole – ne nusikaltėlis, o ligonis. Kad jį reikia gydyti. Tačiau tada, prieš septynerius metus, teisybė apie Afganistaną dar buvo slepiama. Jie visi buvo vadinami didvyriais. Kariais internacionalistais. O mano sūnus tapo žmogžudžiu... Todėl, kad padarė tai čia, ką jie darė ten. Už ką jiems ten buvo duodami medaliai ir ordinai...

Kodėl teisiamas jis vienas? Neteisiami tie, kurie jį ten pasiuntė? Išmokė žudyti? Aš jo šito nemokiau! (*Nesitvardydama* šaukia.)

Jis užmušė žmogų mano virtuviniu kirvuku... O rytą parnešė kirvuką ir padėjo į spintelę. Kaip paprasčiausią šaukštą ar šakutę...

Pavydžiu motinai, kurios sūnus grįžo be abiejų kojų... Tegul jis nekenčia jos, kai pasigeria. Nekenčia viso pasaulio... Tegul puola ant jos kaip žvėris. Ji perka jam prostitutes, kad neišprotėtų... Pati kartą meiluže pabuvo, nes jis brovėsi į balkoną, norėjo iššokti iš devinto aukšto. Aš su viskuo sutinku... Visoms motinoms pavydžiu, netgi toms, kurių sūnūs guli kapuose. Sėdėčiau sau prie kauburėlio ir būčiu laiminga. Nešiočiau gėles.

Ar girdit šunų lojimą? Jie bėga paskui mane. Aš girdžiu...

Motina

IŠ UŽRAŠŲ KNYGUČIŲ
(rašyta kare)

1986 metų birželis

Daugiau nebenoriu rašyti apie karą... Užuot rėmusis gyvenimo filosofija, vėlei turiu mąstyti apie išnykimo filosofiją. Kaupti begalinę nebūties patirtį. Kai baigiau rašyti „Karo veidas nemoteriškas“, ilgai negalėjau žiūrėti, kaip vaikui paprasčiausiai susitrenkus nosį bėga kraujas, sprukdavau tolyn nuo žvejų, paežerėje linksmai švystelinčių ant smėlio iš gelmių ištrauktą žuvį, mane pykindavo nuo sustingusių išsprogusių jos akių. Kiekvienas turime savas jėgų atsargas, leidžiančias iškęsti skausmą – fizinį ir psichologinį; manosios buvo išsemtos ligi dugno. Mane varė iš proto automobilio partrenktos katės kniaukimas, nusisukdavau nuo sutraiškyto ant kelio kirmino. Nuo sudžiūvusios varlės... Ne kartą man dingtelėdavo, kad gyvūnai, paukščiai, žuvys taip pat turi savo kančių istoriją. Kada nors ji bus parašyta.

Ir staiga. Jeigu galima sakyti „staiga“. Eina septintieji karo metai... Tačiau mes ničnieko apie jį nežinome, išskyrus herojiškus televizijos reportažus. Laikas nuo laiko esame verčiami sudrebėti nuo parvežtų iš tolybių cinko grabų, kurie niekaip netelpa siauruose *chruščiovkų* koridoriuose. Nugriaudėja gedulingi saliutai – ir vėl tylu. Mūsų mitologinis mentalitetas nepajudinamas – esame teisingi ir didūs. Ir visados teisūs. Dega rusena paskutinieji pasaulinių revoliucinių idėjų atšvaitai... Niekas nepastebi, kad gaisras jau kieme. Kad užsidegė nuosavas namas. Prasidėjo Gorbačiovo pertvarka. Puolame pasitikti naujo gyvenimo. O kas gi mūsų laukia priešaky? Ką sugebėsime nuveikti tiek metų priverstinai miegoję letargo miegu? O mūsų berniukai žūva kažkur tolybėse nežinia už ką...

Apie ką šnekama aplink? Apie ką rašoma? Apie internacionalinę pareigą ir geopolitiką, apie mūsų valstybės interesus ir pietines sienas. Ir žmonės tuo tiki. Tiki. Motinos, neseniai raudojusios ir alpusios virš aklinų geležinių dėžių, kuriose joms buvo grąžinti sūnūs, sako kalbas mokyklose ir karo muziejuose, ragina kitus berniukus „atlikti savo pareigą tėvynei“. Cenzūra akylai seka, kad karo reportažuose nebūtų minimos mūsų kareivių žūtys, esame tikinami, kad sovietinės kariuomenės „ribotasis kontingentas“ padeda

draugiškai afganų tautai tiesti tiltus, kelius, statyti mokyklas, išvežioti po kišlakus trąšas bei miltus, o sovietiniai gydytojai priiminėja gimdymus afganų ligoninėse. Sugrįžę kareiviai skambina mokyklose gitaromis ir dainuoja apie tai, apie ką reikėtų šaukte šaukti.

Su vienu iš jų ilgokai šnekėjau... Norėjau išgirsti, ar kankinamai sunku pasirinkti – šauti ar nešauti? O jam čia tarsi jokios dramos. Kas yra gerai? Kas blogai? Ar gerai užmušti „vardan socializmo"? Šitiems berniukams dorovę apibrėžia karo įsakymas. Tiesa, kalbėdami apie mirtį, jie kur kas atsargesni negu mes. Iškart matyti atstumas tarp mūsų.

Kaip tuo pat metu gyventi istorijoje ir apie ją rašyti? Juk nedera kiekvieną gyvenimo gabalą, visą egzistencinį purvą sugriebus už pakarpos vilkti knygon. Istorijon.

„Tikrasis sielvartas turi šimtą atspindžių." (V. Šekspyras. Ričardas III)

...Pustuštėje autobusų stoties salėje sėdėjo karininkas su kelioniniu lagaminu, o šalia liesas plikagalvis kareiviškai apkirptas berniokėlis šakute knaisiojo žemę nudžiūvusio fikuso dėžėje. Kaimo moterys be didelių gudrybių prisėdo prie jų ir išklausinėjo: kur, kodėl, kas? Karininkas lydėjo namo kareivį, išsikrausčiusį iš proto: „Nuo pat Kabulo kasa. Ką nutveria, su tuo ir kasa: lopeta, šakute, pagaliu, tušinuku." Berniokas kilstelėjo galvą: „Reikia pasislėpti... Iškasiu plyšį... Man greit pavyksta. Mes tai vadinam brolių kapais. Iškasiu didžiulį plyšį, kad visi tilptume..."

Pirmą kartą gyvenime išvydau akies didumo vyzdžius...

Stoviu miesto kapinėse... Aplink šimtai žmonių. Viduryje – devyni grabai, aptraukti raudonu kartūnu. Kalba kariškiai. Atsisveikinimo žodį taria generolas. Juodai apsirengusios moterys verkia. Žmonės tyli. Tik maža mergaičiukė su kasytėmis springsta ašaromis prie karsto: „Tėti! Tėtuk! Kur tu? Žadėjai man parvežti lėlę. Gražią lėlę! Aš tau pripiešiau pilną sąsiuvinį namukų ir gėlyčių... Aš tavęs laukiu..." Jaunas karininkas griebia mergaitę ant rankų ir

neša į juodą volgą, bet mes dar ilgai girdime: „Tėti! Tėveli. Mylimas tėtuk..."

Kalba generolas... Moterys juodais drabužiais verkia. Mes tylime. Kodėl mes tylime?

Aš nenoriu tylėti... Ir nebegaliu rašyti apie karą.

1988 metų rugsėjis

Rugsėjo 5 d.

Taškentas. Oro uoste tvanku, kvepia arbūzais, ne oro uostas, o turgavietė. Antra valanda nakties. Be jokios baimės tarp taksi ratų nardo storos puslaukinės katės, sako, iš Afganistano. Įdegusios kurortinės minios vidury tarp dėžių ir pintinių su vaisiais straksi pasispirdami ramentais jauni kareiviai (berniūkščiai). Niekas į juos nekreipia dėmesio, visi jau pripratę. Jie miega ir valgo čia pat, ant grindų, pasitiesę senus laikraščius ir žurnalus, savaitėmis negali nusipirkti bilietų į Saratovą, Kazanę, Novosibirską, Kijevą... Kur juos suluošino? Ką jie ten gynė? Niekam neįdomu. Tik mažas berniukas neatitraukia nuo jų išplėstų akių ir girta elgetėlė prisigretina prie vieno kareiviuko.

– Ateik... Pagailėsiu...

Jis nustumia ją ramentu. O jinai neįsižeidžia, tik priduria kažkokius liūdnus moteriškus žodžius.

Greta manęs sėdi karininkai. Šneka apie tai, kad mūsiškiai protezai niekam tikę. Apie vidurių šiltinę, cholerą, maliariją ir hepatitą. Apie tai, jog pirmaisiais karo metais nebuvo nei šulinių, nei virtuvių, nei pirčių, nebuvo kuo plauti indų. Ir dar apie tai, kas ką parsiveža: kas „vidiaką", kas magnetofoną – „Sharp" ar „Sony". Įsimenu, kokiomis akimis jie žiūri į gražias pailsėjusias moteris lengvomis vasarinėmis suknelėmis...

Ilgai laukiame karinio lėktuvo į Kabulą. Šnekama, kad pirmiau pakraus techniką, o paskui žmones. Laukia koks šimtas. Visi kariškiai. Netikėtai daug moterų.

Kalbų nuotrupos:

– Prastėja klausa. Pirmiausia nustojau girdėjęs čiulbančius danguje paukščius. Kontūzijos į galvą padarinys... Tarkim, startos balso nebegirdžiu visai. Įsirašiau į magnetofoną ir leidžiu visu garsu...

– Iš pradžių iššauni, o paskui aiškiniesi, kas ten buvo – moteris ar vaikas. Kiekvienam savas košmaras...

– Asiliukas per susišaudymą gula ant šono, šaudymas liaujasi – strykt ant kojų.

– Kas mes esame Sąjungoje? Prostitutės? Žinom. Kad bent kooperatiniam butui užsidirbtume. O vyrai? Ką vyrai? Visi geria.

– Generolas kalbėjo apie internacionalinę pareigą, apie pietinių šalies sienų gynybą. Netgi susigraudino: „Nuvežkit ledinukų. Juk jie vaikai. Geriausia dovana – saldainiai."

– Karininkas buvo jaunas. Sužinojo, kad jam nupjauta koja: pravirko. Veidelis tarsi mergaitės, šviesiai rausvas. Aš iš pradžių bijojau numirėlių, ypač jei be kojų arba be rankų. Paskui pripratau...

– Paima į nelaisvę. Nupjausto galūnes ir užveržia timpomis, kad nenukraujuotų ir nenumirtų. Taip suluošintus palieka, mūsiškiai susirenka strampus. Jie nori mirti, yra gydomi priverstinai. Iš ligoninės nenori grįžti namo.

Muitininkai pamato, kad mano sakvojažas tuščias; „Ką veži?" – „Nieko." – „Nieko???" Nepatiki. Priverčia išsirengti ligi kelnaičių. Visi veža po du tris lagaminus.

Lėktuve man tenka vieta greta grandinėmis pririšioto šarvuočio. Dar laimė, kad majoras greta manęs blaivas, visi kiti lėktuve girti. Netoliese kažkas miega užgriuvęs ant Markso biusto (socialistinių vadų portretai ir biustai suversti be jokių pakuočių), skraidinami ne tik ginklai, bet ir visokiausi reikmenys sovietiniams ritualams. Raudonuoja vėliavos, kaspinai...

Sugaudžia sirenos...

– Kelkitės. Kitaip pramiegosit dangaus karalystę. – Jau artėjant prie Kabulo.

Leidžiamės.

...Patrankų gaudesys. Patruliai su automatais ir neperšaunamomis liemenėmis reikalauja leidimo.

Nebenorėjau daugiau rašyti apie karą. Bet šit esu tikriausiame kare. Visur karo žmonės, karo reikmenys. Karo metas.

Rugsėjo 12 d.

Ganėtinai nedorovinga stebėti svetimą narsumą ir riziką. Vakar ėjome pusryčiauti į valgyklą, pasisveikinome su sargybiniu. Po pusvalandžio jį užmušė atsitiktinai į įgulos teritoriją įskridusi minos skeveldra. Visą dieną bandėme prisiminti to vaikinuko veidą.

Žurnalistai čia vadinami pasakų sekėjais. Rašytojai irgi. Mūsų rašytojų grupėje vien vyrai. Veržiasi į tolimiausias užkardas, nori eiti į mūšį. Vieno iš jų klausiu:

– Kodėl?

– Man įdomu. Sakysiu: buvau Salange. Pašaudysiu.

Negaliu atsikratyti pojūčio, kad karas – vyriškos prigimties kūrinys, man beveik nepasiekiamas. Bet karo buitis įspūdinga. Apolineras rašo: „Ak, koks gražus yra karas."

Kare viskas atrodo kitaip: ir tu, ir gamta, ir tavo mintys. Dabar suvokiu, kad žmogaus mintis gali būti itin žiauri.

Klausinėju visur: kareivinėse, valgykloje, futbolo aikštėje, vakarais šokiuose – pasitaiko netikėtai šį tą išgirsti ir apie taikų gyvenimą.

– Šoviau tiesiu taikymu ir pamačiau, kaip išsitaškė žmogaus kaukolė. Pamaniau: pirmas. Po mūšio – sužeistieji ir nukauti. Visi tyli... Aš tebesapnuoju tramvajus. Neva važiuoju tramvajumi namo. Maloniausias prisiminimas: mama kepa pyragus. Namai kvepia saldžia tešla...

– Draugauji su geru vaikinu... O vėliau matai ant akmenų ištaškytas jo žarnas. Imi keršyti.

– Tykom karavano. Pasaloje dvi tris dienas. Tįsome karštame smėlyje, darome po savim. Baigiantis trečiai dienai pasiunti. Su tokiu įsiūčiu paleidi pirmąją papliūpą. Kai viskas baigiasi, nutyla šūviai, paaiškėja: karavanas gabeno bananus ir džemą. Prisivalgėm sadumynų visam gyvenimui...

– Paėmėm į nelaisvę keletą *dušmanų*... Tardom: „Kur kariniai sandėliai?“ Tyli. Porą įlaipinom į malūnsparnį, pakėlėm: „Rodyk. Kur?“ Tyli. Vieną išmetėm ant uolų...

– Užsiimti meilės reikalais kare ir po karo – visiškai ne tas pat. Kare viskas tarsi pirmą kartą...

– Pleškina „Grad“... Lekia minos... O troškimas tik vienas: gyventi! Gyventi! Gyventi! Tačiau tu nieko nežinai apie kitos pusės kančias. Ir nenori žinoti. Gyventi – ir viskas! Gyventi!

Parašyti (papasakoti) apie save visą teisybę, pasak Puškino, fiziškai neįmanoma.

Kare žmogų gelbsti tai, kad sąmonė išskysta, atsipalaiduoja. Bet mirtis aplink absurdiška, atsitiktinė. Be aukštesnės prasmės.

...Ant tanko raudonais dažais: „Atkeršysim už Malkiną.“

Vidury gatvės klūpėjo jauna afganietė prie užmušto vaiko ir klykė. Taip tikriausiai klykia tik sužeisti žvėrys.

Važiavome pro sunaikintus kišlakus, panašius į suartus laukus. Negyvas apleisto žmogaus būsto molis atrodė baisesnis už tamsą, iš kurios kas nors gali šauti.

Ligoninėje padėjau pliušinį meškiuką ant afganistaniečio berniuko lovos. Jis sugriebė meškiuką dantimis ir šypsodamas žaidė, abidvi jo rankos buvo nutrauktos. „Tavo rusai šaudė, – man buvo išversti jo motinos žodžiai. – O pati ar turi vaikų? Ką? Berniuką ar mergaitę?“ Taip ir nesupratau, ko daugiau jos žodžiuose – siaubo ar atleidimo.

Pasakojama apie žiaurumus, kurių imasi modžahedai, kankindami mūsų belaisvius. Panašu į viduramžius. Bet čia iš tikrųjų kitas amžius, kalendorius rodo keturioliktą šimtmetį.

Lermontovo „Mūsų laikų didvyryje“ Maksimyčius vertina papjovusio Belos tėvą kalniečio veiksmus: „Aišku, pagal jų papročius jis visiškai teisus“, – nors ruso požiūriu toks poelgis žvėriškas. Rašytojas užčiuopia nuostabų rusų bruožą – gebėjimą įeiti į kitataučių padėtį, matyti ir suvokti „jų akimis“.

O dabar...

Rugsėjo 17 d.

Su kiekviena diena man aiškėja, kaip žmogus ritasi žemyn. Retai kada vėl pakyla.

Dostojevskio romane Ivanas Karamazovas sako: „Žvėris niekuomet negali būti toks žiaurus kaip žmogus, artistiškai žiaurus, meniškai."

Taip, numanau: mes to nenorime žinoti, nenorime girdėti. Tačiau bet kuriame kare, kad ir dėl ko kariaujama, kad ir kas kariauja, Julijus Cezaris ar Josifas Stalinas, žmonės žudo vieni kitus. Vyksta žudynės, bet pas mus apie tai nepriimta galvoti, netgi mokyklose mes kažkodėl kalbame ne apie patriotinį, o apie karinį patriotinį auklėjimą. Nors ko man čia stebėtis? Viskas aišku: karinis socializmas, karinė valstybė, kariškas mąstymas.

Žmogui baisūs tokie išbandymai. Žmogus jų neatlaiko. Medicinoje tai vadinama bandymais su gyvaisiais organizmais.

Vakare kareivių bendrabutyje priešais viešbutį kažkas leido magnetofoną. Aš irgi klausiausi „afganiškų" dainų. Vaikiški, dar nesusiformavę balsai gergždami mėgdžiojo Vysockį: „Saulė krito kišlake kaip didžiulė bomba", „Mums nereikia garbės. Mums svarbu išgyvent", „Kodėl mes žudom? Kodėl esam žudomi?", „Pamirštu senų draugų aš veidus", „Afganistane, tu daugiau nei pareiga. Tu visas mūsų pasaulis", „Kaip didžiuliai paukščiai vienakojai straksi palei jūrą", „Negyvas niekam nepriklauso. Veide jo neapykanta išblėso".

Naktį sapnavau tokį sapną: mūsų kareiviai grįžta į Sąjungą, o aš neva juos lydžiu. Prieinu prie vieno berniuko, jis nebylys išpjautu liežuviu. Buvęs nelaisvėje. Iš po kareiviškos uniformos kyšo ligoninės pižama. Aš jo kažko klausiu, o jis rašo tik savo vardą: „Vanečka... Vanečka..." Aiškiausiai žinau jo vardą – Vanečka... Iš veido panašus į vaikinuką, su kuriuo kalbėjausi dieną, anas vis kartojo: „Manęs mama namuose laukia."

Važiavome nurimusiomis Kabulo gatvelėmis pro pažįstamus plakatus miesto centre: „Komunizmas – šviesi ateitis", „Kabulas – taikos miestas", „Liaudis ir partija vieningos". Mūsų plakatai, atspausdinti mūsų spaustuvėse. Mūsų Leninas čia stovi iškėlęs ranką...

Susipažinau su kino operatoriais iš Maskvos.

Jie filmavo, kaip kraunamas lėktuvas „Juodoji tulpė“. Nepakeldami akių pasakoja, kad numirėliai aprengiami senomis penktojo dešimtmečio uniformomis, dar su galifė kelnėmis, kartais guldomi neaprengti, nes pritrūksta netgi šių uniformų. Senos lentos, surūdijusios vinys... „Į šaldytuvą privežė naujų užmuštųjų. Pradviso tarsi pašvinkusia šerniena.“

Kas manimi patikės, jei taip rašysiu?

Rugsėjo 20 d.

Mačiau kautynes...

Trys kareiviai užmušti... Temstant visi vakarieniavome, niekas neprisiminė kautynių ir nukautųjų, nors šie buvo suguldyti kažkur netoliese.

Teisė nežudyti žmogaus. Nesimokyti žudyti. Ši teisė neįrašyta į jokią konstituciją.

Karas yra visas pasaulis, o ne įvykis... Kare viskas atrodo kitaip: ir peizažas, ir žmogus, ir žodžiai. Įsimena teatrališki karo reginiai: sukasi tankas, aidi komandos... Švytinčių kulkų trasos tamsoje...

Galvoti apie mirtį – tarsi galvoti apie ateitį. Kažkas tarsi nutinka laikui, kai galvoji apie mirtį ir čia pat ją matai. Greta mirties baimės – mirties trauka...

Nieko nereikia išgalvoti. Didžiųjų knygų ištraukos čia pat. Jų esama visur.

Klausantis pasakojimų (gana dažnai!) stulbina agresyvus mūsų berniukų naivumas. Berniukų, neseniai baigusių sovietinę dešimtmetę. O aš siekiu iš jų išgirsti nuoširdų žmogaus dialogą su savimi pačiu.

O vis dėlto kokia kalba mes kalbame patys su savimi, su kitais? Man patinka šnekamoji kalba, jos niekas nevaržo, ji sklando laisvai. Ji tarsi smaginasi ir švenčia – sintaksė, intonacijos, akcentas – ir šitai leidžia tiksliai atkurti jausmą. Aš stebiu jausmus, o ne įvykius. Žiūriu, kaip kito mūsų jausmai, o ne įvykiai. Galbūt darbas, kurį darau, panašus į istoriko, tik aš stebiu tai, kas nepalieka pėdsakų. Toks skirtumas. Kas nutinka didiesiems įvykiams? Jie

patenka istorijon, o štai mažieji įvykiai, be galo svarbūs mažajam žmogui, dingsta be pėdsakų. Šiandien vienas berniukas (dėl gležnos ir ligotos išvaizdos menkai panašus į kareivį) pasakojo, kad žudyti yra neįprasta, bet sykiu azartiška. Ir kaip baisu šaudyti žmones.

Argi tai pateks į istoriją? Kiekvienoje savo knygoje užsispyrėliškai darau tą patį – bandau susiaurinti istoriją iki atskiro žmogaus.

Maniau, kad neįmanoma knygos apie karą rašyti kare. Kad trukdo gailestis, neapykanta, fizinis skausmas, draugystė... Ir laiškas iš namų, po kurio nesinori gyventi... Sakoma, kad žudant stengiamasi nežiūrėti į akis netgi kupranugariui. Čia nėra ateistų. Visi prietaringi.

Man priekaištauja (ypač karininkai, rečiau kareiviai), kaip, girdi, aš, pati nešaudžiusi, nepabuvusi taikiniu, – kaipgi galiu parašyti ką nors apie karą? O gal ir gerai, kad pati nešaudžiau.

Kur tas žmogus, kuriam net mintis apie karą sukelia kančią? Aš jo nerandu. Bet vakar palei štabą gulėjo negyvas niekam nematytas paukštis. Keista... Kariškiai priėję mėgino atspėti, kas toks. Gailėjosi.

Mirusiųjų veidai tarsi persmelkti įkvėpimo... Niekaip negaliu priprasti prie beprotiškos karo kasdienybės – vanduo, cigaretės, duona... Ypač kai išeiname iš kareivinių ir kopiame į kalnus. Tenai esi vienas prieš gamtą ir likimą. Gal kulka pralėks pro šalį, gal nepralėks? Kas iššaus pirmas – tu ar jis? Ten suvoki, kad žmogus atėjęs iš gamtos, o ne iš visuomenės.

O Sąjungoje televizija rodo, kaip čia sodinamos draugystės alėjos, kurių nė vienas iš mūsų nematėme ir nesodinome...

Dostojevskio „Kipšuose“ sakoma: „Žmogaus įsitikinimai ir žmogus – tarsi du gana skirtingi dalykai... Kalti visi... jeigu tuo visi patikėtų.“ Kita jo mintis: žmonija apie save žino daugiau, kur kas daugiau, negu suspėta užfiksuoti literatūroje. Anot rašytojo, toji mintis ne jo, o V. Solovjovo.

Jeigu nebūčiau skaičiusi Dostojevskio, mano neviltis būtų didesnė...

Rugsėjo 21 d.

Kažkur tolumoje dunda „Grad". Kraupu, nors ir toli.

Po didžiųjų XX amžiaus karų ir masinių žudynių reikia kitokios etinės ir metafizinės nuostatos, kad galėtum rašyti apie šiuolaikinius (mažuosius) karus, tokius kaip Afganistano. Tenka galvoti apie smulkius dalykus, asmeninius ir atskirus. Apie vieną žmogų. Apie tą, kuris kažkam vienintelis. Ne itin svarbu, kaip į jį žiūri valstybė, o koks jis yra motinai, žmonai. Vaikui. Kaip mums susigrąžinti normalų regėjimą?

Mane domina ir kūnas, žmogaus kūnas, siejantis gamtą su istorija, gyvastį su kalba. Svarbios visos fizinės smukmenos: kaip keičiasi kraujas saulėje, kas vyksta žmogui mirštant... Gyvenimas savaime yra nuostabus meninis reiškinys ir, kad ir kokie baisūs atrodo šie žodžiai – nepaprastai meniška žmogaus kančia. Tamsioji meno pusė. Štai vakar mačiau, kaip buvo rankiojami kūnai, ištaškyti prieštankinės minos. Galėjau nežiūrėti, bet nuėjau, kad galėčiau aprašyti. Štai rašau...

Nors vargu ar reikėjo eiti. Girdėjau karininkus šaipantis už nugaros: kaipgi, persigąs panelė. Nuėjau, ir nieko didvyriško nenutiko, nes aš ten apalpau. Gal nuo kaitros, gal nuo sukrėtimo. Noriu būti sąžininga.

Rugsėjo 23 d.

Pakilau malūnsparniu... Iš viršaus išvydau šimtus jau paruoštų cinko grabų, gražiai ir baisingai spindinčių saulėje...

Susidūręs su tokiais dalykais pamanai: literatūra dūsta savo rėmuose... Kopijuojant, fiksuojant faktus galima išreikšti tik kas regima akimis, o ar kas nors pasiges to, kas vyksta, kruopščios ataskaitos? Reikia kažko kito... Įsimintinų akimirkų, išplėštų iš gyvenimo...

Rugsėjo 25 d.

Grįšiu iš čia kaip laisvas žmogus... Buvau nelaisva, kol nepamačiau, ką mes čia darome. Buvo baisu, jaučiausi vieniša. Grįšiu ir niekada daugiau neisiu į jokį karo muziejų...

* * *

Knygoje neminiu tikrų pavardžių. Vieni žmonės prašė išsaugoti išpažinties paslaptį, kiti norėjo patys viską pamiršti. Pamiršti tai, ką Tolstojus vadina kintančiu žmogumi. Jis apima visa.

Bet dienoraštyje pavardes išsaugojau. Gal kada nors mano herojai panorės, kad kiti juos atpažintų.

Kapitonas Sergejus Amirhanianas; vyresnysis leitenantas Vladimiras Agapovas, tarnybos vadas; Tatjana Belozerskich, tarnautoja; Viktorija Vladimirovna Bartaševič, žuvusio eilinio Jurijaus Bartaševičiaus motina; eilinis Dmitrijus Babkinas, operatorius taikytojas; Saja Jemeljanovna Babuk, žuvusios medicinos sesers Svetlanos Babuk motina; Marija Terentevna Bobkova, žuvusio eilinio Leonido Bobkovo motina; Olimpiada Romanovna Baukova, žuvusio eilinio Aleksandro Baukovo motina; Tatjana Nikolajevna Boguš, žuvusio eilinio Viktoro Bogušo motina; Viktorija Semionovna Valovič, žuvusio vyresniojo leitenanto Valerijaus Valovičiaus motina; Tatjana Geisenko, medicinos sesuo; vyresnysis leitenantas Vadimas Gluškovas, vertėjas; kapitonas Genadijus Gubanovas, lakūnas; Ina Sergejevna Galovniova, žuvusio vyresniojo leitenanto Jurijaus Galovniovo motina; majoras Anatolijus Devetjarovas, artilerijos pulko propagandininkas; eilinis Denisas L., granatsvaidininkas; Jekaterina Nikitična Platicina, žuvusio majoro Aleksandro Platicino motina; eilinis Vladimiras Jerochovecas, šaulys granatsvaidininkas; Sofija Grigorjevna Žuravliova, žuvusio eilinio Aleksandro Žuravliovo motina; Natalija Žestovskaja, medicinos sesuo; Marija Onufrejevna Zilfigarova, žuvusio eilinio Olego Zilfigarovo motina; vyresnysis leitenantas Vadimas Ivanovas, išminuotojų būrio vadas; Galina Fiodorovna Ilčenko, žuvusio eilinio Aleksandro Ilčenkos motina; eilinis Jevgenijus Krasnikas,

motorizuotasis šaulys; Konstantinas M., karinis patarėjas; viršila Jevgenijus Kotelnikovas, žvalgų kuopos sanitarijos instruktorius; eilinis Aleksandras Kostakovas, ryšininkas; vyresnysus leitenantas Aleksandras Kuvšinikovas, minosvaidininkų būrio vadas; Nadežda Sergejevna Kozlova, žuvusio eilinio Andrejaus Kozlovo motina; Marija Kiseliova, tarnautoja; eilinis Tarasas Kecmuras; majoras Piotras Kurbanovas, kalnų šaulių kuopos vadas; praporščikas Vasilijus Kubikas; eilinis Olegas Leliušenka, granatsvaidininkas; eilinis Aleksandras Leletka; Sergejus Loskutovas, karo chirurgas; seržantas Valerijus Lisečionokas, ryšininkas; eilinis Aleksandras Lavrovas; Vera Lysenko, tarnautoja; eilinis Andrejus Metlickis, žvalgas; majoras Jevgenijus Stepanovičius Muchortovas, bataliono vadas, ir jo sūnus jaunesnysis leitenantas Andrejus Muchortovas; Lidija Maksimovna Mankevič, žuvusio seržanto Dmitrijaus Mankevičiaus motina; Galina Mliavaja, žuvusio kapitono Stepano Mliavojaus žmona; eilinis Vladimiras Michalapas, minosvaidininkas; eilinis Maksimas Medvedevas, aviacijos taikytojas; Aleksandras Nikolajenka, malūnsparnių grandies vadas; Olegas L., malūnsparnio pilotas; Natalija Orlova, tarnautoja; Galina Pavlova, medicinos sesuo; eilinis Vladimiras Pankratovas, žvalgas; eilinis Vitalijus Ružencevas, vairuotojas; eilinis Sergejus Rusakas, tankistas; vyresnysis leitenantas Michailas Sirotinas, lakūnas; vyresnysis leitenantas Aleksandras Suchorukovas, kalnų šaulių grandies vadas; seržantas Timofejus Smirnovas, artileristas; Valentina Kirilovna Sanko, žuvusio eilinio Valentino Sanko motina; Nina Ivanovna Sidelnikova, motina; papulkininkis Vladimiras Simaninas; seržantas Tomas M., pėstininkų būrio vadas; Leonidas Ivanovičius Tatarenka, žuvusio eilinio Igorio Tatarenkos tėvas; seržantas Vadimas Trubinas, specialiojo būrio kovotojas; kapitonas Vladimiras Ulanovas; Tamara Fadejeva, gydytoja bakteriologė; Liudmila Charitončik, žuvusio vyresniojo leitenanto Jurijaus Charitončiko žmona; Ana Chakas, tarnautoja; majoras Valerijus Chudiakovas; praporščikė Valentina Jakovleva, slaptojo skyriaus viršininkė...

PIRMOJI DIENA

„Daug kas ateis su mano vardu...“

Rytą nuaidėjo ilgas kaip automato papliūpa skambutis.

– Klausyk, – neprisistatęs prabilo jis, – skaičiau tavo paskvilį, jei dar nors eilutę išspausdinsi...

– Kas jūs?

– Vienas iš tų, apie kuriuos tu rašai. Mes dar būsim *pašaukti, mums dar duos ginklų, kad padarytume tvarką. Jums teks atsakyti už viską. Drąsiau skelbkit savo pavardes ir nesidangstykit slapyvardžiais. Nekenčiu pacifistų. Ar kada kopei į kalnus su pilnu nešuliu, ar važiavai šarvuočiu kepinant penkiasdešimčiai laipsnių karščiui? Ar užuodi naktį bjaurią dygiakrūmių smarvę? Neužuodi? Ne... Vadinasi, neliesk! Tai priklauso mums! Kam tau reikia? Esi boba, gimdyk vaikus!*

– Kodėl nesakai savo vardo?

– Neliesk! Geriausią draugą, jis man buvo kaip brolis, iš reido celofano maiše parnešiau... *Skyrium galva, skyrium rankos, kojos... Oda nudirta lyg šernui... Sukapota skerdiena... O griežė smuiku, eilėraščius rašė.* Štai jis *ir galėjo parašyti, o ne tu... Praėjus porai dienų po laidotuvių jo motina buvo išvežta* į *psichinę. Miegodavo kapinėse, ant jo kapo.* Žiemą *sniege. Tu. Tu... Neliesk šito. Mes kareiviai, buvom ten pasiųsti. Mes vykdėm įsakymą. Aš daviau karinę priesaiką. Vėliavą atsiklaupęs bučiavau.*

– „Žiūrėkit, kad jūsų kas nesuklaidintų, nes daug kas ateis su mano vardu." Naujasis Testamentas. Evangelija pagal Matą.

– Išminčiai! Per dešimtmetį visi tapo išminčiais. Norite išlikti švarutėliai? O mes, vadinasi, juodieji... Tu netgi nežinai, kaip lekia kulka. Automato rankose nesi laikiusi... Nusispjaut man į jūsų *naujuosius testamentus. Aš savo tiesą celofano maiše parnešiau... Skyrium galva, skyrium rankos... Kitos tiesos nėra...*

Telefono ragelyje pasigirdo gaudesys, panašus į tolimą sprogimą.

Vis dėlto man gaila, kad mudu neišsikalbėjome... Gal tai buvo mano pagrindinis herojus...

Autorė

– Mane pasiekdavo tik balsai. Kad ir kaip stengiausi, jie buvo beveidžiai. Čia suskambėdavo, čia pradingdavo. Regis, spėjau pagalvoti: mirštu. Ir pramerkiau akis... Atsigavau Taškente šešioliktą dieną po sprogimo. Kai sugrįžta sąmonė, jautiesi itin šlykščiai, rodos, geriau nė negyventi... Kelio sugrįžti atgal nebėra... Būtų patogiau. Migla ir šleikštulys, netgi ne šleikštulys, o nenutrūkstamas springimas, tarsi plaučiai būtų pilni vandens. Ilgai kapstaisi iš tokios būklės. Migla ir šleikštulys... Skaudėjo galvą nuo savo paties šnabždesio, garsiau kalbėti negalėjau. Prieš tai būta Kabulo ligoninės. Kabule man atvėrė kaukolę – tenai buvo košė, išrankiojo smulkius kaulelius, surinko ir varžtais sutvirtino kairę ranką, jau be sąnarių. Pirmasis pojūtis: apmaudu, kad niekas negrįš, nebematysiu draugų, didžiausia nuoskauda – negalėsiu užsikarti ant turniko.

Dvejus metus be penkiolikos dienų prasivoliojau ligoninėse. Aštuoniolika operacijų, keturios su bendrąja narkoze. Apie mano ligas studentai rašė kursinius darbus: kokius organus turiu, kokių neturiu. Nusiskusti barzdos pats nesugebėjau, skuto vaikinai. Pirmą sykį jie išpylė visą butelį odekolono man ant veido, o aš šaukiu: „Pilkit antrą!“ Jokio kvapo. Nieko neužuodžiu. Iškrovė viską iš spintelės: dešrą, agurkus, medų, saldainius – ničniekas nekvepia. Yra spalva, yra skonis, nėra kvapo. Bemaž išprotėjau. Atėjo pavasaris, pražydo medžiai, viską regiu, bet neužuodžiu. Man buvo pašalinta pusantro kubinio centimetro smegenų ir, matyt, išimtas kažkoks centras, tas, kuris atpažįsta kvapus. Net dabar, po penkerių metų, neužuodžiu, kaip kvepia gėlės, tabako dūmai, moteriški kvepalai. Tegaliu užuosti aštrų, stiprų odekoloną, bet flakonėlį reikia pakišti man po pat nosimi. Matyt, likusioji smegenų dalis perėmė prarastąjį gebėjimą. Ne kitaip.

Ligoninėje gavau draugo laišką. Iš jo sužinojau, kad mūsų šarvuotis užlėkė ant itališkos fugasinės minos. Jis matė, kaip sykiu su varikliu iš mašinos išlėkė žmogus... Tai buvau aš...

Paskui mane išrašė iš ligoninės. Gavau pašalpą – tris šimtus rublių. Už lengvą sužeidimą priklauso šimtas penkiasdešimt, už sunkų – trys šimtai. Gyvenk toliau kaip išmanai. Pensija – kapeikos.

Tapk tėvų išlaikytiniu. Mano tėvui – karas be karo. Pražilo, įsitaisė hipertoniją.

Kare nepraregėjau, ėmiau atakti vėliau. Ir viskas ėmė suktis į priešingą pusę...

Buvau pašauktas aštuoniasdešimt pirmaisiais. Jau antrus metus vyko karas, bet *civiliokai* mažai ką apie jį žinojo, nedaug buvo šnekama. Mūsų šeima laikėsi nuomonės: jeigu vyriausybė pasiuntė ten kariuomenę, vadinasi, taip reikia. Taip samprotavo mano tėvas, kaimynai. Nepamenu, kad kas nors būtų manęs kitaip. Neverkė netgi moteriškės, viskas tebebuvo toli ir ne taip baisu. Gal karas, gal ne karas, bet kažkoks keistas – nei žuvusiųjų, nei belaisvių. Dar niekas nebuvo matęs cinkuotų grabų. Tik vėliau sužinojome, kad grabai mieste jau pasirodė, bet buvo laidojama slapčiomis, naktį, o antkapiuose užrašoma „mirė", o ne „žuvo". Vis dėlto niekam nekilo klausimas: nuo ko staiga mūsų armijoje ėmė mirti devyniolikamečiai? Gal nuo degtinės ar gripo? O gal persivalgė apelsinų? Jų artimieji raudojo, o visi kiti gyveno kaip gyvenę, mat mirtis su jais nebuvo susijusi. Laikraščiai rašė, kad mūsų kareiviai stato tiltus, sodina draugystės alėjas, o mūsų gydytojai gydo afganų moteris ir vaikus.

Vitebsko mokomajame dalinyje niekam nebuvo paslaptis, kad esame ruošiami Afganistanui. Daugelis stengėsi bet kokia kaina nusimuilinti. Vienas prisipažino baiminąsis, kad būsim ten išskersti. Ėmiau jį niekinti. Prieš pat išvykimą dar vienas atsisakė vykti: iš pradžių apgaudinėjo, esą pametęs komjaunimo bilietą, bilietas atsirado, tada sugalvojo, kad jo merguželė gimdo. Nusprendžiau, kad jis nenormalus. Mes vykome daryti revoliucijos. Mums taip buvo sakoma. O mes tikėjome. Prieš akis regėjosi romantiški dalykai.

Kulka kliudo žmogų, tu girdi – garsas nepamirštamas, su jokiu kitu nesupainiosi – charakteringą šlapią plekštelėjimą. Pažįstamas vaikinas šalimais krinta veidu žemyn į aitrias it pelenai dulkes. Apverti jį ant nugaros: dantyse cigaretė, kurią jam ką tik davei. Ji teberūksta... Nebuvau pasiruošęs šauti į žmogų, juolab į civilį. Iš taikaus pasaulio... Pirmą kartą veiki kaip per sapną: bėgi, tampai, šaudai. Bet nieko neprisimeni, po mūšio ničnieko negali

papasakoti. Viskas tarytum už stiklo... Už lietaus uždangos... Lyg baisiam sapne. Nubundi persigandęs, bet prisiminti nieko negali. Kad patirtum siaubą, pasirodo, reikia jį įsiminti, prie jo priprasti. Po dviejų trijų savaičių iš ankstesnio tavęs nieko nelieka, išskyrus vardą. Tu – jau nebe tu, o kitas žmogus. Manau, kad šitaip... Ir tasai kitas... Tasai kitas, matydamas žuvusįjį, jau nebešiurpsta, ir ramiausiai arba apmaudžiai svarsto, kaip turės nukelti jį nuo uolos arba tempti ant pečių keletą kilometrų. Jis nebebando įsivaizduoti... Jis jau žino, kaip dvokia saulėje žmogaus viduriai, kaip neišsiskalbia žmogaus kraujo ir išmatų kvapas. Vaizduotė? Ji blėsta. Tu matai: purvinoje išsilydžiusio metalo baloje šiepiasi apdegusios kaukolės, tarsi prieš kelias valandas čia žmonės mirdami nerėkė, o juokėsi. Bet viskas staiga tampa kasdieniška... Paprasta... Išvydus žuvusįjį kyla ūmus ir erzinantis jaudulys: ne aš! Tai nutinka itin greitai... Šitokia permaina... Be galo greitai. Ji ištinka visus.

Kare mirtis žmonėms jokia paslaptis. Žudant pakanka nuspausti gaiduką. Mes buvome mokomi: išlieka tas, kuris iššauna pirmas. Toks karo dėsnis. „Turit išmokti du dalykus – greitai judėti ir taikliai šaudyti. Galvosiu aš“, – sakydavo vadas. Mes šaudydavom ten, kur mums įsakydavo. Buvau išmokintas šaudyti, kur įsakyta. Šaudžiau, nieko nesigailėjau. Galėjau nušauti vaiką. Juk ten su mumis kariavo visi: moterys, seniai, vaikai. Per kišlaką važiuoja kolona. Sugenda pirmosios mašinos variklis. Vairuotojas išlipa iš kabinos, pakelia gaubtą... Berniūkštis, kokių dešimties metų, į nugarą jam peiliu... Ten, kur širdis. Kareivis kniumba ant variklio... Berniūkštis suvarpomas kaip rėtis... Būtų komanda, kišlakas būtų paverstas dulkių krūva. Nušluotas. Kiekvienas stengėsi išgyventi. Nebuvo laiko galvoti. Mums juk buvo aštuoniolika, dvidešimt metų. Prie svetimų mirčių pripratau, o savosios bijojau. Mačiau, kaip akimirksniu iš žmogaus nelieka nieko, tarsi nieko ir nebūta. Tuščiame grabe į tėvynę parsiunčiama paradinė uniforma, dėl svorio įberiama svetimos žemės... Norėjau gyventi. Niekada taip nenorėjau gyventi kaip ten. Grįžtame po mūšio, juokaujame. Niekada taip nesijuokiau kaip tenai. Seni anekdotai pas mus ėjo už pirmarūšius. Kad ir toks...

Patenka spekuliantas į karą. Pirmiausia išsiaiškina, kiek čekių kainuoja vienas nelaisvėn paimtas *dušmanas*. Šitai įvertinama aštuoniais čekiais. Po kelių dienų prie kareivinių pakilo dulkių debesis: atvaro jis du šimtus belaisvių. Draugas prašo: „Parduok vieną. Duosiu septynis čekius." – „Ką tu, mielasis. Pats pirkau už dešimt."

Šimtąjį kartą kas nors pasakoja – šimtąjį kartą juokiamės. Dėl kiekvieno mažmožio kvatojamės ligi skausmo papilvėje.

Guli *duchas* (mes taip vadinome dušmanus, modžahedus) atsivertęs žodyną. Snaiperis. Pamato tris mažas žvaigždutes – vyresnysis leitenantas... Pasklaido žodyną: už tris mažas žvaigždutes – penkiasdešimt tūkstančių afganių. Trakšt gaiduką! Viena didelė žvaigždė – majoras – du šimtai tūkstančių afganių. Trakšt! Dvi mažos žvaigždikės – praporščikas. Trakšt! Naktį vadeiva atsiskaitinėja: už vyresnįjį leitenantą – duoti afganių, už majorą – duoti afganių. Už... Ką? Praporščikas? Mūsų maitintoją nušovei! Kas mums konservų ir kondensuoto pieno, kas antklodžių atneš parduoti? Pakart!

Apie pinigus kalbėta daug. Daugiau negu apie mirtį. Aš nieko neparsivežiau. Skeveldrą, išluptą iš manęs, – štai ir viskas. Kiti imdavo... Krištolą, brangakmenius, papuošalus, kilimus... Žygiuose, kai eidavom per kišlakus. Dar kiti pirkdavo, mainydavo... Šovinių apkabą į kosmetikos rinkinį: tušas, pudra, šešėliai mylimai mergaitei. Šovinius pardavinėdavom virtus...Virto šovinio kulka iš vamzdžio ne išlekia, o ištykšta. Ja nieko nenušausi. Statydavom ant ugnies kibirus arba dubenis, sumesdavome į juos šovinius ir dvi valandas virdavom. Paruošta! Vakare nešdavom parduoti. Biznį varė viršininkai ir kareiviai, didvyriai ir bailiai... Valgyklose dingdavo peiliai, šaukštai, dubenėliai, šakutės... Kareivinėse būdavo pasigendama puodukų, taburečių, plaktukų. Prapuldavo mašinų veidrodėliai, durtuvai nuo automatų, atsarginės dalys... Netgi apdovanojimai... *Dukanuose* imdavo viską, netgi šiukšles, išvežamas iš karinio miestelio: konservų dėžutes, senus laikraščius, surūdijusias vinis, faneros lakštus, celofano maišelius... Šiukšlės buvo parduodamos mašinomis. Doleris ir vanduo visur randa kelią. Visur. Kareivis svajoja. Turi tris svajones... Tris troškimus: nupirkti skarelę

motinai, draugei – kosmetikos rinkinį, o sau – glaudes maudynėms, nes glaudžių Sąjungoje tada nebuvo. Toks buvo šitas karas.

Mus vadina *afganais*. Svetimas vardas. Tarsi paženklinimas. Įdagas. Mes ne tokie kaip visi. Kitokie. Kokie kitokie? Aš nežinau, kas esu: herojus ar kvailys, į kurį visi rodo pirštu. O gal nusikaltėlis? Jau šnekama, kad tai buvusi politinė klaida. Šiandien šnekama tyliai, rytoj bus kalbama garsiau. O aš ten kraują praliejau... Savą... Ir svetimą... Mums dalijo ordinus, kurių mes nenešiojame... Mes juos grąžinsime... Ordinus, sąžiningai gautus nesąžiningame kare... Esame kviečiami į mokyklas. O apie ką gali pasakoti? Apie karo veiksmus... Apie pirmąjį nukautąjį...Apie tai, kad aš ligi šiol bijau tamsos, kad krūpčioju, jeigu kas nukrenta... Kaip sučiupdavom belaisvių, bet iki pulko neatvarydavom... Ne visuomet... (*Tyli.*) Per pusantrų karo metų nemačiau nė vieno gyvo dušmano, tik mirusius. Apie džiovintų žmogaus ausų kolekcijas? Karo trofėjai... Jais kai kas girdavosi... Apie kišlakus po artilerijos apšaudymo, panašius ne į gyvenvietes, o į išraustus laukus? Ar apie tai nori girdėti vaikai mūsų mokyklose? Ne, jiems reikia didvyrių. O aš prisimenu, kaip mes griovėme, žudėme ir čia pat vėl statėme, dalijome dovanas. Visa tai egzistavo greta, taip arti, kad aš ligi šiolei neskiriu, kas kur. Bijau šitų prisiminimų. Slepiuosi. Purtausi jų... Nepažįstu nė vieno grįžusio iš ten žmogaus, kuris negertų, nerūkytų. Silpnos cigaretės manęs negelbsti, ieškau „Medžiotojų“, kokias rūkydavome ten... O rūkyti daktarai draudžia... Pusė mano galvos iš geležies. Ir išgert negaliu...

Tik nerašykit apie mūsų afganistanietišką draugystę. Jos nėra. Aš ja netikiu. Karas mus vienijo: vienodai apgavo, visi vienodai geidėme gyventi ir vienodai troškome grįžti namo. Čia mus sieja tai, kad mes nieko neturime, o gėrybės mūsų šalyje skirstomos pagal pažintis ir privilegijas. Jie mums skolingi už kraują. Mūsų problema viena: pensijos, butai, geri vaistai, protezai, baldai... Susitvarkysime, ir mūsų klubai subyrės. Štai aš išlupsiu, išsikovosiu, dantimis išgraušiu butą, baldus, šaldytuvą, skalbimo mašiną, japonišką *vidiaką* – ir viskas! Išsyk paaiškės, kad man tame klube nėra ko veikti. Jaunimas prie mūsų nelinksta. Jaunimui mes nesupran-

tami. Esame lyg ir prilyginti Didžiojo tėvynės karo dalyviams, bet anie gynė tėvynę, o mes? Mes atlikom vokiečių vaidmenį – taip man pasakė vienas vaikinas. Taip aš manau... Taip... Taip jie į mus žiūri... O mes ant jų pykstame. Jie čia muzikos klausėsi, su mergaitėmis šoko, skaitė knygas, kol mes nevirtą košę ten rijome, kol mus taškė minos. Kas drauge su manim ten nebuvo, visko nematė, neišgyveno, nepatyrė – tas man niekas.

Po dešimtmečio, kai iš mūsų ims lįsti hepatitai, kontūzijos, maliarijos, bus bandoma mumis atsikratyti. Darbe, namuose... Nebebūsim sodinami į prezidiumus. Tapsim visiems našta... Kam jūsų knyga? Kam ji reikalinga? Namuose mes visiems svetimi. Visa, kas man liko – tai mano namai, žmona, vaikas, kurį ji netrukus pagimdys. Keletas draugų iš anų laikų. Niekuo daugiau netikiu.

Ir jau nebepatikėsiu.

Granatsvaidininkų eilinis

– Dešimt metų tylėjau... Tylėjau apie viską...

Laikraščiai rašė: pulkas atliko mokomąjį žygį... Dalyvavo mokomuosiuose šaudymuose... Mes skaitėme ir buvo apmaudu. Mūsų būrys lydėjo mašinas. Mašiną galima pradurti atsuktuvu, kulkai mašina – taikinys. Kiekvieną dieną būdavom apšaudomi, dažnai kareiviai žūdavo. Šalimais nušovė pažįstamą vaikiną. Pirmąjį... mano akyse. Buvome neseniai susipažinę. Šaudėme minosvaidžiu. Ilgai merdėjo, pilnas skeveldrų. Mus jis pažino. Bet šaukėsi mums nepažįstamų žmonių...

Prieš skrydį į Kabulą vos nesusipešiau su vienu tipu, o jo draugas stūmė jį šalin nuo manęs.

– Ko tu su juo ginčijies, jis rytoj išskrenda į Afganistaną.

Ten taip nebuvo, kad kiekvienas turėtume savo katiliuką, savo šaukštą. Prie vieno katiliuko supuldavo visas aštuonetas. Bet Afganas – ne detektyvinė istorija, ne nuotykis. Guli užmuštas valstietis – geibus kūnas ir didelės rankos... Per apšaudymus prašai (kieno prašai, nežinau, tikriausiai Dievo), kad žemė prasivertų ir tave paslėptų. Tegul akmenys prasiveria... Šunys unkščia. Gailiai

unkščia šunys, tie, kurie ieško minų. Jie irgi žūdavo, juos sužeisdavo. Užmušti vilkšuniai ir žmonės, aptvarstyti šunys ir žmonės. Žmonės be kojų, šunys be letenų. Nesuprasi, kur ant sniego šuns kraujas, kur žmogaus. Sumetami į krūvą trofėjiniai ginklai: kiniški, amerikietiški, pakistanietiški, sovietiniai, angliški – nustebęs žiūri, jie gražūs, bet visi skirti tau nužudyti. Baisu! Man ne gėda tos baimės. Baimė žmogiškesnė už drąsą. Šitai aš suprantu. Jei bijai, tai ir gailiesi, kad ir pats savęs... Apsidairai aplinkui, pradedi pastebėti gyvenimą... Visi liks gyventi, o tu pradingsi. Nesinori vaizduotis, kad gulėsi mažas ir menkas už tūkstančių kilometrų nuo namų. Žmonės jau į kosmosą skraido, o kaip žudė prieš tūkstančius metų vieni kitus, taip tebežudo. Kulkomis, peiliais, akmenimis... Mūsų vaikinai kišlakuose būdavo pasmeigiami medinėmis šakėmis...

Sugrįžau aštuoniasdešimt pirmais metais. Viskas vyko šauniai! Atlikom internacionalinę pareigą! Šventą pareigą! Didvyriai! Į Maskvą atvykau rytmetį, labai anksti. Atvažiavau traukiniu. Autobusas tik vakare. Laukti negalėjau. Danginausi su persėdimais: ligi Možaisko elektriniu traukiniu, iki Gagarino autobusu, paskui ligi Smolensko jau pakeleivingomis mašinomis. O nuo Smolensko iki Vitebsko – sunkvežimiu. Iš viso šeši šimtai kilometrų. Sužinoję, kad grįžtu iš Afganistano, niekas neėmė pinigų. Tą dalyką aš pamenu. Paskutiniuosius du kilometrus – pėsčias. Bėgte. Taip ir parbėgau namo.

Namuose – tuopų kvapas, skimbčioja tramvajai. Mergaitė valgo ledus. Ir kvepia tuopomis. O tenai gamta yra žalioji zona, vadinamoji žaliuokė, iš kurios šaudoma. Taip knietėdavo išvysti mūsišką beržėlį ir kieliukę. Bijojau kampų. Pasukti už namo kampo... Prieš akis kampas, ir viskas viduriuose suledėja – o kas gi ten, už jo? Dar kokius metus bijojau išeiti į gatvę: neperšaunamos liemenės neturiu, šalmo neturiu, automato neturiu – tarsi nuogas. O naktį sapnai: kažkas taikosi į kaktą, o kalibras toksai, kad nuneš pusę galvos... Lipdavau ant sienų... Sučirškia telefonas, kakta išrasoja – šaudo. Iš kur? Pradedi dairytis į šalis. Akimis įsiremi į knygų spintą... A-ak, ak! Aš namie...

Laikraščiai rašė kaip anksčiau: malūnsparnio pilotas atliko mokomąjį skrydį, apdovanotas Raudonosios Žvaigždės ordinu... Kabule įvyko Gegužės Pirmosios koncertas, dalyvaujant sovietiniams kariams... Afganas mane išlaisvino. Išgydė nuo tikėjimo, kad pas mus klesti tiesa, laikraščiai rašo tiesą, per televiziją rodoma tiesa. „Ką daryti? Ką daryti?" – klausiau savęs. Norėjosi ką nors nuveikti, kur nors kreiptis. Kur? Motina perkalbėjo, niekas iš draugų neparėmė: matai, visi tyli. Taip reikia.

Štai papasakojau jums. Pirmą kartą pabandžiau ištarti, apie ką galvoju. Neįprasta.

Motorizuotųjų šaulių eilinis

Bijau pradėti pasakoti... Vėl užgrius tie šešėliai...

Kiekvieną dieną... Kiekvieną dieną tenai sakydavau sau: „Kvaiša aš, kvaiša. Kodėl šitaip padariau?" Tokios mintys dažniausiai kildavo naktimis, kai nedirbdavau, o dieną kamuodavo kitos: kaip visiems padėti? Žaizdos baisios... Buvau sukrėsta: iš kur tokios kulkos? Kas jas sugalvojo? Nejaugi žmogus tokias sugalvojo? Išorėje skylutė mažytė, o viduje žarnos, kepenys, blužnis – viskas permalta, išdraskyta. Nepakanka žmogų sužeisti, nužudyti, reikia versti šitaip kankintis... Kai skaudėdavo, jie visada šaukdavo: „Mama!" Kitokių žodžių negirdėjau...

Taip, norėjau išvykti iš Leningrado, metams kitiems, tiesiog išvykti. Mirė vaikas, paskui vyras. Niekas manęs tame mieste nebelaikė, atvirkščiai, vis kas nors ką nors primindavo, gujo lauk. Štai ten susitikdavom... Čia pirmą kartą pasibučiavom... Šitoje ligoninėje gimdžiau...

Iškvietė vyriausiasis gydytojas.

– Važiuosit į Afganistaną?

– Važiuosiu.

Turėjau įsitikinti, kad kitiems blogiau negu man. Ir įsitikinau.

Mums buvo aiškinama, kad šis karas teisingas, kad padedame afganams įveikti feodalizmą ir sukurti šviesią socialistinę visuomenę. Kažkaip buvo nutylima, kad mūsų vaikinai žūva, manėme,

jog ten plinta infekcinės ligos: maliarija, vidurių šiltinė, hepatitas. Aštuoniasdešimtieji... Metų pradžia... Atskridom į Kabulą... Ligoninei paskirtos senos anglų arklidės. Nieko nėra... Vienas švirkštas visiems... Spiritą karininkai išgeria, žaizdas tenka valyti benzinu. Žaizdos prastai gyja... Gelbėdavo saulė. Skaisti saulė užmuša mikrobus. Pirmi mano sutikti sužeistieji vaikščiojo su apatinėmis kelnėmis ir auliniais batais. Be pižamų. Negreit pižamos atsirado. Kaip ir šlepetės. Ir antklodės... Vienas berniukas... Pamenu tą berniuką: visas jo kūnas linko į šonus, kaulų lyg nebūta, kojos kaip virvutės. Iš jo išrankiojome kone dvidešimt skeveldrų.

Visą kovo mėnesį čia pat, šalia palapinių, vertėme krūvon nupjautas kojas, rankas. Lavonai... jie gulėjo atskiroje palatoje... Pusnuogiai, išbadytomis akimis, vienas – su išpjauta ant pilvo žvaigžde... Anksčiau tokį vaizdą buvau mačiusi tik kine apie pilietinį karą. Cinko grabų dar nebuvo, niekas nepagamino.

Po truputėlį ėmėme mąstyti: kas gi mes? Valdžiai mūsų abejonės nepatiko. Dar nebuvo nei šlepečių, nei pižamų, o visur jau buvo kabinami atvežtiniai plakatai, šūkiai, lozungai. Lozungų fone – sulysę liūdni mūsų vaikinų veidai. Mano sąmonėje tokie jie išliko visiems laikams. Du kartus per savaitę vykdavo politiniai mokymai. Nuolatos buvome mokomi: šventa pareiga, valstybinė siena neliečiama. Nemaloniausias dalykas armijoje – būtinybė skųsti, toks įsakymas. Privalu skųsti dėl kiekvieno mažmožio. Apskųsti kiekvieną ligonį, sužeistąjį. Žinoti apie karių nuotaikas – šitaip vadinosi skundimas. Armija turi būti sveika... Privalu skųsti visus iki vieno. Draudžiama gailėtis. Vis dėlto mes gailėdavom, ten mus gelbėjo gailestis...

Mes ten vykome... gelbėti, padėti, mylėti. Tokiu tikslu vykom... Praėjus kuriam laikui, pagavau save manant, kad dabar jau nekenčiu. Nekenčiu to minkšto ir lengvo smėlio, deginančio it ugnis. Nekenčiu šitų kalnų. Nekenčiu prie žemės prisiplojusių kišlakų, iš kurių bet kurią akimirką gali pasipilti šūviai. Nekenčiu atsitiktinai sutikto afganistaniečio, nešančio pintinę moliūgų arba stovinčio prie savo namo. Dar nežinia, kur jis šiąnakt buvo ir ką veikė. Užmušė mano pažįstamą karininką, kuris neseniai gydėsi ligoninėje,

išskerdė dvi palapines kareivių... Kitoje vietoje buvo užnuodytas vanduo... Kažkas pakėlė nuo žemės gražų žiebtuvėlį, jis sprogo rankoje... Vis žūdavo mūsiškiai berniukai. Savi berniukai. Tai reikia suvokti... Ar matėt apdegusį žmogų? Nematėt? Veido nėra, akių nėra, kūno nėra... Kažkoks raukšlėtas gumulas, aptrauktas gelsva plutele... Ne riksmas, o baisus staugimas iš po tos plutelės...

Ten klestėjo neapykanta, ji valdė visus. O kaltės jausmas? Jis atsirado čia, sugrįžus, kai į viską pažvelgiau iš šalies. Ten viskas atrodė teisinga, čia apėmė siaubas, prisiminus mažą mergaitę, gulinčią dulkėse be kojų, be rankų... Lyg sulaužytą lėlę. Po mūsų bombardavimo... O mes stebėjomės, kad jie mūsų nemyli. Jie gydėsi mūsų ligoninėje... Moteriškei duosi vaistų, o ji nepakels akių, niekada tau nešyptelės. Tai netgi skaudindavo. Ten skaudindavo, čia – ne. Čia jau esi normalus žmogus, sugrįžo visi įprasti jausmai.

Mano profesija gera – gelbėti žmones, ji mane ir išgelbėjo. Galiu teisintis: mes ten buvom reikalingi. Ne visus išgelbėjom, ką galėjome išgelbėti – štai kas baisiausia. Galėjai išgelbėti – neturėjai reikiamo vaisto. Galėjai išgelbėti – sužeistasis buvo atvežtas pavėluotai. (Kas tarnavo medicinos kuopose? Prastai apmokyti kareiviai, gebantys iš bėdos perrišti žaizdas.) Galėjai išgelbėti – nesugebėjai išbudinti girto chirurgo. Galėjai išgelbėti... Mirties liudijimuose net neturėjome teisės parašyti teisybės. Kariai susisprogdindavo užėję ant minų... Iš žmogaus dažnai likdavo puskibiris mėsos... O mes rašydavom: žuvo automobilio katastrofoje, įkrito į tarpeklį, apsinuodijo maistu. Kai žuvusių pasipylė tūkstančiai, tada artimiesiems buvo leidžiama pranešti teisybę. Pripratau prie lavonų. Bet su tuo, kad jie jauni, savi, smulkučiai, – susitaikyti neįmanoma.

Atveža sužeistąjį. Kaip sykis aš budžiu. Jis atsimerkia, pažvelgia į mane.

– Viskas, – ir numiršta.

Jo tris paras ieškojo kalnuose. Surado. Atvežė. Jis klejojo: „Daktarą! Daktarą!“ Išvydo baltą chalatą, pamanė – išgelbėtas. Negalėjo išgyventi su tokia žaizda. Tik ten sužinojau, kas yra kaukolės kaulų sužalojimas... Mano atmintyje – savos kapinės, sava portretų galerija. Juodais rėmeliais.

Net mirę jie nebuvo lygūs. Kažkodėl žuvusiųjų mūšyje visi gailėjosi labiau. Mirusiųjų ligoninėje – mažiau. Kartais mirdami jie šaukdavo... Baisiai šaukdavo. Pamenu, reanimacijoje mirė majoras, karinis patarėjas. Pas jį atėjo žmona. Jis mirė mūsų akyse. Ji ėmė siaubingai rėkti... Kaip žvėris... Norėjosi uždaryti visas duris, kad niekas negirdėtų... Nes šalia merdėjo kareiviai. Berniukai... Nebuvo kam jų apraudoti. Jie mirė vienumoje. Nederėjo jai čia šaukti...

– Mama! Mama!

– Aš čia, sūneli, – pameluoji.

Mes tapome jų motinomis, seserimis. Visada norėdavom pateisinti jų pasitikėjimą.

Kareiviai atveža sužeistąjį. Perduoda ir neišeina.

– Mergaitės, mums nieko nereikia. Gal galim truputį pabūti pas jus?

O čia, namuose... Čia jų motinos, seserys. Žmonos. Čia mes jiems nereikalingos. Ten jie mums patikėdavo tokių dalykų, kokių gyvenime nepasakos niekam daugiau. Tu pavogei iš draugo saldainius ir suvalgei. Čia mažmožis. O ten gali baisiai nusivilti savimi. Tokios aplinkybės žmogų nušviesdavo, išryškindavo. Netrukdavo paaiškėti, kuris yra bailys, iškart suprasdavai, kuris skundikas. Jeigu mergišius, visi žinodavo: mergišius. Kažin, ar šičia kas nors drįstų prisipažinti, o ten ne sykį girdėjau: žudyti gali patikti, žudyti yra malonumas. Tai stiprus jausmas. Pažįstamas praporščikas, sugrįždamas į Sąjungą, atviravo: „Kaip aš ten gyvensiu? Noriu ką nors užmušti." Matyt, tai aistra: apie žudymą būdavo kalbama kuo ramiausiai. Berniukai – su žavesiu! – pasakodavo, kaip sudegino kišlaką, viską ištrypė. Juk jie ne bepročiai? Kiek tokių sugrįžo... Nužudyti žmogų jiems nieko nereiškia... Kartą pas mus į svečius atėjo karininkas, grįžęs iš Kandaharo. Vakare reikia atsisveikinti, o jis užsidarė tuščiame kambaryje ir nusišovė. Sako, buvo girtas, nežinau. Sunku. Sunku išgyventi vieną dieną. Berniukas nusišovė sargybos poste. Trys valandos saulėje. Berniukas buvo lepus, naminis, neišlaikė. Mačiau daug pamišėlių. Iš pradžių jie gulėjo bendrose palatose, vėliau buvo atskirti. Ėmė bėgti, juos gąsdindavo grotos. Kartu su visais jiems buvo lengviau. Ypač įsiminiau vieną.

– Sėskis. Padainuosiu tau *dembelio* dainą.

Dainuoja, dainuoja ir užmiega.

Nubunda.

– Namo! Namo! Pas mamą!.. Man čia karšta...

Visą laiką prašėsi namo.

Dauguma rūkydavo. Anašą, marihuaną... Kas ką nutverdavo... Sakydavo, kad daraisi stiprus, laisvas nuo visko. Pirmučiausia nepriklausomas nuo savo kūno. Tarsi vaikščiotum pirštų galais, jaustum kiekvienos ląstelės lengvybę, kiekvieno raumens nesvarumą. Norisi skraidyti. Tariesi skrendąs. Nesulaikomas džiaugsmas. Viskas patinka, kiekvienas niekis kelia juoką. Geriau girdi, geriau regi. Skiri daugiau kvapų, atpažįsti daugiau garsų. Tokios būsenos lengviau žudyti – nejunti skausmo. Neapima gailestis. Lengva mirti – dingsta baimė. Toks jausmas, kad esi neperšaunamas, visas šarvuotas. Aš mokėjau klausytis. Du kartus... pati... Pati du kartus rūkiau... Abu kartus, kai nebelaikė nei psichika, nei fizika. Dirbau infekcinių ligų skyriuje. Ten turėjo būti trisdešimt lovų, o gulėjo trys šimtai žmonių. Vidurių šiltinė, maliarija. Jiems išduodavo paklodes, antklodes, o jie gulėdavo ant žemės, pasitiesę savo milines. Vienomis glaudėmis. Plikai nukirpti, o nuo jų birte byrėdavo utėlės... Drabužinės... Gyvulinės... Nė neįsivaizdavau tokio utėlių gausumo... O šalimais kišlakuose afganistaniečiai dėvėjo mūsų pižamas, ant galvų nešiojo čalmas, susuktas iš mūsų paklodžių. Aišku, mūsiškiai berniukai jomis prekiavo. Nesmerkiu jų... Ne... Dažniausiai nesmerkiu. Jie mirdavo už tris rublius per mėnesį – mūsų kareivis gaudavo aštuonis čekius per mėnesį. Tris rublius... Buvo maitinami sukirmijusia mėsa, surūdijusia žuvimi... Visi mes sirgome skorbutu, man iškrito visi priekiniai dantys. Kariai pardavinėjo antklodes ir pirkdavo anašos. Saldumynų. Niekučių... Ten tokios spalvingos krautuvėlės, o jose daug patrauklių prekių. Pas mus... Sąjungoje nieko panašaus nėra, jie to nebuvo matę. Ir pardavinėdavo automatus, šovinius, kad vėliau tais pačiais automatais ir šoviniais būtų nušauti. Už gautus pinigus pirkdavo šokolado... Pyragėlių...

Po visko, ką ten regėjau, aš kitomis akimis pažvelgiau į savo šalį. Kitokiais vyzdžiais, išsiplėtusiais...

Baisoka buvo grįžti. Keistas dalykas. Tarytum tau būtų nudyrę odą. Visąlaik verkiau. Negalėjau matyti nė vieno žmogaus, išskyrus tuos, kurie buvo tenai. Su jais galėjau leisti dienas ir naktis. Pokalbiai su kitais žmonėmis atrodė paistalai, niekų kalbos. Tai truko pusmetį. O dabar pati velniuojuosi eilėje prie mėsos. Stengiuosi gyventi įprastinį gyvenimą, kaip gyvenau „iki tol“, bet nepavyksta. Tapau abejinga pati sau, savam gyvenimui. Jis baigtas, daugiau nieko nebebus. O vyrų dvasinės kančios dar sunkesnės. Moteris gali įsikabinti į vaiką, o jie neturi ko įsitverti. Sugrįžta, įsimyli, jiems gimsta vaikai, o Afganistanas vis vien viską užgožia. Pati bandau suvokti, kodėl taip yra. Kodėl taip buvo? Kodėl mane taip jaudina tie dalykai? Ten viską grūsdavai vidun, o čia šitai išlenda į paviršių.

Jų reikia gailėtis, gailėtis visų, kurie ten pakliuvo. Aš buvau suaugusi trisdešimtmetė moteris ir vis tiek jaučiausi palūžusi. O jie, jaunučiai, ničnieko nesuprato. Buvo paimti iš namų, gavo ginklų. Jiems buvo pasakyta: vykdote šventą reikalą, tėvynė jūsų nepamirš. Dabar visi nuo jų suka žvilgsnį šalin, stengiasi pamiršti šitą karą. Viskas! Pirmiausia nusigręžia tie, kurie mus ten siuntė. Netgi mes patys susitikę vis rečiau šnekame apie karą. To karo niekas nemėgsta. Nors aš ligi šiol verkiu, kai grojamas Afganistano himnas. Pamėgau visą afganistanietišką muziką. Ji kaip narkotikas.

Neseniai autobuse sutikau kareivį. Mes jį gydėme. Liko be dešinės rankos. Gerai jį įsiminiau, irgi leningradietis.

– Serioža, gal galiu tau kuo nors padėti?

O jis pagiežingai:

– Eik tu žinai kur!

Nujaučiu, kad susiras mane, atsiprašys. O kas jo atsiprašė? Visų, kurie ten buvo? Kurie buvo palaužti ir sudarkyti? Nekalbu apie luošius. Kaip reikia nemylėti savo žmonių, kad siųstum juos į tokią mėsmalę. Dabar nekenčiu ne tik bet kokio karo, bet ir vaikiškų peštynių. Ir nesakykit man, kad tas karas baigėsi. Vasarą dvelkteli karštomis dulkėmis, blyksteli stovinčio vandens ratilas, pakvimpa aitriomis džiūstančiomis gėlėmis... Tarsi smūgis į smilkinį...

Tai persekios mane visą gyvenimą.

Medicinos sesuo

– Jau pailsėjau nuo karo, atsikvėpiau... Kaip perteikti visa, kas buvo?

Tą drebulį visame kūne, tą įniršį... Kaip? Prieš kariuomenę baigiau autotransporto technikumą, tad buvau paskirtas vežioti bataliono vadą. Tarnyba nesiskundžiau. Betgi pas mus prasidėjo primygtinės šnekos apie ribotą sovietinės armijos kontingentą Afganistane, nė viena politinė valandėlė neapsieidavo be tokios informacijos: mūsų pajėgos patikimai saugo tėvynės sienas, teikia pagalbą draugiškai tautai. Mes sunerimome – galime būti išsiųsti į karą. Šiandien suprantu, kad buvo nuspręsta mus apgauti...

Išsikvietė pas dalinio vadą ir klausia:

– Vaikinai, gal norit vairuoti naujas mašinas?

Suprantama, atsakom vienu balsu:

– Taip! Svajojam.

Tęsinys toks.

– Bet pirmiausia turėsite vykti į plėšinius ir padėti nuimti derlių.

Visi sutiko.

Lėktuve iš lakūnų atsitiktinai sužinojome, kad skrendame į Taškentą. Mane nejučia apėmė abejonės: ar tikrai skrendam į plėšinius? Nutūpėm išties Taškente. Buvome surikiuoti ir nuvesti į spygliuota viela aptvertą aikštelę šalia aerodromo. Laukiam. Karininkai vaikšto kažkokie suirzę, šnabždasi. Atėjus pietų metui, į stovyklavietę vieną po kitos imama tempti degtinės dėžes.

– Į kolonas po du ri-kiuok!

Vadovybė surikiavo ir iškart pasakė, kad, girdi, po kelių valandų atskris mūsų paimti lėktuvas – esam siunčiami į Afganistano Respubliką vykdyti savo pareigos. Kariškos priesaikos.

Kas tada prasidėjo! Baimė, panika pavertė žmones gyvuliais – vieni nutilo, užsisklendė savyje, kiti pasiuto. Vieni iš apmaudo verkė, kiti apmirė, pastėro nuo tokios neįtikimai niekšiškos apgaulės. Štai kokiam tikslui, pasirodo, buvome girdomi degtine. Kad būtų lengviau ir paprasčiau su mumis sutarti. Kai kurie įkaušę, apsvaigusiom galvom kareiviai dar bandė bėgti, šoko muštis su karininkais. Bet stovyklą apsupo automatininkai, jie nustūmė mus prie lėktuvo. Į lėktuvą buvome kraute kraunami, mėtomi kaip dėžės į geležinius jo vidurius.

Taip atsidūrėme Afganistane... Greit išvydome sužeistuosius, užmuštus, išgirdome žodžius: „žvalgyba", „mūšis", „operacija". Man atrodo... Kaip dabar suprantu, buvau ištiktas šoko... Suvokęs, kas vyksta aplinkui, pradėjau atsigaivelėti tik po kelių mėnesių.

Kai mano žmona paklausė, kaip jos vyras pakliuvo į Afganistaną, jai buvo atsakyta: savo noru. Tokius atsakymus gaudavo visos mūsų motinos ir žmonos. Jeigu mano gyvenimo, mano kraujo prireiktų didžiam reikalui, pats paprašyčiau: užrašykit mane savanoriu. Bet vadovybė mane dukart apgavo: išsiuntė į karą ir nepasakė tiesos, kas tai per karas, – teisybę sužinojau tik po aštuonerių metų. Mano draugai guli kapuose ir nežino, kad buvo apgauti dėl to niekingo karo. Retsykiais aš jiems net pavydžiu: jie niekada to nesužinos, niekas jų daugiau neapgaus.

Dalinio vairuotojas, eilinis

– Labai liūdėjau toli nuo tėvynės...

Vyras ilgus metus tarnavo Vokietijoje, paskui Mongolijoje... Dvidešimt savo gyvenimo metų praleidau ne tėvynėje, kurią beprotiškai mylėjau. Ir parašiau laišką Generaliniam štabui, kad visą amžių teko gyventi užsienyje, daugiau negaliu. Prašau padėti grįžti namo...

Jau sėdėjome traukinyje, o aš vis netikėjau. Kas minutę klausinėjau vyro:

– Mes tikrai važiuojam į Sovietų Sąjungą? Neapgaudinėji manęs?

Pirmoje stotyje pačiupau grumstelį žemės, žiūriu į ją ir šypsausi – gimtoji. Patikėkit, aš ją valgiau. Šluosčiausi veidą žeme.

Mano mylimiausias... Mano... Mūsų... Jura – vyriausias sūnus. Motinai nedera prisipažinti, bet aš jį mylėjau labiausiai pasaulyje. Labiau negu vyrą, labiau negu antrąjį sūnų, mylėjau visus, bet jį tarsi ypatingai. Kai buvo mažas, miegodavau laikydama jį už kojytės. Negalėjau įsivaizduoti savęs išlekiančios į kiną, o sūnų paliekančios su kuo nors kitu. Jam tebuvo trys mėnesiai, nešdavausi jį su keletu buteliukų pieno į kiną. Galima sakyti, visą gyvenimą buvau kartu su juo. Auklėjau iš knygų, pagal idealiausius herojus: Pavelą Korčaginą, Olegą Koševojų, Zoją Kosmodemjanskają.

Pirmoje klasėje jis mokėjo atmintinai ne pasakas ar vaikiškus eilėraščius, o ištisus puslapius iš Nikolajaus Ostrovskio „Kaip grūdinosi plienas".

Mokytoja džiūgavo:

– Jura, kas tavo mama? Esi tiek daug perskaitęs.

– Mano mama dirba bibliotekoje.

Jis pažinojo idealus, bet nepažinojo gyvenimo. Tiek metų gyvenusi toli nuo tėvynės aš irgi įsivaizdavau, kad gyvenimas susideda iš idealų. Toks nutikimas... Jau buvome grįžę į gimtinę, gyvenome Černovcuose. Jura mokėsi karo mokykloje. Sykį antrą valandą nakties sučirškia skambutis. Duryse stovi jis.

– Sūneli, čia tu? Kodėl taip vėlai? Per lietų? Visas šlapias...

– Mama, atvažiavau tau pasakyti: man sunku gyventi. Viso to, ko tu mokei, nėra... Nieko nėra. Iš kur visa tai ištraukei? Dar tik pradžia... Kaip aš gyvensiu?

Kiaurą naktį mudu prasėdėjome virtuvėje. Ką galėjau jam sakyti? Tą patį: gyvenimas nuostabus, žmonės geri. Viskas tiesa. Jis ramiai klausėsi. Rytą išvažiavo į mokyklą.

Ne sykį primygtinai prašiau:

– Jura, mesk karo mokyklą, stok į institutą. Tavo vieta ten. Juk matau, kaip kamuojiesi.

Savo pasirinkimu jis nebuvo patenkintas, nes kariškiu tapo atsitiktinai. Iš jo būtų išėjęs geras istorikas... Mokslininkas. Jis rijo knygas. „Kokia puiki šalis senovės Graikija." Ir skaitė viską apie Graikiją. Paskui apie Italiją. „Mama, Leonardas de Vinčis svajojo apie skrydžius į kosmosą. Kada nors bus perprasta Džokondos šypsena..." Būdamas dešimtokas per žiemos atostogas nuvažiavo į Maskvą. Ten gyveno mano brolis, atsargos pulkininkas. Jura jam pasipasakojo: „Noriu stoti į filosofijos fakultetą universitete." Dėdė jam nepritarė:

– Jura, tu doras vaikinas. Mūsų laikais būti filosofu nelengva. Tenka apgaudinėti save ir kitus. Jeigu kalbėsi tiesą, pakliūsi į belangę arba į beprotnamį.

Pavasarį Jura nusprendė.

– Mama, nieko neklausinėk. Būsiu kariškis.

Kariniame miestelyje buvau mačiusi cinko grabus. Bet tada vienas sūnus mokėsi septintoje klasėje, kitas buvo dar mažesnis. Vyliausi: kol jie užaugs, karas baigsis. Argi jis gali trukti taip ilgai? „O karas truko dešimt metų, lygiai kiek mokslas mokykloje", – pasakė kažkas per Juros šermenis.

Išleistuvių vakaras karo mokykloje. Sūnus – karininkas. Bet aš nesuvokiu, kaip čia dabar – Jura turės kažkur išvykti. Nė akimirkos neįsivaizdavau savojo gyvenimo be jo.

– Kur gali būti išsiųstas?

– Pasiprašysiu į Afganistaną.

– Jura!!!

– Mama, tu mane tokį išauginai, nemėgink dabar perauklėti. Tu teisingai mane auklėjai. Tie išsigimėliai, kuriuos gyvenime man teko sutikti, – ne mano tauta ir ne mano tėvynė. Vyksiu į Afganistaną, kad jiems įrodyčiau, jog gyvenime esama kilnių dalykų, ir ne visiems pakanka prisigrūsti pilną šaldytuvą mėsos ir įsigyti žigulius. Yra kai kas daugiau... Tu mane taip mokei...

Ne jis vienas pasiprašė į Afganistaną, daug berniukų padavė raportus. Visi jie buvo iš gerų šeimų: vieno tėvas – kolūkio pirmininkas, kito – kaimo mokytojas... Motina – medicinos sesuo...

Ką galėjau atsakyti savo sūnui? Kad tėvynei to nereikia? O tie, kuriems jis norėjo ką nors įrodyti, vis vien kaip ir manė, taip ir manys, kad į Afganistaną vykstama užsidirbti čekių, parsivežti skudurų. Tokie tetrokšta ordinų, karjeros. Zoja Kosmodemjanskaja jiems fanatikė, ne idealas, nes normalus žmogus to nepadarytų.

Nežinau, kas man atsitiko: raudojau, maldavau. Prisipažinau jam, ko pati sau nedrįsau prisipažinti... Apie ką patyliukais buvo jau šnekama... Šnibždama virtuvėse. Prašiau:

– Juročka, gyvenimas ne toks, kaip aš mokiau. Jeigu sužinosiu, kad esi Afganistane, ateisiu į miesto aikštę... Kurioje bausdavo nusikaltėlius... Apsipilsiu benzinu ir susideginsiu. Tenai tu žūsi ne už tėvynę, nežinia už ką... Šiaip sau. Argi tėvynė galėtų siųsti į mirtį savo geriausius sūnus ne už kilnią idėją?

Jis apgavo mane, pasakė vyksiąs į Mongoliją. Bet aš žinojau: juk tai mano sūnus, jis atsidurs Afganistane.

Tuo metu į armiją išėjo Gena, jaunesnysis sūnus. Dėl jo nesibaiminau, jis užaugo kitoks. Amžinai ginčydavosi su Jura.

Jura:

– Gena, tu per mažai skaitai. Nesu matęs knygos tavo rankose. Visados tik gitara.

– Nenoriu būti toks kaip tu. Noriu būti kaip visi.

Jie išvažiavo, aš persikrausčiau į vaikų kambarį. Nustojau domėtis bet kuo, išskyrus jų knygas, jų daiktus, jų laiškus. Jura rašė apie Mongoliją, bet taip painiojo geografiją, kad nė nebeabejojau, kur jis. Dieną naktį narsčiau savo gyvenimą... Pjausčiau save į gabalėlius. Sunku žodžiais apsakyti tą skausmą...

Aš pati jį ten išsiunčiau. Pati!

...Į kambarį užeina kažkokie svetimi žmonės, iš jų veidų bemat suvokiu – atneša man nelaimę. Traukiuosi atatupsta per kambarį. Lieka paskutinė baisi viltis:

– Gena?

Jie nusuka akis. O aš dar sykį ruošiuosi atiduoti jiems vieną savo sūnų, kad išgelbėčiau kitą.

– Gena?

Vos girdimai kažkuris ištaria:

– Ne, Jura.

Toliau negaliu... Negaliu toliau pasakoti... Antrus metus mirštu. Jokia liga nesergu, bet mirštu. Nesusideginau aikštėje, vyras nenuėjo ir nenusviedė jiems partinio bilieto. Mes tikriausiai jau mirėm. Tik niekas to nežino...

Nežinom nė mes patys...

Motina

– Iš karto save įtikinau: aš viską pamiršiu. Aš viską pamiršiu.

Mūsų šeimoje ši tema uždrausta, tabu. Žmona pražilo keturiasdešimties metų, dukters plaukai buvo ilgi, dabar ji kerpasi trumpai. Per naktinius Kabulo apšaudymus negalėdavom jos išbudinti, tampydavom už kasų.

O po ketverių metų man atsirišo liežuvis... Panorau šnekėti... Vakar užėjo nelaukti svečiai, negalėjau susilaikyti. Atsinešu

albumą... Rodau skaidres: viršum kišlako kybo malūnsparniai, ant neštuvų guldomas sužeistasis, šalia jo nutraukta koja, apauta sportbačiu. Sušaudyti nuteisti belaisviai naiviai žiūri į objektyvą, po dešimties minučių jų jau nebus... *Alach akbar!* Apsidairau: vyrai balkone rūko, moterys suėjo į virtuvę. Žiūri tik vaikai. Paaugliai. Šitiems smalsu. Nesuprantu, kas man darosi? Noriu kalbėti. Kodėl taip staiga? Kad nieko nepamirščiau...

Negaliu perteikti, kaip tada buvo, ką jaučiau. Galiu papasakoti tik apie dabartinius savo jausmus. Po ketverių metų... Dar po dešimties viskas atrodys vėl kitaip, galgi suduš į šipulius.

Buvo apėmęs kažkoks siutas. Apmaudas. Kodėl aš turiu vykti? Kodėl man šitai kliuvo? Vis dėlto nepalūžau po šia našta – tai suteikė pasitenkinimą. Ruoštis pradėjau nuo menkiausių smulkmenų: kokį peiliuką pasiimti, kokį skustuvą... Susiruošiau. Tada ėmiau nekantrauti: knietėjo kuo greičiau susitikti su nežinomybe, kad neprarasčiau jausmų pakilumo, aštrumo. Viskas vyksta pagal schemą... Kiekvienas jums tai paliudys. O mane krėtė šiurpas, mušė prakaitas... Dar ir šitai: kai lėktuvas nutūpė, man pasidarė lengviau ir tą pačią akimirką kilo jaudulys: tuoj viskas prasidės, išvysim, pačiupinėsim, gyvensim.

Stoviniuoja trys afganistaniečiai, šnekučiuoja, juokiasi. Palei prekystalius nubėgo murzinas berniūkštis, neria į kažkokius sunkius skarmalus po prekystaliu. Savo žalią akį į mane įbeda papūga. Žiūriu ir nesuprantu, kas čia vyksta... Aplinkiniai toliau sau šnekasi. Tas, kuris stovi nusisukęs, atsigręžia... Ir aš jau žiūriu į pistoleto vamzdį. Pistoletas kyla... kyla... Štai skylė... Aš ją matau. Tuo pačiu metu aiškiai išgirstu trakštelint – ir manęs nebėra... Aš iškart ir šičia, ir anapus... Bet dar neguliu, dar stoviu. Noriu jiems kažką sakyti, bet negaliu: a-a-a...

Pasaulis ryškėja lėčiau negu fotografija... Langas... Aukštas langas... Jame kažkas boluoja, kažkas didelis, dramblotas... Kažkas... Trukdo akiniai, negaliu įžiūrėti veido... Pakeliu nepakeliamus vokus ir girdžiu palengvėjimo atodūsį:

– Na, viskas, drauge papulkininki, grįžot „iš komandiruotės“.

Jei tik kilstelėsiu galvą, jeigu tik ją pasuksiu, mano smegenys nugarmės žemyn. Sąmonė mirguliuoja... Vėl po prekystaliu į sunkius

skarmalus neria murzinas berniūkštis... Nemirksinčia žalia akimi į mane spokso papūga... Stoviniuoja trys afganistaniečiai... Tasai, kuris nuo manęs nusisukęs, atsigręžia... Ir aš žvilgsniu įsiremiu į pistoleto vamzdį... Štai skylė... Matau ją... Laukiu pažįstamo trakštelėjimo... Šaukiu: „Aš turiu tave nušauti! Aš turiu tave nušauti!"

Kokios spalvos būna riksmas? Kokio skonio? O kokios spalvos kraujas? Ligoninėje jis raudonas, sausame smėlyje – pilkas, nutiškęs ant uolos vakarop – ryškiai mėlynas, jau be gyvybės. Kraujas iš sunkiai sužeisto žmogaus išbėga greitai kaip iš sudaužyto stiklainio... Ir žmogus blėsta... blėsta... Vien akys iki pat galo spindi ir žvelgia kažkur pro šalį. Įdėmiai, kažkur toli...

Už viską sumokėta! Už viską! Iki galo. *(Ima nervingai vaikščioti po kambarį.)*

Jūs žiūrit į kalnus iš apačios – atrodo begaliniai, nepasiekiami. Pakylat lėktuvu – apačioje guli pargriauti sfinksai. Suprantat, apie ką kalbu? Apie laiką. Apie nuotolį tarp įvykių. Tada netgi mes, viso to dalyviai, nežinojome, koks čia karas. Nepainiokit manęs dabartinio su vakarykščiu, su tuo, kuris septyniasdešimt devintaisiais buvo ten. Taip, aš tuo tikėjau. Aštuoniasdešimt trečiaisiais atvykau į Maskvą. Čia visi gyveno ir elgėsi taip, tarsi mūsų ten nė būti nebuvo. Metro stotyse, kaip visada, daugelis kvatojosi, bučiavosi. Skaitė. Ėjau Arbato gatve ir susistabdęs klausinėjau praeivių:

– Kiek metų vyksta karas Afganistane?

– Nežinau...

– Kiek metų vyksta karas...

– Nežinau, kam jums to reikia?

– Kiek metų...

– Gal dvejus...

– Kiek metų...

– O ką, ten karas? Tikrai?

Dabar iš mūsų galima juoktis, tyčiotis: girdi, buvote kvaili ir akli kaip avių banda. Paklusni kaimenė! Šiandien Gorbačiovas leido... Vadžias atleido... Juokitės! Tačiau sena kinų išmintis byloja: medžiotojas, kuris giriasi prie nugaišusio liūto, vertas didžiausios paniekos, o tas, kuris giriasi prie nudėto liūto, vertas didžiausios

pagarbos. Kas nors gali kalbėti apie klaidas. Tiesa, nežinau, kas. O aš negaliu. Manęs gali paklausti: „Kodėl tada tylėjot? Juk buvot ne berniukas. Jums buvo be trupučio penkiasdešimt metų.“ Turėjau suprasti...

Žinoma, aš ten šaudžiau – ir vis dėlto gerbiu tą tautą. Netgi ją myliu. Man patinka tų žmonių dainos, jų maldos: ramios ir begalinės kaip kalnų grandinė. Tačiau aš – kalbėsiu tik apie save – nuoširdžiai tikėjau, kad jurta yra prastesnis būstas už penkiaaukštį namą, kad be unitazo nėra kultūros. Mes užversime juos unitazais, pristatysime penkiaaukščių namų. Išmokysime vairuoti traktorius. Jų kabinetams privežėme stalų, grafinų vandeniui, gražių staltiesių oficialiems posėdžiams ir tūkstančius Markso, Engelso, Lenino portretų. Jie kabojo visuose kabinetuose, kiekvienam viršininkui virš galvos. Mes atvežėme jų viršininkams juodų volgų. Ir savo traktorių bei veislinių buliukų. Valstiečiai (dechkanai) nenorėjo imti mūsų dovanojamos žemės, nes ji priklauso Alachui, žmogus negali nei jos imti, nei duoti. Lyg iš kosmoso žvelgė į mus sugriautų mečečių kaukolės...

Niekada nesužinosim, kaip skruzdė regi pasaulį. Apie tai rašo Engelsas, pasiskaitykit. O Rytų žinovas Spenserovas pareiškia: „Afganistano negalima nupirkti, nebent perpirkti.“ Rytą rūkau cigaretę, ant peleninės krašto tupi mažytis kaip karkvabalis driežiukas. Sugrįžtu po kelių dienų: driežiukas tebetupi ant peleninės ta pačia poza, net galvutės nepasukęs. Suprantu: štai jie, Rytai. Galėjau dešimt kartų pradingti ir atgimti, užsimušti ir pakilti, o jis net nepasuko savo miniatiūrinės galvutės. Jų kalendoriuje dabar tūkstantis trys šimtai šešiasdešimt pirmi metai...

Štai sėdžiu minkštasuolyje prieš televizorių. Ar galiu nužudyti žmogų? Musės neužmuščiau! Pirmąsias dienas, netgi mėnesius, kulkoms kapojant šilkmedžių šakeles, apima nerealumo jausmas... Kautynių psichologija kitokia... Bėgi ir taikaisi... Priekyje... Šoniniu žvilgsniu... Neskaičiavau, kiek užmušiau... Bet bėgau. Taikiausi. Čia... Ten... Į gyvą judantį taikinį... Ir pats buvau taikinys... Ne, iš karo negrįžtama didvyriais. Iš ten negalima grįžti didvyriu...

Už viską sumokėta! Už viską! Iki galo.

Jūs įsivaizduojat ir mylit keturiasdešimt penktųjų metų kareivį, kurį mylėjo visa Europa. Naivų prasčioką su plačiu diržu. Jam nereikėjo nieko, tik pergalės, tada – namo. O tas kareivis, kuris šiandien grįžo į jūsų laiptinę, jau kitoks. Tam kareiviui reikėjo džinsų ir magnetofono. Jis pamatė ir įvertino kitokį gyvenimą. Užsimanė daug ko... Dar senovės išminčių sakyta: nežadinkit miegančio šuns. Neužkraukite žmogui nežmoniškų išbandymų. Jis neatlaikys.

Negalėjau ten skaityti savo mėgstamo Dostojevskio. Niūru. Vežiojausi. Skaičiau Bredberį. Fantastiką. Kas trokšta gyventi amžinai? Niekas.

Bet juk buvo... Buvo. Pamenu... Kalėjime man buvo parodytas, kaip mes tada sakydavom, gaujos vadeiva. Guli ant geležinės lovos ir skaito... Pažįstamas knygos įrišimas... Leninas, „Valstybė ir revoliucija". „Gaila, – sako, – nespėsiu perskaityti. Gal mano vaikai perskaitys..."

Sudegė mokykla, liko viena siena. Kiekvieną rytą vaikai renkasi į pamokas ir nuo gaisro likusiais angliukais rašo toje sienoje. Po pamokų siena išbaltinama kalkėmis. Ir vėl panėši į baltą popieriaus lapą...

Parvežė iš „žaliuokės" leitenantą be rankų, be kojų. Be vyriškų daiktų. Pirmi žodžiai, kuriuos jis ištarė, praėjus šokui: „Kaip ten mano vaikinai?"

Už viską sumokėta! Ir daugiausia sumokėjome mes. Daugiau už visus...

Mums nieko nereikia, mes viską patyrėme. Išklausykit ir supraskit. Visi priprato atsipirkti veiksmais – duoda vaistų, skiria pensiją, duoda butą. Duoda ir pamiršta. Už tąjį „duokit" sumokėta kitokia valiuta – krauju. Betgi mes atėjome išpažinties. Mes prisipažįstame.

Ir neužmirškit išpažinties slaptumo...

Karinis patarėjas

– Vis dėlto gerai, kad viskas taip baigėsi. Pralaimėjimu. Atsivers mūsų akys...

Neįmanoma visko papasakoti... Buvo, kas buvo, o galiausiai liko tai, ką mačiau ir įsiminiau, jau tik dalį visko, o vėliau atsirado

ir tai, ką jau galiu papasakoti. Žodis išsaugo dešimtąją esmės dalį... Taip bus geriausiu atveju, jei stengsiuosi. Susikaupsiu. Dėl ko? Dėl Aliošos, mirusio man ant rankų: aštuonios skeveldros pilve. Tempėme jį nuo kalnų aštuoniolika valandų. Septyniolika valandų jis gyveno, aštuonioliktą – mirė. Prisiminti dėl Alioškos? Betgi tik religiniu požiūriu mirusiam žmogui dar ko nors reikia, ypač ten, aukštybėse. Aš labiau tikiu, kad jiems neskauda, nebaisu ir ne gėda. Todėl kam judinti? Norite ką nors sužinoti apie mus... Taip... Mes, aišku, paženklinti... Ką iš mūsų sužinosi? Jūs, matyt, laikot mus kuo nors kitu? Supraskit, kariaudamas nežinia už ką svetimoje šalyje negali įgyti kokių nors idealų. Rasti prasmę. Ten buvome visi vienodi, nors ir ne bendraminčiai. Kaip ir čia... Įprastiniame pasaulyje... Atsitiktinumas nesunkiai galėjo sukeisti vietomis tuos, kurie buvo ten, su tais, kurių ten nebuvo. Mes visi skirtingi, bet visur vienodi – ir čia, ir ten.

Pamenu, šeštoje ar septintoje klasėje rusų literatūros mokytoja pašaukė prie lentos.

– Kas tavo mylimiausias herojus: Čiapajevas ar Pavelas Korčaginas?

– Hekas Finas.

– Kodėl Hekas Finas?

– Svarstydamas, ką daryti, ar išduoti bėglį negrą Džimą, ar degti dėl jo pragare, Hekas Finas taria sau: „Velniai nematė, degsiu pragare.“ Ir neišduoda Džimo.

– O jeigu Džimas būtų baltasis, o tu raudonasis? – po pamokų paklausė mano draugas Alioška.

Taip visą gyvenimą ir skirstomės – baltieji ir raudonieji, kas ne su mumis, tas prieš mus.

Šalia Bagramo... Užėjom į kišlaką, paprašėm valgyti. Pagal tenykščius papročius, jeigu alkanas žmogus pasirodo tavo namuose, jį reikia pavalgydinti karštu papločiu. Moterys pasodino mus prie stalo ir pavalgydino. Mums išvažiavus, tos moterys ir jų vaikai buvo negyvai užmėtyti akmenimis ir pagaliais. Jos žinojo, kad bus užmuštos, bet vis vien mūsų neišvarė. O mes pas juos ėjome su savais įstatymais... Kepurėti brovėmės į mečetes...

Kodėl verčiat mane prisiminti? Visa tai labai intymu: ir pirmasis mano užmuštasis, ir pralietas kraujas biriame smėlyje, ir mostelėjęs kažkur viršuje siaura galva kupranugaris, prieš man prarandant sąmonę. Ir tuo pačiu metu aš ten buvau toks kaip visi. Kadaise, vieną sykį... Vaikų darželyje auklėtojos mus vertė susiimti už rankučių ir vaikščioti poromis, o aš mėgau vaikščioti vienas. Jaunos auklėtojos kurį laiką kentė mano kvailiojimus, bet greitai viena iš jų ištekėjo, išvažiavo, ir vietoj jos mums buvo atsiųsta teta Klava.

– Paimk Seriožą už rankos, – teta Klava privedė prie manęs kitą berniuką.

– Nenoriu.

– Kodėl nenori?

– Mėgstu vaikščioti vienas.

– Elkis, kaip elgiasi visi paklusnūs berniukai ir mergaitės.

– Ne, nenoriu.

Po vaikštynių teta Klava nurengė mane, nuvilko net kelnytes ir baltinukus, nuvedė ir tris valandas paliko tuščiame tamsiame kambaryje. O vaikystėje nėra nieko baisesnio kaip likti vienam. Tamsoje... Rodos, visi tave pamiršo. Niekada nesuras. Rytojaus dieną ėjau susiėmęs su Serioža už rankučių, tapau kaip visi. Mokykloje nuspręsdavo klasė, institute nuspręsdavo kursas, gamykloje nuspręsdavo kolektyvas. Visur būdavo nusprendžiama už mane. Buvau įtikinėjamas, kad vienas žmogus nieko negali. Kažkokioje knygoje aptikau žodžius „nužudė vyriškumą“. Kai buvome siunčiami ten, manyje nereikėjo nieko žudyti: „Savanoriai, du žingsnius pirmyn!“ Visi žingteli, žingteliu ir aš – du žingsnius pirmyn.

Šindande... Mačiau du pakvaišusius mūsų kareivius, jie nuolat „vedė derybas“ su dušmanais. Pagal dešimtos klasės istorijos vadovėlį aiškino, kas yra socializmas... Kas yra Leninas... „Ir paaiškėjo, kad stabas buvo tuščiaviduris, žyniai vidun sulindo ir bylojo pasauliečiams.“ Dėdulė Krylovas... Klasika... O vieną sykį į mokyklą, tada man buvo vienuolika metų, atėjo „teta snaiperė“, nušovusi septyniasdešimt aštuonis „dėdes fricus“. Grįžau namo, žagsėjau ir mikčiojau, naktį pakilo temperatūra. Tėvai nusprendė, kad gripuoju. Savaitę prasėdėjau namuose. Skaičiau savo mėgstamą „Gylį“.

Kodėl verčiat mane prisiminti? Kai grįžau... Negalėjau vilkėti savo prieškarinių džinsų ir marškinių, tai buvo nepažįstamo, svetimo žmogaus drabužiai, nors motina tikino, kad jie išlaikę manąjį kvapą. Ano žmogaus nebėra, jis neegzistuoja. Tasai kitas, dabartinis aš, turi tik tą pačią pavardę. Prieš kariuomenę draugavau su mergaite, buvau įsimylėjęs. Parvykau, bet jai neskambinau. Ji sužinojo atsitiktinai, kad pasirodžiau mieste, susirado mane. Be reikalo... Mudviem nederėjo susitikti... „To žmogaus, kurį tu mylėjai ir kuris tave mylėjo, nebėra, – tariau jai. – Aš kitas. Na, tiesiog kitas." Ji verkė. Vis ateidavo. Skambindavo. Kam? Aš – kitas. Kitas. (*Patyli. Nusiramina.*) Vis dėlto man patiko tasai ankstesnysis... Ilgiuosi jo... Prisimenu jį... „Padre, – Gylys paklausė Montanelio, – ar dabar jūsų Dievas patenkintas?"

Kam švystelėti tuos žodžius? Kaip granatą...

Artilerijos eilinis

– Kaip ten patekau? Labai paprastai. Tikėjau viskuo, ką rašė laikraščiai...

Sakydavau sau: „Anksčiau žmonės elgėsi didvyriškai, gebėdavo pasiaukoti, o dabar mūsų jaunimas niekam tikęs. Ir aš tokia pati. Ten karas, o aš sukneles siuvuosi, susimanau naują šukuoseną." Mama verkdavo: „Mirsiu – nedovanosiu. Ne tam jus gimdžiau, kad atskirai rankas, kojas laidočiau."

Pirmieji įspūdžiai? Buvome atskraidinti į Kabulą. Spygliuota viela, kareiviai su automatais... Šunys loja... stovykloje vien moterys. Šimtai moterų. Ateina karininkai, išsirenka jaunesnes, simpatiškesnes. Atvirai. Mane pasikviečia majoras:

– Vežuosi tave į savo batalioną, žinoma, jei tavęs neglumina mano mašina.

– Kokia mašina?

– Su dušimtuoju kroviniu... – aš jau žinojau, kad „dušimtasis krovinys" – tai negyvėliai, grabai.

– Su grabais?

– Juos tuoj iškraus.

Paprasčiausias kamazas su brezentu. Karstai išmetami tarsi šovinių dėžės. Kareiviai supranta: naujokė. Atvažiuoju į dalinį. Šešiasdešimties laipsnių karštis. Musių tualete tiek, kad galėtų pakelti tave ant sparnų. Dušo nėra. Vanduo aukso vertės. Aš vienintelė moteris.

Po dviejų savaičių išsikviečia bataliono vadas.

– Gyvensi su manim...

Du mėnesius kračiausi. Vieną sykį vos nepaleidau granatos, kitąsyk čiupau peilį. Prisiklausiau: „Rinktis reikia stambesnes žvaigždutes... Užsimanysi pyragėlių – pati ateisi..." Niekada anksčiau nesikeikdavau, o dabar:

– Dink iš akių, kad tave...

Keikiausi it vežikas, tapau šiurkšti. Buvau permesta į Kabulą. Paskirta viešbučio budėtoja. Pirmas dienas puldinėjau kaip žvėris. Į mane buvo žiūrima kaip į nenormalią.

– Ko draskaisi? Neketinam tavęs kandžioti.

Aš kitaip nebemokėjau. Įpratau gintis. Kas nors kviečia:

– Užeik išgerti arbatos.

– Tu mane kvieti arbatos ar į lovą?

Kolei neatsirado manasis... Meilė? Tokių žodžių čia niekas nevartoja. Jis supažindina mane su savo draugais:

– Mano žmona.

Aš jam į ausį:

– Afganiška?

Važiavome šarvuočiu... Uždengiau jį savo kūnu, bet, laimė, kulka pataikė į liuką. O jis sėdėjo nusigręžęs. Kai grįžom, laiške žmonai parašė apie mane. Du mėnesius nebegauna laiškų iš namų.

Mėgstu pašaudyti. Visą apkabą ištratinu vienu gaistu. Pasidaro lengviau.

Vieną *duchą* nušoviau pati. Išvažiavom į kalnus pasigrožėti, pakvėpuoti. Šlamesys už akmens – mane tarsi elektra būtų trenkusi, atsilošiau ir paleidau seriją. Pirmas. Nuėjau pažiūrėti: gulėjo stiprus gražus vyras...

– Su tavim galima eiti į žvalgybą, – pasakė vaikinai.

Užriečiau nosį. Dar jiems patiko, kad nepuoliau kraustyt jo daiktų, pasiėmiau tik pistoletą. Paskui visą kelią jie mane saugojo,

kad nesusisuktų galva, nepradėtų pykinti. Nieko. Kūnas pasidarė lengvas... Parėjau namo, atsidariau šaldytuvą ir tiek prisirijau, kad kitąkart per savaitę tiek nesuvalgydavau. Nervinis sukrėtimas. Kažkas atnešė butelį degtinės. Gėriau, bet nesvaigau. Siaubas: jei būčiau prašovusi, mano mama būtų gavusi „dušimtąjį krovinį".

Norėjau dalyvauti kare, bet ne šitame, o Didžiajame tėvynės.

Iš kur neapykanta? Paprastas dalykas. Užmušė draugą, o tu buvai greta, valgydavai iš vieno katiliuko. Jis tau pasakojo apie savo draugę, apie mamą. Ir štai guli visas apdegęs. Iš karto viskas darosi suprantama... Puoli šaudyti ligi pamišimo. Esame neįpratę rimtai svarstyti: kas visa tai pradėjo? kas kaltas? Šia tema yra anekdotas... Armėnijos radijo klausiama: kas yra politika? Armėnijos radijas atsako: ar esat matę, kaip siusioja uodas? Taigi politiką dar sunkiau įžiūrėti. Tegul tuo užsiima politikai, o čia žmonės mato kraują ir žvėrėja, kvaišta... Užtenka sykį pamatyti, kaip nudeginta oda susisuka į vamzdelį... Tarsi būtų plyšusi kapronine kojinė... Ir tau pakanka... Siaubas, kai žudomi gyvuliai... Buvo sušaudytas ginklus gabenęs karavanas. Atskirai žmonės, atskirai – išakai. Ir vieni, ir kiti tylėjo, laukė mirties. Sužeistas išakas bliovė, tarsi geležis būtų gremžusi geležį. Baisus gergždimas...

Mano veidas čia kitoks, kitoks balsas. Galit įsivaizduoti, kokie čia esame, jeigu mes, mergaitės, tarpusavyje šitaip šnekame:

– Na ir kvailys! Susikirto su seržantu ir išėjo pas dušmanus. Būtų pykštelėjęs, ir gatava. Taškas. Būtų nurašę į karo nuostolius.

Nuoširdus pokalbis... Nes dauguma karininkų manydavo, kad čia kaip Sąjungoje: kareivį gali įžeisti, sumušti. Tokius rasdavo negyvus... Mūšio metu nušautus į nugarą... Surask – kas? Paskui įrodyk.

Kalnų užkardose vaikinai ištisus metus nemato žmonių. Tris kartus per savaitę atskrenda malūnsparnis. Atvykau. Priėjo leitenantas:

– Mergaite, nusiriškit skarelę. Paskleiskit plaukus. – Mano plaukai buvo ilgi. – Jau dvejus metus matau tik plikas kareivių galvas.

Visi kareiviai pažiro iš tranšėjų...

Mūšio metu mane uždengė vienas kareivis. Kol būsiu gyva, tol jį prisiminsiu, cerkvėje žvakelę uždegsiu. Jis manęs nepažinojo, šitaip

padarė tik dėl to, kad aš – moteris. Tokie dalykai įsimena. Argi įprastame gyvenime patikėtum, kad tave nuo šūvių gali uždengti kitas žmogus? Geri dalykai čia virsta dar geresniais, blogi – dar blogesniais. Per apšaudymą... Čia kitas atvejis... Kareivis riktelėjo man kažkokią šlykštynę. Bjaurastį. Kažką nešvankaus. Būk prakeiktas, pamaniau. Ir jis buvo užmuštas, sprogmuo nunešė pusę galvos, pusę liemens. Man matant... Mane supurtė lyg nuo maliarijos priepuolio. Nors ir ligi tol buvau mačiusi didžiulius celofano maišus su lavonais. Lavonus, suvyniotus į foliją... Tarsi... Nerandu palyginimo... Negalėčiau rašyti, vis ieškočiau žodžių. Bandyčiau ragauti jų skonį. Dėliočiau... kaip žaislus... Bet kad mane purtytų, taip nėra buvę. Niekaip negalėjau nusiraminti.

Neteko matyti, kad mergaitės nešiotų kovinius apdovanojimus, nors jų ir turėjo. Viena pasikabino medalį „Už kovinius nuopelnus", visi juokėsi: „Už lytinius nuopelnus." Žinojo, kad medalį galima gauti už naktį, praleistą su bataliono vadu. Kodėl čia kviečiamos moterys? Be jų negalima išsiversti... Suprantat? Kai kurie ponai karininkai išprotėtų. O kodėl moterys veržiasi į karą? Pinigai... Geri pinigai. Įsigysi magnetofoną, prisipirksi daiktų. Sugrįši namo – parduosi. Sąjungoje tiek neuždirbsi. Nesutaupysi. Vienos tiesos nėra, ji skirtinga, toji tiesa. Mes šnekame atvirai... Kai kurios mergaitės parsiduodavo *dukanų* prekeiviams už skudurus. Užeini į *dukaną,* berniokai... vaikai... Šaukia: „Chanum, džik-džik..." – ir rodo į sandėliuką. Savi karininkai užsimoka čekiais, taip ir sako: „Eisiu pas *čekistę.*" Girdėjot anekdotą? Kabulo skirstymo punkte susitiko Slibinas Gorinyčius, Koščėjus Nemirtingasis ir Laumė Ragana. Visi važiuoja ginti revoliucijos. Po kelerių metų vėl susitinka jau pakeliui į namus: Slibinui Gorinyčiui belikusi viena galva, kitos šešios nulėkusios, Koščėjus vos gyvas, vos kruta, nors ir nemirtingas, o Laumė Ragana visa džinsuota, visa firminė. Linksmutėlė.

– Lieku trečiam terminui.

– Gal išprotėjai, Laume Ragana!

– Laumė Ragana aš Sąjungoje, o čia – Vasilisa Gražioji!

Kareiviai... Berniūkščiai... Iš čia grįžta sulaužyti, sulaukę aštuoniolikos devyniolikos metų. Vaikai. Daug ką jie čia pamatė. Daug

ką... Kaip moterys parsiduoda už dėžę, net ne dėžę, už dvi skardines mėsos konservų. Paskui tomis pačiomis akimis jie žiūrės į žmonas. Į visas... Jiems čia sugadinta rega. Nereikia stebėtis, kad Sąjungoje jie paskui elgiasi kaip nors neįprastai. Vienas mano pažįstamas jau sėdi kalėjime... Jų kitokia patirtis. Jie įpratę viską tvarkyti jėga, pasitelkę automatą... *Dukano* prekijas pardavinėjo arbūzus, už vieną prašė šimto afganių. Mūsų kareiviai siūlė mažiau. Jis atsakė. Ak šitaip, – vienas iš mūsiškių pakėlė automatą ir ištratino visus arbūzus, kalną arbūzų. Pabandyk tokiam troleibuse užminti ant kojos, nepraleisti be eilės. Pabandyk!

Svajodavau: grįšiu namo, išsiskleisiu lovytę sode ir užmigsiu po obelim. Po nokstančiais obuoliais... O dabar bijau. Daugelis kalba, ypač dabar, kai ketinama išvesti mūsų kariuomenę, kad bijo grįžti į Sąjungą. Kodėl? Labai paprasta. Mes grįšim, o ten viskas pasikeitę: per tuos dvejus metus atėjusi kita mada, kitokia muzika, kitokios gatvės. Kitoks požiūris į šį karą... Būsime lyg baltos varnos.

Susiraskit mane po metų. Namuose. Užrašysiu jums savo adresą.

Tarnautoja

– Aš taip tikėjau, kad net šiandien negaliu atsižadėti...

Ir šiandien... Kad ir kas man ką sakytų, kad ir ką perskaityčiau, visada pasilieku landelę pasprukti. Suveikia savisaugos instinktas. Gynyba. Prieš armiją baigiau kūno kultūros institutą. Paskutinę, diplominę praktiką atlikau „Arteke“, dirbau vadovu. Ten daugybę sykių kartojau prakilnius žodžius: pionieriaus žodis, pionieriaus reikalas... Šiandien tai atrodo kvaila... O tada su ašarom akyse...

Kariniame komisariate pasiprašiau: „Siųskite mane į Afganistaną...“ Pavaduotojas politikai mums skaitydavo paskaitas apie tarptautinę padėtį, jis ir pasakė, kad mes tik valanda aplenkėme amerikiečių „žaliąsias beretes“; desantininkai buvo jau pakilę į orą. Apmaudu dėl savojo patiklumo. Mums buvo kalama, kalama į galvą ir pagaliau įkalta, kad tai internacionalinė pareiga. Niekada neprieinu ligi galo... Nebaigiu apmąstymų ir nepadedu taško... Nusiimk, sakau sau, rožinius akinius. Išvykau aš ne aštuoniasde-

šimtais metais ir ne aštuoniasdešimt pirmais, o aštuoniasdešimt šeštais. Bet visi dar tylėjo. O aštuoniasdešimt septintaisiais jau buvau Choste. Mes užėmėm vieną kalnelį... Paguldėm septynis savo vaikinus... Atvažiavo žurnalistai iš Maskvos ir atsivežė „žaliuosius" (Afganistano liaudies armija), neva jie užėmę kalnelį. Afganai pozavo, o mūsų kareiviai gulėjo lavoninėje...

Mokomajame pulke į Afganistaną atrinkdavo pačius geriausius. Buvo baisoka patekti į Tulą, Pskovą arba Kirovobadą – nešvaru, tvanku, o į Afganą visi prašėsi, veržte veržėsi. Majoras Zdobinas ėmė mudu su draugu Saša Krivcovu įkalbinėti, kad atsiimtume raportus:

– Tegul geriau žūva Sinicynas negu kuris iš jūsų. Į jus valstybė tiek visko sudėjusi.

Sinicynas buvo paprastas kaimo vaikinas, traktorininkas. Aš jau diplomuotas. Saša mokėsi Kemerovo universiteto Romanų ir germanų kalbų fakultete. Grojo fortepijonu, smuiku, gitara, fleita. Kūrė muziką. Gerai piešė. Mudu gyvenom kaip broliai. Politinėse valandėlėse mums buvo pasakojama apie didvyriškumą. Tvirtinama, kad Afganistanas – kaip kadaise Ispanija. Ir šekit: „Tegul geriau žūva Sinicynas negu kuris iš jūsų."

Išvysti karą buvo įdomu psichologiniu požiūriu. Pirmiausia ištudijuoti save patį. Mane tai viliojo. Kamantinėjau pažįstamus, kuriems teko ten būti. Vienas iš jų, kaip dabar suprantu, muilino man akis. Jam ant krūtinės tamsavo stambi dėmė, panaši į raidę „p", jis tyčia vaikščiojo prasegtais marškiniais, rodė ją. Fantazavo, kad su kitais iš malūnsparnių naktį leidosi į kalnus. Dar pamenu: desantininkas tampa angelu pirmąsias tris sekundes, kol krinta neišsiskleidęs parašiuto, paskui jis tris minutes sklendžia kaip erelis, o visą kitą laiką yra krovininis arklys. Mes viską priėmėme už gryną pinigą. Pasipainiotų dabar man tasai Homeras. Vėliau tokius perkąsdavau akimoju: „Jei turėtum smegenis, patirtum kontūziją." Kitas vaikinas, priešingai, atkalbinėjo:

– Nedera tau ten važiuoti. Purvas, o ne romantika.

Man nepatiko.

– Pats bandei? Aš irgi noriu pabandyti.

Jis mokė, kaip ten išgyventi.

– Iššovei – riskis porą metrų į šalį nuo tos vietos, kur gulėjai. Slėpk už akmens, už uolos automato vamzdį, kad priešas nepamatytų liepsnos, neužfiksuotų. Kai eini, negerk, nepaeisi. Sargyboje neužmik, gremžk nagais veidą, kandžiok ranką. Desantininkas iš pradžių bėga kiek gali, o paskui kiek reikia.

Mano tėvas – mokslininkas, motina – inžinierė. Jie nuo mažens mane auklėjo kaip asmenybę. Norėjau tapti asmenybe... Už tai... (*juokiasi*) buvau išvarytas iš spaliukų, ilgai nepriimtas į pionierius. Mušdavausi dėl garbės. Užrišo kaklaraištį, aš jo nenusirišau, miegodavau su kaklaraiščiu. Literatūros mokytoja per pamokas mane nutraukdavo:

– Pasakok, kaip parašyta knygoje. Ne iš galvos.

– Gal aš neteisingai pasakoju?

– Ne taip, kaip knygoje...

Lyg toje pasakoje, kur karalius nemėgo kitų spalvų, išskyrus pilką. Ir viskas toje karalystėje buvo pelenų spalvos.

Dabar aš raginu savo mokinius (dirbu mokykloje):

– Galvokit patys, kad iš jūsų nepadarytų eilinių kvailelių. Alavinių kareivėlių.

Prieš kariuomenę gyventi mane mokė Dostojevskis ir Tolstojus, kariuomenėje – seržantai. Seržantų valdžia neribota, kiekviename būryje jų po tris.

– Klausyk mano komandos! Kas privalu turėti desantininkui? Pakartot!

– Desantininkui privalu turėti įžūlų snukį, geležinį kumštį ir nė gramo sąžinės.

– Sąžinė desantininkui – prabanga. Pakartot!

– Jūs esat sanitarinis medicinos batalionas. Sanitarinis batalionas – desantinių oro pajėgų elitas. Pakartot!

Iš kareiviško laiško: „Mama, nupirk aviną ir pavadink Seržantu, kai sugrįšiu namo, papjausiu.“

Pats režimas užtrenkia sąmonę, nėra jėgų priešintis. Iš tavęs galima padaryti bet ką.

Šeštą valandą ryto nuaidi signalas keltis. Šitaip tris kartus: keltis – gultis. Iš lovos – į lovą.

Trys sekundės, kad išsirikiuotume ant balto linoleumo – balto, kad dažniau reikėtų plauti, šveisti. Šimtas šešiasdešimt žmonių turi iššokti iš lovų ir per tris sekundes išsirikiuoti. Per keturiasdešimt penkias sekundes reikia apsirengti pagal reikalavimą numeris trys – su visa uniforma, tik be diržo ir kepurės. Kažkuris nespėja apsivynioti autų.

– Išsiskirstyt ir pakartot!

Vėl nespėja.

– Išsiskirstyt ir pakartot!

Fizinė mankšta. Kova be ginklų: kombinacija iš karatė elementų, bokso, sambo ir kovinių veiksmų prieš peilį, kareivišką kastuvėlį, pistoletą, automatą. Priešas – su automatu, tu – plikomis rankomis. Tu – su kastuvėliu, jis – plikomis rankomis. Nušokuoti tris šimtus metrų „zuikučiu"... Ant vienos kojos... Perdaužti kumščiu dešimt plytų. Nuvesdavo į statybas: „Kol neišmoksit, iš čia neišeisit." Sunkiausia – įveikti save, nebijoti trenkti.

Penkios minutės nusiprausti. Dvylika čiaupų šimtui šešiasdešimčiai žmonių.

– Rikiuojamės! Išsiskirstom! – Po minutės vėl: – Rikiuojamės! Išsiskirstom!

Rytmetinė apžiūra: diržo sagčių tikrinimas – jos turi blizgėti kaip katino viena vieta, žiūrima, ar apykaklė balta, ar kepurėje esama poros adatų su siūlais.

– Pirmyn! Žengte marš! Pasiruošt pratyboms!

Per dieną – pusvalandis laisvalaikio. Po pietų – du laiškai.

– Eilini Kravcovai, kodėl sėdit ir nerašot?

– Galvoju, drauge seržante.

– Kodėl patylom atsakot?

– Galvoju, drauge seržante.

– Kodėl nestaugiat kaip mokėtės? Reikės pasitreniruoti „į akutę".

Treniruotis „į akutę" – rėkti į unitazą, lavinti komandinį balsą.

Iš kareiviško žodyno:

Signalas miegoti – myliu tave, gyvenime. Rytmetinė apžiūra – tikėkit manimi, žmonės. Vakarinė apžiūra – pažįstami veidai. Belangėje – toli nuo Tėvynės. Demobilizacija – tolimos žvaigždės

šviesa. Taktinių pratimų aikštė – Kvailių laukymė. Indų plovykla – diskoteka (lėkštės sukasi kaip diskai). Pavaduotojas politikai – Pelenė (laivyne – keleivis).

– Sanitarinis dalinys – oro desanto elitas. Pakartot!

Amžinas alkio jausmas. Trokštama vietelė – karinė parduotuvė, ten galima nusipirkti kekso, saldainių, šokolado. Kai šaudydamas pataikai „penketui“, gauni leidimą į parduotuvę. Jei trūksta pinigų, parduodame keletą plytų. Čiumpame vieną plytą, prieinam, du stambūs tipai prie vieno naujokėlio, turinčio pinigų.

– Pirk plytą.

– O kam man ji?

Apsupam, nepaleidžiam.

– Pirk plytą...

– Kiek?

– Trys rubliai.

Duoda tris rublius, užeina už kampo ir išmeta plytą. O mes prisivalgom už tuos tris rublius. Viena plyta prilygsta dešimčiai keksų.

– Sąžinė – desantininkui prabanga. Sanitarinis batalionas – oro desanto elitas!

Aš tikriausiai neblogas aktorius, nes gana greit išmokau man skirtą vaidmenį. Blogiausia pagarsėti „glebuku“, silpna nevyriškos padermės būtybe. Po trijų mėnesių gavau laisvą pusdienį ir išėjau į miestą. Buvau viską pamiršęs. Ne taip seniai bučiavausi su mergaite, sėdėjau kavinėje, šokau. Lyg būtų praėję ne trys mėnesiai, o treji metai, o tu būtum grįžęs į civilizuotą pasaulį.

Vakare:

– Beždžionės, rikiuokit! Kas svarbiausia desantininkui? Svarbiausia desantininkui – nepraskrieti šalia žemės.

Prieš pat išvykdami šventėm Naujuosius metus. Aš buvau Senis Šaltis, Saša – Snieguolė. Atrodė kaip mokykloje.

Žingsniavom dvylika parų... Blogiau už kalnus gali būt tiktai kalnai... Sprukome nuo gaujos... Laikėmės su dopingo pagalba...

– Sanitarijos instruktoriau, duok to savo „sužvėrino“. – Tai buvo sidnokarbas. Prarijom visas tabletes...

Net juokaudavom:

– Kuo skundžiatės? – gydytojas klausia katino Leopoldo.

Kažkas prabyla pirmas:

– Pelėmis.

– Peliauti, nepeliauti... Viskas aišku. Jūs labai geras. Jums reikia supykti. Štai jums „sužvėrino“ tabletės. Gerkit po vieną triskart per dieną po valgio.

– Ir kas gi bus?

– Sužvėrėsit.

Į penktą dieną ėmė ir nusišovė kareivis, praleido visus į priekį ir įrėmė automatą sau į gerklę. Mums teko tempti jo lavoną, jo kuprinę, jo neperšaunamąją liemenę ir šalmą. Nebuvo jo gaila. Juk žinojo, kad mūsiškiai nepalieka nukautųjų – išsineša.

Prisiminėm jį ir pajutom jam gailestį tik tada, kai rengėmės grįžti namo, jau demobilizavęsi.

– Gerkit po tabletę triskart per dieną...

– Ir kas gi bus?

– Sužvėrėsit.

Sprogimų žaizdos – pačios baisiausios... Nutraukta koja ligi kelio... Kyšo kaulas... Nuo kitos kojos nutraukta pėda... Nurėžtas įnagis... Išmušta akis... Nuplėšta ausis... Pirmą sykį mane krėtė drebulys, gerklė džiūvo... Pats save įkalbinėjau: „Jei neįveiksi dabar, niekada netapsi sanitarijos instruktoriumi.“ Prišliaužiau – kojų nėra. Užveržiau guminę timpą, sustabdžiau kraujavimą, nuskausminau, užmigdžiau... Sprogstamoji kulka pataikė į pilvą... Žarnos išvirtusios... Sutvarsčiau, sustabdžiau kraujavimą, nuskausminau, užmigdžiau... Išlaikiau keturias valandas... Mirė...

Trūko medikamentų. Nebuvo papasčiausio briliantinio žaliojo tirpalo. Tai nespėjama atvežti, tai limitai baigiasi – mūsų planinė ekonomika. Ieškodavome trofėjinių, importinių vaistų. Mano krepšyje nuolat būdavo dvidešimt japoniškų vienkartinių švirkštų. Jie minkštame polietileno aptaise, nuplėši plastiką – leidi vaistus. Mūsų „rekordų“ prasitrindavo popierinės tarpinės, dingdavo sterilumas. Pusė jų neįsiurbdavo, stūmokliukai strigdavo – brokas. Mūsiškiai kraujo pakaitai supilstyti į puslitrinius butelius. Sunkiai sužeistam žmogui reikia dviejų litrų – keturių butelių.

Kaip įsigudrinti mūšio lauke bemaž valandą išlaikyti guminį ortakį ištiestoje rankoje? Praktiškai neįmanoma. O kiek butelių gali panešti? Ką siūlo italai? Polietileninį maišelį, kuriame telpa litras, gali ant jo šokinėti su auliniais batais – neplyšta. Toliau: paprastas bintas, sterilus sovietinis tvarstis. Supakuota gremėzdiškai, pakuotė sveria daugiau už pačią tvarsliavą. Importiniai... tailandiški, austriški... Plonesni, kažkodėl baltesni... Elastinių tvarsčių išvis neturėjome. Irgi naudojome importinį... prancūzišką... vokišką... O mūsų gamybos įtvarai? Juk tai slidės, o ne medicinos priemonės. Kiek jų, skirtų dilbiui, gali pasiimti su savimi? Aš turėjau angliškų, pritaikytų atskirai dilbiams, blauzdoms, šlaunims. Pripučiamų, su užtrauktukais. Įkišai ranką, užtraukei, sulaužytas kaulas nejuda, vežant sužeistąjį, įtvaras saugo nuo sutrenkimų.

Per devynerius metus nieko naujo pas mus nebuvo pradėta gaminti. Tvarsčiai tie patys, įtvarai irgi. Sovietų kareivis – pats pigiausias. Pats kantriausias, nereikliausias. Neaprūpintas, neapsaugotas. Lengvai nurašoma medžiaga. Taip buvo keturiasdešimt pirmaisiais metais... Taip yra po penkiasdešimties metų. Kodėl?

Baisu, kai tave muša, o tu nešaudai. Kad išgyventum, turi nuolat galvoti apie tai. Aš galvojau... Niekada nesėsdavau į pirmą ir paskutinę mašiną. Niekada nenuleisdavau kojų gilyn į liuką, tegul verčiau kabo virš šarvuoto borto, kad nenurėžtų, jei mašina užlėks ant minos. Turėjau vokiškų tablečių atsargą, jos slopino baimę. Tik niekas jų nebegėrė. Turėjau neperšaunamą liemenę... Vėlgi! Mūsų liemenė nepakeliama, su ja sunku judėti, amerikietiškos – nė vienos geležėlės, iš kažkokios kulkų nepramušamos medžiagos. Su tokia kaip su sportiniu treningu. Makarovo pistoletas įremtas nepramuša, automatu gali pataikyti tik iš šimto metrų. Mūsų šalmai – dar nuo ketvirtojo dešimtmečio, niekam tikę, pasenę. Iš ano karo... (*Susimąsto.*) Dėl to... Dėl daug ko ten buvo gėda... Kodėl mes tokie? Amerikietiški keturiasdešimt devintų metų pavyzdžio miegmaišiai lengvučiai, gulbės pūkas. Japonų miegmaišiai puikūs, nors ir trumpoki. O vatinis mūsiškis sveria ne mažiau kaip septynis kilogramus. Nuo užmuštų svetimšalių nuvilkdavom striukes, numdavom kepures ilgais snapeliais, numaudavom kiniškas kelnes,

netrinančias tarpukojo. Viską imdavom. Glaudes numaudavom, nes glaudės buvo deficitas, kojines, sportbačius. Įsitaisiau mažą žibintuvėlį, peiliuką-durkliuką. Valgyti norėjosi visada. Badas! Šaudydavom laukinius avinus. Laukiniu buvo laikomas tas, kuris per penkis metrus atsilikdavo nuo kaimenės. Arba mainydavome: du kilogramai arbatos į aviną. Arbata trofėjinė. Iš kautynių parsinešdavome pinigų, afganių. Juos iš mūsų atimdavo tie, kurie turėjo aukštesnį laipsnį. Pasidalydavo čia pat, mūsų akivaizdoje. Porą popieriukų sukiši į šovinį, iš viršaus parako užbarstai – išgelbėji.

Vieni norėjo pasigerti, kiti išgyventi, treti svajojo apie apdovanojimus. Aš irgi norėjau apdovanojimo. Sąjungoje pasitiks:

– Na, kokį medalį gavai? Tai ką, viršila, sandėliui vadovavai?

Apmaudu dėl savo patiklumo. Pavaduotojai politikai mums aiškindavo tai, kuo patys netikėjo.

Prieš keliaujant namo jie kalė mums į galvą, apie ką galima grįžus kalbėti, apie ką ne. Apie žuvusiuosius negalima, nes mūsų armija didelė ir stipri. Apie nestatutinius santykius nedera pasakoti, nes mūsų armija didelė, stipri ir morališkai sveika. Fotografijas suplėšyti! Juostas sunaikinti! Mes čia nešaudėme, nebombardavome, nenuodijome, nesprogdinome. Mūsų armija didelė, galinga, geriausia pasaulyje...

Muitininkai atėmė lauktuves, kurias vežėme: parfumeriją, skareles, laikrodžius.

– Negalima, vaikinai.

Jokio paimtų daiktų sąrašo nesudarė. Paprasčiausiai tai buvo jų verslas. Ir vis dėlto itin kvepėjo žaliais pavasario lapais... Vaikštinėjo merginos lengvomis suknelėmis... Švystelėjo atmintyje ir pradingo Svetka Afoška (pavardės neprisimenu, Afoška ir Afoška). Pirmą dieną atsiradusi Kabule ji pergulėjo su kareiviu už šimtą afganių, iškart nesusigaudė. Po poros savaičių prašė trijų tūkstančių. Ne kareivio kišenei. O kur Paška Korčaginas? Jo vardas buvo Andrejus, bet visi vadino Paška dėl pavardės.

– Paška, pažiūrėk, kokios mergaitės!

Paška Andrejus turėjo mergaitę, ji atsiuntė jam savo vestuvių nuotrauką. Mes naktimis budėjome – bijojome. Vieną rytą jis pakabino ant uolos fotografiją – ir sušaudė iš kulkosvaidžio.

– Paška, pažiūrėk, kokios mergaitės!

Traukinyje susapnavau: ruošiamės eiti į kovinę užduotį. Saška Krivcovas klausia:

– Kodėl tavo maišelyje trys šimtai penkiasdešimt šovinių, o ne keturi šimtai?

– Todėl, kad aš nešu medikamentus.

Jis patylėjęs vėl klausia:

– O ar galėtum nušauti tą afganistanietę?

– Kokią?

– Tą, kuri atvedė mus prie pasalos. Pameni, keturi mūsiškiai žuvo.

– Nežinau, tikriausiai ne. Vaikų darželyje ir mokykloje buvau pravardžiuojamas mergišium, mat gindavau mergaites. O tu?

– Man gėda...

Jis nespėja pasakyti, kodėl jam gėda.

Namuose manęs laukė Sašos motinos telegrama: „Atvažiuok, Saša žuvo."

Stovėjau prie jo kapo.

– Saška, man gėda, kad baigiamajame mokslinio komunizmo egzamine gavau penketą už buržuazinės demokratijos kritiką. Atlikau lyginamąją analizę. Tu mane supranti... Mes išvykome į Afganą akli... Dabar jau visi kalba, kad šitas karas gėdingas, o mums neseniai įteikti kario internacionalisto ženkliukai. Aš tylėjau... Netgi padėkojau. Saška, tu ten, o aš čia.

Man reikia su juo pasišnekėti....

Žvalgų kuopos viršila sanitarijos instruktorius

– Jis buvo mažaūgis. Gimė mažyliukas kaip mergytė, svoris – du kilogramai, ūgis – trisdešimt centimetrų. Bijojau imti į rankas... Priglausdavau prie krūtinės.

– Mano saulytė...

Nieko nebijojo, tik vorų. Sugrįžta iš lauko... Buvome nupirkę jam naują paltuką. Ketveri metai sukako... Pakabinau tą jo drabužėlį ant pakabo, virtuvėje girdžiu: šlept, šlept, šlept, šlept... Išpuolu: pilnas prieškambaris varlių, jos šokinėja iš jo palto kišenių. Prisirinko jų.

– Mamyte, nebijok, jos geros. – Ir vėl kiša į kišenes.

– Mano saulytė.

Mėgo kariškus žaislus. Dovanojau jam tanką, automatą, pistoletą. Būdavo, apsikarsto ginklais ir žygiuoja per kambarius.

– Aš kareivis... Aš kareivis...

– Mano saulyte, pažaisk su kitokiais žaislais, taikiais.

– Aš – kareivis...

Laikas į pirmą klasę, niekur nerandam tinkamo kostiumėlio; kad ir kokį matuotųsi – visuose skęsta.

– Mano saulytė...

Paėmė į kariuomenę. Meldžiau ne kad neužmuštų, o kad nemuštų. Bijojau, jog stambūs vaikinai tyčiosis, jis toks mažiukas. Buvau girdėjusi, kad gali versti dantų šepetuku valyti tualetą, skalbti svetimas glaudes. Aš to bijojau. Paprašė: „Atsiųskit visi savo nuotraukas: mamos, tėčio, sesutės. Aš išvažiuoju..."

Kur išvažiuoja, neparašė. Po dviejų mėnesių atėjo laiškas iš Afganistano: „Tu, mamyte, neverk. Mūsų šarvai patikimi."

– Mano saulytė... Mūsų šarvai patikimi...

Jau laukiau grįžtant, jam tebuvo likęs mėnuo tarnauti. Marškinėlius nupirkau, šalikėlį, batus. Jie ir dabar spintoje. Būčiau aprengusi karste... Pati būčiau aprengusi, betgi neleido atidaryti karsto. Norėjau pažiūrėti į sūnelį, paliesti... Kažin, ar atsirado jo dydžio drabužių. Kuo aprengtas ten guli?

Pirmasis atėjo kapitonas iš komisariato.

– Laikykis, motin...

– Kur mano sūnus?

– Čia pat, Minske. Tuojau atveš.

Aš susmukau ant grindų.

– Mano saulytė!!!

Asikėliau ir puoliau kumščiuoti kapitoną.

– Kodėl tu gyvas, o mano sūnaus nebėra? Tu toks sveikas, stiprus. O jis mažiukas... Tu vyras, o jis berniukas. Kodėl tu gyvas?

Atvežė karstą, daužiau į jį kumščiais.

– Mano saulytė! Mano saulytė!

O dabar vaikštau prie jo kapo. Nukrentu ant akmenų, apkabinu:

– Mano saulytė...

Motina

– Įsidėjau į kišenę grumstelį savo žemės – toks jausmas gimė traukinyje...

U-uch! Karas! Eisiu kariauti. Žinoma, tarp mūsų buvo ir bailių. Vieno vaikino komisija nepraleido dėl regėjimo, jis išpuolė su džiaugsmu: „Pasisekė!“ Iš paskos ėjo kitas, jo irgi nepriėmė, ir jis vos neverkė: „Kaip grįšiu į dalinį? Dvi savaites man vaikinai palydas rengė. Kad nors skrandžio opa būtų, o čia tik skaudantys dantys.“ Vien su glaudėmis prasiveržė pas generolą: neima dėl kažkokių skaudančių dantų, tegul išrauna tuos du dantis!

Aš iš geografijos turėjau penketą. Užsimerkiu ir matau: beždžionės, mes deginamės saulėje, valgome bananus... O buvo taip. Buvome susodinti ant tankų su milinėmis, vienas kulkosvaidis atsuktas į dešinę, kitas – į kairę. Paskutinėje mašinoje pačiame gale – kulkosvaidis, nutaikytas atgal, visos angos atidarytos, automatai iškišti. Stačiai geležinis ežys. Susitinkame du mūsų šarvuočius – vaikinai susėdę ant šarvuotų bortų, dryžuotais marškinukais, ant galvų panamos, žiūri į mus, springsta iš juoko. Pamatęs nukautą svetimšalį samdinį buvau sukrėstas. Treniruotas, tiesiog atletas. O aš patekęs į kalnus nežinojau, kaip vaikščioti, kad eiti reikia pradėti kaire koja. Dešimt metrų statmena siena nešiau telefoną... Per sprogimą užsičiaupdavau, o reikia išsižioti, kad neplyštų būgneliai. Mums buvo išduotos dujokaukės. Pačią pirmąją dieną mes jas išmetėm, juk *duchai* neturi cheminio ginklo. Šalmus pardavėm dukanuose, nereikalingas svoris, įkaista kaip keptuvės. Turėjau vieną problemą: kur pavogti papildomą „ragelį“ šovinių? Mums buvo išduota po penkias apkabas, penktą, gavęs pirmą algą, nusipirkau iš draugo, šeštą kažkas padovanojo. Mūšyje išsitrauki paskutinę apkabą, o paskutinį šovinį sukandi dantimis. Pasilieki sau.

Atvykome kurti socializmo, bet buvome aptverti spygliuota viela. „Vaikinai, ten negalima. Už socializmą agituoti nereikia, tam yra specialūs žmonės.“ Žinoma, apmaudu, kad nepasitiki. Kalbuosi su dukano prekiju:

– Tu neteisingai gyvenai. Mes tave pamokysim, kaip reikia. Kursim socializmą.

Jis šypsosi.

– Ligi revoliucijos prekiavau ir dabar prekiauju. Keliauk namo. Čia mūsų kalnai. Patys susitarsim...

Važiuojame per Kabulą, moterys į mūsų tankus mėto pagalius, akmenis. Vaikiščiai be akcento keikiasi mūsiškai, šaukia: „Ruski, važiuok namo!“

Kodėl mes čia?

...Į mus šaudė iš granatsvaidžio. Spėjau apgręžti kulkosvaidį, tai mane išgelbėjo. Sviedinys lėkė į krūtinę, bet va – suplėšė vieną ranką, o kitą privarė skeveldrų. Pamenu: toks lengvas, malonus jausmas... Ir jokio skausmo... Ir riksmas kažkur už nugaros: „Šaudyk! Šaudyk!“ Spaudžiu gaiduką, o kulkosvaidis tyli, paskui žiūriu – ranka kabo juodai nusvilinta, jaučiu tarsi spausčiau pirštu, o pirštų nėra...

Sąmonės nepraradau, kartu su visais išsliaužiau iš mašinos, ranka buvo suveržta timpa. Reikia eiti, žengiu porą žingsnių ir krintu. Praradau mažne puslitrį kraujo. Girdžiu:

– Mes supami...

Kažkas sako:

– Reikia jį palikti, kitaip visi žūsim.

Aš prašau:

– Pribaikit mane...

Vienas vaikinas iškart paėjėja į šalį, kitas trūkteli automato spyną, bet iš lėto. O kai iš lėto, šovinys gali įstrigti. Šovinys užsiskersuoja, jis meta man automatą:

– Negaliu. Šauk pats...

Prisitraukiu automatą artyn, bet viena ranka nieko nepadarysi.

Man pasiseka: ten yra nedidelė lomelė, joje užsiglaudžiu už akmens. Mane dengia didelis lygutėlis riedulys. Dušmanai vaikšto greta ir nemato. Mintis: kai tik pamatys, reikia kaip nors save pribaigti. Apčiuopiu akmenį, prisitraukiu, pasiruošiu...

Rytą mane surado mūsiškiai. Tuodu, kurie naktį pabėgo, nešė mane ant bušlato. Supratau: bijo, kad nepapasakočiau teisybės. O man jau viskas vis vien. Ligoninėje iškart buvau paguldytas ant stalo. Priėjo chirurgas: „Amputacija“... Prabundu, jaučiu, kad rankos nebėra... Ten visokių gulėjo: be vienos rankos, be abiejų, be

kojos. Patyliukais verkdavo. Puldavo girtauti. Aš pradėjau mokytis pieštuką laikyti kaire ranka.

Grįžau namo pas senelį, daugiau nieko neturiu. Bobutė apsipylė ašaromis: mylimas anūkėlis liko be rankos. Senis užriko ant jos: „Nesupranti partijos politikos!“

Susitinku pažįstamus.

– Kailinius parsivežei? Japonišką magnetofoną parsivežei? Nieko neparsivežei... Vargu ar buvai Afganistane.

Reikėjo man automatą parsivežti!

Ėmiau ieškoti savų vaikinų. Vienas buvo vienur, aš kitur – susikalbam, mūsų kalba ta pati. Sava kalba. Mes suprantam vienas kitą. Iškviečia mane rektorius: „Mes tave su trejetais į institutą priėmėm, stipendiją skyrėme. Nevaikščiok pas juos... Kodėl jūs renkatės kapinėse? Negerai.“ Iš pradžių mums neleisdavo rinktis drauge. Mūsų buvo bijomasi, girdi, nemalonius gandus skleidžiam. Irzulį. O jeigu susiorganizuosim, dar imsim kovoti už savo teises. Mums reikės duoti butus, priversim rūpintis motinomis tų vaikinų, kurie guli kapuose. Pareikalausim pastatyti antkapius ant jų kapų, aptverti tvorelėmis. O kam, sakykit, viso to reikia? Buvom įkalbinėjami: vaikinai, pernelyg nešnekėkit apie tai, kas vyko, ką matėt. Valstybinė paslaptis! Šimtas tūkstančių kareivių svetimoje šalyje – paslaptis. Paslaptis, net koks karštis Kabule...

Karas nepadaro žmogaus geresnio. Tik blogesnį. Be išlygų. Niekada nebegrįšiu į tas dienas, kai išėjau į karą. Nebetapsiu toks, koks buvau prieš karą. Kaip galiu tapti toks pats, jeigu esu matęs... kaip žmogus už čekius perka iš medikų sergančiojo gelta šlapimą. Išgėrė. Susirgo, buvo atleistas nuo tarnybos. Esu matęs, kaip kareivis persišauna piršus. Kaip susižaloja kulkosvaidžio užraktu. Kaip... Kaip... Kaip tuo pačiu lėktuvu į namus grįžta cinko grabai ir lagaminai su kailiniais, džinsais, moteriškomis kelnaitėmis... Kiniška arbata...

Anksčiau man drebėdavo lūpos tariant žodį „tėvynė“. Dabar aš kitoks. Kovoti už ką nors... Už ką kovoti? Kariavom – kariavom. Na, ir gerai. O gal ne be reikalo kariavom? Pas mus kiekvienai kartai tenka savas karas. Laikraščiai parašys, kad viskas taip ir turi

būti. O kiti puls rašyti, kad mes žudikai. Kuo tikėti? Nežinau. Laikraščiais? Aš jų neskaitau. Ir netgi neužsisakau. Šiandien rašoma vienaip, rytoj kitaip. Toks metas... Pertvarka. Daug tiesų... O kur toji viena, mano tiesa? Štai draugai. Vienu, antru, trečiu – tikiu. Pasitikiu be išlygų. O daugiau – niekuo. Jau šešti metai esu čia, matau visa, kas vyksta...

Valdžia man davė invalido knygelę – priklauso lengvatos! Ateinu prie karo dalyvių kasos.

– Kur tu, vaikėze? Supainiojai.

Tyliu sukandęs dantis. Balsas už nugaros:

– Aš tėvynę gyniau, o tasai...

Kažkoks nepažįstamasis klausia:

– Kur ranka?

– Girtas po traukiniu palindau. Nupjovė.

Tada supranta. Gailisi.

Valentino Pikulio romane „Pagarba (Rusijos generalinio štabo karininko išpažintis)" neseniai perskaičiau: „Šiandien (turima omeny gėdingos 1905 metų rusų ir japonų karo pasekmės) dauguma karininkų prašosi į atsargą, nes kur tik pasirodo, yra niekinami ir pajuokiami. Nutinka netgi taip, kad karininkas gėdijasi nešioti uniformą, stengiasi rengtis civiliais drabužiais. Net luošiai nesukelia jokio gailesčio, o bekojams elgetoms aukojama kur kas dosniau, jeigu šie skundžiasi, kad kojas nupjovęs tramvajus Nevskio ir Liejyklos gatvių sankryžoje ir kad su jokiu Mukdenu ir Liaojaniu jie neturį nieko bendra."

Greit apie mus šitaip rašys...

Man atrodo, kad dabar galėčiau net pakeisti tėvynę. Išvykti.

Ryšininkų eilinis

– Pats įsiprašiau... Svajojau patekti į šį karą... Buvo įdomu...

Įsivaizdavau, kaip ten būna. Norėjau sužinoti, kas nutinka, kai turi vieną obuolį ir du draugus, esi alkanas ir jie alkani, ir tu atiduodi tą obuolį. Maniau, kad ten visi draugauja, visi broliai. Todėl ir važiavau.

Išlipau iš lėktuvo, o *dembelis* (demobilizuotas kareivis, grįžtantis į Sąjungą) kumščioja į pašonę.

– Duokš diržą.

– Ką?

Mano diržas buvo nuosavas, turguje pirktas.

– Kvaiša, juk vis tiek atims.

Jis buvo atimtas pačią pirmąją dieną. O aš maniau, kad Afganistane visi mūsiškiai draugauja. Idiotas! Jaunas kareivis yra daiktas. Jį galima naktį pažadinti, daužyti kėdėmis, lazdomis, kumščiais, spardyti. Jam galima smogti, dieną primušti tualete, atimti kuprinę, daiktus, konservus, sausainius (kas ką turi, kas ką atsivežė). Televizoriaus nėra, radijo nėra, laikraščių nėra. Yra stipresnieji ir silpnesnieji, linksminkis. „Išskalbk, jaunikli, man kojines", – čia dar nieko, bet būna ir kitaip: „Išlaižyk, jaunikli, man kojines. Gerai išlaižyk, taip, kad kiti matytų." Šešiasdešimties laipsnių karštis, eini siūbuodamas... Esi mėtomas į visas puses... Tačiau per kovines operacijas „seniai" eidavo priekyje, dengdavo mus. Gelbėdavo. Tai tiesa. Grįždavom į kareivines – „Na, jaunikli, išlaižyk mano kojines..."

Tai baisiau už pirmąjį mūšį... Pirmasis mūšis – įdomu! Žiūri lyg meninį filmą. Šimtus kartų esi matęs, kaip einama į ataką, pasirodo – išmislas. Niekas neina, visi bėga, ne ristele, gražiai pasilenkę, o iš visų jėgų, o jų tada žmogus turi lyg išprotėjęs, tad lekia vingiais kaip pakvaišęs kiškis. Anksčiau mėgdavau paradus Raudonojoje aikštėje, karinę techniką. Mėgdavau visa tai... Dabar žinau: nedera tuo žavėtis, būtų geriausia tuos tankus, šarvuočius, automatus kuo greičiau grąžinti į vietas, uždangstyti. Kuo skubiau! Nes visi tai dalykai skirta žmogui sunaikinti... Sutrinti! Į dulkes! Tokius kaip tu... Dar geriau: reikėtų surengti Raudonojoje aikštėje visų *afganų protezininkų* eiseną... Aš eičiau... Žiūrėkit! Man abi kojos nupjautos aukščiau kelių... Jeigu būtų žemiau kelių... Laikyčiau tai didele sėkme! Būčiau laimingas žmogus. Pavydžiu tiems, kuriems jos nupjautos žemiau kelių... Po perrišimų valandą pusantros trūkčioji, be protezų jautiesi be galo mažas. Guli su glaudėmis ir dryžuotais desantininko marškiniais ir visas telpi į tuos marškinius. Pradžioje nieko neprisileisdavau artyn. Tylėdavau. Kad nors viena koja būtų

likusi, o čia nė vienos. Sunkiausia pamiršti, kad turėjai abidvi kojas... Iš keturių sienų maga išsirinkti vieną – tą, kuri su langu.

Motinai paskelbiau ultimatumą: „Jeigu atvažiavusi verksi, geriau nevažiuok." Ir ten labiausiai to bijojau: būsiu nukautas, parvežtas namo, motina ims verkti. Po mūšio gaila sužeistųjų, žuvusiųjų – ne, tik jų motinų. Ligoninėje noriu slaugutei tarti ačiū, bet negaliu, net žodžius pamiršau.

– Ar vyktum dar sykį į Afganistaną?

– Taip.

– Kodėl?

– Ten draugas yra draugas, o priešas – priešas. O čia vis klausi savęs: už ką žuvo draugai? Už tuos prisiputusius spekuliantus? Už valdininkus? Ar už jaunus latrelius, kuriems į viską nusispjaut, kad tik iš ryto būtų skardinė alaus? Čia viskas kitaip. Jaučiuosi pašalinis. Svetimas.

Mokausi vaikščioti. Einantieji už nugaros mane gaudo. Nugriūvu. „Ramiai, – sakau sau. – Pirma komanda: pasisuk ir atsispausk rankomis nuo žemės, antra komanda: kelkis ir eik." Pirmuosius mėnesius teisingiau būtų buvę sakyti ne „eik", o „šliaužk". Šliauždavau. Pats ryškiausias paveikslas iš ten: juodas berniukas rusišku veidu... Ten jų daug. Juk mes ten nuo septyniasdešimt devintų metų... Septyneri metai... Aš ten važiuočiau. Būtinai. Jeigu ne dvi kojos viršum kelių... Nors būtų žemiau kelių.

Aš važiuočiau ten...

Minosvaidininkų eilinis

– Pats savęs klausiu: kodėl patekau ten?

Atsakymų šimtas... Bet geriausias šiame eilėraštyje, tik nepamenu, kieno... Galgi net kurio nors iš vaikinų kūryba?

Kas mus pasaulyje svaigina
Labiau už moteris ir vyną?
Labiau mus, vyrus, it nektaras
Vilioja ir svaigina karas.

Pavydėjau kolegoms, buvusiems Afganistane: jie ten sukaupė kolosalią patirtį. Kur kitur taikiame gyvenime tokią sukaupsi? Esu chirurgas... Jau dešimt metų dirbau chirurgu didelio miesto ligoninėje. Bet atvyko pirmasis transportas su sužeistaisiais, ir aš vos neišprotėjau. Rankų nėra, kojų nėra, guli strampas, kvėpuoja. Tokių vaizdų neišvysi nė sadistiniuose filmuose. Ten tokias operacijas dariau, apie kokias Sąjungoje galima tik pasvajoti. Jaunos medicinos seserys neatlaikydavo. Čia verkdavo, net pradėdavo mikčioti, čia kvatodavo. Viena stovėdavo ir ištisai šypsodavosi. Tokios buvo išsiųstos namo.

Žmogus miršta ne taip kaip kine. Žmogus miršta ne pagal Stanislavskį: pataikys kulka į galvą – skėsteli rankomis ir griūva. O iš tikrųjų: pataiko kulka į galvą, lekia iš galvos smegenys, o jis bėga iš paskos, gali nubėgti puskilometrį jas gaudydamas. Čia jau paskutinė riba. Žmogus bėga, kol ištinka fiziologinė mirtis. Lengviau būtų pribaigti šūviu nei matyti ir girdėti, kaip jis kūkčioja arba guli ir prašo mirties it išsigelbėjimo. Jeigu dar turi bent kiek jėgų. Kitas guli, prie jo atslenka baimė... Ima daužytis širdis. Šaukia, kviečia... Prieini, patikrini... Nuramini... O smegenys laukia akimirkos, kada žmogus atsipalaiduos... Nespėji pasitraukti nuo lovos – berniuko nebėra. O ką tik buvo...

Tai pasimirš negreitai... Paūgėję šitie berniukai kareiviai viską patirs iš naujo. Pasikeis jų pažiūros, kai kas užsimirš, o kai kas išplauks iš atminties gilumų. Mano tėvas per Antrąjį pasaulinį karą buvo lakūnas, bet nieko nepasakodavo... Vis tylėdavo... Tada aš jo nesupratau, o dabar suprantu. Gerbiu už tą tylėjimą. Prisiminti... Tai tarsi įkišti ranką į degantį laužą. Pakanka vieno žodžio, užuominos... Vakar skaitau laikraštyje: gynėsi ligi paskutinio šovinio, paskutiniu šoviniu nusišovė. Kas tai – nusišauti? Mūšyje tik toks klausimas: tu ar aš? Aišku, kad tu turi likti. Bet visi pasitraukė, o tu juos dengi, tau taip įsakyta arba tu pats taip nusprendei, bemaž neabejodamas, kad renkiesi mirtį. Esu tikras, kad tokią minutę psichologiškai tai nesunku. Tokiomis aplinkybėmis savižudybė suvokiama kaip normalus reiškinys, dauguma geba tai padaryti. Paskui jie vadinami didvyriais. Tik čia... įprastiniame gyvenime savižudžiai laikomi nenormaliais. O ten? Ten viskas atvirkščiai... Kiti

įstatymai... Tik dvi laikraščio eilutės, o kiaurą naktį akių nesumerki, viskas iškyla į paviršių. Sugrįžta.

Tie, kurie ten buvo, antrą sykį nebenori kariauti. Mūsų neapgausi sakydamas, kad mėsa auga ant medžių. Kad ir kokie mes buvome, – naivūs, žiaurūs, mylintys žmonas ir vaikus, nemylintys žmonų ir vaikų, – vis tiek žudėme. Supratau, kad esu svetimšalių legione, bet dėl nieko nesigailiu. Dabar visi prakalbo apie kaltės jausmą. Aš nesijaučiu kaltas. Kalti tie, kurie mus ten pasiuntė. Su malonumu nešioju *afganišką* uniformą, jaučiuosi su ja vyras. Moterys susižavėjusios! Kartą užsivilkau ją ir nuėjau į restoraną. Administratorė klausiamai sužiuro, o aš tik to ir laukiau.

– Ką, netinkamai apsirengęs? Duokit kelią nugairintai širdžiai...

Tegul kas nors lepteli, kad manoji karo lauko uniforma jam nepatinka, tegul tik žiopteli. Kažkodėl ieškau tokio žmogaus.

Karo gydytojas

Pirmą pagimdžiau mergaitę...

Prieš jai gimstant vyras šnekėjo, kad nesvarbu, kas gims, bet geriau mergaitė, paskui ji turės broliuką ir galės raišioti jam batukų raištelius. Taip ir nutiko...

Vyras paskambino į ligoninę. Gavo atsakymą:

– Mergaitė.

– Gerai. Turėsim dvi mergaites.

Tada darbuotojos jam pasakė teisybę:

– Jums gimė sūnus... Sūnus!

– Tai ačiū! Ačiū jums!

Jis ėmė dėkoti už sūnų.

Pirma diena... Antra... Visoms gimdyvėms slaugės atneša vaikus, o man ne. Niekas nieko nesako. Pradėjau verkti, pakilo temperatūra. Atėjo gydytoja. „Ko jūs, mamyte, jaudinatės? Jūsiškis tikras galiūnas. Vis dar miega, neprabunda. Dar neišalko. Nesijaudinkit."
Atnešė, išvyniojo, jis miega. Tada nusiraminau.

Kokiu vardu sūnų pavadinti? Rinkome iš trijų: Saša, Aliоša, Miša. Visi tinka. Ateina pas mane dukrelė su tėvu, ir Tanečka pasigiria:

„Aš bultus tlaukiau..." Kokie dar „bultai"? Pasirodo, jie sumetę popierėlius į kepurę traukė burtus. Du kartus ištraukė „Saša". Taigi vardą išrinko Tanečka. Gimė jis sunkus – keturi kilogramai penki šimtai gramų. Didelis – šešiasdešimt centimetrų. Pradėjo vaikščioti, pamenu, dešimties mėnesių. Pusantrų metų jau neblogai kalbėjo, bet iki trejų metų nesisekė su raidėmis „r" ir „s". Sakydavo ne „aš pats", o „aš patš". Savo draugą Sergejų vadino „Telgėjumi". O vaikų darželio auklėtoją Kirą Nikolajevną – „Kila Kalovna". Išvydęs pirmą kartą jūrą sušuko: „Aš negimiau, mane jūros banga išmetė į krantą!"

Kai sulaukė penkerių, padovanojau jam pirmąjį albumą. Jis turi juos keturis – vaikišką, mokyklinį, karišką (kai mokėsi karo mokykloje) ir „afganišką" – iš tų fotografijų, kurias atsiųsdavo. Dukra turi savo albumus, aš kiekvienam dovanodavau. Mylėjau namus, vaikus. Eilėraščius jiems kurdavau.

Šlaituos žibutės sužydėjo,
Nusišvietė laukymė.
Dangum pavasaris atėjo,
Sūnelis mano gimė.

Anksčiau mokykloje vaikai mane mylėjo. Buvau linksma...

Jis mėgdavo žaisti kazokus ir plėšikus: „Aš drąsus." Kai buvo penkerių, o Tanečka dešimties, mes išvykom prie Volgos. Išlipom iš garlaivio. Nuo prieplaukos iki močiutės namų puskilometris kelio. Saša sustojo kaip įbestas:

– Neisiu. Panešk ant rankų.

– Tokį didelį ant rankų?

– Neisiu, ir viskas.

Ir nėjo. Tą nutikimą nuolat jam primindavom.

Vaikų darželyje mėgo šokti. Turėjo tokias raudonas kelnytes, šarovarus. Jis su tom kelnytėm yra nusifotografavęs. Tebėra tos fotografijos. Iki aštuntos klasės rinko pašto ženklus – liko albumai su ženklais. Paskui ėmė rinkti įsegamus ženkliukus – liko dėžutė su ženkliukais. Domėjosi muzika. Liko kasetės su jo mėgstamomis dainomis...

Vaikystėje svajojo tapti muzikantu. Vis dėlto kariškio tėvo profesija, matyt, įaugo jam į kraują ir, žinoma, tai, kad mes nuolat gyvenome kariniuose miesteliuose, jis valgė su kareiviais košę, šveitė su jais mašinas. Kai nunešė dokumentus į karo mokyklą, niekas nepasakė jam „ne“, atvirkščiai: „Ginsi, sūneli, tėvynę.“ Jis gerai mokėsi, mokykloje visados buvo aktyvistas. Karo mokyklą irgi baigė gerai. Mokyklos vadovybė siųsdavo mums padėkas.

Aštuoniasdešimt penkti metai... Saša Afganistane... Mes didžiuojamės juo, žavimės – jis kare. Pasakoju savo mokiniams apie Sašą, apie jo draugus. Laukiame, kada sugrįš atostogų. Kažkodėl nieko blogo nemanome...

Prieš atsikeldami į Minską gyvendavome kariniuose miesteliuose, todėl liko įprotis būnant namie nerakinti durų. Sūnus įėjo nepaskambinęs prie durų ir sako: „Televizoriaus meistrą kvietėt?“ Iš Kabulo su draugais atskrido į Taškentą, iš ten sugebėjo gauti bilietus iki Donecko, arčiau namų jų nebuvo. O iš Donecko (Minskas nepriėmė) išskrido į Vilnių. Vilniuje reikėjo tris valandas laukti traukinio, kai namai buvo už dviejų šimtų kilometrų, visai šalia. Laukti jiems prailgo, nusisamdė taksi.

Įdegęs, sulysęs, vien dantys šviečia.

– Sūneli, – verkiu, – koks tu sublogęs!

– Mamyte, – jis pakelia mane ir apsuka aplink, – aš gyvas! Gyvas, mamyte! Supranti, aš gyvas!

Po dviejų dienų – Naujieji metai. Po egle sūnus paslėpė mums skirtas dovanas. Man parvežė didelę skarą. Juodą.

– Sūneli, kodėl išrinkai juodą?

– Mamyte, ten buvo visokių. Bet kol atėjo mano eilė, liko tik juodos. Pažiūrėk, kaip tinka...

Su ta skara jį laidojau, antrus metus nenusirišu.

Jis visada mėgdavo dovanoti, vadino dovanas siurprizėliais. Dar kai vaikai buvo maži, grįžtame su tėvu namo – jų nėra. Lekiu pas kaimynus, lekiu į kiemą – nėra vaikų, niekas jų nematė. Aš kad surikau, kad pasruvau ašaromis. Atsidaro televizoriaus dėžė (nusipirkom televizorių, o dėžės nespėjom išmesti), išlenda iš jos mano vaikai: „Mamyte, ko verki?“ Jie užtiesė stalą, išvirė arbatos,

o mūsų vis nėra. Saša sugalvojo „siurprizėlį“ – pasislėpė dėžėje. Pasislėpė ir užmigo.

Buvo švelnaus būdo, nors berniukai retai būna švelnūs. Visada pabučiuodavo, apkabindavo: „Mamyte... Mamulyte...“ Po Afganistano dar švelnesnis tapo. Viskas namuose jam patiko. Tačiau buvo minučių, kai atsisėdęs tylėdavo, nieko nematydavo. Naktimis pašokdavo ir vaikščiodavo po kambarį. Vienąkart nubudau nuo riksmo: „Žybsniai! Žybsniai! Mamyte, šaudo...“ Kitąsyk naktį girdžiu: kažkas verkia. Kas pas mus gali verkti? Mažų vaikų nėra. Atidarau jo kambario duris: abiem rankom apglėbęs galvą rauda...

– Sūneli, ko verki?

– Baisu, mamyte. – Ir daugiau nė žodžio nei tėvui, nei man.

Išvyko kaip visada. Prikepiau jam pilną lagaminą riešutėlių – tokių sausainių. Jo mėgstamiausių. Pilną lagaminą, kad visiems užtektų. Jie ten ilgėdavosi naminio maisto. Saviškų valgių.

Antrą kartą jis vėl atvyko per Naujuosius metus. Iš pradžių laukėme vasarą. Parašė: „Mamyte, paruošk kuo daugiau kompotų, išvirk uogienių, grįšiu, viską suvalgysiu ir išgersiu.“ Atostogas iš rugpjūčio persikėlė į rugsėjį, norėjo miške pasirinkti voveraičių. Negrįžo. Per lapkričio šventes jo vėlei nėra... Gauname laišką, kaip, girdi, jūs manot, ar man ne geriau grįžti per Naujusius metus, bus eglutė, gruodį bus tėvo gimtadienis, o mano – sausį.

Gruodžio trisdešimtoji... Visą dieną sėdžiu namie, niekur neinu. Pirmiau gavom laišką: „Mamyte, iš anksto užsisakau virtinių su mėlynėmis, virtinių su vyšniomis ir virtinių su varške.“ Sugrįžo vyras, nutarėm: dabar jis lauks, o aš nuvažiuosiu į parduotuvę, nupirksiu gitarą. Tą rytą kaip sykis gavome atviruką, kad bus parduodamos gitaros. Saša prašė: nereikia brangios, nupirkit paprastą, kasdienę.

Grįžau iš parduotuvės, o jis namuose.

– Oi, sūneli, nenusaugojau.

Pamatė gitarą.

– Kokia graži gitara, – ir šoka kambaryje. – Aš namuose. Kaip pas mus puiku! Mūsų laiptinėje netgi kvapas ypatingas.

Sakė, kad mūsų miestas pats gražiausias, gražiausia mūsų gatvė, gražiausias namas, kieme gražiausios akacijos. Jis mėgo šitą namą.

Dabar mums čia sunku gyventi, – viskas primena Sašą, išvykti irgi sunku – jis čia viską taip mėgo.

Tąsyk grįžo kitoks. Ne tik mes, namiškiai, bet ir visi jo draugai pastebėjo. Saša kalbėjo jiems:

– Kokie jūs laimingi! Nė neįsivaizduojat, kokie jūs laimingi! Kiekviena jūsų diena kaip šventė.

Grįžau iš kirpyklos su nauja šukuosena. Jam patiko:

– Mamyte, visada taip susišukuok. Tu tokia graži.

– Didelių pinigų, sūneli, reikia kasdien taip šukuotis.

– Aš parvežiau pinigų. Imkit visus. Pinigų man nereikia.

Draugui gimė sūnus. Pamenu, su kokia veido išraiška jisai paprašė: „Duok palaikyti.“ Paėmė į rankas – ir sustingo. Atostogoms baigiantis Sašai ėmė skaudėti dantį, o dantų gydytojo jis bijojo nuo vaikystės. Pačiupusi už rankos nutempiau į polikliniką. Sėdim, laukiam, kada pakvies. Žiūriu – jo veidas iš baimės išpiltas prakaito.

Jeigu per televizorių rodydavo laidą apie Afganistaną, jis išeidavo į kitą kambarį. Likus savaitei iki išvykimo jo akyse pasirodė graudulys, liete liejosi iš jų. Gal tik dabar man šitaip atrodo? Tada buvau laiminga: trisdešimties metų sūnus – majoras, parvyko atostogų su Raudonosios Vėliavos ordinu. Oro uoste žiūrėjau į jį ir netikėjau: nejaugi tas gražus jaunas karininkas – mano sūnus? Didžiavausi juo.

Po mėnesio atėjo laiškas. Jis sveikino tėvą su Sovietinės armijos diena, o man dėkojo už pyragėlius su grybais. Po to laiško man kažkas atsitiko... Negaliu užmigti... Atsigulu... Guliu... Ligi penkių ryto guliu atmerktomis akimis. Nesudedu bluosto.

Kovo ketvirtąją sapnuoju... Didžiulis laukas ir visame jame balti žybsniai. Kažkas sproginėja... Ir driekiasi baltos juostos... Mano Saša bėga, bėga... Blaškosi... Nėra kur pasislėpti... Ir ten žybteli... Ir ten... Bėgu iš paskos. Noriu jį aplenkti. Noriu atsidurti priekyje, kad jis būtų už manęs... Kadaise, kai jis buvo mažas, kaime mus užklupo liūtis. Aš jį pridengiau savo kūnu, o jis po manimi tyliai krebždėjo lyg peliukas: „Mamyte, gelbėk mane.“ Bet aš jo nepaveju... Jis toks aukštas, o jo žingsniai tokie dideli. Bėgu iš visų jėgų... Tuoj širdis sprogs. O pavyti negaliu...

...Bilsteli prieškambario durys. Įeina maniškis vyras. Mudvi su dukra sėdime ant sofos. Jis žengia per kambarį su batais, paltu, kepure. Tokio dalyko nėra buvę, jis tvarkingas, visą gyvenimą kariuomenėje tarnauja, visur paiso drausmės. Prieina ir atsiklaupia priešais mus.

– Mergaitės, mus ištiko nelaimė...

Staiga pamatau, kad prieškambaryje yra daugiau žmonių. Įeina medicinos sesuo, komisaras, mokytojai iš mano mokyklos, vyro pažįstami...

– Sašenka! Sūneli!!!

Jau treji metai... O mes ligi šiol negalim atidaryti lagamino. Ten Sašos daiktai... Parvežti kartu su grabu... Man atrodo, kad jie kvepia Saša.

Jį sužeidė išsyk penkiolika skeveldrų. Jis tespėjo ištarti: „Skauda, mamyte."

Už ką? Kodėl jį? Tokį švelnų. Gerą. Kaip gali būti – jo nebėra? Mane lėtai žudo šios mintys. Žinau, kad mirštu – nėra prasmės gyventi. Einu pas žmones, tempiu pati save. Einu su Saša, su jo vardu, pasakoju apie jį... Kai kalbėjau Politechnikos institute, priėjo prie manęs viena studentė ir sako: „Būtumėt mažiau to patriotizmo jam pūtusi, būtų gyvas." Po tokių žodžių man pasidarė bloga. Aš ten nualpau.

Aš ėjau dėl Sašos. Dėl jo atminimo. Didžiavausi juo... O dabar šnekama: lemtinga klaida, niekam to nereikėjo – nei mums, nei afganų tautai. Anksčiau neapkenčiau tų, kurie nužudė Sašą. Dabar nekenčiu valstybės, kuri jį ten pasiuntė. Nesakykit vardo... Dabar jis tik mūsų. Niekam jo neatiduosiu. Netgi jo atminimo...

(Po kelerių metų ji paskambins.)

Noriu pratęsti savo pasakojimą... Jis neturėjo pabaigos. Aš tada nebaigiau kalbėti... Nebuvau pasiruošusi... Bet... Aš, žinoma, nebe jauna... Bet prieš pusmetį mes paėmėme iš vaikų namų berniuką... Jo vardas Saša... Jis labai panašus į mūsų Sašą vaikystėje. Užuot sakęs „aš pats", sako „aš patš". Ir tarti raides „r" bei „s" jam nesiseka. Susigrąžinom sūnų... Jūs mane suprantat? Bet prisiekiau pati ir prisaikdinau vyrą, kad jis niekados nebus kariškis...

Niekados.

Motina

– Aš šaudžiau... Šaudžiau kaip visi. Nežinau, kaip tai sutvarkyta, kaip sutvarkytas šis pasaulis... Aš šaudžiau...

Mūsų dalinys stovėjo Kabule... (ūmiai *juokiasi*). Turėjom *pirkią-skaityklą* – didžiulį tualetą, motule, neliūdėk, duobė dvidešimt metrų iš penkių, kokių šešių metrų gilumo, ten keturiasdešimt skylių, lentinės pertvaros ir kiekviename aptvare ant vinies kabo „Pravda", „Komsomolskaja pravda", „Izvestija". Kelnes nusismauki, cigaretę į dantis, užsidegi, tupi, skaitai. Randi apie Afganą. Vyriausybinės afganistaniečių pajėgos įžengė ten... Paėmė tokį ir anokį punktą... O apie mus nė žodžio, blia... O mūsų berniokų vakar keturiasdešimt sudraskyta negyvai, prieš porą dienų su vienu kartu virš skylės tupėjom ir tuos laikraščius skaitėm. Žvengėm. Rupke! Įsikištum vamzdį į burną ir išsitaškytum smegenis. Žiauri depresija. Visur melas... Kareivinės įgriso iki gyvo kaulo. Nuo tokio ėdalo tik vemti norisi, vienas džiaugsmas – vykti kariauti. Į reidą, vykdyti kovinės užduoties. Užmuš ar neužmuš, vis tiek veržiamės į kautynes, ne todėl, kad... tėvynė... pareiga... tiesiog mums stinga įspūdžių. Mėnesių mėnesius tupėjome už spygliuotų vielų. Keturis mėnesius rijom grikių košę: pusryčiai, pietūs, vakarienė – vien grikiai. O eidamas į kovinę užduotį gauni sausąjį davinį, ten konservuotas troškinys, kartais net šokoladas „Alionka". Po mūšio apkraustai užmuštus *duchus*, žiūrėk, ir praturtėji: skardinė džemo, puikūs konservai ir cigaretės su filtru – Dieve mano! – „Marlboro", o pas mus – „Medžiotojų". Tikriausiai jau girdėjot? Ant pakelio nupieštas mužikas su lazda, brendantis per pelkę, vadinam tą rūkalą „Mirtimi pelkėje". Dar būdavo „Pamyras", arba „Mirtis kalnuose". Afganistane pirmą sykį paragavau krabų, amerikietiško troškinio... Surūkiau brangų cigarą... Galėdavai užsukti ir į *dukaną*, ką nors nušvilpti, bet ne todėl, kad mes tokie plėšikai, o dėl to, kad žmogus nori skaniau pavalgyti ir ilgiau pamiegoti. O mes juk paimti iš mamyčių skreito, mums pasakyta, girdi, pirmyn, vyručiai, šventa pareiga, jūs privalot, jums aštuoniolika. Rupke!

Pirmiausia buvom atvežti į Taškentą... Išėjo pavaduotojas politikai su didžiausiu pilvu... atseit kas norit į Afganą, rašykit raportus. Vyrukai keverzojo: „Prašau mane pasiųsti...", o aš nerašiau, bet kitą

dieną visiems buvo išduotas maisto davinys, skirtas finansinis aprūpinimas, buvome sulaipinti į mašinas ir atvežti į persiuntimo punktą. Vakare punkte prieina prie mūsų ten tarnaujantys kareiviai ir sako: „Duokit šen, vyrai, pinigus, ten, kur jūs siunčiami, – afganiai." Kas per velniava? Veža kaip avinus... Vienas džiaugiasi, pats prašėsi, kitas nenori, jį ištinka isterija, jis verkia, dar kitas prisiryja odekolono. Blia... Aš pats jaučiuosi sugniužytas, man į viską nusispjaut. „Na, velniai griebtų, – mintiju, – o kodėl specialaus pasirengimo nebuvo? Rupke! Mes vežami į tikrą karą." Net šaudyti dorai neišmokino. Kiek kartų šaudžiau per mokymus? Triskart vienetiniais ir šešiskart serijomis... Motule, neliūdėk. Pirmieji Kabulo įspūdžiai... Smėlis, pilna burna smėlio... Dar atvykimo dieną sargybinėje mane apkūlė *dembeliai*... Ir prasidėjo nuo pat ryto: „Bėgte šen! Indus suplovei? Bėgte! Stot! Pavardė?" Mušė ne per veidą, kad karininkai nepastebėtų, mušė į krūtinę, taikė į kareivišką sagutę, tokią kaip grybukas, lengvai lendančią į odą. Kai būdavau skiriamas į sargybą, pasijusdavau laimingas: nei *senių*, nei *dembelių*, manęs dvi valandas niekas neliesdavo. Keturios dienos prieš mūsų atvykimą *jaunikli*s prisiartino prie *dembelių* palapinės ir sviedė granatą – septynių *dembelių* šniaukšt – kaip nebuvę! O pats paskui vamzdį į burną – ir smegenys laukan. Buvo nurašytas į karo nuostolius. Karas, tėtušis, viską nurašys... Rupke! Po vakarienės pasikviečia *seniai*: „Nagi, Maskva (aš iš pamaskvės), – bulvyčių! Fiksuojam laiką. Pirmyn!" Ir spyris į užpakalį. Klausimas: „Kur aš jų gausiu?" Atsakymas: „Gyventi nori?" Bulvytės turi būti su svogūnėliais, pipiriukais ir saulėgrąžų aliejum, vadinamosios civiliokės. Iš viršaus dar apibertos lauro lapeliais. Dvidešimt minučių pavėlavau, gavau velnių... Motule, neliūdėk. Bulvių radau malūnsparnių skyriuje, ten virtuvėje sėdėjo *jaunikliai* ir skuto jas karininkams, aš tiesiog paprašiau: „Vyrai, duokit, kitaip man galas." Davė puskibirį. „Aliejaus prašyk, – patarė, – mūsų virėjo. Uzbeko. Pačiulbėk ką nors apie tautų draugystę. Jis mėgsta." Uzbekas davė man aliejaus ir svogūnėlį nuo ponų stalo. Lomelėje ant laužo viską iškepiau, paskui su karšta keptuve bėgau, kad bulvės neatauštų... Dabar, kai skaitau apie afganistanietišką draugystę, noriu

žvengti. Kada nors apie tą draugystę bus susuktas filmas, visi juo patikės, o aš jeigu nueisiu, tai tik pasigrožėti Afganistano peizažais. Pakeli aukštyn galvą – kalnai! Violetiniai kalnai. Dangus! O tu tarsi kalėjime. Vėliau aš vienam *zekui* Sąjungoje papasakojau, jis netikėjo, kad savi gali taip tyčiotis iš savų: „Negali būti!!!“ Pats dešimt metų atsėdėjęs. Prisižiūrėjęs. Blia... Kad tik neatsisuktų varžteliai. Kad nesusikurvintum! Vieni gerdavo. Kiti rūkydavo... Gerdavo naminę. Varydavo ją iš to, ko galėjo gauti: iš razinų, cukraus, mielių, šilkmedžio, duonytės įmesdavo. Kai pritrūkdavo cigarečių, vietoj tabako rūkydavo susuktas į laikraštį arbatžoles, iš skonio grynas šūdas. Bet dūmas rūksta. Dar, žinoma, buvo čarso – kanapių dulkių... Vienas pabando, pralinksmėja, vaikšto ir juokiasi patenkintas, kitas lenda po stalu ir tupi ten ligi ryto. Be šito... be narkotikų ir naminės varžteliai būtų atsisukę... Esi skiriamas į sargybą, gauni dvi apkabas šovinių; jeigu kas nors nutiks, tų dviejų apkabų užteks pusei minutės rimtos kovos. Dušmanų snaiperiai buvo taip išmokinti, kad nusitaikydavo pagal cigaretės dūmą, pagal degtuko žybtelėjimą.

Suprantu... Aš jums daugiau pasakoju ne apie karą, o apie žmogų. Apie tą žmogų, apie kurį mūsų knygelėse mažai rašoma. Jo bijomasi. Jis slepiamas. Apie biologinį žmogų. Be idėjų... Nuo žodžių „heroizmas“ ir „dvasingumas“ mane pykina. Vemti verčia. *(Tyli.)*

Gerai... Kalbėkim toliau... Aš labiau kentėjau nuo savų, *duchai* iš tavęs darė vyrą, o savi iš tavęs darė šūdą. Tik kariuomenėje supratau, kad bet kurį žmogų galima palaužti, skiriasi tik priemonės ir kiek tam duota laiko. Guli *senis,* atitarnavęs pusę metų, pilvą išvertęs drybso su batais, pasišaukia mane: „Nulaižyk batus, švariai liežuviu nulaižyk. Skiriu penkias minutes.“ Aš stoviu... Jisai: „Rudį čionai“, o Rudis – tasai berniokas, su kuriuo kartu atvažiavom, draugaujam. Ir štai du mulai atveda Rudį ir ima baisiausiai daužyti, jaučiu – stuburą jam sulaužys. Jis žvelgia į mane... Pradedu laižyti batus, kad liktų gyvas, nesuluošintas. Prieš kariuomenę nė nežinojau, jog žmogui galima taip trenkti per inkstus, kad jis uždūsta. Bet šiaip, kai esi vienas ir su tavim nieko nėra... šūdą tada tave perlauš.

Turėjau draugą... Pravarde Lokys, bemaž dvimetris milžinas. Grįžo iš Afganistano ir po metų pasikorė. Nežinau... Jis niekam neprasitarė, niekas nežino, kodėl pasikorė: gal karas kaltas, gal įsitikino, koks gyvulys yra žmogus. Kare jis tokių klausimų sau nekėlė, o po karo pradėjo mąstyti. Smegenys neatlaikė... Kitas mano draugas prasigėrė... Rašė man, gavau porą jo laiškų... Rašė maždaug, kad ten, brolau, buvo tikras gyvenimas, o čia visiškas šūdas, ten mes kovojom ir išgyvenom, o čia velnią suprasi. Kartą jam paskambinau, buvo prisiliuobęs... Ir kitą sykį girtutėlis... *(Užsirūko.)* Pamenu, kaip mudu su Lokiu atvažiavom į Maskvą, į Kazanės stotį, keturias paras dardėję iš Taškento, dieną naktį gėrę. Telegramą, kad sutiktų, pamiršom išsiųsti. Išlipome perone penktą valandą ryto... Į akis smogė spalvos! Visi margai apsirengę – raudonai, mėlynai, žaliai, moteriškės jaunos, gražios. Blia... Visiškai kitas pasaulis. Paklaikom mudu! Aš grįžau lapkričio aštuntą... Po mėnesio pradėjau mokytis universitete, sugrįžau į antrą kursą. Man pasisekė... Kimšau į galvą... Neturėjau kada kapstytis savyje, reikėjo nuo nulio laikyti sesijos egzaminus. Per tuos dvejus metus viską pamiršau, įsiminiau tik „Jaunojo kario kursą" – bulvių skutimą ir aštuoniolikos kilometrų bėgimą. Kojas nutrindavo ligi kelių. O jisai? Lokys sugrįžo ir nieko neturi. Nei darbo, nei specialybės. Mintys tik apie dešrą: svarbiausia, kad daktariška kainuotų du rublius dvidešimt kapeikų, o degtinės butelis – tris šešiasdešimt dvi. Kam ten rūpi, kad grįžta vaikinai iš karo – vieniems šulo trūksta galvoje, kitų bigės dešimties dvylikos centimetrų, dvidešimtmečiai ant šiknos šliaužioja. Ne mano sūnus, nieko baisaus. Tokia mūsų sistema: esi laužomas kariuomenėje ir civiliniame gyvenime. Pakliūni į sistemą ir tave pačiumpa dantračiai, supjaustys, kad ir koks geras būtum, kad ir kokias svajones širdyje puoselėtum. *(Nutyla.)* Nedaug turiu reikiamų žodžių... Labai mažai... Norėčiau visiems įteigti mintį: svarbiausia – nepakliūti į sistemos ryklę. O kaip pro ją prašokti? Tėvynei tarnauti reikia, komjaunimo bilietas kišenėje – šventas reikalas. Statute parašyta: kareivis turi ištvermingai ir vyriškai iškęsti visus karo tarnybos sunkumus. Ištvermingai ir vyriškai! Vienu žodžiu, motule, neliūdėk. *(Nutyla.*

Siekia naujos cigaretės, bet pakelis jau tuščias.) Šūdas! Jau pakelio dienai nebeužtenka...

Reikia vadovautis sąlyga, kad esame žvėrys ir mūsų žvėriškumas padengtas plonomis kultūros apnašomis, siusenimais ir graudenimais. Ak, Rilkė! Ak, Puškinas! Gyvulys iš žmogaus išlenda akimoju... Nespėsi mirktelėti... Tegu tik išsigąsta dėl savo gyvybės. Arba tegu įgauna valdžią. Mažą valdžiukę. Mažutėlaitę. Armijoje tokia rangų sistema: ligi priesaikos – *dvasikė*, po priesaikos – *nuorūka*, po pusmečio – *samtis*, nuo *samčio* iki pusantrų metų – *senis*, o nuo dvejų metų – *dembelis*. O pačioje pradžioje esi bekūnė *dvasikė*, ir tavo gyvenimas – šūdų duobė...

Bet aš šaudžiau... Šaudžiau kaip visi. Vis vien tai svarbiausia... Bet galvoti apie tai nesinori. Nesugebu apie tai galvoti.

Heroinas gulėjo mums po kojomis... Naktį maži berniūkščiai nulipdavo nuo kalnų ir išmėtydavo. O vėliau juos lyg vėjas nupūsdavo. Bet mes rūkydavom žolytę, heroiną retai kas imdavo, ten buvo gryniausias heroinas – kartą kitą pamėginsi ir tau galas. Prisiriši prie adatos. Aš atsilaikiau. Antroji išgyvenimo sąlyga – nieko negalvoti! Pavalgei, pamiegojai, atlikai užduotį. Pamatei ir iškart pamiršai, *įvarei į pogrindį*. Bet paskui... Mačiau, kaip žmogaus vyzdžiai pasidaro akies didumo, kai jį palieka gyvybė... Vyzdžiai išsiplečia... Tamsėja... Pamačiau ir iškart užmiršau. O dabar su jumis prisimenu.

Šaudžiau! Žinoma, šaudžiau. Gaudžiau žmogų taikinyje ir... spaudžiau gaiduką... Dabar manau, kad ne itin daug nušoviau, nes jie... Jie... tėvynę gynė... Vieną... gerai jį prisimenu... Prisimenu, kaip iššoviau, o jis parkrito. Pakėlė rankas į viršų ir nukrito... Vieną įsiminiau... Bijojau tik durtuvų kovos, tik pasakojant girdėjau, kaip persmeigi žmogų ir žiūri jam į akis... Blia... Man Lokys įkaušęs prisipažino, kai keturias paras iš Taškento į Maskvą važiavom, jis sakė: „Neįsivaizduoji, kaip gargaliuoja žmogus, kai jam kraujas plūsta per gerklę. Žudyti reikia išmokti..." Niekada nežudžiusį, net nemedžiojusį žmogų reikia išmokyti žudyti kitą žmogų. Lokys pasakojo... Guli *duchas*, sunkiai sužeistas į vidurius, bet gyvas, o vadas paima desantininko peilį ir duoda jam, Lokiui: imk ir pribaik, smogdamas

žiūrėk į akis. Ar žinot, kam to reikia? Kad paskui, kai reikės gelbėti draugus, žudytum negalvodamas. Todėl pirmą kartą visa tai turi patirti... Peržengti ribą... Lokys... Jis paima peilį, prikiša sužeistajam prie gerklės... Nuleidžia prie krūtinės... Ir negali papjauti žmogaus... Kaipgi čia kiaurai perdurti gyvą krūtinės ląstą? Kur plaka širdis... *Duchas* sekioja peilį akimis... Ilgai nepavyksta... Lokys žudo ilgai. Paskui pasigėręs verkdavo... Užsisakė vietą pragare...

Po demobilizacijos mokiausi universitete, gyvenau bendrabutyje, ten nuolat buvo geriama, rėkaujama. Skambinama gitaromis. Kas nors pabeldžia į duris, – aš kaip pakvaišęs šoku prie durų, užsiglaudžiu už jų. Saugau. Trinkteli griaustinis arba lietus subarbena į palangę – man suspurda širdis. Išgeri butelį, viskas lyg ir susitvarko, bet greitai butelio nebeužtekdavo. Susuko kepenis, jos ėmė lįst per gerklę. Pakliuvau į ligoninę, ten išgirdau: „Jeigu, vaikine, nori sulaukti nors keturiasdešimties metų, mesk gerti." Pamaniau: esu dar moters nepažinęs, tiek daug gražių panelių vaikšto aplinkui, o aš imsiu ir kojas užversiu. Taigi mečiau gerti. Susiradau mergaitę...

Meilė... Nežemiška kategorija... Negaliu sakyti, kad myliu. Dabar esu jau vedęs, turiu mažą mergytę; nežinau, ar tai meilė, ar kas kita, bet aš už jas gerklę kam nors perkąsčiau, įmurdyčiau į asfaltą. Atiduočiau gyvenimą! Tai kas gi ta meilė? Žmonės prisipažįsta mylintys, jiems taip atrodo, bet meilė yra laukinė, jinai – kruvinas kasdienis darbas. Ar aš mylėjau? Nuoširdžiai pasakysiu – nesupratau. Kažkokius jausmus patyriau, vidinį polėkį, atlikau kažkokią dvasinę užduotį, nesusijusią su šiuo šūdinu gyvenimu, bet ar čia meilė, ar velniai žino kas? Per karą buvome mokomi, kad reikia mylėti tėvynę. Tėvynė sutiko mus išskėstomis rankomis ir abudu jos kumščiai žadėjo nokautą. Verčiau paklauskit manęs: ar buvau laimingas? Ir aš atsakysiu: buvau, kai po Afgano ėjau namo gimtąja gatve... Buvo lapkritis... Taip, lapkritis, ir man į nosį, į galvą trenkė žemės kvapas, jis persmelkė mane ligi pat padų – šios žemės buvau nematęs dvejus metus, gerklėje įstrigo gumulas, negalėjau paeiti, nes norėjau verkti. Po viskam galiu sakyti: šiame gyvenime buvau laimingas. Bet ar mylėjau? Kas tai yra, kai esi matęs mirtį? O mirtis visada negraži... Kas toji meilė? Dalyvavau gimdyme, kai gimdė

mano žmona. Tokiomis minutėmis gerai, kai šalia stovi artimas žmogus ir laiko už rankos. Dabar aš kiekvieną vyriškos giminės gyvulį priversčiau stovėti bobos galvūgalyje, kai ji gimdo, kai jos kojos išskėstos ir pakeltos, kai ji visa kruvina ir mėšlina. Pasižiūrėkit, kalės vaikai, kaip kūdikis į pasaulį ateina. O jūs jį nužudot. Užmušti lengva. Paprasta. Maniau, kad pats apalpsiu. Žmonės grįžta iš karų, o ten alpsta. Moterys – tai ne durys, pro kurias gali įeiti ir išeiti. Mano gyvenimą apvertė aukštyn kojomis du pasauliai – karas ir moteris. Privertė susimąstyti, kodėl aš, sušiktas mėsos gabalas, atėjau į šią žemę.

Žmogus keičiasi ne kare, žmogus keičiasi po karo. Keičiasi, kai tomis pačiomis akimis, kuriomis žiūrėjo į tai, kas buvo ten, mato, kas vyksta čia. Pirmaisiais mėnesiais akyse dvejinasi – esi ir ten, ir čia. Persilaužimas įvyksta čia. Dabar pačiam derėtų pagalvoti, kas ten su manim nutiko... Bankų apsaugininkai, turtingų verslininkų asmens sargybiniai, samdomi žudikai – vis mūsų vaikinai. Buvau sutikęs, šnekėjau ir supratau: jie nenori sugrįžti iš karo. Atsidurti čionai. Ten jiems labiau patiko. Iš ten... po ano gyvenimo... Lieka nenusakomi pojūčiai... Pirmiausia – panieka mirčiai... *Duchai* nebijojo mirties, tarkim, žinodavo, kad bus rytoj sušaudyti, – ir juokdavosi, lyg niekur nieko, šnekučiuodavosi tarpusavyje. Rodos, net būdavo patenkinti. Linksmi ir ramūs. Mirtis – tai didysis virsmas, jos reikia laukti kaip nuotakos. Taip rašoma jų Korane...

Geriau papasakosiu anekdotą... Nes jau prigąsdinau rašytoją. *(Juokiasi.)* Taigi... Vyras miršta ir pakliūva į pragarą, apsižvalgo: žmonės verdami katile, pjaustomi ant stalų... Eina tolyn. O ten stovi staliukas, užstalėje sėdi vyrai ir geria alų, lošia kortomis pliekia domino. Prieina jis prie jų:

– Kas čia pas jus – alus?

– Alus.

– Galima paragauti? – Ragauja. Iš tikrųjų alus. Šaltas. – O čia kas – cigaretės?

– Cigaretės. Nori parūkyti?

Jis užsirūko.

– Tai kas čia dabar – pragaras ar ne pragaras?

– Žinoma, pragaras. Atsipalaiduok. – Vyrai juokiasi. – Tenai, kur verdama ir pjaustoma, pragaras tiems, kurie jį šitaip įsivaizduoja.

Kaip tikėsi, taip ir bus. Pagal tikėjimą... Kaip maldose prašysi... Jei lauksi mirties kaip nuotakos, ji ir ateis kaip nuotaka.

Vieną sykį ieškojau nukauto pažįstamo vaikino... Kareiviai lavoninėje priiminėjo užmuštuosius, jie buvo vadinami plėšikėliais... Viską iškratydavo iš kelnių kišenių. Guli vaikinas su skyle krūtinėje arba su išvirtusiomis žarnomis, o jie krausto jo kišenes. Viską susirinkdavo: žiebtuvėlius, gražius tušinukus, žirklutes nagams, paskui Sąjungoje savo mergaitėms padovanos. Motule, neliūdėk.

Aš mačiau daugybę sugriautų kišlakų, bet nė vieno vaikų darželio, nė vienos pastatytos mokyklos ar pasodinto medžio, apie kuriuos rašydavo mūsų laikraščiai. *(Tyli.)*

Lauki, lauki laiško iš namų... Draugė atsiunčia fotografiją – stovi iki juosmens gėlėse – geriau jau vilkėtų maudymuką! Bikinį. Arba bent būtų visu ūgiu, kad nors į kojas galėtum paspoksot... Su trumpu sijonuku... O *vėjapūčiai*, mūsiškiai pavaduotojai politikai, pliurpė mums apie tėvynę, apie kareivių pareigas. Politiniuose užsiėmimuose... O mes naktimis gulim, ir pirmoji tema – apie bobas... Kokią kas turi ir kam kaip yra nutikę... Prisiklausai! Visų rankos vienoje vietoje... Motule, neliūdėk. Ten, šitąjį... Pas afganistaniečius... Pas juos vyrų sanguliavimas – normalus dalykas. Užeini vienas į dukaną: „Drauge, ateik... Ateik čionai... aš tave ištratinsiu per užpakalį, o už tai – imk ką nori. Motinai skarelę imk.“ Mažai atveždavo filmų, vienas reguliariai pristatomas dalykas – laikraštis „Frunzietis“ didžiausiais kiekiais. Įgulos laikraštis. Mes jį iškart nešdavome *pirkion-skaityklon*... Na, ten... Retsykiais radijui pavykdavo pagauti muzikinę programą, ir kai išgirsdavom Liudmilą Zykiną, – „teka mana Volga, veržli, gili, plati“, – visi apsiverkdavom. Sėdėdavom ir verkdavom.

Grįžęs į namus nesugebėjau sudurti normalaus sakinio, išsyk – blia, keiksmažodis ant keiksmažodžio. Motina pirmosiomis dienomis: „Sūneli, kodėl nieko nepapasakoji?“ Kažką prisiminiau... Motina mane pertraukė: „O mūsų kaimynai įtaisė savo sūnų į alternatyviąją tarnybą ligoninėje. Sudegčiau iš gėdos, jeigu

mano sūnus senikių šikpuodžius nešiotų. Argi tai vyras?" – „Žinai, motin, – atsiliepiau, – kai turėsiu vaikų, viską padarysiu, kad netarnautų mūsų kariuomenėje." Tėvas ir motina nužvelgė mane lyg kontūzytą ir daugiau pokalbių apie karą su manim nepradėdavo, ypač prie svetimų. Greit pabėgau iš namų... Išvažiavau mokytis... Manęs laukė mergaitė. Na, galvojau, pasiguldysiu pirmą dieną... Pirmą dieną patvarkysiu. O ji nukelia mano ranką sau nuo peties: „Tavo ranka visa kruvina." Taip libido trejiems metams man ir nušniojo, trejus metus bijojau prisiartinti prie moters. Rupke! Juk buvome mokomi: privalai ginti tėvynę, apginti savo mergaitę... Tu – vyras... Man patinka skandinavų mitologija, mėgstu skaityti apie vikingus. Jiems didžiausia gėda, jei vyras miršta lovoje. Mirti reikia mūšyje. Nuo penkių metų berniukai pratinami prie ginklų. Prie mirties. Per karą ne laikas klausinėti: ar tu žmogus, ar drebantis padaras? Kareivio paskirtis – žudyti, esi žudymo įrankis. Tavo tikslas kaip sviedinio ar automato. Čia aš filosofuoju... Noriu suprasti save...

Kartą buvau nuėjęs į *afganų* klubo susitikimą... Daugiau neinu. Tik kartą... *Afganai* susitiko su amerikiečiais, Vietnamo karo veteranais. Sėdėjome kavinėje, prie kiekvieno staliuko po amerikietį ir tris rusus. Tam, kuris sėdėjo prie mūsų stalo, vienas mūsų bernas žiebė: „Pykstu ant amerikonų, nes susisprogdinau ant jų minos. Ji man koją nutraukė." O tasai jam atsako: „O į mane Saigone pataikė sovietinio sviedinio skeveldra." Normalu! Motule, neliūdėk. Išgėrė – apsikabino, taip sakant, ginklo broliai. O toliau... Pylė rusiškai: bruderšaftą, kad kelias nedulkėtų... Ten man dingtelėjo viena paprasta mintis: kareivis visur kareivis, vienodas, mėsa visur mėsa. Mėsos skyrius. Tik vienas skirtumas: pas juos pusryčiams – dviejų rūšių ledai, o pas mus pusryčiams, pietums, vakarienei – tie patys grikiai. Vaisių išvis nematydavom, svajodavom apie kiaušinius ir šviežią žuvį. Svogūno galvutę graužbdavom kaip obuolį. Iš kariuomenės grįžau be dantų. Buvo gruodis, trisdešimties laipsnių šaltis... Tasai vaikinas iš Kalifornijos... Išėjom mes palydėti jo į viešbutį. Apsivilkęs pūkine striuke, ant rankų pūstos pirštinės, eina toksai apsitūlojęs per Maskvą, o priešais mūsų ruselis Vania, atsagstyta

skrandukė, dryžuoti marškiniai išsipešę, bamba matyti, be pirštinių, be kepurės. „Sveiki, vyrukai!" – „Sveikas." – „O kas šitas?" – „Amerikonas." O, amerikonas! Paspaudė ranką, paplojo per petį. Ir nuėjo sau. Pakilom į viešbučio kambarį, amerikietis tyli. „Šefe! Kas tau?" – klausiam. „Aš su pūkine striuke, su pirštinėm, o jis pusplikis. O ranka jo šilta. Su tokia šalim negalima kariauti." Aš jam atsakau: „Žinoma, negalima. Lavonais užmėtysim." Motule, neliūdėk. Geriam visa, kas dega, krušam visa, kas juda, o jei nejuda – išjudinam ir vis tiek krušam.

Jau seniai nebekalbu apie Afganą... Tokie pokalbiai man neįdomūs... Bet jeigu būtų leista rinktis, – kare tu ką nors sužinosi ir ką nors patirsi, žinoma, yra ir kitų variantų, gali likti nekaltas berniukas ir ten nepatekti, – ką pasirinkčiau? Vis vien norėčiau eiti tuo keliu iš naujo ir tapti tuo, kuo esu dabar. Iš naujo patirti, iš naujo išbandyti. Per tą karą sutikau draugus... Paskui žmoną, turiu tokią nuostabią dukrytę. Ten, Afgane, sužinojau, koks mėšlas manyje tūno ir kaip giliai. Grįžau ir perskaičiau Bibliją su pieštuku rankoje. Ir vis skaitau iš naujo. Teisingai dainuoja Galičius – jis bijo to žmogaus, kuris pasakys „aš žinau, kaip". Aš nežinau, kaip. Ieškau pats. Sapnuoju violetinius kalnus. Ir aštriai duriančio smėlio stulpus...

Čia aš gimiau... Tėvynės, kaip mylimos moters, nepasirenki, ji duota, jeigu gimei toje šalyje, sugebėk joje ir numirti. Galima nudvėsti, galima žūti, bet sugebėk numirti. Aš noriu gyventi šioje šalyje, tegul ji vargana, nelaiminga, bet čionai gyvena Kairiankis, gebantis pakaustyti blusą, o vyreliai prie alaus kiosko aptarinėja pasaulines problemas. Ji, toji tėvynė, mus apgavo... Bet aš vis tiek ją myliu.

Aš mačiau... Dabar žinau, kad vaikai gimsta šviesūs. Jie – angelai.

Šaulių eilinis

– Žybsniai... Šviesos fontanas... Ir viskas...

Vėliau naktis... Tamsa... Atmerkiu akį, šliaužiu per sieną: kur aš? Ligoninėje... Tikrinu toliau: rankos tebėra? Savo vietoje. Žemiau... Čiuopiu save rankomis... O kur kojos? Mano kojos!!!

(Nusisuka į sieną ir ilgai nenori kalbėti.)

Pamiršau visa, kas buvo pirmiau. Sunki kontūzija... Pamiršau visą savo gyvenimą... Atsiverčiau pasą ir perskaičiau savo pavardę. Kur gimiau? Voroneže. Trisdešimt metų... Vedęs... Du vaikai... berniukai...

Neprisiminiau nė vieno veido...

(Dar sykį ilgam nutyla. Žiūri į lubas.)

Pirmoji atvažiavo mama... Sako: „Aš – tavo mama." Apžiūrinėju ją... Negaliu jos prisiminti, bet toji moteris man nesvetima. Tiek suprantu: nesvetima... Ji pasakoja apie mano vaikystę... mokyklą... Net visokias smulkmenas: aštuntoje klasėje aš turėjęs gerą paltą, bet užkliuvęs už tvoros ir perplėšęs. Kokius gaudavau pažymius... Ketvertai, būdavo ir penketų, bet iš elgesio trejetas. Chuliganėlis. Iš valgių labiausiai mėgau žirnienę... Klausiausi ir tarsi mačiau save iš šalies...

Budėtoja valgykloje kviečia:

– Sėskis į vežimėlį. Nuvešiu. Pas tave žmona atvažiavo.

Prie palatos stovi graži moteris... Žvilgtelėjau: tegul sau stovi. Kur žmona? O ji ir yra mano žmona... Lyg ir matytas veidas – bet aš jo neatpažįstu...

Žmona pasakoja apie mūsų meilę... Kaip susipažinom... Kaip pirmą kartą ją pabučiavau... Atvežė mūsų vestuvių fotografijas. Kaip jai gimė berniukai. Du berniukai... Aš klausausi, bet nieko neprisimenu, tik stengiusoi įsidėmėti... Nuo įtampos... ima smarkiai skaudėti galvą... O žiedas... Kur vestuvinis žiedas? Prisimenu žiedą... Žvilgt į kairę ranką, o pirštų nebėra...

Sūnelius prisiminiau iš fotografijų... Atvažiavo – kitokie. Mano ir ne mano. Baltaplaukis tapo juodaplaukiu, mažasis išaugo. Pažvelgiau į save veidrodyje: panašūs.

Daktarai žada, kad atmintis gali grįžti... Tada turėsiu du gyvenimus: tą, kuris man papasakotas, ir tą, kurį iš tiesų gyvenau. Tada ir atvažiuokit, papasakosiu apie karą...

Malūnsparnio pilotas, kapitonas

– Ugnis klajojo... Ilgai slankiojo kalno šlaitu...

Vakarop priešais mus išpuolė kaimenė avių. Valio-ooo! Alacho dovana. *Alach akbar!* Mes alkani po dviejų dienų žygio, seniai suvalgę sausąjį davinį. Likę tik džiūvėsiai. O čia – pamesta kaimenė. Be šeimininko. Nereikia pirkti nei mainyti į arbatą bei muilą (viena avis – kilogramas arbatos arba dešimt gabalų muilo), nereikia plėšikauti. Pirmiausia sugauname didįjį aviną, pririšam prie medžio ir žinom, kad tada avys neišlakstys. Šito esam išmokę. Įsiminę... Per bombardavimus avys išsilaksto, paskui sugrįžta atgal. Pas vedlį. Vėliau... Vėliau mes išsirenkam pačią riebiausią avį... Nusivedam...

Ne kartą mačiau, kaip nuolankiai šie gyvuliai priima mirtį. Kai skerdžiama kiaulė, pjaunamas veršis... Tada būna kitaip... Jie nenori mirti. Mėgina ištrūkti, žviegia. O avis nebliauna, nebėga, isteriškai nesiblaško, tyliai sau eina. Atviromis akimis. Traukia paskui žmogų su peiliu.

Tai niekada nepanašu į žudynes, visada atrodo kaip ritualas. Aukojimo ritualas.

Žvalgybos eilinis

ANTROJI DIENA

„Kitas žmogus miršta apkartusia siela...“

Jis vėl paskambino. Laimė, buvau namuose...

– Neketinau skambinti... Bet šiandien įlipau į autobusą ir išgirdau dvi moteris svarstant: „Kokie jie didvyriai? Vaikus, moteris ten žudė... Argi jie normalūs? O dabar kviečiami į mokyklas, pas mūsų vaikus. Ir dar lengvatų gauna.“ Iššokau iš autobuso pirmoje stotelėje... Mes buvome kareiviai ir vykdėme įsakymus. Už įsakymo nevykdymą karo sąlygomis – sušaudymas! Tribunolas! Žinoma, generolai nešaudo moterų ir vaikų, bet jie įsakinėja. O dabar mes dėl visko kalti! Kareiviai kalti! Dabar esame įtikinėjami: vykdyti nusikalstamus įsakymus yra nusikaltimas. O aš tikėjau tais, kurie įsakinėjo! Tikėjau! Kiek save prisimenu, visą laiką buvau mokomas tikėti. Tik tikėti! Niekas nepatarė, kad pats galvočiau – tikėti ar netikėti, šaudyti ar nešaudyti. Man nuolat buvo kalama: kuo tvirčiau tikėk! Tokie mes iš čia išvažiavom, bet iš ten tokie negrįžom.

– Mes galėtume susitikti... Pasikalbėti...

– Galiu kalbėtis tik su tokiais kaip aš. Su tais, kurie iš ten... Supranti? Taip, aš žudžiau, aš visas kruvinas... Bet jis gulėjo... Mano draugas, buvo man kaip brolis. Atskirai galva, atskirai rankos... Oda... Iškart pasiprašiau į reidą... Kišlake pamačiau laidotuves. Buvo daug žmonių. Jie nešė kūną, įvyniotą į kažką baltą... Stebėjau juos pro žiūronus... Ir įsakiau: „Šaudyt!“

– Kaip dabar gyveni, tai prisimindamas? Juk tau baisu?

– Taip, aš žudžiau... Todėl, kad norėjau gyventi... Norėjau grįžti namo. O dabar pavydžiu mirusiesiems. Jiems neskauda...

Pokalbis vėl nutrūko...

Autorė

– Lyg sapne... Tarsi visa tai buvau matęs... Kažkokiame filme... Dabar toks jausmas, kad nieko nežudžiau...

Pats išvykau. Pasiprašiau... Galit paklausti: dėl idėjos ar norėdamas suprasti save? Žinoma, antras atvejis. Norėjau išmėginti, kam esu tikęs. Manasis „aš" buvo didžiulis. Mokiausi institute, ten nelabai pasižymėsi, nesuprasi, ko esi vertas. Norėjau būti didvyris, ieškojau progos juo tapti. Išėjau iš antro kurso. Žmonės šneka... Esu girdėjęs... Neva tai buvęs berniukų karas... Kariavę berniukai, baigę vos dešimt klasių. Karuose taip visada. Didžiajame tėvynės buvo tas pats. Mums tai kaip žaidimas. Labai svarbu tavo savimeilė, tavo išdidumas. Rūpi, sugebėsiu ar ne. Kitas sugeba. O aš? Mums tas buvo galvoje, o ne politika. Nuo vaikystės ruošiausi išmėginimams. Mano mėgstamas rašytojas buvo Džekas Londonas. Tikras vyras turi būti stiprus. Stiprus tampi kare. Mano mergina atkalbinėjo: „Ar gali įsivaizduoti, kad ką nors panašaus būtų sakęs Buninas arba Mandelštamas?" Niekas iš draugų manęs nesuprato. Vienas vedė, kitas susidomėjo Rytų filosofija, trečias – joga. Tik aš išėjau į karą.

Viršuje išdegę saulėje kalnai... Apačioje šūkaloja ožkas gananti mergaitė, moteris džiausto skalbinius... Kaip mūsų Kaukaze... Net nusivyliau... Naktį šūvis mūsų laužo pusėn: pakeliu arbatinį, po juo randu kulką. Karas. Žygiuose – troškulys, kankinantis, žeminantis. Burna džiūva, neįmanoma sukaupti seilių, kad galėtum nuryti. Lyg joje būtų pilna smėlio. Laižydavom rasą, savo prakaitą... Man gyventi reikia. Gyventi noriu! Sugavau vėžlį. Smailiu akmenuku perdūriau jam gerklę. Gėriau vėžlio kraują. Kiti negalėjo. Niekas negalėjo. Gėrė savo šlapimą...

Supratau, kad galiu žudyti. Rankose ginklas... Per pirmąjį mūšį mačiau, kaip žmogų ištinka šokas. Kaip netenkama sąmonės. Kiti vemia vien prisimindami, kaip žudė. Po mūšio ant šakos kabo ausis... Žmogui per veidą varva jo akis... Aš ištverdavau. Tarp mūsų buvo medžiotojas, gyrėsi prieš kariuomenę pyškinęs kiškius, guldęs šernus. Kaip tik jis visada apsivemdavo. Užmušti gyvūną – vienas dalykas, nužudyti žmogų – kitas. Mūšyje tampi tarsi medinis. Šaltas protas. Apgalvoti veiksmai. Mano automatas – mano gyvenimas. Automatas priauga prie kūno. Kaip trečia ranka...

Vyko partizaninis karas, dideli mūšiai buvo retenybė. Visada: tu ir jis. Tampi jautrus kaip lūšiukas. Paleidi seriją – jis pritupia. Lauki. Kas dabar? Neišgirsti šūvio, bet pajunti pralekiant kulką. Šliauži nuo akmens prie akmens... slapstaisi... Persekioji jį kaip medžiotojas. Esi įsitempęs it spyruoklė. Nekvėpuoji. Tykai akimirksnio... Jei susidurtumėt, galėtum užmušti šautuvo buože. Užmušei – persmelkia mintis, kad kai tik todėl tebesi gyvas. Aš vėl gyvas. Užmušti žmogų – jokio džiaugsmo. Žudai, kad pats nebūtum nužudytas. Karas – ne vien mirtis, tai kažkas daugiau. Karas turi netgi kvapą. Savo garsus.

Nukautųjų yra visokių... Vienodų nėra. Guli vandenyje... Gulint vandenyje kažkas nutinka mirusiojo veidui, jame atsiranda tarsi šypsena. Po lietaus jie guli švarūs. Gulinčiojo dulkėse, be vandens, mirtis atrodo bjauresnė. Štai vienas guli su nauja uniforma, o vietoj galvos raudonas sausas lapas... Šarvuočio ratas sutraiškė kaip vėžlį... Bet aš tebesu gyvas! Kitas sėdi palei sieną... Šalia namo. Šalia išaižyti riešutai. Sėdi... Atmerktomis akimis... Nebuvo kam užmerkti... Dešimt–penkiolika minučių po mirties akis galima užmerkti. Vėliau nebeužsimerksi... Bet aš gyvas! Dar kitas pasilenkęs... Antukas atsegtas... Netgi dar... laša... Kaip gyveno tą akimirką, ką veikė, taip ir paliko... Lyg ir šiame pasaulyje, bet jau aname... Jau aukštai... Bet aš gyvas! Galiu apsičiupinėti, įsitikinti. Paukščiai nebijo mirties. Tupi, žiūri. Vaikai nebijo mirties. Taip pat tupi netoliese, ramiai žiūri, smalsauja. Kaip paukščiai. Mačiau, kaip erelis stebėjo kautynes... Tupėjo kaip mažas sfinksas... Valgykloje valgai sriubą, žvilgteri į kaimyną ir įsivaizduoji mirusį. Vienu metu negalėjau matyti artimųjų fotografijų. Sugrįžus po užduoties neįmanoma žiūrėti į vaikus, moteris. Nusigręži nuo jų. Paskui praeina. Rytais bėgi mankštintis. Tada nuolat kilnodavau štangą. Norėjau grįžti namo geros formos. Tiesa, neišsimiegodavau. Pjovė utėlės, ypač žiemą. Matracus barstydavome „dustu".

Mirties baimę pažinau namuose. Grįžau, man gimė sūnus. Baimė: jeigu numirsiu, sūnus augs be manęs. Atsiminiau septynias savo kulkas... Jos galėjo, kaip pas mus buvo sakoma, išsiųsti mane pas aukštybių žmones... Bet praskriejo pro šalį... Netgi apima jausmas, kad nebaigiau žaidimo. Nebaigiau kariauti.

Kaltės nejaučiu, košmarų nebijau. Visada rinkausi sąžiningą dvikovą: jis ir aš. Kai pamačiau, kaip mušamas belaisvis... muša dviese, o jis surištas... Guli kaip skuduras... Aš juos nuvijau, neleidau mušti. Tokius niekinau. Paima automatą ir šauna į erelį... Vienam per snukį užvožiau... Už ką paukštį?

Artimieji klausinėja:

– Kaip ten?

– Nieko. Atleiskit. Vėliau papasakosiu.

Baigiau institutą, dirbu inžinieriumi. Noriu būti paprastu inžinieriumi, o ne Afganistano karo veteranu. Nemėgstu prisiminti. Nors nežinau, kaip klosis ateityje mano kartai, tiems, kurie išgyveno. Išgyveno kare, kuris niekam nebuvo reikalingas. Niekam! Ničniekam... Pagaliau išsikalbėjau... Kaip traukinyje... Kai sueina nepažįstami žmonės, pasišneka ir išlipa kiekvienas savo stotyje. Rankos dreba... Kažkodėl jaudinuosi... O vis maniau, kad lengvai išėjau iš žaidimo. Jei rašysit, neminėkit mano pavardės...

Aš nieko nebijau, bet nebenoriu turėti reikalų su visa šia istorija.

Pėstininkų būrio vadas

– Gruodį buvo numatytos vestuvės... Likus mėnesiui ligi jų... Lapkritį išvažiavau į Afganistaną. Prisipažinau sužadėtiniui – tasai nusijuokė: „Ginti pietinių mūsų tėvynės sienų?“ O kai patikėjo, kad nejuokauju, paklausė: „Ar neturi čia su kuo gulėti?“

Važiavau ten ir galvojau: nespėjau į plėšinius nei į BAM'ą, bet pasisekė – atsirado Afganas. Patikėjau dainomis, kurių parsiveždavo vaikinai, kiauras dienas jas leisdavau.

Afganų kalnuose
Paliko nemažai
Tėvynė Rusija
Atgulusių sūnų...

Buvau maskvietė knygų mergaitė. Man atrodė, kad tikrasis gyvenimas vyksta kažkur toli. Ten visi vyrai stiprūs, visos moterys gražios. Daug nuotykių. Norėjau išsiveržti iš nuobodaus gyvenimo...

Tris naktis keliavau iki Kabulo, nemiegojau. Muitininkai nusprendė: prisiuosčiusi. Pamenu, kažkam su ašaromis įrodinėjau:

– Aš ne narkomanė. Aš noriu miego.

Velku sunkų lagaminą – jame mamos uogienės, kepiniai – ir niekas iš vyrų nepadeda. Vyrai ne bet kokie – jauni karininkai, stiprūs, gražūs. O mane berniukai visada globojo, dievino. Baisiausiai nustembu:

– Padėkit kuris nors!

Jie keistai nužvelgia mane...

Dar tris naktis prasėdėjau skirstymo punkte. Pačią pirmą dieną priėjo praporščikas.

– Jei nori likti Kabule, ateik naktį...

Storulis, atsiganęs. Pravarde Balionas.

Buvau paskirta dalinio mašininke. Spausdinama buvo senomis kariuomenės mašinėlėmis. Pirmosiomis dienomis kruvinai atmušiau pirštus. Spausdinau apsitvarsčiusi – nagai atšoko nuo pirštų.

Po poros savaičių naktį beldžiasi kareivis:

– Vadas kviečia.

– Neisiu.

– Ko laužais? Nežinojai, kur važiuoji?

Rytą vadas pagrasina išsiųsti į Kandaharą. Na, ir visa kita...

Kas yra tas Kandaharas?

Musės, *duchai* ir košmaras...

Tomis dienomis bijojau pakliūti po mašina... Šūvio į nugarą... Būti primušta...

Bendrabučio kaimynystėje gyveno dvi mergaitės: viena buvo atsakinga už elektrą, pravarde Elektrikė, antroji prižiūrėjo vandens švarą – Chlorkė. Viską jos aiškino vienu žodžiu:

– Toks gyvenimas...

Kaip sykis tuo metu „Pravdoje“ buvo išspausdinta apybraiža „Afgano madonos“. Mergaitės iš Sąjungos rašė, kad apybraiža visoms patiko, kai kurios net ėjo į karinius komisariatus prašytis į Afganistaną. Mokyklose ji buvo skaitoma per pamokas. O mes

negalėjome ramiai praeiti pro kareivius, tie žvengė: „Pasirodo, jūs, statinių merguželės, esat didvyrės? Atliekat internacionalinę pareigą lovose!“ Kas tos statinių merguželės? Statinėse (tokie vagonėliai) gyvena didelės žvaigždės, ne žemesnio laipsnio kaip majoras. Moterys, su kuriomis jie... vadinamos statinių merguželėmis. Čia tarnaujantys berniokai atvirauja: „Jeigu išgirstu, kad mergaitė buvo Afganistane, man ji palaidota...“ Mūsų ligos buvo tos pačios, visos mergaitės sirgo hepatitu, maliarija... Būdavome apšaudomos... Bet šit susitiksime Sąjungoje, ir aš negalėsiu pulti tam berniokui ant kaklo. Mes visos jiems k... arba trenktos. Negulėti su moterimi – nesusitepti... „O su kuo aš guliu? Aš guliu su automatu...“ Pabandyk paskui kam nors nusišypsoti...

Mama didžiuojasi prieš pažįstamus: „Mano duktė Afganistane.“ Naivuolė! Noriu jai parašyti: „Mama, patylėk, nes išgirsi tam tikrų kalbų.“ Gal sugrįžusi viską apmąstysiu, – atsileisiu, atšilsiu. O dabar viduje viskas sulaužyta, sugniuždyta. Ko čia išmokau? Nejau čia galima išmokti gerumo, mielaširdystės? Arba džiaugsmo?

Vaikigaliai bėga paskui mašiną:

– Chanum, parodyk...

Kartais net kiša pinigus. Vadinasi, kai kas juos ima.

Pirmiau mane kamavo mintis, kad neišgyvensiu ligi namų. Dabar peržengiau tą ribą. Tik du sapnai kartojasi ir keičia vienas kitą...

Pirmasis sapnas.

Užeiname į turtingą *dukaną*... Ant sienų kilimai, brangenybės. Ir mane mūsų vaikinai parduoda. Jiems atnešamas pinigų maišas... Jie skaičiuoja afganius... O du *duchai* vynioja ant rankų mano plaukus... Skamba žadintuvas... Iš baimės rėkiu ir nubundu. Visų baisybių iki galo nė sykio nemačiau.

Antrasis sapnas.

Kariniu lėktuvu IL-65 skrendam iš Taškento į Kabulą. Iliuminatoriuje pasirodo kalnai, ryški šviesa blėsta. Pradedame smegti į kažkokią bedugnę, mus užkloja sunkios afganų žemės sluoksnis. Rausiuosi jame kaip kurmis ir negaliu išlįsti į šviesą. Dūstu. Ir kapstausi, kapstausi...

Jeigu pati savęs nesustabdysiu, mano pasakojimui nebus galo. Čia kasdien nutinka koks nors įvykis, sukrečiantis tavo sielą. Vakar

pažįstamas vaikinas gavo savo merginos laišką iš Sąjungos: „Nenoriu su tavimi draugauti, tavo rankos suteptos..." Atbėgo pas mane – turėčiau suprasti.

Visi galvojame apie namus, bet šnekame mažai. Vengiame prietarų. Labai norime sugrįžti. Kur mes sugrįšime? Apie tai irgi nešnekame. Tik skaldome anekdotus.

– Vaikai, pasakykit, kas jūsų tėčiai?

Visi kelia rankas:

– Mano tėtis – gydytojas.

– Mano tėtis – santechnikas.

– Mano tėtis... dirba cirke.

Mažasis Vova tyli.

– Vova, ar nežinai, kas tavo tėtis?

– Anksčiau buvo lakūnas, o dabar Afganistane dirba fašistu.

Namuose mėgau knygas apie karą, čia su savim tampau Diuma. Per karą nesinori kalbėti apie karą. Skaityti apie karą. Mergaitės eina pasižiūrėti užmuštųjų... Kalba: guli vien su kojinėmis... Neisiu... Nemėgstu važiuoti į kalnus, eiti į *dukanus* pirkinių... Ten gatvėse daug vienakojų vyrų... vaikų su savadarbiais ramentais... Negaliu priprasti... Kadaise svajojau tapti žurnaliste, dabar nebežinau, sunku kuo nors patikėti. Ką nors mylėti.

Grįšiu namo, niekada nebevažiuosiu į pietus. Nebegaliu žiūrėti į kalnus. Kai juos matau, man atrodo, kad tuoj prasidės apšaudymas. Kartą buvome apšaudyti, ir viena mūsiškė mergaitė klūpojo ir meldėsi... Žegnojosi... Įdomu, ko prašė dangaus? Mes visi čia truputį slapukai, niekas ligi galo neatsiveria. Kiekvienas yra patyręs kokį nors nusivylimą...

O aš visą laiką verkiu. Apverkiu aną maskvietę knygų mergaitę...

Tarnautoja

– Ką aš ten supratau? Kad gėris niekada nelaimi. Blogio pasaulyje nemažėja. Žmogus yra baisus. O gamta graži... Ir dulkės. Mūsų burnos visada pilnos dulkių. Negali kalbėti...

Šukavom kišlaką... Greta ėjo vaikinas. Koja atidarė tvoros vartelius – tiesiai į jį kažkas pliekė iš kulkosvaidžio, sušaudė kaip rėtį.

Devynios kulkos... Sąmonę užliejo neapykanta... Ištaškėm visus, net naminius gyvulius, beje, gyvulius šaudyti baisiau. Gaila. Aš neleidau šaudyti asiliukų... Kuo jie kalti? Jiems ant kaklų kabo amuletai, tokie pat kaip vaikams... Su vardais... Kai buvo padegtas kviečių laukas, man pasidarė bloga, nes aš kaimietis. Ten iš praeities prisimindavau tik gražius dalykus, puikiąją vaikystę. Kaip gulėdavau pievoje tarp katilėlių ir ramunių... Kaip skrudindavome kviečių varpas ant laužo ir valgydavome...

Aplink virė gyvenimas, kurio mes nesupratome. Svetimas. Todėl buvo lengviau žudyti negu... *(Tyli).* Negu kur nors pažįstamose vietose. Panašiose į mūsiškes... Jeigu tiksliau... bandyčiau apibūdinti savo jausmus... Bjaurastis ir išdidumas: aš nušoviau! Karštis būdavo toks, kad sproginėdavo *dukanų* stogų skarda. Laukas užsiliepsnodavo akimoju, pliūpteldavo ugnimi. Jis kvepėdavo duona... Ugnis pakeldavo aukštyn vaikystės duonos kvapą...

Ten naktis neatslenka, bet tarsi nukrinta iš viršaus. Ką tik buvo diena, o jau naktis. Saulėtekis gražus... Štai buvai berniukas, o dabar jau vyras. Tai padaro karas. Ten lyja lietus, tu jį matai, bet jis nepasiekia žemės. Žiūri per palydovą laidas apie Sąjungą, prisimeni, kad yra kitoks gyvenimas, bet tavo vidun jis neįsiskverbia... Visa tai galima papasakoti... Visa tai galima užrašyti... Ir vis dėlto vyksta kažkas nenusakoma, ir mane tai itin skaudina... Negaliu perteikti esmės...

Kas yra gyvenimas karo sąlygomis, kaip šitai prisimeni? Tai reiškia, kad tu niekada nesi vienas. Visada dviese – tu ir jis, karas... Tegali rinktis: pamiršti ir tylėti arba išprotėti ir šaukti. Kita išeitis... Niekam to nereikia... Ne tik valdžiai, bet ir artmiesiems. Saviems, giminaičiams... Štai jūs atėjot... Kuriam galui atėjote? Nežmoniška tai... *(Nervingai užsirūko.)*

Kartais man pačiam maga parašyti apie visa, ką mačiau... Visa... Pagal išsilavinimą esu filologas. Ligoninėje... Guli berankis, o greta ant lovos sėdi bekojis ir rašo laišką motinai. Maža afganų mergaitė... Paima iš sovietų kareivio saldainį. Rytą jai nukertamos abi rankos... Parašyti viską, kaip buvo, ir jokių apmąstymų. Lijo lietus... Apie tai tik tiek – lijo lietus... Jokių apmąstymų – gerai ar blogai,

kad lijo. Lietus... Bet koks vanduo ten ne vien vanduo. Tas, kuris iš gertuvės, būna bemaž karštas. Kartoko skonio. Nuo saulės nėra kur pasislėpti...

Dar apie ką aš parašyčiau?

Kraujas... Išvydus pirmąjį kraują man pasidarė šalta, labai šalta. Šaltis stingdė. Šaltis – keturiasdešimties laipsnių kaitroje... Pragare...

Atvedė du belaisvius... Vieną reikėjo pribaigti, nes malūnsparnyje nebuvo vietos dviem, o kito mums reikėjo kaip „liežuvio". Ir aš niekaip negalėjau nuspręsti: kurį?..

Ligoninėje... Gyvieji ir mirusieji keitė vieni kitus... Aš jų jau nebeskyriau, kartą pusvalandį kalbėjau su mirusiu...

Gana!!! *(Daužo kumščiu į stalą. Paskui nurimsta.)*

Vis pagalvodavau... Svajojau, kaip pirmą sykį nakvosiu namuose. Po visko... Grįžome su viltimi, kad namuose mūsų laukiama išskėstomis rankomis. Staiga atradimas: niekam neįdomu, ką mes patyrėme. Kieme stovi pažįstami vaikinai: „A, grįžai? Tai gerai, kad grįžai." Nuėjau į mokyklos abiturientų susitikimą. Mokytojai vėlgi nieko neklausinėja. Mano pokalbis su mokyklos direktore.

Aš:

– Reikėtų įamžinti atminimą tų, kurie žuvo atlikdami internacionalinę pareigą.

Jinai:

– Jie buvo dvejetukininkai, chuliganai. Siūlot pakabinti jų garbei memorialinę lentą?

Girdi, ką jau tokio didvyriško atlikot? Pralaimėjot karą? O kam jis buvo reikalingas – Brežnevui ir jo generolams? Pasaulinės revoliucijos fanatikams... Išeitų, kad mano draugai žuvo be reikalo... O mama, išvydusi mane per langą, bėgo ilgiausia gatve šaukdama iš džiaugsmo Ne, sakau aš sau, tegul pasaulis apsiverčia, bet tai nepasikeis: žemėje guli didvyriai. Didvyriai!

Institute senas dėstytojas mane įtikinėjo:

– Jūs tapot politinės klaidos aukomis... Virtot nusikaltimo bendrininkais...

– Man tada buvo aštuoniolika. O kiek jums? Kai mūsų kailis ten sproginėjo nuo karščio, jūs tylėjot? Kai mus parskraidindavo

„juodosios tulpės“ – tylėjot? Klausėtės, kaip kapinėse aidi saliutai ir groja kariniai orkestrai... Kai mes ten žudėm – tylėjot? Dabar staiga prakalbot: beprasmės aukos... klaida...

O aš nenoriu būti politinės klaidos auka. Aš dėl to kovosiu. Tegul pasaulis apsiverčia, bet tai nepasikeis: žemėje guli didvyriai, Didvyriai! Pats kada nors parašysiu apie tai... *(Pakartoja atsisėdęs ir aprimęs.)* Žmogus yra baisus... O gamta graži...

Keista, kad įsimena grožis. Mirtis ir grožis.

Granatsvaidininkų eilinis

– Man pasisekė...

Grįžau namo nepraradęs rankų, kojų, akių, neapdegęs ir neišprotėjęs. Mes jau ten supratome, kad tai buvo ne tas karas, į kurį vykome. Nusprendėme: kariausime iki galo, jei liksime gyvi, grįšime namo ir tada išsiaiškinsime...

Buvome pirmoji pamaina tiems, kurie įžengė į Afganistaną. Ėjome ne iš idėjos, o paklusdami įsakymui. Įsakymai nesvarstomi, jei pradėsi svarstyti – bus nebe armija. Skaitykite marksizmo-leninizmo klasikus: „Kareivis turi būti kaip šovinys, bet kurią minutę pasiruošęs šauti.“ Šitai įsiminiau gerai. Į karą vykstama žudyti. Mano profesija – žudyti. Aš to mokiausi. Baimė dėl savęs? Kitą gali užmušti, o manęs ne. Aną užmušė, o manęs neužmuš. Sąmonė nesuvokia pačios savojo išnykimo galimybės. Vykau ten būdamas nebe berniukas – man buvo trisdešimt metų. Ten pajutau, kas yra gyvenimas. Man tie metai buvo patys geriausi – štai ką pasakysiu.

Čia mūsų gyvenimėlis pilkas: tarnyba – namai, namai – tarnyba. Ten mes viską išmėginome, sužinojome. Patyrėme tikrą vyrišką draugystę. Prisižiūrėjome egzotikos: siauruose tarpekliuose rytais sūkuriuojančio tarsi dūmų uždanga rūko, burubahaikų – išmargintų afganistaniečių sunkvežimių aukštais bortais, raudonų autobusų, kuriais žmonės važiuoja kartu su avimis ir karvėmis, geltonų taksi. Ten yra vietų, panašių į mėnulio peizažą, fantastiškų, kosminių. Vien tik amžinieji kalnai – rodos, žmogaus pasaulyje nėra, gyvena tik akmenys. Ir tie akmenys šaudo į tave. Tiesiog junti

gamtos priešiškumą, netgi jai esi svetimas. Mes ten kabojome tarp gyvybės ir mirties, mūsų rankose taip pat buvo kažkieno gyvybė ir kažkieno mirtis. Ar yra kas nors stipresnio už šį jausmą? Niekur taip nebešėliosim kaip šėliojom ten. Taip, kaip ten mus mylėjo moterys, niekur nebebūsime mylimi. Viskas tarsi aštrėjo dėl mirties artumo, mes nuolat sukomės, šmėžavome šalia jos. Patyriau daugybę visokių nuotykių, man dingojosi, kad užuodžiu pavojaus kvapą, žinau, kaip jis kvepia, kai matai savo pakaušį tarsi iš šalies... Atsiveria trečioji akis... Viską ten išbandžiau ir išlipau sausas iš vandens. Tenai buvo vyriškas gyvenimas. Jaučiuosi apimtas nostalgijos... Afganiškas sindromas...

Teisūs mes buvome ar neteisūs, niekas tada nesvarstė. Darėme, kas buvo įsakyta. Toks auklėjimas, įpratimas. Dabar, žinia, viskas naujai apmąstyta, patikrinta laiko, atsiminimai papildyti nauja informacija, tiesa, kuri mums galiausiai buvo atskleista. Betgi tai nutiko bemaž po dešimties metų! O tada egzistavo priešo įvaizdis, pažįstamas iš knygų, iš mokyklos, iš filmų apie basmačius. Filmą „Baltoji dykumos saulė“ žiūrėjau kokį penketą kartų. Štai jis, priešas! Ir tau šito pakako... Mums... visiems... buvo įdiegta karo, revoliucijos patirtis, kitokių pavyzdžių niekas neskiepijo.

Mes pakeitėme pirmuosius ir ėmėme linksmai kalti kuoliukus būsimų kareivinių, valgyklų, kariuomenės klubų vietose. Mums buvo išduoti praėjusio karo laikų pistoletai TT-44, su tokiais dar *politrukai* lakstydavo. Šitokiu ginklu galėjai nebent nusišauti ar parduoti jį *dukane*. Rengėmės kas kaip – dauguma treningais, avėjome sportiniais bateliais. Aš pats buvau panašus į šaunųjį kareivį Šveiką. Penkiasdešimties laipsnių karštis, o vadovybė reikalauja nešioti visą uniformą su kaklaraiščiu... Šitaip priklauso pagal statutą nuo Kamčiatkos iki Kabulo...

Lavoninėje – maišai su žmogiena... Šokas! Po pusmečio... Žiūrim kiną... Šviečiančios kulkos lekia į ekraną... Toliau žiūrim kiną... Žaidžiam tinklinį, prasideda apšaudymas... Žvilgtelim, kur lekia minos, žaidžiam toliau... Filmus atveždavo apie karą, apie Leniną arba apie moters neištikimybę... Jis išvažiavo – jinai su kitu... O visi troško komedijų... Jų neatveždavo visiškai... Griebtum automatą ir

paleistum seriją į ekraną. Ekranas – susiūtos į vieną trys keturios paklodės po atviru dangum, žiūrovai sėdi ant smėlio. Kartą per savaitę pirties-išgerties diena. Degtinės butelis – trisdešimt čekių. Auksinis. Atvežtas iš Sąjungos... Pagal muitinės taisykles vienam žmogui leidžiama vežti du butelius degtinės ir keturis vyno, o alaus neribotą kiekį. Alų išpili, butelius pripildai degtinės. Etiketė skelbia „Boržomis", paragauji – keturiasdešimt laipsnių. Užsuktas uogienės stiklainis, žmonos ranka cheminiu pieštuku ant lapelių užrašyta: „Mėlynės", „Braškės", atidarai – keturiasdešimt laipsnių. Pas mus buvo šuo vardu Vermutas. Raudonom akim. Gerdavom „špagą" – lėktuvuose panaudotą spiritą, antifrizą – automobilių aušinimo skystį. Įspėdavau kareivius:

– Gerkite, ką norit, tik ne antifrizą.

Po kelių dienų nuo jų atvykimo kviečiamas gydytojas.

– Kas nutiko?

– Naujokai apsinuodijo antifrizu...

Rūkiau narkotikus... Skirtingas efektas... Tai apkvaisti, vaikštai lyg apdujęs, tai dingojasi, kad bet kuri kulka taiko į tave. Prieš naktį parūkai... Prasideda haliucinacijos... Visą naktį sapnuoju šeimyną, glaudžiu žmoną... Kitų reginiai būdavo spalvoti. Tarsi kinas... Iš pradžių narkotikai ten buvo parduodami *dukanuose* vėliau dalijami veltui.

– Rūkyk, ruski! Imk, rūkyk... – Vaikėzai laksto ir siūlo kareiviams.

Knieti pasijuokti... (*Šypsosi, bet akys liūdnos.*) Prisimenu ne tik baisybes, bet ir linksmus dalykus. Mėgstamus anekdotus...

– Draugas papulkininki, kaip rašomas jūsų laipsnis – kartu ar skyrium?

– Žinoma, skyrium. Lygiai kaip „po staleliu".

– Draugas pulkininke, kur mums kasti?

– Nuo tvoros ir iki pietų.

Mirti nėra noro... Nežinia, kam to reikia, ir nėra jokio noro... Šlykštokos mintelės... Kam tada stojau į karo mokyklą, o ne į statybos? Kasdien su kuo nors atsisveikindavome. Vienas užkabina bato kulnu atotampą, išgirsta sprogdiklio trakštelėjimą ir, kaip visada tokiais atvejais, užuot kritęs ir prigludęs prie žemės, nustemba,

atsigręžia į garsą – jam į kūną susminga dešimtys skeveldrų... Mina susprogdina tanką, išplėšia dugną it konservų dėžutei, nudreskia vikšrus, volus. Mechanikas bandė išsiropšti pro liuką, iškišo rankas, bet daugiau nepajėgė, sudegė kartu su mašina. Niekas kareivinėse nenorėjo gulti į žuvusio lovą. Atsirado naujokas, mūsiškai „pakaitas".

– Miegok kol kas čia... Šioje lovoje... Vis vien jo nepažinai...

Dažniau prisimindavome tuos, kurie turėjo vaikų. Liko našlaičiai. Turės augti be tėvų. Na, o kaip su tais, kurie nepaliko nieko? Mergaitės susiras kitus jaunikius, o motinos išaugins kitus sūnus. Viskas kartosis dar ne sykį.

Už karą mums buvo be galo pigiai mokama: kažin kokį dvigubą atlyginimą, kurio pusė paverčiama dviem šimtais septyniasdešimčia čekių, iš jos dar atskaitomos įmokos, laikraščių prenumerata, mokestis ir kitkas. Tuo pačiu metu paprastas laisvai samdomas darbininkas Salangoje gaudavo tūkstantį penkis šimtus čekių. Palyginkit su karininko atlyginimu. Kariniai patarėjai gaudavo penkis, net dešimt kartų daugiau. Nelygybė atsiskleisdavo muitinėse... Vežant kolonialines prekes... Vienas veža tik magnetofoną ir džinsų porą, o kitas ne tik videosistemą, bet ir penkis–septynis matraco ilgumo lagaminus, mūsų vadinamus okupanto svajone, juos kareiviai vos pavelka. Ratukai neatlaiko. Susiploja.

Taškente:

– Iš Afgano? Gal nori mergaitės?.. Brangusis, mergaitė kaip persikas, – esi kviečiamas į privatų viešnamį.

– Ne, brangusis, ačiū. Noriu namo. Pas žmoną. Bilieto reikia.

– Už bilietą duok bakšišą. Rasi itališkus akinius?

– Rasiu.

Kol nuskrendu ligi Sverdlovsko, sumoku šimtą rublių ir atiduodu itališkus akinius, japonišką skarelę su liureksu ir prancūzišką kosmetikos rinkinį. Eilėje gaunu pamoką.

– Ko dabar stovi? Įdėk keturiasdešimt čekių į tarnybinį pasą – kitą dieną būsi namuose.

Naudojuosi patarimu.

– Mergaite, man į Sverdlovską.

– Bilietų nėra. Užsidėk akinius ir pažiūrėk į skelbimų lentą.

Keturiasdešimt čekių į tarnybinį pasą...

– Mergaite, man į Sverdlovską...

– Tuojau patikrinsiu. Laiku priėjot, čia vienas atsisakė.

Parvažiuoji namo atostogų ir pakliūvi į visiškai kitą pasaulį – į šeimą. Pirmąsias dienas nieko negirdi, tik matai. Lieti juos. Kaip čia jums papasakojus, – neįprasta perbraukti savo vaikui delnu per galvą... Rytais virtuvėje kavos ir blynelių kvapas. Žmona kviečia pusryčių...

Po mėnesio teks išvažiuoti. Kur, kodėl – neaišku. Apie tai negalvoji, apie tai paprasčiausiai nedera galvoti. Žinai viena: važiuosi, nes taip reikia. Tokia tarnyba. Naktį tarp dantų girgžda afganiškas smėlis, minkštas kaip pudra ar miltai. Ką tik gulėjai raudonose dulkėse... Arba išdžiūvusiame molyne... Greta burzgė šarvuočiai... Atsitokėji, pašoki – ne, tu dar namuose... Išvyksi rytoj... Tėvas prašo nudurti paršelį... Anksčiau, kai jis skersdavo paršelį, neidavau artyn, užsikimšdavau ausis, kad negirdėčiau žviegimo. Bėgdavau iš namų.

Tėvas:

– Padėk man, – ir duoda peilį.

Sakau:

– Pasitrauk, aš pats... Reikia į širdį, čionai, – imu ir nuduriu.

Kiekvienas pats save gelbsti. Pats!

Prisimenu...

Sėdi kareiviai. Apačioje, pakalnėje, eina senis su asiliuku. Kareiviai iš granatsvaidžio: tratata! Nei senio, nei asiliuko.

– Vaikinai, gal iš proto išsikraustėt? Senis su asiliuku... Ką jie jums padarė?

– Vakar irgi buvo senis su asiliuku. Pro šalį ėjo kareivis. Senis ir asiliukas praėjo, kareivis liko gulėti...

– Bet gal čia buvo kitas senis?

Negalima pralieti pirmojo kraujo. Visuomet šaudysi į vakarykštį senį ir vakarykštį asiliuką.

Baigėm kariauti. Likom gyvi, sugrįžom namo. Dabar mėginam aiškintis...

Artilerijos kapitonas

– Niekada anksčiau nesimeldžiau, dabar meldžiuosi... Einu į cerkvę per pamaldas...

Sėdėjau prie karsto ir klausinėjau: „Kas ten? Ar tu, mano sūneli?“ Tik tai ir kartojau: „Kas ten? Atsiliepk, sūneli. Tu išaugai didelis, o karstas toks mažas...“

Po kurio laiko panorau sužinoti, kaip žuvo mano sūnus. Kreipiausi į karinį komisariatą.

– Papasakokit, kaip žuvo mano sūnus. Kur? Netikiu, kad jis nukautas. Man atrodo, kad palaidojau geležinę dėžę, o mano sūnus gyvas.

Komisaras supyko ir net užriko:

– Šito garsinti neleidžiama! O jūs vaikštot ir visiems šnekat, kad žuvo jūsų sūnus. Yra įsakymas: negarsinti.

...Parą kamavausi, kol jį pagimdžiau. Sužinojau – sūnus! – ir skausmai dingo: ne veltui kamavausi. Nuo pat pirmųjų dienų bijojau dėl jo, daugiau nieko neturėjau. Glaudėmės barake, gyvenome taip: kambaryje stovėjo mano lova, vaikiškas vežimėlis ir dar pora kėdžių. Dirbau geležinkelio iešmininke, atlyginimas šešiasdešimt rublių. Grįžau iš ligoninės – ir iš karto į naktinę pamainą. Į darbą vežiodavausi vežimėlį. Pasiimu elektrinę viryklę, pavalgydinu vaiką, jis miega, o aš sutinku ir išleidžiu traukinius. Paūgėjo, pradėjau palikti vieną namuose. Pririšu už kojytės prie lovos ir išeinu. Užaugo geras vaikas.

Įstojo į statybos mokyklą Petrozavodske. Nuvažiavau aplankyti, jis mane pabučiavo ir kažkur išlėkė. Net supykau. Pareina į kambarį, šypsosi:

– Tuoj mergaitės ateis.

– Kokios mergaitės?

Pasirodo, sūnus sulakstė pas mergaites pasigirti, kad pas jį atvažiavo mama, – tegul jos ateina pažiūrėti, kokia ji.

Kas man dovanas dovanodavo? Niekas. Atvažiuoja jis per Kovo aštuntąją. Sutinku stotyje.

– Duokš, sūneli, padėsiu panešti.

– Krepšys, mama, sunkus. Paimk mano brėžinių tūtelę. Tik atsargiai nešk, ten brėžiniai.

Nešu atsargiai, o jis stebi, kaip nešu. Kas ten per brėžiniai? Namuose sūnus nusirengia, o aš skubiai lekiu į virtuvę: kaip mano pyragėliai? Pakeliu galvą, stovi tarpduryje ir laiko tris raudonas tulpes. Kur Šiaurėje jas gavo? Karelijoje? Suvyniojo į skudurėlį ir įkišo į brėžinių tūtelę, kad nenušaltų. O man niekas niekada gėlių nedovanodavo.

Vasarą išvyko į statybos būrį. Grįžo prieš pat mano gimtadienį.

– Atleisk, mama, kad nepasveikinau. Bet aš tau parvežiau... – Ir rodo pranešimą apie pašto perlaidą.

Skaitau:

– Dvylika rublių penkiasdešimt kapeikų.

– Mama, pamiršai didelius skaičius. Tūkstantis du šimtai penkiasdešimt rublių...

– Tokių beprotiškų pinigų nesu laikiusi rankose nuo gimimo ir nežinau, kaip tokie skaičiai rašomi.

Jis toks patenkintas.

– Dabar tu pailsėsi, o aš dirbsiu. Daug uždirbsiu. Prisimeni, kai buvau mažas, žadėdavau, kad užaugęs nešiosiu tave ant rankų?

Beje, taip ir buvo. O užaugo jis ligi metro devyniasdešimt šešių centimetrų. Pakeldavo ir nešiodavo mane kaip mergaitę. Turbūt todėl, kad mudu mylėjome vienas kitą, nes nieko daugiau neturėjome. Kaip man būtų reikėję atiduoti jį žmonai? Būčiau neįstengusi.

Atėjo šaukimas į kariuomenę. Jis norėjo pakliūti pas desantininkus.

– Mama, telkiami desantininkai. Tik manęs, sako, į desantą nepriims, esu per didelis, visus stropus jiems suplėšysiu. O desantininkų tokios gražios beretės...

Vis dėlto sūnus pakliuvo į Vitebsko desanto diviziją. Atvažiavau pas jį per priesaiką. Net nepažinau: pasitempęs, nustojęs gėdytis savo ūgio.

– Mama, kodėl tu tokia mažutė?

– Todėl, kad aš pasiilgstu tavęs ir nebeaugu, – dar bandžiau juokauti.

– Mama, mes siunčiami į Afganistaną, o manęs vėl neima, nes aš tavo vienturtis. Kodėl nepagimdei mergaitės?

Kai jie davė priesaiką, dalyvavo daug tėvų. Girdžiu:

– Ar yra Žuravliovo mama? Mama, eikit pasveikinti sūnaus.

Priėjau, noriu jį pasveikinti, o jis gi metro devyniasdešimt šešių, niekaip nepasiekiu.

Vadas įsako:

– Eilini Žuravliovai, pasilenkit, tegul mama jus pabučiuoja.

Jisai pasilenkė ir pabučiavo, ir kažkas tą akimirką nufotografavo. Vienintelė man likusi fotografija iš kariuomenės.

Po priesaikos jis buvo kelias valandas išleistas ir mudu nuėjome į parką. Susėdom ant žolės. Sūnus nusiavė batus – kojos buvo nutrintos ligi kraujo. Neseniai su kitais buvo nužygiavęs penkiasdešimt kilometrų, bet keturiasdešimt šešto numerio apavo neatsirado, ir jis gavo keturiasdešimt ketvirto batus. Nesiskundė, priešingai.

– Bėgome su pripiltomis smėlio kuprinėmis. Kaip manai, kelintas atbėgau?

– Tikriausiai dėl tų batų paskutinis.

– Ne, mama, pirmas. Nusiaviau ir bėgau, man nereikėjo, kaip kitiems, kratyti smėlio iš batų.

Norėjau dovanoti jam ką nors ypatingo.

– Sūneli, gal užeikim į restoraną? Mudu niekada nesam buvę restorane.

– Mama, geriau tu man nupirk kilogramą ledinukų. Tai bent bus dovana!

Vakare mudu atsisveikinom. Nueidamas jis pamosavo man ledinukų maišeliu.

Mes, tėvai, buvome apnakvindinti sporto salėje ant čiužinių, dalinio teritorijoje. Bet sugulėm tik paryčiais, visą naktį sukome ratus aplink kareivines, kur miegojo mūsų vaikinai. Užgrojo trimitas, ir man dingtelėjo: kareiviai bus vedami mankštintis, gal dar sykį jį išvysiu, nors iš tolo. Bėga visi vienodais dryžuotais marškinėliais – pražiopsojau, nepamačiau. Surikiuoti ėjo į tualetą, surikiuoti į mankštą, surikiuoti į valgyklą. Po vieną vaikščioti neleisdavo, nes kai vaikinai sužinojo, kad bus siunčiami į Afganistaną, vienas tualete pasikorė, du persipjovė venas. Kiti buvo saugomi.

Susėdome į autobusą, aš vienintelė iš tėvų verkiau. Tarsi kažkas būtų mane įspėjęs, kad matau sūnų paskutinį kartą. Netrukus jis parašė: „Mama, pamačiau jūsų autobusą ir taip bėgau, kad išvysčiau tave dar kartą." Mudviem sėdint parke, per radiją dainavo: „Kaip motina kelionėn mane išlydėjo." Išgirstu dabar šią dainą... *(Vos pajėgia sulaikyti ašaras.)*

Antrasis laiškas prasidėjo sakiniu „Sveikinimai iš Kabulo..." Perskaičiau ir ėmiau taip šaukti, kad subėgo kaimynai. „Kur įstatymai? Kur teisybė? – Trankiau galvą į stalą. – Jis mano vienintelis, netgi caro laikais vienintelis maitintojas buvo neimamas į kariuomenę. O maniškis išsiųstas į karą." Pirmą kartą po Sašos gimimo ėmiau gailėtis, kad neištekėjau, kad nėra kam manęs apginti. Saša mėgdavo pasišaipyti:

– Mama, kodėl neišteki?

– Todėl, kad tu pavyduliautum.

Pasijuokiam ir nutylam. Ketinom gyventi kartu ilgų ilgiausiai.

Dar keli laiškai ir tyla, tokia ilga tyla, kad ryžtuosi kreiptis į dalinio vadą. Ir Saša bemat atsiliepia: „Mama, nerašyk daugiau dalinio vadui, žinai, kaip man kliuvo? Negalėjau tau parašyti, vapsva buvo į ranką įgėlusi. Prašyti kieno nors nenorėjau, tave būtų išgąsdinęs svetimas braižas." Gailėjosi manęs, rezgė pasakaites, tarsi nebūčiau kasdien žiūrėjusi televizoriaus ir nesugebėjusi atspėti, kad buvo sužeistas. Dabar, jeigu kurią dieną neateidavo laiškas, man pakirsdavo kojas. Jis teisinosi: „Kaip gali kasdien tave pasiekti laiškai, jeigu mums net vandenėlio atvežama tik kartą per savaitę?" Vienas laiškas buvo džiugus: „Valiooo! Lydėjome koloną į Sąjungą. Palydėjom iki sienos, toliau niekas mūsų neleido, bet nors iš tolo pažvelgėme į savo tėvynę. Niekur nėra geresnės žemės." Paskutiniame laiške: „Jei išgyvensiu šią vasarą, tai grįšiu."

Rugpjūčio dvidešimt devintą nusprendžiau, kad vasara baigėsi, nupirkau jam kostiumą, batelius. Kabo spintoje...

Rugpjūčio trisdešimtoji... Išeidama į darbą nusisegiau auskarus, nusimoviau žiedą. Kažkodėl negalėjau nešioti.

Rugpjūčio trisdešimtąją jis žuvo.

Už tai, kad likau gyva po sūnaus mirties, turiu dėkoti broliui. Jis visą savaitę kaip šuo gulėjo šalia mano sofos. Saugojo mane. O galvoje kirbėjo viena: nubėgti ligi balkono ir iššokti iš septinto aukšto... Pamenu, kai buvo įneštas grabas į kambarį, atsiguliau ant jo ir matuoju, matuoju... Vienas metras, antras metras... Mano sūnus buvo bemaž dvimetris... Matavau rankomis, ar grabas pagal ūgį... Kaip beprotė kalbėjausi su juo: „Kas ten? Ar tu ten, mano sūneli?" Buvo atvežtas uždarame grabe: štai, motin, tavo sūnus... Atiduodam tau... Negalėjau paskutinį kartą jo pabučiuoti. Paglostyti. Net nemačiau, kaip aprengtas...

Vietą kapinėse buvo leista išrinkti man pačiai. Daktarai suleido man dvi ampules, ir mudu su broliu nuėjome. Centrinėje alėjoje jau buvo „afganišų" kapų.

– Ir mano sūnelį čionai. Su savais vaikinais jam bus linksmiau.

Tasai, kur ėjo su mumis, kažkoks viršininkas, neprisimenu, kas, purto galvą:

– Neleidžiama jų laidoti drauge. Išmėtom po visas kapines.

Na ir pikta aš pasidariau. Na ir pikta tapau... „Tik neširsk, Sonia. Tik tu neįširsk, Sonia", – maldavo brolis. O kaip man neširsti? Televizorius rodo jų Kabulą... Griebčiau kulkosvaidį ir visus iškločiau, atsisėdu prie televizoriaus ir „šaudau"... Tai jie nužudė mano Sašą. O sykį parodė seną moterį, tikriausiai afganistaniečio motiną. Ji žiūrėjo tiesiai į mane... Pamaniau: „O juk ten jos sūnus, gal jis užmuštas?" Po to nustojau „šaudyti".

Aš ne beprotė, bet laukiu jo... Girdėjau pasakojant: atveža motinai karstą, jinai jį palaidoja. O po metų sūnus grįžta... Ir aš laukiu. Aš ne beprotė.

Motina

– Iš pat pradžių... Pradėsiu nuo tos akimirkos, kai viskas subyrėjo. Išlakstė į šalis...

Traukiam į Dželalabadą... Šalia kelio stovi kokių septynerių metų mergaitė... Jos pamušta ranka kabo lyg skudurinės lėlės, gal ant vienintelio siūlelio. Juodos kaip alyvuogės akys žiūri tiesiai į mane... Sustingusi iš skausmo... Šoku nuo mašinos, norėdamas

paimti ją ir nunešti mūsų medicinos seselėms... Mergaitė siaubingai persigandusi, atšoka nuo manęs it laukinis žvėriukas ir šaukia, bėga, klykia. Rankutė maskatuoja, tuoj nutrūks... Aš irgi bėgu, šaukiu... Paveju, glaudžiu prie savęs, glostau. Ji kandžiojasi, draskosi nagais, visa dreba. Tarsi būtų sugriebta kokio nors plėšrūno, o ne žmogaus. Ir man it perkūnas trenkia mintis: mergaitė netiki, kad noriu ją išgelbėti, mano, jog ketinu nužudyti... Rusai nieko daugiau nesugeba, tik žudo...

Pro šalį pranešami neštuvai, ant jų sėdi sena afganė ir šypsosi.

Kažkas klausia:

– Kur ją sužeidė?

– Į širdį, – atsako seselė.

Kai vykau ten, mano akys, kaip ir visų, degte degė – jaučiausi esąs kam nors reikalingas. Dėl to galėjau ir gyvybę atiduoti. Kaip ta mergaitė bėgo nuo manęs... Kaip drebėjo. Nepamiršiu...

Ten apie karą nesapnuodavau. O čia naktimis kariauju. Vejuosi tą mažą mergytę. Alyvuogių spalvos akimis...

– Gal man kreiptis į psichiatrą? – klausiu savo vaikinų.

– Ką?

– Kariauju.

– Mes visi kariaujam.

Nemanykit, kad jie buvo supermenai... Kad sėdėdavo su cigaretėmis dantyse ant nukautųjų ir atidarinėdavo konservus... Arbūzus valgydavo... Nesąmonė! Paprasti vaikinai. Mūsų vietoje galėjo atsirasti bet kuris – ir tas, kuris šiandien priekaištauja: „Jūs ten žudėt..." Į tokį snukį norisi vožtelti. Nebuvai ten... Neteisk. Jūs niekada negalėsite stoti šalia mūsų. Ir niekas neturi teisės mūsų smerkti. Bent jau supraskit... Pamėginkit... Palikote mus vienus tam kare. Girdi, patys išsikrapštykit. Mes likome kalti, turim teisintis... Arba tylėti... Kam teisintis? Buvom pasiųsti, patikėjome, kad taip reikia. Ir žūdavom taip manydami. Nedera rikiuoti greta tų, kurie mus ten siuntė, ir tų, kurie ten buvo. Ten žuvo mano draugas... Majoras Saša Kravecas... Pasakykit jo mamai, kad jis kaltas... Pasakykit jo žmonai... Jo vaikams... „Jūsų viskas normalu," – tarė man gydytojas. Argi mes galim būti normalūs? Tiek visko patyrę...

Ten visai kitaip buvo vertinama tėvynė. Sakydavo – Sąjunga. Demobilizuotieji buvo išlydimi su žodžiais:

– Nusilenkit ten Sąjungai.

Dingojosi, kad mums už nugaros yra galia ir stiprybė, kad ji visada mus apgins. Betgi pamenu: mūšyje patyrėme nuostolių, buvo žuvusių, sunkiai sužeistų. Vakare įsijungėm televizorių, kad atsipalaiduotume: kas ten Sąjungoje? Sibire baigtas statyti naujas fabrikas gigantas, Anglijos karalienė surengė pietus aukšto svečio garbei... Voroneže paaugliai išprievartavo dvi moksleives, iš nuobodumo. Afrikoje buvo užmuštas princas... Pasijutome niekam nereikalingi, šalis gyvena savo gyvenimą...

Pirmas neiškentė Saša Kučinskis:

– Išjunk! Arba aš paleisiu seriją į televizorių.

Po mūšio praneši per radiją:

– Užsirašykit: trisšimtųjų – šeši, nulis dvidešimt pirmųjų – keturi.

Trisšimtieji buvo sužeistieji, nulis dvidešimt pirmieji – žuvusieji. Žiūri į tokį ir galvoji apie jo motiną: aš jau žinau, kad jos sūnus žuvo, o ji dar ne. O gal jau pajuto? Būna dar blogiau – įkrenta į bedugnę, nuskęsta, kūno niekas neranda. Motinai pranešama: dingo be žinios. Kieno tai buvo karas? Motinų karas, jos kariavo. Ir kariaus ligi mirties. Globos mus, maldaus. Melsis už mūsų sielas. O visi kiti nesielvartavo. Žmonės nieko nežinojo. Jiems buvo sakoma, kad mes kariaujam su gaujomis. Šimtatūkstantinė reguliarioji armija devynerius metus negali įveikti pabirų banditų grupelių? Armija, ginkluota nauja technika... Neduok Dieve pakliūti į apšaudomą plotą, kai į taikinius pliekia reaktyvinės sistemos „Grad“ arba „Uragan“... Telegrafo stulpai skraido. Esi pasiruošęs lįsti į žemę kaip sliekas... O „banditai“ tratina iš kulkosvaidžių „maksimų“, mums matytų tik kine... „Stingeriai“, japoniška artilerija... Šitai pas juos atsirado gerokai vėliau... Atvedami belaisviai – liesi suvargę žmonės įdiržusiomis valstiečių rankomis... Kokie jie banditai? Tai darbo liaudis.

Mes ten supratome: jiems to nereikia... Jeigu jiems to nereikia, tai ko reikia mums? Važiuojam pro apleistus kišlakus... Dar vinguriuoja laužo dūmelis, kvepia valgiu. Eina kupranugaris, vilkdamas

paskui save paleistas žarnas, tarsi savaime išsivyniotų jo kupros. Reikia nušauti... O sąmonė vis dėlto užprogramuota taikiam gyvenimui – pribaigti negali. Ranka nekyla. Kitas imtų ir šautų į kupranugarį. Šiaip sau. Iš kvailumo, kad būtų įdomiau. Sąjungoje už tokį darbelį būtų pasodintas, o čia – didvyris. Keršija banditams. Kodėl aštuoniolikmečiai, devyniolikmečiai žudo lengviau negu trisdešimtmečiai? Jiems negaila. Po karo staiga pamačiau, kokios žiaurios vaikiškos pasakos. Jose visą laiką kažkas kažką žudo. Juk Laumė Ragana krosnyje kepa žmones, o vaikams nebaisu. Jie itin retai verkia.

Vis dėlto maga likti normaliems. Atvyko pas mus dainininkė. Graži moteris, jausmingos jos dainos. O ten taip pasiilgsti moters, lauki jos kaip artimo draugo.

Dainininkė išeina į sceną.

– Skrisdama pas jus gavau pašaudyt iš kulkosvaidžio. Su kokiu džiaugsmu pliekiau...

Uždainavo, o traukdama priedainį prašo:

– Plokit, vaikinai. Nagi, paplokit!

Niekas neploja. Tyla. Ji išeina. Koncertas nutrūksta. Supermergaitė atvažiavo pas superberniukus. O tų berniukų kareivinėse kiekvieną mėnesį ištuštėja aštuonios devynios lovos... Tie, kurie jose miegojo, jau šaldytuve... Morge... O kareivinėse likę tik laiškai, sudėlioti įstrižai ant tuščių lovų... Nuo motinos, nuo mergaitės: „Skrisk su vėjeliu, grįžk balandėliu..."

Svarbiausia šiame kare buvo išgyventi. Nesusisprogdinti ant minos, nesudegti šarvuotyje, netapti snaiperio taikiniu. O kai kam – išgyventi ir parsivežti kokių nors daiktų: televizorių, kailinius... Geresnį magnetofoną... Netgi buvo juokaujama, kad apie šį karą žmonės sužino iš komiso parduotuvių. Iš pasirodžiusių naujų prekių. Žiemą važiuoji per mūsų Smolenską – mergaitės afganiškais kailinukais. Mada.

Kiekvienam kareiviui ant kaklo kabo amuletas.

– Ką čia turi? – klausi.

– Motina maldelę davė.

Kai pats sugrįžau, motina prisipažino:

– Tolia, tu net nežinai, aš tave užbūriau, todėl esi gyvas ir sveikas.

Eidami į reidą vieną raštelį įsidėdavom į viršutinę drabužių dalį, kitą – į apatinę. Jei susisprogdinsi, kuri nors iš jų išliks: viršutinė arba apatinė. Dar buvo mūvimos išgraviruotos apyrankės: pavardė, kraujo grupė, rezus faktorius, asmeninis karininko numeris. Niekada nesakydavom „eisiu“, tik „pasiuntė“. Netardavome žodžio „paskutinis“.

– Užeikim paskutinį kartą...

– Gal išprotėjai? Tokio žodžio nėra... Nebent pastarasis... na, ketvirtas, penktas... O ano žodžio čia niekas nevartoja.

Niekšiški karo dėsniai: nusifotografuosi prieš eidamas į kautynes – žūsi, nusiskusi – irgi žūsi. Pirmieji žuvo tie, kurie vos atvykę taikė į didvyrius, mėlynakiai. Esu tokį sutikęs: „Būsiu didvyris.“ Žuvo beregint. Per operacijas gulime greta, čia pat, atleiskit, tuštinamės. Kareiviška patarlė: geriau murdytis savo mėšle, negu pačiam tapti mėšlu minų lauke. Susigalvojome savo žargoną: *bortas* – lėktuvas, *šarvinukė* – neperšaunama liemenė, *žaliuokė* – žali krūmai ir nendrynai, *malūnas* – malūnsparnis, *gliukai* – reginiai po narkotikų, *pašokti ant minos* – susisprogdinti, *pakaitas* – išvykstantis į namus. Tiek sukūrėm žodžių, kad iš jų gali sudaryti *afganišką* žodyną. O žūstama buvo dažniausiai pirmaisiais ir paskutiniais tarnybos mėnesiais. Pirmaisiais – iš didelio smalsumo, paskutiniaisiais – išsijungus saugos centrui, atbukus pojūčiams, naktimis nebesuprantant: kur aš, kas aš, kodėl? Ar man visa tai? *Pakaitai* nemiega pusantro–du mėnesius. Jie kitaip ir skaičiuoja: kovo keturiasdešimt trečioji arba vasario penkiasdešimt šeštoji, vadinasi, turėjai būti pakeistas kovo arba vasario pabaigoje. Labai nekantriai lauki. Erzina valgyklos meniu: raudonoji žuvis – kilkė pomidorų padaže, baltoji žuvis – kilkė aliejuje. Erzina gėlynai vidury karinio miestelio, nebeįdomūs ir anekdotai, nuo kurių neseniai kritai iš juoko. Keista, kad vakar ir užvakar jie juokindavo. Kas gi juose juokinga?

Atvyksta karininkas Sąjungon į komandiruotę. Užeina į kirpyklą. Merguželė pasodina jį į krėslą.

– Kokia padėtis Afganistane?

– Normalėja...

Po kurio laiko:

– Kokia padėtis Afganistane?

– Normalėja...

Praeina dar bent kiek laiko.

– Kokia padėtis Afganistane?

– Normalėja...

Karininkas apsikerpa, išeina. Kirpėjos nesusigaudo.

– Kam tu žmogų kamuoji?

– Kai tik paklausiu apie Afganistaną, jam plaukai piestu stoja – lengviau kirpti.

Mėgstu anekdotus. Visokius niekus. O rimčiau susimąstyti baisu.

Sovietinis lakūnas numušamas virš Vietnamo, galima pakeisti: virš Afganistano... Amerikiečių saugumiečiai rodė jam numušto lėktuvo detales: kokia čia detalė? O šita?.. O ana?.. Jis tyli. Jam duodama į kailį, jis tyli. O paskui apsikeičiama belaisviais, jis grįžta į savąjį dalinį, čia jo klausia: „Kaip ten, nelaisvėje? Sunku?“ Atsakymas: „Ne, ne itin sunku, bet reikia būti medžiaginių dalykų žinovu. Jei esi ne iš tokių, gausi mušti kaip reikiant.“

Traukia atgal, bet ne į karą, o pas tuos žmones. Lauki, lauki, o paskutinę dieną gaila išvykti, regis, užsirašytum visų jų adresus. Visų iki vieno!

Linelis... Taip buvo vadinamas Valera Širokovas, trapus ir grakštus. Nei iš šio, nei iš to, būdavo, ims ir uždainuos: „Pasėjau linelį...“ O charakteris jo buvo geležinis, nereikalingo žodžio neištars. Turėjome tokį skručą, vis taupė, pirko, mainikavo. Valera sustojo priešais tą žmogėną, išsitraukė piniginę, išsiėmė du šimtus čekių, parodė ir jo, gerokai kvaištelėjusio, akyse... suplėšė į smulkias skiauteles... Tada tylomis išėjo.

Saša Rudikas... Mudu su juo kartą reide sutikome Naujuosius metus. Vietoj eglutės sustatėm piramide automatus, vietoj žaisliukų sukabinom granatas. O ant reaktyvinės sistemos „Grad“ šono dantų pasta užrašėm: „Su Naujaisiais metais!!!“ Kažkodėl su trimis šauktukais. Saša gerai piešdavo. Parsivežiau namo paklodę su jo nupieštu peizažu: šuo, mergaitė ir klevai. Kalnų jis nepiešdavo, kalnų mes nemėgome. Bet kurio paklausk: „Ko dabar ilgiesi?“ –

„Noriu į mišką... Išsimaudyt upėje... Išgerti didelį puodelį pieno..." Taškento restorane prieina oficiantė.

– Vyručiai, pieno gersit?

– Po dvi stiklines paprasto vandens. O pieno gersim rytoj. Ką tik parvykom...

Kiekvienas iš namų vežėsi lagaminą uogienės ir beržinę vantą. Ten buvo pardavinėjamos eukaliptinės vantos – svajonė. Ne, vežėme savas, beržines...

Sašikas Laščiukas... Doras vaikinas. Dažnai rašydavo į namus. „Mano tėvai senučiukai. Nežino, kad esu čia. Kuriu jiems pasakėles apie Mongoliją." Atvažiavo su gitara ir išvažiavo su gitara. Ten buvo visokių žmonių. Nemanykit, kad mes visi vienodi. Mat iš pradžių apie mus buvo tylima, vėliau visi buvome paversti didvyriais, o dabar nuvainikuoti, mus norima vėl pamiršti. Ten vienas iš mūsiškių galėjo griūti ant minų ir išgelbėti net nepažįstamus vaikinus, o kitas priėjęs prašyti: „Jei norit, aš jums skalbsiu, tik nesiųskit manęs į kautynes."

Važiuoja kamazai, ant kabinų stogų didelėmis raidėmis užrašyta: Kostroma, Dubna, Leningradas, Naberežnyje Čelnai... Arba: „Noriu į Almatą." Leningradietis surasdavo leningradietį, kostromietis – kostromietį... Apsikabindavo kaip broliai. Ir Sąjungoje mes kaip broliai. Koks gi jaunuolis dar galėtų eiti gatve su ramentu ir naujutėliu ordinu? Tik saviškis. Mano brolis... Mūsų brolis... Apsikabiname, kitąsyk tik susėdę ant suolelio surūkome po cigaretę, o vėliau atrodo, kad prašnekėjome visą dieną. Mes visi distrofikai... Ten tai pasireikšdavo kaip svorio ir ūgio neatitikimas. Čia – jausmų ir jų išraiškos neatitiktis, nesugebėjimas išlieti juos žodžiais ir poelgiais. Šiame gyvenime mes irgi esame distrofikai.

Važiuojam iš oro uosto į viešbutį. Pirmosios valandos namuose. Tylime, laikomės. Vienu metu visų nervai neišlaiko, visi vienu gaistu šūktelime vairuotojui:

– Vėžės! Vėžės! Laikykis vėžių!

Paskui prapliumpam juoktis. Laimė: mes juk jau Sąjungoje. Galime važiuoti šalikele... Vėžėmis... Bet kuriuo žemės keliu... Svaigsti nuo tokios minties.

Po kelių dienų kai ką pastebime.

– Vaikinai! Mes visi pakumpę.

Negalėjome vaikščioti tiesūs, užsimiršdavome. Aš save pusmetį naktimis prie lovos rišdavau, kad išsitiesčiau.

Susitikimas Karininkų namuose. Klausimai: „Papasakokite apie tarnybos Afganistane romantiką“, „Ar jūs asmeniškai žudėte?“ Mergaitėms ypač patinka kraugeriški klausimai. Kutena nervus. Klausimas: „Ar galėjot nevykti į Afganistaną?“ Aš? Aš... Iš mūsiškių atsisakė tik vienas – baterijos vadas majoras Bondarenka:

– Eisiu ginti tėvynės. Į Afganistaną nevyksiu.

Iškart įvyko karininkų garbės teismas – panieka už bailumą. Argi tai dera su vyro savigarba? Kilpa ant kaklo, pistoletas prie smilkinio! Jam buvo tuoj pat pažemintas laipsnis, mūsų žodžiais, išbarstytos žvaigždės: iš majorų į kapitonus. Ir į statybos batalioną. Kaip pakelti tokį pažeminimą? Jis buvo išmestas iš partijos, maža to, ir iš armijos. Šitai patirti – baisiau negu pakliūti į karą. Keturiasdešimt penkeri metai... Iš jų trisdešimt penkeri armijoje: suvoroviečių mokykla, karo akademija... Ką jam veikti taikiame gyvenime? Pradėti nuo nulio?

– Ką tu gali? – klausia karininko.

– Galiu vadovauti kuopai. Galiu vadovauti būriui ir baterijai.

– Ką dar gali?

– Galiu kasti.

– Ką dar?

– Galiu ir nekasti...

Muitinės darbuotojai man išmagnetino kasetes su Rozenbaumo koncertu.

– Vyrai, čia gi klasiškos dainos!

– O mes turim sąrašą, – rodo man, – kokias dainas galima vežti, o kokių ne.

Atvažiavau į Smolenską: iš visų studentų bendrabučių skamba Rozenbaumas...

O dabar, jei reikia pagąsdinti reketuotojus, ateina milicija: vyručiai, pagelbėkit. Prireikus išvaikyti neformalų susiėjimus: kvieskim *afganus*.

Mat *afganai* prie visko pripratę, jiems tai nieko nereiškia: kieti kumščiai, minkšta galva. Visi jų bijo. Visi jų nemėgsta.

Jei jums skauda ranką, jūs jos nekertat. Prižiūrit ją, popinat. Gydot ją.

Kodėl mes renkamės būrin? Gelbstimės drauge... Vis dėlto namo grįžti vienas...

Artilerijos pulko majoras propagandininkas

– Kiekvieną naktį... Sapnuoju vieną ir tą patį sapną, filmas sukamas iš naujo. Visi šaudo ir aš šaudau. Visi bėga ir aš bėgu. Krintu, nubundu.

Esu ligoninės lovoje... Nubundu... Trūkteliu ir noriu išgriūti iš lovos, kad galėčiau eiti į koridorių parūkyti. Tada prisimenu: kojų nebėra... Sugrįžtu į tikrovę...

Nenoriu nieko girdėti apie politinę klaidą. Nenoriu apie tai žinoti. Jeigu tai klaida, tada grąžinkit man kojas... *(Iš nevilties nubloškia ramentus.)*

– Atleiskit... Atleiskit... *(Tylomis lukteli ir atvėsta.)*

O jūs? Ar traukėt kada nors iš užmuštojo kišenės neišsiųstus laiškus: „Brangioji...“, „Brangieji...“, „Mylimoji...“? Ar esat mačiusi kareivį, vienu metu peršautą skiltuvinio šautuvo ir kiniško automato?

Buvome ten pasiųsti, vykdėme įsakymą. Kariuomenėje pirmiausia turi paklusti įsakymui, o paskui jį apskųsti. Tau pasakyta: pirmyn! Vadinasi, pirmyn. O jei ne, atiduok partinį bilietą. Laipsnį atiduok. Priesaiką davei? Davei. Vėlu gerti boržomį, jeigu inkstai nebeveikia. „Mes jūsų ten nesiuntėm.“ – „O kas siuntė?“

Turėjau ten draugą. Man išeinant į mūšį, jis atsisveikindavo. Grįždavau iš mūšio, jis mane apkabindavo – gyvas. Tokio draugo nebeturėsiu...

Į gatvę išeinu retai. Dar droviuosi...

Ar jums kada teko kam nors prisegti protezą, ar matėt tuos mūsų protezus iš arti? Vaikštai su jais ir bijai nusisukti sprandą. Žmonės kalba, kad kitose šalyse protezuotieji slidėmis šliuožia nuo kalnų, žaidžia tenisą, šoka. Nupirkit jų už valiutą vietoj prancūziškos

kosmetikos... Vietoj kubietiško cukraus... Marokietiškų apelsinų ir itališkų baldų...

Man dvidešimt dveji metai, visas gyvenimas priešaky. Reikia žmoną susirasti. Turėjau mergaitę. Pasakiau jai: „Aš tavęs nekenčiu“, – kad mane paliktų. Gailėjo manęs. Aš noriu, kad mylėtų.

Vis sapnuoju gimtuosius namus,
Šermukšnėlę ir žalią pievutę.
Iškukavo man ilgus metus,
Nešykštėdama girioj gegutė...

Mėgstamiausia iš mūsiškių dainų... O būna, kad ir dieną sunku pragyventi...

Vis dėlto dar ir dabar akies krašteliu trokštu pažvelgti į tos žemės kampelį. Biblijos tyrų pakraštį... Mus visus kažkas ten vilioja... Lyg stovėtum ties praraja ar aukštai virš vandens. Vilioja taip, kad svaigsta galva...

Karas baigėsi... Dabar bus stengiamasi mus kur nors paslėpti, užmiršti... Kiek knygų parašyta apie Didįjį tėvynės karą – ir ničnieko apie karą su suomiais... Niekas nemėgsta prisiminti pralaimėtų karų. Ir aš po dešimties metų priprasiu, man bus nusispjaut.

Ar aš ten žudžiau? Žudžiau. O ko jūs norėtumėte, kad būtume buvę angelai? Laukėt grįžtant angelų?..

Minosvaidžių būrio vadas, vyresnysis leitenantas

– Tarnavau Tolimuosiuose Rytuose...

Buvau iškviestas pas dalinio vadą. Budintis telefonistas atnešė telegramą: „Pasiųsti vyresnįjį leitenantą Ivanovą į armijos štabą dėl numatomo sprendimo perkelti jį į Turkestano karinę apygardą tolesnei tarnybai.“ Data ir laikas. Tikėjausi būti išsiųstas į Kubą, nes medicinos komisijoje buvo šnekama apie karšto klimato šalį.

Ten išgirdau klausimą:

– Ar neprieštarausit, jei mes jus išsiųsime į užsienio komandiruotę?

– Ne, neprieštarausiu.

– Važiuosit į Afganistaną?

– Taip.

– Jūs žinote: ten šaudoma, žudoma...

– Taip...

Koks pionierių gyvenimas Sąjungoje? Jie rausia griovius kastuvais ir kirtikliais. O man knietėjo panaudoti tai, ko buvau mokomas mokykloje. Kare pionieriai visada reikalingi. Važiavau mokytis kariauti.

Iš visų kviestųjų atsisakė tik vienas. Jis buvo kviečiamas tris kartus:

– Ar neprieštaraujat, kad mes jus siunčiam į užsienio komandiruotę?

– Prieštarauju.

Nėra ko jam pavydėti. Išsyk gavo papeikimą, jo karininko vardas buvo suteptas, neliko jokių galimybų daryti karjerą. Atsisakė jis dėl sveikatos, sirgo lyg gastritu, lyg skrandžio opa. Bet į tai niekas nekreipė dėmesio: karštas klimatas ar nekarštas, jei tau siūloma – privalai vykti. Jau buvo spausdinami sąrašai.

Iš Chabarovsko į Maskvą šešias dienas važiavau traukiniu. Per visą Rusiją, per Sibiro upes, Baikalo pakrante. Po paros palydovei baigėsi arbatžolės, antrą parą sukiužo didysis virdulys. Pasitiko giminės. Paverkė. Bet jei reikia, tai reikia.

...Atsidaro liukas – mėlynas mėlynas dangus, pas mus toks mėlynas kaip ten būna tik virš upės. Triukšmas, gausmas, bet visi savi. Kas pasitinka *pakaitą*, kas draugus, kas laukia iš Sąjungos giminaičių siuntinio. Visi įdegę, linksmi. Nebegali patikėti, kad kažkur esama trisdešimt penkių laipsnių šalčio, tankai užšąla. Pirmąjį afganistanietį pamačiau persiuntimo punkte kitapus spygliuotos tvoros. Išskyrus susidomėjimą jokių kitų pojūčių nepatyriau. Paprasčiausias žmogus.

Gavau popierius, siuntimą į Bagramą, pionierių batalione buvau paskirtas inžinerinio kelių būrio vadu...

Kildavom anksti rytą ir išvykdavom kaip į darbą: tankas su tralu, snaiperių grupė, šuo minų ieškotojas ir du šarvuočiai priedangai. Pirmuosius kilometrus važiavome susikorę ant mašinų. Iš ten gerai

matyti: kelias dulkėtas, dulkės nugulusios kaip pudra, kaip sniegas. Paukštis nutupia – lieka ženklas. Jeigu vakar pravažiavo tankas, žiūrėk akis išplėtęs, vikšro vėžėje gali būti užkasta mina. Priešas pirštais nupaišys vikšro pėdsaką, o savo pėdas nušluos maišu arba čalma. Kelias vingiavo palei du išmirusius kišlakus, žmonių ten nebuvo, vien apdegęs molis. Puiki priedanga. Visada būk pasiruošęs! Kišlakus pravažiavome, lipame žemėn. Dabar taip: priekyje bėga šuo, sukiojasi, uostinėja, paskui jį eina pionieriai su ieškikliu. Eina ir bado žemę. Čia tau gali padėti tik Dievas, tavo paties intuicija, tavo patirtis, uoslė. Ten šakelė nulaužta, ten kažkokia geležėlė guli, vakar jos nebuvo, ana ten akmuo. Dušmanai pasiženklina ir sau, kad nesusisprogdintų patys.

Vienas geležiukas, kitas... Koks nors varžtas... Neva mėtosi dulkėse... O po žeme baterijos... Laidelis link bombos arba trotilo dėžės... Prieštankinė mina į žmogų nereaguoja... Sprogsta slegiama dviejų šimtų penkiasdešimties–trijų šimtų kilogramų. Pirmasis sprogimas... Vienas likau sėdėti ant tanko, mano vieta buvo šalia vamzdžio, bokštelis apsaugojo, visus kitus nubloškė sprogimo banga. Išsyk apsičiupinėjau, pasitikrinau: ar vietoje galva? Kojos, rankos? Vietoje – važiuojam toliau.

Priekyje dar vienas susisprogdinimas... Lengvasis šarvuotasis vilkikas užvažiavo ant galingo fugaso... Vilkikas perplėštas pusiau. Trijų metrų ilgio duobė gilumo sulig žmogaus ūgiu. Vilkikas vežė minas, maždaug du šimtus minų minosvaidžiams... Minos krūmuose, šalikelėje... Lyg vėduoklė išbarstytos... Važiavo penki kareiviai ir vyresnysis leitenantas, mudu su juo keletą vakarų praleidome drauge susėdę, šnekučiavome, rūkėme. Neliko nė vieno gyvo.

Labai padėdavo šunys, jie – kaip žmonės. Gabūs ir negabūs, turintys intuiciją ir neturintys. Sargybinis užminga, o šuo ne. Aš mėgau Arsą. Glaustydavosi prie mūsų kareivių, o afganistaniečius aplodavo. Jų uniforma buvo žalesnė, o mūsų labiau į gelsvumą. Bet kaip jis atskyrė? Mane nugirsdavo per keletą žingsnių... Įsispiria į žemę, uodega pakelta – neik artyn! Minų spąstų būna įvairių... Pačios pavojingiausios savadarbės minos, kiekviena vis kitokia, negali nustatyti jokio dėsningumo. Jokių techninių bendrybių. Stovi

surūdijęs arbatinis, o jame sprogmuo... Laikrodyje, magnetofone... Konservų dėžutėje... Tuos, kurie eidavo be pionierių palydos, vadindavo mirtininkais. Kelyje minos, kalnų takelyje minos, namuose minos... Pionieriai eina pirmi kaip žvalgai...

Trypčiojam apkasėlyje... Jame jau buvo sprogusi mina, ir plėšikėliai jau pasidarbavę, jau dvi dienas visi trypčiojam... O aš šoku iš viršaus – sprogimas! Sąmonės nepraradau... Pažiūrėjau į dangų... Šviečia... Po sprogimo pirmoji pionierių reakcija: pažvelgti į dangų. Ar sveikos akys? Ant automato buožės buvau užsivyniojęs timpą, ja mane ir perrišo. Virš kelių... O aš jau žinojau: kur užveržiama timpa, ten paskui daktarai ir nupjauna, palieka tris keturis centimentrus virš nuoplaišos.

– Kur tu timpą verži? – šaukiu kareiviui.

– Jūsų sužalojimas ligi kelio, draugas vyresnysis leitenante.

Dar penkiolika kilometrų buvau vežamas į medicinos ir sanitarijos batalioną. Praėjo pusantros valandos. Ten žaizda buvo praplauta, atlikta novokaino blokada. Pirmą dieną daktarai pjovė koją, pjūklas žvygavo kaip pjaunant malkas – praradau sąmonę. Antrą dieną operavo akis. Sprogimo metu liepsna trenkė į veidą. Galima sakyti, akys buvo suadytos, išėjo dvidešimt dvi siūlės. Du tris kartus per dieną daktarai tikrino, ar akių obuoliai nesubyrėję. Prieina, žibintuvėliu pašviečia iš kairės, iš dešinės: ar reaguoja į šviesą, ar vietoje tinklainė?

Žibintuvėlio šviesa raudona... Turi būti labai stipri spalva...

Galėčiau parašyti apsakymą, kaip karininkas virsta namudininku. Surinkinėju lempučių patronus, kištukinius lizdus... Šimtą per dieną. Raištelius kniediju. Kokius? Raudonus, juodus, baltus – nežinau... Nematau... Bemaž aklas. Nevisiškai, bet dažniausiai nuspėju, nuvokiu nei regiu. Rezgines įžiūriu. Dėžutes klijuoju. Anksčiau maniau, kad tokius darbus dirba silpnapročiai... Trisdešimt rezginių per dieną... Jau įvykdau normą...

Pionieriams mažai galimybių sugrįžti sveikiems ar išvis sugrįžti, ypač tiems, kurie tarnauja išminavimo, specialiosiose kuopose. Arba būsi sužeistas, arba nukautas. Išeidami į operaciją nespaudžiame rankos vienas kitam. Sprogimo dieną naujasis kuopos vadas

paspaudė man ranką. Nuoširdžiai, niekas nespėjo jo perspėti. Ir aš išlėkiau į orą... Nori tikėk, nori netikėk. Yra toks prietaras: pats pasiprašai į Afganistaną – geruoju šitai nesibaigs, esi siunčiamas – tarnybos reikalas, gal ir aplenks nelaimė. Gal grįši.

Ką dabar sapnuoju? Ilgiausią minų lauką... Sudarinėju formuliarą: minų kiekis, išdėstymo eilėmis brėžinys ir orientyrai, pagal kuriuos galima jas rasti. Ir štai mano formuliaras pasimeta, jie linkę pasimesti... Arba kitąsyk atsiverti formuliarą, pažymėtas orientyras – medis, o jis sudegęs... Arba krūsnis akmenų, o ji jau išsprogdinta... Niekas nenueis, nepatikrins. Bijo. Patys gali susisprogdinti užmynę ant savos minos. Sapne matau, kaip šalia mano minų lauko bėga vaikai... Jie nežino, kad ten minos... Turiu sušukti: „Ten minos! Neikit!“ Turiu juos aplenkti. Bėgu. Vėlei abiem kojomis... Ir matau...

Bet tai būna tik naktį, tik sapne...

Pionierių vyresnysis leitenantas

– Man neišeina, kaip visiems... toks jau mano gyvenimas...

Tai, galimas daiktas, paikystė... Dėl to karo... Vis dėlto esu romantikė, manau, kad nesu rimtai gyvenusi ir negyvenu, tik visada svajoju apie gyvenimą. Prasimanau, įsivaizduoju. Pirmą dieną, čia atvažiavus, mane pasikvietė ligoninės viršininkas: „Kas jus privertė čionai atvykti?“ Nesuprato... Vyras...

Man teko jam iškloti visą savo gyvenimą. Svetimam nepažįstamam vyrui... kariškiui. Tarsi viešoje aikštėje... Man tai buvo labiausiai žeminantis, kankinantis dalykas. Nelieka jokio intymumo, slaptingumo, viskas išpešama į paviršių. Ar matėt filmą „Užribis“? Apie nuteistųjų gyvenimą kolonijoje. Mes gyvenom pagal tuos pačius įstatymus. Ta pati spygliuota viela, tas pats žemės lopinėlis.

Mano aplinka – mergaitės oficiantės, virėjos. Kalbos apie pinigus, apie čekius, apie mėsą su kaulais ir be kaulų, apie šlapiai rūkytą dešrą, bulgariškus sausainius. Mano manymu, tai buvo pasiaukojimas, moteriška pareiga – ginti mūsų berniukus, gelbėti. Viską įsivaizdavau pakiliai. Žmonės pasruvę kraujais, aš duodu

savo kraujo. Dar Taškento skirstymo punkte supratau: vykstu ne ten. Įlipusi į lėktuvą verkiau, negalėjau liautis. Ten viskas taip pat kaip čia, nuo ko norėjau pabėgti, nusigręžti. Taškente degtinė liete liejosi. „Sapnuoju aš žoles prie kosmodromo... Žaliuojančias, rasojančias žoles." Išskridau lyg į kosmosą... Čia, Sąjungoje, kiekvienas turime savo namus, savo tvirtovę. O ten... Mes keturios kambaryje. Mergaitė, dirbanti virėja, būdavo, parsineša iš valgyklos mėsos ir pakiša po lova...

– Išplauk grindis, – sako.

– Vakar ploviau, šiandien tavo eilė.

– Išplauk, duosiu šimtą rublių...

Aš tyliu.

– Duosiu mėsos.

Tyliu. Ji paima kibirą vandens ir šliūkšteli man į lovą.

– Cha cha cha... – Visos juokiasi.

Kita mergaitė. Oficiantė. Keikiasi „matais" ir mėgsta Cvetajevą. Po pamainos sėdasi prie stalo ir dėlioja pasjansą.

– Bus, nebus... Bus, nebus...

– Kas bus, nebus?

– Meilė, kas daugiau.

Būdavo ten ir vestuvių... Tikrų vestuvių! Ir meilės. Bet retai. Meilė gyvuodavo ligi Taškento: iš ten jis – į kairę, ji – į dešinę. Kaip toj dainoj: „Jai – į kitą pusę."

Tania Šarvuotis (aukšta, galinga) mėgo sėdėti ir šnekėtis ligi vėlumos... Spiritą gerdavo tik gryną.

– Kaip tu gali?

– Ką tu, degtinė per silpna, neima manęs.

Išsivežė penkis, gal šešis šimtus kino aktorių nuotraukų. *Dukanuose* jos brangios, Tania šmaikštavo: „Menui pinigų negaila."

Veročką Charkovą įsiminiau sėdinčią priešais veidrodį su iškištu liežuviu. Ji bijojo vidurių šiltinės. Kažkas jai pasakė, kad kiekvieną rytą reikia pasižiūrėti į veidrodį: susirgus vidurių šiltine, ant liežuvio lieka dantų įspaudai.

Jos manęs nevertino. Kažkokia, girdi, kvaiša, nešioja mėgintuvėlius su mikrobais. Dirbau gydytoja bakteriologe infekcinių

ligų ligoninėje. Visos mano šnekos sukosi apie šiltinę, hepatitą, paratifą. Sužeistieji ne iškart pakliūdavo į ligoninę. Penkias šešias valandas, kartais parą ir net dvi gulėdavo kalnuose, smėlyne. Žaizdos užsikrėsdavo mikrobais, pro jas pakliūdavo infekcija. Sužeistasis guli reanimacijoje, o aš nustatau, kad jis užsikrėtęs vidurių šiltine.

Mirdavo tylomis. Tik vieną sykį mačiau, kaip pravirko karininkas. Moldavas. Prie jo priėjo chirurgas, irgi moldavas, paklausė moldaviškai:

– Kuo skundžiatės, meldžiamasis? Kur skauda?

Ir tasai apsiverkė:

– Gelbėkit mane! Aš turiu gyventi. Ten mylima žmona ir mylima dukra. Man reikia sugrįžti...

Būtų numiręs tylomis, bet apsiverkė išgirdęs gimtąją kalbą.

Į lavoninę negalėjau užeiti... Ten atveždavo žmogieną, sumaišytą su žemėmis. Ir po mergaičių lovomis mėsa... Jos padeda ant stalo keptuvę: *„Ruba! Ruba!“* – afganiškai tai reiškia „pirmyn!“ Karštis... Prakaitas laša į keptuvę... Mačiau tik sužeistuosius, turėjau reikalų tik su mikrobais... Karinėje parduotuvėje už čekius galėjai nusipirkti karamelių. Mano svajonė! „Koks nuostabus Afganistanas!“ – ten buvo dainuojama tokia daina. Nuoširdžiai prisipažįstu, visko bijojau... Aš ne drąsuolė... Atvažiavusi netgi neskyriau žvaigždučių antpečiuose, karinių laipsnių.

Visiems sakydavau „jūs“. Nebeprisimenu, kas ligoninės virtuvėje man davė du žalius kiaušinius. Nes gydytojai gyveno pusbadžiu. Maitinomės bulvių kleisteriu, šaldyta mėsa, nežinia nuo kurių laikų saugoma kariniuose sandėliuose. Iš be galo senų atsargų... Mediena, nebe mėsa. Bekvapė ir bespalvė... Čiupau tuos du kiaušinius, suvyniojau į servetėlę: namuose suvalgysiu su svogūnu. Visą dieną fantazavau, kaip vakarieniausiu. Pro šalį veža vaikiną, evakuoja į Taškentą. Kas po paklode, nematyti, vien graži galva sukiojasi ant pagalvės. Jis pakėlė į mane akis.

– Valgyt norisi.

Kaip sykis prieš pietus, maisto bakeliai dar neatvežti. O jis išgabenamas. Kažin, kada nuskris į Taškentą, kada gaus valgyti...

– Imk, – ir duodu jam tuos du kiaušinius. Apsigręžiu ir nueinu, nepaklausiu: ar turi rankas, kojas? Kiaušinius padėjau ant pagalvės. Nepramušiau, nepamaitinau. Gal berankis?

Kitą sykį važiavau mašina, o greta lavonai... Keturi lavonai... Gulėjo aprengti sportiniais treningais...

Sugrįžau namo... Negalėjau klausytis muzikos, kalbėtis gatvėje, troleibuse. Knietėjo užsidaryti kambario duris, kad būtų tik televizorius ir aš. Vieną dieną prieš man išskrendant į Sąjungą nusišovė mūsų ligoninės medicinos reikalų viršininkas Jurijus Jefimovičius Žibkovas... Kodėl? Kas dėjosi jo sieloje? Gal kam nesuprantama... O man... Aš suprantu, netgi žinau. Ten daug kas jaučiasi persekiojamas... Tamsuma... Afganistane persirašiau iš kažkurio karininko knygelės: „Svetimšalis, kuriam teko atsidurti Afganistane, bus globojamas ypatingos dangaus malonės, jeigu iš ten išvyks sveikas, nesužalotas, su galva ant pečių..." Prancūzas Furjė. Reikėjo išlikti ne vien tik fiziškai... Žmogus – būtybė su sudėtingu įdaru... Sluoksniuotas pyragaitis, kaip sakydavo mano mergaitės. Po truputį filosofuoti pradėjome karo gale. Prieš grįždamos namo...

Sutinku gatvėje jaunuolį... Kažkas sava: tikriausiai *afganas*? Bet nekalbinu, kad neatrodyčiau juokinga. Aš ne drąsuolė... Minkštoka mano prigimtis... Išsigąsdavau dingtelėjus minčiai, kad galiu tapti agresyvi, žiauri. Žmogus netgi dorai nežino, kaip jis priklauso nuo savo poelgių, nuo to, kas jam nutinka. Jis bijo... Ruošiamės išrašyti berniukus... Jie slapstosi ligoninės pastogėse, rūsiuose, nenori grįžti kiekvienas į savo dalinį. Mes juos gaudome, traukiame iš slėptuvių... Skirstymo punkte jaunos mergaitės mane mokė, kam reikia duoti butelį degtinės, kad pakliūtum į šiltą vietą... Mokė mane... Joms po aštuoniolika–dvidešimt metų, o man keturiasdešimt penkeri.

Grįždama muitinėje buvau priversta išsirengti ligi liemenėlės.

– Kas jūs?

– Gydytoja bakteriologė.

– Parodykit dokumentus. – Muitininkai paėmė dokumentus. – Atidarykit lagaminus. Kratysim.

Vežiausi namo savo seną paltą, antklodę, užtiesalą, šakutes, žirklutes... Visa, ką atsivežiau. Išverčiau ant stalo:

– Jūs tikriausiai pamišėlė? Turbūt eilėraščius rašot?

Man čia sunku. Čia baisiau negu ten. Ten, kai kas nors sugrįždavo iš Sąjungos, visi susėsdavo prie vieno stalo. Trečias tostas tylomis: už tuos, kurie žuvo. Sėdim pre stalo, o pelytės laksto, lenda į batelius. Ketvirtą valandą pasigirsta staugimas... Pirmą kartą pašokau: „Mergaitės, vilkai!" Jos juokiasi: „Mula melstis kviečia." Namuose dar ilgai nubusdavau ketvirtą ryto.

Norėjau tęsinio... Prašiausi į Nikaragvą... Kur nors, kur vyksta karas. Čia... Čia aš jau nebemoku gyventi...

Gydytoja bakteriologė

– Aš jį pirmoji išsirinkau...

Stovi aukštas gražus vaikinas. „Mergaitės, – sakau, – jis mano." Nuėjau ir pakviečiau per merginų viliotinį, kai merginos kviečia kavalierius. O aš pasikviečiau likimą.

Labai norėjau sūnaus. Susitarėm: jeigu gims mergaitė, vardą išrinksiu aš. Bus Olečka. Jei gims sūnus, vardą išrinks jis. Bus Artiomas arba Denisas. Gimė Olečka.

– O sūnaitis bus?

– Bus. Tik tegul Olečka paūgėja.

Būčiau jam pagimdžiusi ir sūnų.

– Liubočka, neišsigąsk. Prapuls pienas... – Maitinau mažylę krūtimi. – Aš siunčiamas į Afganistaną.

– Kodėl tu? Turi mažą vaikelį.

– Ne man, tai kam nors kitam teks. Partija liepia, komjaunimas sako: bus padaryta.

Jis buvo atsidavęs armijai žmogus. „Įsakymai, – kartodavo, – nesvarstomi." Jų šeimoje motina pasižymėjo tvirtu charakteriu, jis įprato paisyti jos norų, jai paklusti. Kariuomenėje jam buvo lengva.

Kaip jį išlydėjom?

Vyrai rūkė. Motina tylėjo. Aš verkiau: kam reikalingas tas karas? Dukrelė miegojo lopšyje.

Sutikau gatvėje kvailutę, nevisprotę, ji dažnai pasirodydavo mūsų karinio miestelio turguje arba parduotuvėje. Žmonės pasakojo, kad paauglystėje ji buvo išprievartauta ir nuo to laiko net motinos nebepažįsta. Sustojo greta manęs.

– Parveš tau vyrą dėžėje, – nusijuokė ir pabėgo.

Nenumaniau, kas nutiks, bet žinojau: kas nors įvyks.

Laukiau jo kaip Simonovo eilėraštyje: lauk manęs ir grįšiu aš... Per dieną galėdavau parašyti ir išsiųsti po tris keturis laiškus. Vis maniau, kad galvodama apie jį, ilgėdamasi jo aš jį saugau. O jis rašė, kad kare kiekvienas dirba savo darbą. Vykdo įsakymą. Nežinia, kam koks likimas. Sakė, nesijaudink ir lauk.

Kai lankydavau jo tėvus, Afganistano niekas neminėdavo. Nė žodeliu. Nei motina, nei tėvas. Nebuvo tokio susitarimo, bet visi bijojo šito žodžio.

...Aprengiau mergaitę, kad nuneščiau į vaikų darželį. Pabučiavau. Atidarau duris: stovi kariškiai, vieno iš jų rankose vyro lagaminas, nedidelis, rudas, mano suruoštas prieš jam išvykstant. Man kažkas užėjo... Jeigu įsileisiu tuos žmones, jie atneš kažkokią baisią žinią į namus... Jei neįsileisiu, viskas liks kaip buvę. Jie traukia durų rankeną, nori įeiti, aš neįleidžiu – traukiu į save.

– Sužeistas?

Vyliausi, kad jis sužeistas.

Karinis komisaras įėjo pirmas.

– Liudmila Josifovna, su dideliu liūdesiu turiu pranešti, kad jūsų vyras...

Ašarų nebuvo. Ėmiau rėkti. Pamačiau vyro draugą, puoliau prie jo:

– Tolikai, jei tu patvirtinsi, patikėsiu. Ko tyli?

Jis privedė prie manęs praporščiką, karsto palydovą.

– Pasakyk...

O tasai dreba, irgi tyli.

Prieina prie manęs kažkokios moterys, bučiuoja.

– Nusiramink. Sakyk giminaičių telefono numerius.

Prisėdau ir akimoju išpyliau visus telefonus ir adresus, dešimtis telefonų ir adresų, kurių šiaip neprisimindavau. Jie sulygino su užrašų knygele – viskas tikslu.

Butukas mūsų mažas, vieno kambario. Karstas buvo pastatytas dalinio klube. Apkabinusi karstą šaukiau:

– Už ką? Ką tu kam blogo padarei?

Grįžus sąmonei žiūrėjau į tą dėžę. „Parveš tau vyrą dėžėje..." Ir vėl klykiau:

– Netikiu, kad čia mano vyras! Įrodykit man, kad čia jis! Čia nėra net langelio. Ką jūs atvežėt? Ką man parvežėt?

Pavadinau jo draugą.

– Tolikai, prisiek, kad čia mano vyras.

– Prisiekiu savo dukrele, kad ten tavo vyras. Jis mirė staiga, nesikankino. Daugiau nieko tau nepasakysiu.

Išsipildė vyro noras: „Jeigu tektų mirti, tai kad nereikėtų kankintis." O mes likome...

Ant sienos kabo didelis jo portretas.

– Nukabink man tėtį, – prašo dukrelė. – Žaisiu su juo.

Sukrauna aplink portretą žaislus, šnekina jį. Vakare guldau ją miegoti.

– O kur šovė į tėtį? Kodėl jie išsirinko mūsų tėtį?

Nuvedu ją į darželį. Vakare reikia vestis namo – klyksmai.

– Neisiu namo, kol neateis parsivesti tėtis! Kur mano tėtis?

Nežinau, ką jai atsakyti. Kaip paaiškinti? Man pačiai tik dvidešimt vieneri. Šią vasarą išvežiau dukrelę pas močiutę į kaimą. Gal tenai pamirš... Neturiu jėgų kasdien verkti... Ir kiekvieną minutę. Pamatau einant vyrą, žmoną ir vaiką drauge – verkiu. Mano siela šaukia, mano kūnas šaukia. Anksčiau vasarą mėgdavau miegoti nuoga, dabar niekada tokia nebemiegu. Viską atsimenu... Atsimenu meilę... Atleiskit už atvirumą... Tik jums galiu atsiverti. Svetimam žmogui. Saviesiems sunk. Prisikeltų bent vienai minutei... Pasižiūrėtų, kaip užaugo dukrelė. Tau šis nesuprantamas karas baigėsi, sakau jam naktį. O man – ne. O mūsų dukrai? Mūsų vaikai bus nelaimingi, jiems teks už viską atsakyti. Ar tu girdi?..

Kam šaukiu? Kas mane išgirs?

Žmona

– Kadaise svajojau – pagimdysiu sūnų... Pati sau pasigimdysiu vyrą, mylėsiu jį ir jis mane mylės...

Su vyru išsiskyriau. Jis išėjo pas jaunesnę, ji pagimdė jam vos baigusi mokyklą. Aš saviškį, matyt, mylėjau, nes kito ir nebebuvo. Neieškojau.

Sūnų auginome kartu su mama, dvi moterys, o jis – berniūkštis. Būdavo, tyliai atsistoju ir stebiu iš laiptinės: su kuo jis draugauja, kas per kompanija?

– Mama, – sako grįžęs namo, – aš jau suaugęs, o tu mane ganai.

Buvo mažas kaip mergaitė. Šviesiaplaukis, liaunas, mat gimė aštuonių mėnesių, prieš laiką. Mūsų karta negalėjo gimdyti sveikų vaikų, mes augome per karą – bombardavimai, šaudymai, badas... Baimė... Sūnus visą laiką žaisdavo su mergaitėmis, patiko joms, nesipešdavo. Mėgo kates, rišdavo joms kaspinus.

– Mamyte, nupirk man žiurkėną, jo toks šiltas ir slidus kailiukas.

Nupirkau žiurkėną. Ir akvariumą. Ir žuvyčių. Nueinam į turgų: „Nupirk man gyvą vištytę... Raibutę..."

Dabar klausiu savęs: nejaugi jis ten šaudė? Mano kambarinis berniukas... Ne karui buvo skirtas. Mes jį labai mylėjome, saugojome...

Nuvažiavau pas jį į Ašchabadą į mokomąją kuopą.

– Andriuša, noriu pasikalbėti su tavo viršininku. Tu man esi vienintelis... Čia netoliese siena...

– Mama, nedrįsk. Iš manęs visi šaipysis kaip iš mamytės vaikelio. Ir taip šneka: „Lengvas, plonas, tikra karklo vytelė."

– Kaip tau čia sekasi?

– Leitenantas mūsų geras, su mumis elgiasi kaip su lygiais. O kapitonas gali ir į žandą užvožti.

– Ką?! Mudvi su močiute niekada tavęs nemušdavom net mažo.

– Čia, mama, vyriškas gyvenimas. Geriau jums su močiute nieko nepasakoti...

Mažiukas mano. Pareidavo iš kiemo purvinas kaip velniukas, išprausi vonioje, susupi į paklodę, apkabini. Ir manai, kad niekas niekada jo iš tavęs neatims. Kad niekam neatiduosi. Paskui buvo atimtas...

Aš pati po aštuonmetės prikalbinau jį stoti į statybininkų mokyklą. Maniau, kad turinčiam tokią specialybę bus lengviau kariuomenėje. O atitarnavęs galės stoti į institutą. Jis norėjo tapti

miškininku. Miške visada džiūgaudavo. Pažindavo paukščius iš balso, parodydavo, kur kokios gėlės. Tuo panėšėjo į savo tėvą. Tasai buvo sibirietis, taip mėgo gamtą, kad neleisdavo kieme pjauti žolės. Tegul auga. Andriušai patiko miškininko uniforma, kepurė. „Mama, ji panaši į karišką..."

Štai aš ir spėlioju: nejaugi jis ten šaudė?

Iš Ašchabado dažnai rašydavo laiškus mums su močiute. Vieną išmokau atmintinai, nes kokį tūkstantį kartų laikiau rankose.

„Sveikos, mano mielosios mamyte ir močiute. Štai jau daugiau nei trys mėnesiai tarnauju kariuomenėje. Tarnyba einasi gerai. Su visomis man pavestomis užduotimis kolei kas susidoroju ir vadovybės pastabų negaunu. Neseniai mūsų kuopa buvo išvykusi į mokomąjį lauko centrą už aštuoniasdešimties kilometrų nuo Ašchabado, aukštai kalnuose. Ten dvi savaites ruošėsi kalnų žygiams, mokėsi taktikos ir šaudė. Aš ir dar trys žmonės nevažiavom į stovyklą, likome dalinio žinioje. Buvome palikti dėl to, kad jau tris savaites dirbame baldų fabrike, statome cechą. Už tai baldų fabrikas mūsų kuopai pagamins stalus. Mes ten mūrijam plytas, tinkuojam sienas.

Mama, tu klausi apie savo laišką, aš jį gavau. Gavau ir siuntinį, ir vidun įdėtus dešimt rublių. Už tuos pinigus mudu su draugu keletą kartų pavalgėme bufete ir nusipirkome saldainių..."

Guodžiau save: jeigu sūnus mūrija plytas ir tinkuoja, vadinasi, jis reikalingas kaip statybininkas. Na ir tegul stato viršininkams privačias vilas, garažus, kad tik nebūtų išsiųstas kur nors toliau. Vėliau jis rašė dirbąs užmiestyje pas kažkokį generolą...

Buvo aštuoniasdešimt pirmi metai... Sklido gandai... Bet kad Afganistanas yra mėsmalė, kad ten vyksta kruvinos kautynės, žinojo nedaug žmonių. Per televiziją matydavom sovietinių ir afganų kareivių broliavimąsi, gėles ant mūsiškių šarvuočių, dovanotą žemę bučiuojančius valstiečius... Viena aplinkybė mane išgąsdino... Vykdama pas sūnų į Ašchabadą sutikau moterį... Pirmiau viešbutyje man buvo pareikšta:

– Vietų nėra.

– Nakvosiu ant grindų. Atvažiavau iš toli pas sūnų kareivį. Ir niekur iš čia neišvažiuosiu.

– Na, gerai, įleisim jus į keturvietį numerį. Ten jau gyvena viena motina, irgi atvykusi sūnaus aplankyti.

Iš tos moters išgirdau, kad telkiamas naujas kontingentas į Afganistaną; ji atsivežė didelius pinigus, kad išgelbėtų sūnų. Išvažiavo patenkinta, o su man atsisveikindama patarė: „Nebūk naivi idiotė..." Kai papasakojau apie tai savo mamai, ji pravirko:

– Kodėl gi nepuolei prieš juos ant kelių? Nemaldavai? Galėjai atiduoti savo auskarus.

Tai buvo brangiausias daiktas mūsų namuose, mano pigūs auskarai. Be jokių briliantų! Mamai, visą amžių gyvenusiai itin kukliai, jie atrodė tikras turtas. Dieve mano! Kas su mumis daroma? Jei ne mano sūnus, tai kas nors kitas būtų važiavęs. Irgi turintis motiną...

Žinia, kad Andriuša pateko į smogiamąjį desanto batalioną ir skrenda į Afganistaną, jam pačiam buvo netikėta. Jis trykšte tryško vaikėzo išdidumu. Ir to neslėpė.

Aš moteris, civilis žmogus. Gali būti, kad ne viską suprantu. Bet tegul man kas nors paaiškina, kodėl mano sūnus dirbo tinkavimo darbus ir mūrijo sienas tuo metu, kai turėjo ruoštis mūšiams? Juk valdžia žinojo, kur bus siunčiami tie kareiviai. Laikraščiuose buvo spausdinamos modžahedų nuotraukos... Trisdešimties, keturiasdešimties metų vyrai... Savo žemėje. Greta šeimos, vaikai... Sakykit, kaip, likus savaitei iki skrydžio, maniškis iš sausumos kariuomenės dalinio pateko į smogiamąjį desanto batalioną? Netgi aš žinau, kas yra desantininkų pajėgos, kokie stiprūs vakinai ten reikalingi. Juos reikia specialiai parengti. Vėliau mokomosios kuopos vadas man aiškino, girdi, jūsų sūnus buvo kovinio ir politinio parengimo pirmūnas. Kada juo tapo? Kur? Baldų fabrike? Generolo viloje? Kam atidaviau savo sūnų? Kam patikėjau? Juk jis netapo net kareiviu...

Iš Afganistano atėjo vienintelis laiškas: „Nesijaudinkit, čia gražu ir ramu. Daug gėlių, tokių pas mus nėra, žydi medžiai, gieda paukščiai. Daug žuvies." Rojaus sodai, ne karas. Ramino mus, kad, neduok Dieve, nepradėtume stengtis jo iš ten išvaduoti. Neuostę parako berniukai. Bemaž vaikai. Juos meta į ugnį, o jie šitai priima kaip garbę. Mes juos taip auklėjom.

Jis žuvo patį pirmąjį mėnesį... Mano berniukas... Mano kraujo lašelis... Koks jis ten gulėjo? Niekada nesužinosiu.

Buvo parvežtas po dešimties dienų. Visas tas dešimt dienų sapnuose vis kažką pamesdavau ir negalėjau rasti. Visas tas dienas virtuvėje kaukė arbatinis. Užkuri virti arbatą, o jis gieda visais balsais. Mėgstu kambarines gėles, esu jomis apkrovusi palanges, spintą, knygų lentynas. Kas rytą, kai jas laistydavau, vazonai vis krito ant žemės. Išslysdavo man iš rankų ir sudužtdavo. Namai kvepėjo šlapia žeme.

... Prie namų sustojo mašinos, du kariški „gaziukai" ir greitosios pagalbos automobilis. Akimoju susivokiau – čia pas mus, į mūsų namą. Dar pati nuėjau iki durų, atidariau:

– Nesakykit. Nekalbėkit man nieko. Nekenčiu jūsų. Grąžinkit mano sūnaus kūną... Pati palaidosiu. Viena. Nereikia man kariškos pagarbos...

Parašykit. Išspausdinkite teisybę. Visą teisybę. Aš nieko nebebijau... Gana, kad visą gyvenimą bijojau...

Motina

– Teisybę? Visą teisybę jums papasakos tik tas, kuris netekęs vilties. Visiškai beviltiškas žmogus papasakos jums viską...

Niekas nežino tiesos. Išskyrus mus... Tiesa labai baisi, tiesos nebus. Niekas neišdrįs būti pirmas, niekas nerizikuos. Kas papasakos, kaip grabuose buvo vežami narkotikai? Kailiniai... Vietoj užmuštųjų... Kas jums parodys džiovintas žmonių ausis, suvertas ant virvelės? Esat girdėjusi ar jums tai nauja? Kovos trofėjai... Jos būdavo laikomos degtukų dėžutėse... Susisukdavo į mažus lapelius... Negali būti? Jums nejauku klausytis tokių dalykų apie šauniuosius sovietinius vaikinus? Pasirodo, gali būti. Buvo! Tai tiesa, nuo kurios niekur nepabėgsi, jos neužtepliosi pigiais sidabriniais dažais. O jūs manėt: pastatysim paminklus, ir viskas? Išdalysim medalius?..

Aš nenorėjau žudyti, buvau normalus žmogus. Mums buvo pripūsta į galvas, kad kariauja banditai, o mes tapsime didvyriais,

mums bus dėkojama. Puikiai įsiminiau plakatus: „Kariai, stiprinkime mūsų Tėvynės pietines sienas!“, „Nesuterškime junginio garbės!“, „Žydėk, Lenino tėvyne!“, „Šlovė SSKP!“ O grįžau iš ten... Ten turėjau tik mažą veidroduką, o čia buvo didelis veidrodis. Žvilgtelėjau – ir nepažinau savęs. Kažkas kitas žiūrėjo į mane... Naujomis akimis, nauju veidu. Pasikeitė net mano išorė...

Tarnavau Čekoslovakijoje. Išgirdau gandą, kad būsiu siunčiamas į Afganistaną.

– Kodėl aš?

– Tu viengungis.

Susiruošiau kaip į komandiruotę. Ką pasiimti? Niekas nežinojo. *Afganų* pas mus dar nebuvo. Kažkas patarė pasiimti guminius botus – per dvejus metus čia jų man nė sykio neprireikė. Palikau Kabule. Iš Taškento skridome susėdę ant šovinių dėžių. Nutūpėme Šindande. Carandojus, jų milicija, apsiginklavusi mūsiškais Didžiojo tėvynės karo automatais, mūsų kareiviai atrodo murzini, išblukę, lyg išlindę iš apkasų. Didžiulis kontrastas su tuo, ką buvau įpratęs matyti Čekoslovakijoje. Kraunami sužeistieji, vienam iš jų pilve skeveldra. „Šitas neatlaikys, pakeliui mirs“, – nugirstu kalbant malūnsparnio pilotus, atskraidinusius juos iš užkardų. Apstulbstu nuo ramių balsų, kuriais pilotai šneka apie mirtį.

Turbūt nesuvokiamiausias ten dalykas – požiūris į mirtį. Šekit dar, jeigu sakome visą tiesą... Čia būtų neįmanoma... Kas čia neįsivaizduojama, ten kasdieniška. Žudyti baisu ir nemalonu. Bet netrukus imi manyti, kad žudyti po vieną išties baisu ir nemalonu, o pulkais, masiškai – azartiška, kartais – teko matyti – net linksma. Taikos metu ginklai sustatyti į piramidę, kiekviena jų užrakinta atskira spyna, ginklų kambaryje įrengta garso signalizacija. O ten ginklas nuolat su tavimi, įpranti prie jo. Vakarais iš pistoleto šaudoma į lemputę: tingu keltis iš lovos šviesos gesinti. Pakvaišę iš karščio kareiviai paleidžia automato papliūpą į dangų, bet kur... Apsupame karavaną, karavanas priešinasi, pila iš kulkosvaidžių. Įsakymas: sunaikinti... Pradedam naikinti... Laukinis sužeistų kupranugarių kriokimas drebina žemę... Gal už tai mums teikiami ordinai nuo dėkingos afganų tautos?

Karas yra karas, reikia žudyti. Kas mums, įteikė kovinius ginklus – nejau su klasiokais žaisime kovinius žaidimus? Gal pulsime remontuoti traktorių ir sėjamųjų? Mes buvo žudomi ir žudėme patys. Žudėme, kaip galėjome. Žudėme, kur norėjome. Tik ten buvo ne tas karas, kurį pažinojome iš knygų ir filmų: fronto linija, neutrali zona, priešakinė linija... Kirizų karas... Kirizai – tokie požeminiai tuneliai, kadaise iškasti drėkinimo reikmėms... Tiek dieną, tiek naktį žmonės išlenda iš jų kaip vaiduokliai... Su akmeniu rankoje, su automatu. Pasitaiko, kad su tuo vaiduokliu neseniai derėjaisi *dukane,* o čia jis jau už tavo palankumo ribų. Jis ką tik užmušė tavo draugą... Draugo vietoj... guli... jau nebe žmogus... Pusė žmogaus... Paskutiniai draugo žodžiai: „Nerašykit apie tai mano motinai, užkeikiu jus, kad ji nieko nesužinotų..." O tu, šuravis, tu, sovietas, esi už jo, *ducho,* palankumo ribų. Tavo artilerija išdraskė jo kišlaką, ir jis ten bemaž nieko neberado – nieko neliko nei iš motinos, nei iš žmonos, nei iš vaikų. Jeigu jam pakliūsi, jis iš tavęs padarys kotletą. Faršą. Šiuolaikiniai ginklai didina mūsų nusikaltimus. Peiliu galėčiau užmušti žmogų, gal du... Bomba – dešimtis... Bet aš kariškis, mano profesija – žudyti. Kaip ten toje pasakoje? Esu stebuklingojo Aladino žibinto vergas... Kitaip tariant, Gynybos ministerijos. Kur bus įsakta, ten ir šaudysiu. Mano profesija – šaudyti.

Bet aš ne žudyti ten važiavau, nenorėjau to. Kaip čia atsitiko? Kodėl afganų tauta mus palaikė ne tokiais, kokie iš tikrųjų esame? Paaugliai stovi šaltyje, basnirčia įsispyrę į guminius kaliošus, ir mūsų kareiviai atiduoda jiems sausąjį davinį. Mačiau savo akimis. Pribėga prie mašinos apiplyšęs vaikiūkštis, nieko neprašo, kaip kiti, tik žiūri. Kišenėje turėjau dvidešimt afganių, atidaviau. Jis kaip atsiklaupė smėlyje, taip ir nepakilo, kol sulipom į šarvuotį ir nuvažiavom. Ir kitoks atvejis... Iš berniukų, nešiojančių vandenį, mūsų patruliai atiminėdavo pinigus. Kokie ten pinigai? Kapeikos. Ne, nebenoriu ten vykti net kaip turistas. Niekuomet nebevyksiu. Juk sakiau jums: tiesa yra baisi, jos nebus. Ji niekam nereikalinga. Nei jums, likusiems čia. Nei mums, kurie ten buvome. Žinokit, jūsų daugiau. Užaugs mūsų vaikai ir nutylės, kad jų tėvai ten kariavo.

Esu sutikęs apsišaukėlių: aš, girdi, iš Afgano, mes ten... aš ten...

– Kur tarnavai?

– Kabule...

– Dalinio numeris?

– Tai aš – iš specialiosios paskirties...

Kolymoje, tuose barakuose, kur būdavo laikomi išprotėję kaliniai, kai kas šaukdavo: „Aš – Stalinas! Aš – Stalinas!“ O dabar normalūs vaikinai giriasi: „Aš – iš Afganistano.“ Pamišėliai... Į beprotnamį tokius!

Prisimenu vienumoj... Išgeriu. Pasėdžiu. Mėgstu pasiklausyti *afganų* dainų. Bet pats vienas. Visa tai buvo... Praeities puslapiai... Nors ir išteplioti, niekur nuo jų nepabėgsi... Susirenka būrin jaunimas... Įpykę ir apgauti jaunuoliai. Jiems sunku rasti save, įgyti kokių nors moralinių vertybių. Vienas man prisipažino: „Jeigu žinočiau, kad man nieko nebus, galėčiau net žmogų užmušti. Šiaip sau. Už nieką. Man negaila.“ Buvo Afganistanas, dabar nėra. Visą gyvenimą nesimelsi ir neatgailausi... Noriu vesti... Turėti sūnų... Kuo greičiau mes nutilsim, tuo visiems bus geriau. Kam toji teisybė reikalinga? Miesčioniui! Kad jis spjautų mums į veidą: „Ak, niekšai, žudėte ten, plėšikavot, o čia jums lengvatos?“ Ir mes vieni liksime kalti. Visa, ką patyrėme, eis šuniui ant uodegos. Nors sau būtume ką nors išsaugoję.

Kam visa tai buvo? Kodėl?

Maskvos stotyje užeinu į tualetą. Matau: tualetas kooperatinis. Sėdi bernas, renka pinigus. Jam virš galvos skelbimas: „Vaikams iki septynerių metų, invalidams ir Didžiojo tėvynės karo dalyviams, kariams internacionalistams – įėjimas nemokamas.“

Sutrinku.

– Ar pats sugalvojai?

Jis išdidžiai atsako:

– Taip, pats. Rodyk dokumentą ir eik.

– Mano tėvas visą karą perėjo, aš dvejus metus svetimą smėlį rijau, kad galėčiau pas tave veltui nusišlapint?

Tokios neapykantos, kaip šitam bernui, nejutau niekam Afganistane. Nutarė mums sumokėti...

Tarnybos viršininkas, vyresnysis leitenantas

Parskridau į Sąjungą atostogų... Nuėjau į pirtį... Žmonės ant plautų vaitoja iš malonumo, man pasidingojo – sužeistieji dejuoja...

Namuose ilgėjausi draugų iš Afganistano. O Kabule po kelių dienų pasiilgau namų. Esu iš Simferopolio, baigusi muzikos mokyklą. Laimingos čionai nevažiuoja. Moterys čia vienišos, įskaudintos. Pamėginkit išgyventi už šimtą dvidešimt rublių per mėnesį, – mano atlyginimas, – kai norisi ir apsirengti, ir pailsėti per atostogas. Šnekama: girdi, jaunikių gaudyti suvažiavo... O ką? Tiesa... Na taip, tiesa. Man trisdešimt dveji metai, esu viena...

Čia sužinojau, kad pati šiurpiausia mina – „italė". Jos susprogdinto žmogaus liekanos surenkamos į kibirą. Ateina pas mane vaikinas ir pasakoja, pasakoja... Manau, niekada nesiliaus. Išsigąstu. Jis tada: „Atleiskit, jau eisiu..." Nepažįstamas vaikinas... Tai normalu. Pamatė moterį, panoro pasipasakoti. Jam matant, iš vaikinų liko... Pusė bato... Iš visos kulkosvaidžio tarnybos... Pažįstami vaikinai... Maniau, kad jis nebaigs kalbėti. Pas ką dar nuėjo?

Čia yra du moterų bendrabučiai: vienas pramintas „Katės namais", – jo gyventojos atvyko į Afganistaną prieš dvejus trejus metus, – kitas „Ramunėle", apgyvendintas naujokių, dar tarsi švarutėlių: myli, nemyli, prie širdies glaudžia, varo po velnių. Šeštadienį – kareivių pirtis, sekmadienį – moterų. Į karininkų pirtį moterys neįleidžiamos, nes yra nešvarios... Ir tie karininkai kreipiasi į mus... Vienu reikalu... vis tuo pačiu... Beldžiasi naktį su buteliu vyno. Piniginėse vaikų, žmonų fotografijos, jie rodo jas mums. Tai normalu...

Prasideda šaudymai... Lekia sviedinys, švilpia... Kažkas viduje plyšta... Skauda viduje... Užduoties vykdyti išeina du kareiviai ir šuo. Šuo sugrįžta, o kareivių nebėra... *(Nutyla.)* Prasideda šaudymai... Bėgame slėptis į plyšius. O afganų vaikai šoka ant stogų iš džiaugsmo. Vežamas žuvęs mūsiškis... Vaikai juokiasi, ploja delnais. O mes jiems į kišlakus dovanas vežame: miltus, matracus, pliušinius žaisliukus.... Meškiukus, zuikučius... O jie šoka... *(Tyli.)* Prasideda šaudymai... Jie laimingi...

Pirmasis klausimas Sąjungoje: ar ištekėjai? Kokias lengvatas jums suteikia? Vienintelė mūsų, tarnautojų, lengvata: jeigu būsim užmušti – tūkstantis rublių šeimai. Atvežamos prekės į karinę

parduotuvę, vyrai priekyje: „Kas jūs? Mums reikia dovanų žmonoms nupirkti." Naktį beldžiasi pas mus... Tai normalu... Kas dedasi... Atlieka internacionalinę pareigą ir daro pinigus. Galioja kainininkas: sauso pieno dėžutė – penkiasdešimt afganių, kariška vasarinė kepurė – keturi šimtai afganių... Automobilio veidrodėlis – tūkstantis, kamazo ratas – aštuoniolika–dvidešimt tūkstančių, Makarovo pistoletas – trisdešimt tūkstančių, Kalašnikovo automatas – šimtas tūkstančių, šiukšlių mašina iš karinio miestelio (destis kokios šiukšlės, ar yra geležinių dėžučių, kiek jų) – nuo septynių šimtų iki dviejų tūkstančių afganių. Tai normalu... Iš moterų geriausiai gyvena tos, kurios guli su praporščikais. Kas aukščiau už praporščiką? Tik vyresnysis praporščikas. O užkardose vaikinai serga skorbutu... Maitinasi papuvusiais kopūstais...

Medicinos seselės pasakoja, kad bekojų palatose kalbama apie viską, tik ne apie ateitį. Čia niekas nemėgsta kalbėti apie ateitį. Ir apie meilę nekalba. Turbūt baisu mirti laimingiems. Baisiau. O man gaila mamos.

Katė sėlina tarp užmuštųjų... Ieško ėdalo, bijo. Vaikinai guli... Tarsi gyvi... Katė tikriausiai nežino, ar jie gyvi, ar mirę.

Pati stabdykit mane... Pasakosiu ir pasakosiu. Aš nieko neužmušiau...

Tarnautoja

– Retkarčiais svarstau... O jeigu nebūčiau pakliuvęs į tą karą?

Būčiau buvęs laimingas... Niekada nebūčiau nusivylęs savimi ir nesužinojęs apie save to, ko verčiau nežinoti. Kaip kalbėjo Zaratustra: ne tik tu žvelgi į bedugnę, bet ir bedugnė žvelgia į tavo sielą...

Mokiausi radiotechnikos instituto antrame kurse, tačiau viliojo muzika, knygos apie meną. Tas pasaulis man atrodė artimesnis. Pradėjau blaškytis, ir štai, per tą pertrauką tarp mokslų, šaukimas į karinį komisariatą. O aš bevalis žmogus, stengiuosi nesikišti į savo likimą. Jeigu kišiesi, vis tiek praloši, o jei nesikiši, kad ir kas atsitiktų, būsi nekaltas. Suprantama, tarnauti kariuomenėje buvau nepasiruošęs. Netikėtumas... Ji mane užklupo netikėtai...

Tiesiai niekas nesakė, bet buvo aišku: važiuojam į Afganistaną. Nesikišau į savo likimą... Buvome išrikiuoti aikštėje, vadai perskaitė įsakymą, kad esam kariai internacionalistai... Į visa tai buvo žiūrima labai ramiai, juk nešauksi: „Bijau! Nenoriu!“ Važiuojam atlikti internacionalinės pareigos, viskas sudėliota į lentynėles. O persiuntimo punkte Gardeze prasidėjo... Seniai kareiviai atiminėjo visa, kas vertinga: batus, dryžuotus marškinius, beretes. Viskas kainavo pinigus: beretė – dešimt čekių, ženkliukų rinkinys – desantininkas privalo turėti jų penkis – gvardietišką, parašiutininko ženkliuką, „karinių oro pajėgų žymūną“, ženkliuką, žymintį klasę, ir kario sportininko ženklą, mūsų vadinamą lakstuku, – dvidešimt penkis čekius. Atiminėjo išeiginius marškinius, mainydavo juos su afganais į narkotikus. Prieina keletas *senių*: „Kur tavo maišelis?“ Pasirausia, pasiima patinkantį daiktą, ir viskas. Kuopoje visiems buvo atimtos naujos uniformos, pakeistos senomis, dėvėtomis. Esi kviečiamas į sandėlį: „Kam tau nauji drabužiai? O vaikinai grįžta į Sąjungą.“ Į namus rašiau, koks puikus dangus Mongolijoje, kaip gerai esame maitinami, kaip čia saulėta. Nors jau vyko karas...

Išvažiavome pirmą kartą į kišlaką... Bataliono vadas mokė, kaip elgtis su vietos gyventojais.

– Visi afganai, nepaisant amžiaus, yra *bača*, vaikėzai. Supratot? Kitką parodysiu.

Sutikome kelyje senį. Komanda:

– Stabdyti mašiną. Viską apžiūrėti!

Bataliono vadas priėjo prie senio, nurovė čalmą, išnaršė barzdą.

– Na, gerai, eik sau, *bača*.

Tai buvo nelaukta.

Kišlake mėtėme vaikams perlinės košės briketus. Jie išsilakstė, manė, kad svaidome granatas.

Pirma kovinė išvyka – lydime koloną... Esam apimti jaudulio, mums įdomu: karas greta. Rankose, prie diržo – ginklai, granatos, kurias anksčiau esu matęs tik plakatuose. Artėjam prie žaliosios zonos... Aš, kaip operatorius taikytojas, itin dėmesingai stebiu taikiklį... Pasirodo kažkokia čalma...

– Serioga! – šaukiu tam, kuris sėdi prie patrankėlės, – matau čalmą. Ką daryti?

– Šauti.

– Taip sau imti ir šauti?

– O ką tu manai.

Paleidžiamas šūvis.

– Dar matau čalmą... Balta čalma... Ką daryti?

– Šaut!!!

Iššaudom pusę komplekto šaudmenų. Pleškinam iš patrankėlės ir iš kulkosvaidžio.

– Kur matei baltą čalmą? Tai sniego pusnis.

– Serioga, bet tavo pusnis bėgioja... Tavo sniego senis su automatu...

Nušokam nuo mašinos, pliekiam iš automatų.

Nužudyti žmogų ar nenužudyti – tokio klausimo nebuvo. Visą laiką norėjosi valgyti ir miegoti, visą laiką turėjai tik vieną troškimą – kad greičiau viskas baigtųsi. Liautis šaudyti, eiti pėsčiam... Nemalonu važiuoti ant įkaitusios geležies... Kvėpuoti aitriu sausu smėliu... Kulkos švilpia virš galvų, o mes miegam... Žudyti ar nežudyti – tai pokariniai klausimai, karo psichologija daug paprastesnė. Žmogaus dauboje ten nepamatysi. Negalėtum nužudyti. Blokuojame dušmanų kišlaką.... Laukiam parą, kitą... Iš karščio ir nuovargio žvėrėji... Ir tapdavome daug žiauresni už „žaliuosius“... Anie tarsi ir savi, juk tokiuose kišlakuose užaugo. O mes negalvojom. Svetimas gyvenimas... Mes be jokių dvejonių metam granatą...

Kartą grįžtam – septyni vaikinai sužeisti, du kontūzyti. Kišlakai pakeliui išmirę: kas pasitraukė į kalnus, kas savame kieme slapstosi. Ūmiai išpuola sena afganė, verkia, šaukia, kumščiais daužo mašinos šarvą. Užmuštas jos sūnus. Ji prakeikia mus... Visiems ta moteris sukelia tą patį jausmą: ko ji čia rėkauja, grasina – šalin iš kelio! Nenužudom jos, nors galėtume nužudyti. Pastumiam į dulkes ir nuvažiuojam toliau. Vežame septynis savo sužeistuosius...

Mažai ką žinojom... Buvom kareiviai, kariavome... Mūsų kareiviškas gyvenimas buvo atsietas nuo afganistaniečių gyvenimo, jiems buvo draudžiama pasirodyti mūsų dalinio teritorijoje.

Težinojom, kad jie mus žudo. O visi norėjo gyventi. Laikiau tikėtinu dalyku, kad mane gali sužeisti, net norėjau būti lengvai sužeistas, kad bent pasivoliočiau ir išsimiegočiau. Bet mirti niekas nenorėjo. Kai trys mūsų kareiviai užėjo į *dukaną*, iššaudė visą jo šeimininko šeimą, apiplėšė, prasidėjo bylos nagrinėjimas. Iš pradžių dalinyje buvo paneigta: tai, girdi, ne mes, ne mūsiškiai. Buvo pateiktos mūsų kulkos, išimtos iš užmuštųjų. Bylos tyrėjai ėmė ieškoti: kas? Surado trejetą: karininką, praporščiką ir kareivį. Pamenu, kai kuopoje vyko krata, buvo ieškoma pavogtų pinigų ir daiktų, jautėmės pažeminti: esam kratomi dėl kažkokių užmuštų afganistaniečių! Įvyko tribunolas. Du iš mūsiškių buvo nuteisti sušaudyti – praporščikas ir kareivis. Visi jų gailėjosi, esą pražuvo vyrai per kvailumą. Visi vadino tai kvailyste, o ne nusikaltimu. Išžudytos prekeivio šeimos tarsi nebūta. Viskas išskirstyta į lentynėles – jie ir mes. Draugai ir priešai. Tik dabar apie tai susimąsčiau, kai subyrėjo stereotipas... O juk niekada nesugebėjau perskaityti Turgenevo „Mumu“ neašarodamas.

Kare žmogui kažin kas nutinka, žmogus kare išlieka toks pat ir nebe toks. Argi mes buvom mokomi: nežudyk? Į mokyklas, institutus ateidavo karo dalyviai ir pasakodavo, kaip mušė priešą. Visiems ant išeiginių švarkų mirgėjo ordinų juostelės. Man nė karto neteko girdėti, kad kare žudyti nevalia. Teisiami tik tie, kurie žudo taikos metu, jie yra žudikai, o karo laiku šitai vadinama kitaip: sūnaus pareiga tėvynei, šventu vyrišku reikalu, gimtosios šalies gynyba. Buvo aiškinama, kad mes kartojame Didžiojo tėvynės karo didvyrių žygius. Kaip galėjau suabejoti? Mums buvo nuolatos kartojama: esat patys geriausi. Jeigu mes patys geriausi, kam man pačiam galvoti, juk viskas pas mus teisinga. Paskui ilgai mąsčiau... Ieškojau pašnekovo... Draugai sakydavo: „Arba tu jau išsikraustei iš proto, arba nori išsikraustyt.“ O aš... Mane auklėjo mama, stiprus ir valdingas žmogus... Niekados netroškau kištis į likimą...

Mokomajame dalinyje žvalgai iš specialiosios paskirties kuopų pasakodavo įdomiausias istorijas. Rūsčias ir žavingas. Magėjo būti tvirtam kaip jie. Nieko nebijoti. Tikriausiai esu kamuojamas nevisavertiškumo komplekso: mėgstu muziką, knygas, bet norėčiau

įsiveržti į kišlaką, perpjauti visiems gerkles, o paskui linksmai girtis. Vis dėlto pamenu ir kitką... Kaip patyriau panišką baimę... Važiavom... Prasidėjo šaudymas. Mašinos sustojo. Komanda: „Pasiruošt gynybai!“ Pradėjom šokinėti žemėn. Atsistojau... Į mano vietą pasislinko kitas... Granata pataikė tiesiai į jį... Pajutau, kad lekiu paslikas iš mašinos... Kad lėtai leidžiuosi, kaip būna animaciniame filme. O svetimo kūno gabalai krinta greičiau už mane... Aš skrendu kažkodėl lėčiau... Sąmonė viską fiksuoja, keisčiausias dalykas. Šitaip tikriausiai galima ir įsiminti savo mirtį, sekti jos vyksmą. Įdomu. Nukritau... Lyg šliužas nusliuogiau į aryką... Atsiguliau ir iškėliau sužeistą ranką aukštyn, paskui paaiškėjo, kad sužeidimas buvo lengvas. Bet aš laikiau pakėlęs ranką ir nejudėjau...

Ne, stipruolis iš manęs neišėjo... Toks, kad įsiveržtų į kišlaką ir perpjautų kam nors gerklę... Po metų patekau į ligoninę. Dėl distrofijos. Mat būryje buvo dešimt *senių* ir aš, vienintelis naujokas. Miegodavau tris valandas per parą. Už visus plaudavau indus, rūpinausi malkomis, tvarkiau teritoriją. Nešiojau vandenį. Iki upės dvidešimt metrų... Einu ankstų rytą, jaučiu: nereikia eiti – ten mina. Bet bijojau būti vėl priluptas. Atsibus *seniai*: nėra vandens, nėra kuo nusiprausti... Taigi nužingsniavau ir susisprogdinau. Bet, dėkui Dievui, mina buvo signalinė. Pakilo raketa, nušvietė... Nugriuvau, kurį laiką pasėdėjau... Patraukiau tolyn... Nors kibirą vandens. Net dantų išsivalyti nėra kuo... Jie nesiaiškins, puls mušti. Per metus iš normalaus vaikino pavirtau distrofiku, be seselės pagalbos negalėjau pereiti per palatą, pylė prakaitas. Grįžau į dalinį, vėlei buvau mušamas. *Seniai* taip mušė, kad sužalojo koją, teko operuoti.

Ligoninėje mane aplankė bataliono vadas.

– Kas mušė?

Mušė naktį, bet aš vis tiek supratau, kas. Tik prisipažinti negalėjau, būčiau tapęs *bilduku*. Toks įstatymas, jo pažeisti nevalia.

– Ko tyli? Pasakyk, kas, atiduosiu tą niekšą tribunolui.

Tylėjau. Išorinė valdžia buvo bejėgė prieš vidinius kareiviško gyvenimo dėsnius, kaip tik šitie vidiniai dėsniai sprendė mano likimą. Tie, kurie mėgindavo jiems priešintis, visada pralaimėdavo. Aš tai mačiau. Nesikišau į savo likimą... Tarnybai baigiantis pats

bandžiau kai ką prilupti. Man nesisekė... *Senių* savivalė nepriklauso nuo žmogaus, ją diktuoja bandos jausmas. Iš pradžių esi mušamas, paskui pats turi mušti. Slėpiau nuo *dembelių*, kad negaliu mušti. Mane būtų niekinę ir tie, kurie gauna mušti, ir tie, kurie patys muša. Parvykstu namo, ateinu į karinį komisariatą, o ten atvežamas cinko grabas... Mūsų vyresnysis leitenantas... Mirties liudijime parašyta: žuvo atlikdamas internacionalinę pareigą. Tą akimirką prisimenu, kaip jis pasigėręs eidavo koridoriumi ir trupindavo budintiems kareiviams žandikaulius. Kiekvieną savaitę taip pramogaudavo. Nespėsi pasislėpti – spjaudysi dantimis... Žmogiškumo žmoguje yra gramas plius kruopelytė – štai ką suvokiau kare. Nėra ko valgyti – jis žiaurus, jam bloga – jis žiaurus. Tad kiekgi jame žmogiškumo? Sykį buvau nuėjęs į kapines... Antkapiuose parašyta: didvyriškai žuvo, parodė vyriškumą ir narsą, atliko kario pareigą. Žinoma, buvo ir didvyrių, jeigu žodį „didvyris“ suvoksime siaurąja prasme, tarkim, jei kas mūšyje savimi uždengia draugą, išneša sužeistą vadą į saugią vietą... Bet žinau, kad vienas iš mūsiškių nusinuodijo narkotikais, kitą, lendantį į maisto sandėlį, nušovė sargybinis... Visi landžiodavom į tą sandėlį. Svajodavom apie sutirštintą pieną su sausainiais. Bet jūs apie tai parašysit... Niekas jums nepasakys, kas ten, po žeme, kokia teisybė. Gyviesiems ordinai, mirusiems legendos – visiems gerai.

Karas – kaip čionykštis gyvenimas... Viskas panašu, tik daugiau mirčių... Dėkui Dievui, dabar gyvenu kitokiame pasaulyje, jis uždengė aną. Tai muzikos ir knygų pasaulis, jis mane išgelbėjo. Ne ten, bet čia ėmiau suvokti: kur aš buvau, kas įvyko su manim ir manyje? Bet mąstau apie tai vienumoje, nelankau *afganų* klubų. Neįsivaizduoju, kaip galėčiau ateiti į mokyklą ir pasakoti apie karą, apie tai, kaip iš manęs, dar nesusiformavusio žmogaus, buvo lipdomas žudikas ir dar kažkoks padaras, tenorintis valgyti ir miegoti. Nekenčiu *afganų*. Jų klubai panašūs į armiją. Tie patys kareiviški triukai: mums nepatinka metalistai, eime, vaikinai, išdaužysim jiems snukius. Homius prilupsim. Nuo šio gyvenimo gabalo aš noriu pabėgti, o ne su juo susilieti. Mūsų visuomenė žiauri... Ji gyvena pagal žiaurius įstatymus... Anksčiau to nepastebėjau.

Kartą ligoninėje pasivogėm fenazepamo... Jis naudojamas pamišėliams gydyti... Dozė – viena dvi tabletės... Kas prarijo dešimt, kas dvidešimt... Trečią valandą nakties vieni patraukė į virtuvę indų plauti. O šie buvo švarūs. Kiti sėdėjo ir paniurę lošė kortomis... Trečiasis gamtos reikalus atliko ant pagalvės... Visiškas absurdas. Medicinos seselė persigandusi pabėgo. Iškvietė sargybą.

Toks mano atminty išliko šis karas. Vienaip žvelgiant, visiškas absurdas... *(Tyli.)* O kitaip – mes ten darėme tai, kas neleidžia patekti į rojų...

Operatorius taikytojas, eilinis

– Pagimdžiau dvynukus, du berniukus... Bet iš jų liko tik vienas...

Iki aštuoniolikos metų, iki pilnametystės, kol atėjo šaukimas į kariuomenę, mudu buvome Motinos apsaugos institute įrašyti į įskaitą. Argi tokius kareivius reikia siųsti į Afganistaną? Teisingai man priekaištavo kaimynė: „Ar negalėjai surinkti tūkstančio rublių ir duoti kyšio?" Kai kas davė ir išgelbėjo sūnų. O manasis buvo išsiųstas vietoj ano. Nesupratau, kad sūnų reikia gelbėti pinigais, gelbėjau širdimi.

Nuvažiavau pas jį per priesaiką. Matau: nepasiruošęs jis karui, sutrikęs. Mudu visada buvome nuoširdūs vienas kitam.

– Kolia, tu nepasiruošęs. Prašysiu vadovybės, kad tavęs neišsiųstų.

– Mama, nevark, nesižemink. Manai, sugraudinsi ką nors, kad aš nepasiruošęs? Kas čia į tokius dalykus kreipia dėmesį.

Vis dėlto įsiprašiau pas bataliono vadą. Ėmiau maldauti:

– Vienintelis sūnus... Jei kas nutiks, nepajėgsiu išgyventi. O jis nepasiruošęs. Matau: nepasiruošęs.

Jis pažvelgė su atjauta.

– Kreipkitės į savo karinį komisariatą. Jeigu jis atsiųs man oficialų raštą, paliksiu jūsų sūnų Sąjungoje.

Lėktuvas atskrido naktį, o devintą ryto aš jau atlėkiau į karinį komisariatą. Mūsų karinis komisaras draugas Goriačevas sėdi, kalbasi telefonu. Aš stoviu.

– Kokiu reikalu?

Pasakoju. Vėl skambutis. Jis ima ragelį, o man tarsteli:

– Jokių popierių nerašysiu.

Maldauju, klaupiuosi ant kelių. Pasirengusi rankas išbučiuoti.

– Jis mano vienintelis...

Komisaras net nepakyla nuo stalo.

Išeidama vis vien prašau:

– Užsirašykit mano pavardę...

Neprarandu vilties: gal jis prisimins, gal pažiūrės sūnaus bylą, juk ne akmeninis.

Praėjo keturi mėnesiai. Baigėsi spartieji trijų mėnesių kursai, ir sūnus jau rašo iš Afganistano. Viso labo keturi mėnesiai... Viena vasara...

Rytą išeinu į darbą... Lipu laiptais žemyn, o priešais mane... Trys kariškiai ir moteris. Kariškiai eina priekyje, kiekvienas kairėje pusiau sulenktoje rankoje neša kepurę. Iš kažkur jau žinojau, kad tai gedulas. Gedulo ženklas... Tada puoliau nebe žemyn, o aukštyn. Jie, matyt, suprato, kad aš motina. Irgi ėmė lipti aukštyn... O aš tada – į liftą ir žemyn... Man reikia išlėkti į gatvę, pasprukti! Išsigelbėti! Nieko negirdėti. Nieko! Kol nusileidžu į pirmą aukštą, – liftas vis stabteli, įlipa žmonės, – jie ten laukia manęs. Paspaudžiu mygtuką ir aukštyn... Į savąjį aukštą. Girdžiu, kaip jie sueina... Slepiuosi miegamajame. Jie – iš paskos. Kepurės ant sulenktų rankų...

Ir vienas iš jų – karinis komisaras Goriačevas... Kol turiu jėgų, kaip katė šoku ant jo ir šaukiu:

– Jūs susitepęs mano sūnaus krauju! Visas kruvinas!

Komisaras, tiesą sakant, tyli, aš noriu netgi jam trenkti. Jis tyli. O vėliau jau nieko neprisimenu...

Matytis su žmonėmis panorau po metų. O ligi tol kiūtojau viena, visąlaik viena tarsi raupsuotoji. Buvau neteisi: žmonės nekalti. Bet man tada atrodė, kad kiekvienas kaltas dėl mano sūnaus mirties: ir pažįstama duoninės pardavėja, ir nepažįstamas taksistas, ir komisaras Goriačevas – visi kalti. Mane traukė ne prie šių žmonių, o prie tokių kaip aš. Susipažindavom kapinėse, prie kapelių. Pavakariais viena motina atskuba iš autobuso, antra jau sėdi prie savojo

akmens, verkia, trečia tvorelę dažo. Mūsų šnekos vis apie tą patį... Apie vaikus...Tik apie juos tekalbam tarsi apie gyvus. Tas kalbas žinau atmintinai...

– Išeinu į balkoną: stovi du karininkai ir gydytojas. Užeina į laiptinę. Stebiu pro durų akutę – kur eis? Sustoja mūsų aikštelėje. Pasisuka dešinėn... Pas kaimynus? Jų sūnus irgi armijoje... Skambutis... Atidarau duris: „Ką, sūnus žuvo?“ – „Laikykis, motin...“

– O man tiesiai sako: „Karstas, motin, prie laukujų durų. Kur statyti?“ Mudu su vyru ruošėmės į darbą... Ant viryklės kepė kiaušinienė. Virė arbatinis.

– Paėmė į armiją, nukirpo. O po penkių mėnesių atvežė grabą.

– Ir manąjį po penkių...

– Klausiu to, kuris lydėjo grabą: „Ar jame kas nors yra?“ – „Mačiau, kaip buvo guldomas. Jis ten.“ Žiūriu aš į tą palydovą, žiūriu, jis nuleidžia galvą: – „Kažkas ten yra...“

– O kvapas ar buvo? Pas mus buvo...

– Ir pas mus. Netgi balti kirminėliai krito ant žemės...

– Pas mane jokio kvapo. Tik šviežiu medžiu kvepėjo. Drėgnom lentom...

– Kai sudega malūnsparnis, žuvusieji renkami dalimis. Ieškotojai randa ranką, koją... Atpažįsta iš laikrodžio... Iš kojinių...

– O pas mus grabas valandą kieme prastovėjo. Sūnus buvo dvimetris, desantininkas. Atvežė sarkofagą – medinį grabą ir antrą, cinko... Mūsų laiptinėse su tokiu neapsisuksi... Septyni vyrai vos pakėlė...

– Manąjį vežė aštuoniolika dienų... Jų prirenka pilną lėktuvą... „Juodoji tulpė“... Pradžioje nuskraidino į Uralą, paskui į Leningradą... O tada į Minską...

– Nė vieno daiktelio negrąžino. Tegul būtų nors koks prisiminimas... Sūnus rūkė, nors žiebtuvėlis būtų likęs.

– Gerai, kad neatidaromas grabas... Nematom, kas likę iš mūsų sūnų. Jis man prieš akis visada gyvas. Sveikutėlis.

Taip ir sėdime, kol saulė nusileidžia. Mums gera, nes prisimenam savo vaikus.

Kiek mes pragyvensim? Su tokiu sielos skausmu žmogus ilgai negyvena. Ir su tokia skriauda.

Rajono vykdomajame man buvo pažadėta:

– Duosim jums naują butą. Išsirinkit bet kurį namą mūsų rajone.

Radau: plytinis, ne blokinis, naujoviškas planavimas ir į kapines patogu nukakti. Be persėdimų. Paminiu adresą.

– Jūs iš proto išsikraustėt? Tai CK namas, partinio elito.

– Tai mano sūnaus kraujas toks pigus?

Mūsų instituto partijos komiteto sekretorius – doras žmogus, geraširdis. Nežinau, kaip pakliuvo į CK, nuėjo prašyti už mane. Man teprasitarė:

– Kad būtum girdėjusi, ką jie šnekėjo. Jinai mat sielvarto slegiama, o tau ko? Vos iš partijos manęs neišvijo.

Reikėjo pačiai nueiti. Ką jie man būtų pasakę?

Šiandien eisiu pas sūnelį... Susitiksiu su draugėmis. Vyrai kariauja karuose, o moterys... Mes kariaujame po karo...

Motina

– Buvau kvailys... Aštuoniolikmetis... Ką aš supratau? *(Dainuoja.)*

Nuo Maskvos iki Batumo,
Nuo Bordo iki Baku –
Myli moterys kariūnus...

Husaro daina... Patikau sau vilkėdamas kareivišką uniformą, ji man tiko. Vyras kariška uniforma visada patinka moterims. Taip buvo prieš šimtą metų, prieš du šimtus. Ir šiandien taip.

Karą rodydavo per televizorių, aš nuo jo nesitraukdavau. Mane audrino šūviai, audrino mirtis, audrino, taip. Audrino – ir viskas. Pakliuvau į karą aštuoniolikos metų ir pirmuosius mėnesius troškau, kad mano akyse įvyktų žudynės, o aš apie jas galėčiau parašyti draugui. Kvailys buvau... Aštuoniolikmetis...

Iš kario priesaikos:

„...Sovietų vyriausybės įsakymu esu visada pasiruošęs stoti ginti savo tėvynę – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungą ir kaip SSRS ginkluotųjų pajėgų karys prisiekiu ginti ją didvyriškai

ir išmintingai, oriai ir garbingai, negailėdamas kraujo ir gyvybės iki galutinės pergalės ir priešų sutriuškinimo..."

Afganistanas man atrodė kaip rojus... Anksčiau tokius vaizdus buvau matęs tik „Kino keliautojų klube"... per telį... Namai molinėmis sienomis, neregėti paukščiai. Kalnų girliandos. Kalnų nebuvau matęs. Ir kupranugarių... Išvydau, kaip noksta apelsinai... Kad minos pakabinamos ant medžių kaip apelsinai (antena užklius už šakutės – sprogimas), sužinojau vėliau. Pakyla vėjas – afganas, per ištiestos rankos atstumą stoja migla, tamsuma, lieki aklas. Atnešama košės, katiliuke – pusė smėlio... Po kelių valandų – saulutė, kalnų viršūnės matyti. Kulkosvaidžio papliūpa arba granatsvaidžio šūvis, snaiperio čekštelėjimas. Dviejų mūsiškių nebėra. Sustojam, pašaudom. Traukiam toliau. Ir vėl – saulutė, kalnai. Smėlyje dingstančios gyvatės blyksnis. Žuvies blyksnis... *(Susimąsto).* Paprastai kalbu netikusiai. Sklandžiau nemoku... Šiandien stengiuosi... Mokykloje nebuvau pirmūnas nei kare didvyris. Paprastas miesto berniūkštis. Užaugau kieme, tėvai neturėjo laiko užsiimti mūsų auklėjimu. Augom mokykloje ir kieme. Nežinau, kaip atsakinėti į jūsų klausimus. Nemoku... Esu vidutiniokas, niekada nemąsčiau apie didžius dalykus. Viena žinau... Net jeigu greta švilpia kulkos, dar neįsivaizduoji, kas yra mirtis. Guli žmogus smėlyje, tu jį pašauki... Vis dar nesupranti, kad tai mirtis... Štai kokia ji... Buvau sužeistas į koją, ne itin sunkiai... Pamaniau: „Aš, regis, sužeistas." Pamaniau su nuostaba. It žvelgdamas iš šalies. Koją skauda, bet dar nesitiki, kad tai atsitiko jau man. Esu dar naujokas, noriu pašaudyti. Vaikinai peiliu perrėžė bato aulą – peršauta vena. Užveržė timpa. Skauda, bet parodyti, kad skauda, negaliu, prarasčiau vyrišką savigarbą. Kenčiu. Bėgu nuo tanko prie tanko – atviras taikinys gal per šimtą metrų. Ten šūvių kruša, akmenys trupa, bet negaliu pasakyti, kad neįstengiu bėgti arba šliaužti. Negerbčiau savęs... Persižegnoju – ir pirmyn.... Šlubčiodamas... Batuose kraujas, visur kraujas. Mūšis truko dar gerą valandą. Išvažiavome ketvirtą valandą ryto, o mūšis baigėsi ketvirtą dienos, ir per tą laiką mes nieko nevalgėme. Rankos kruvinos, išteptos mano paties krauju, bet man tai netrukdo valgyti jomis baltą duoną. Paskui išgirdau: mano draugas mirė ligoninėje,

kulka jam pataikė į galvą. Įsivaizdavau, kad jeigu jis žuvo, po kelių dienų vakarinėje rikiuotėje kas nors už jį atsilieps: „Igoris Daško žuvo vykdydamas internacionalinę pareigą." Draugas buvo tylenis, kaip ir aš, ne didvyris, į priekį nelįsdavo, bet vis vien neturėtų būti iš karto pamirštas, išbrauktas iš sąrašų. Bet niekas, išskyrus mane, jo nebeprisiminė... Nutariau su juo atsisveikinti... Gulėjo karste... Ilgai į jį žiūrėjau, norėjau įsiminti...

Taškente... Kasose bilietų nėra. Vakare susitarėm su traukinio palydovais, davėm jiems po penkiasdešimt rublių, sėdom ir išvykom. Mūsų vagone buvome keturi keleiviai ir du palydovai, kiekvienas gavo po šimtą rublių. Vaikinai uždarbiavo. O mums buvo nusispjaut! Juokėmės be jokios priežasties, viduje viskas kunkuliavo: „Gyvi! Gyvi!"

Namuose atidariau duris... Pagriebiau kibirą ir nuėjau per kiemą vandens. Per savo kiemą!

Karinis apdovanojimas, medalis, buvo įteiktas institute. Vėliau laikraštyje pasirodė straipsnis „Apdovanojimas surado didvyrį". Juokinga, tarsi manęs būtų ieškoję raudonieji pėdsekiai, o po karo būtų praėję keturiasdešimt metų. Nekalbėjau, jog mes ten vykome dėl to, kad Afganistano žemėje įsižiebtų Balandžio revoliucijos aušra. Bet taip buvo parašyta...

Prieš kariuomenę mėgau medžioklę. Turėjau svajonę – atitarnausiu, išvažiuosiu į Sibirą ir būsiu ten medžiotoju, eiguliu. Kvailys buvau... Aštuoniolikmetis... O dabar? Išeinam su draugu medžioti, jis nušauna žąsį, paskui mudu pamatėme kitą, sužeistą. Bėgu paskui ją... Draugas šaudo. O aš bėgu, kad pagaučiau gyvą. Nenoriu užmušti...

Buvau... berniūkštis... Ką aš supratau? Skaičiau daug kariškų knygų, ten viskas gražiai aprašyta. O aš neturiu ko papasakoti...

(*Man ruošiantis išeiti, jis netikėtai atidaro* šaldy*tuvą, išima butelį degtinės, įsipila pusę stiklinės ir vienu mauku* išgeria.)

Po velnių tą gyvenimą! Tą karą! Žmona tarė: „Tu fašistas!" – ir išėjo. Pasiėmė dukrelę. Visa, ką aš čia jums pliurpiau – skiedalas. Pasakaitės. Nesu moterų žinovas, nesuprantu pasaulio sąrangos... Per karą maniau, sugrįšiu ir vesiu. Grįžau – ir vedžiau. (*Įsipila dar*

degtinės.) Degtinė... Knygos ir degtinė... Čia glūdi ruso sielos paslaptis, čia ieškokit rusiškojo patriotizmo pagrindo. Mes tikime žodžiais, tomis keverzonėmis popieriuje... „Tu fašistas!“ – ir išėjo. Tegul bus prakeiktos Kremliaus mumijos... Joms prireikė pasaulinės revoliucijos... O mano gyvenimas vienas... Vienintelis gyvenimas! Prisimenu šuns, tupinčio prie nukauto kareivio, akis... Ė-ė-ė... Velnio mumijos. Vakar sapnavau... Žmonės lakiojo kaip sviediniai skrendančių sviedinių greičiu ir veikė kaip sviediniai. Krito bombos... Nežinia kokios bombos – visi žmonės negyvi, o autobusas ir daiktai sveiki... Sveikutėliai! Ė-ė-ė... Myliu! Aš ją myliu... Kitų moterų nepažinojau... Spjaunu aš į karą! Didvyriai? Didvyriai tokie pat žmonės kaip ir visi kiti: melagiai, gobšūs, pageriantys. Neišsigalvokit didvyrių. Nekurkit jų... Verčiau parašykit apie meilę... Kuo kvepia karas? Ė-ė-ė... Tai žudynių kvapas, ne mirties. Mirtis kvepia kitaip... *(Dar įsipila degtinės.)* Damai degtinės nesiūlau, o vyno, blin, neturiu, vyno nevartoju. Už meilę! Patys afganistaniečiai nebijojo mirties... Jeigu žmonės nebijo mirties, kam juos žudyti? Kokia prasmė? Berniukai iš Riazanės, iš nuošalių Sibiro kaimelių... Mes nusprendėm, – jeigu jie neturi tualetų ir nevartoja tualetinio popieriaus (šluostosi žvyru), vadinasi, yra mažesni už mus. Visa tai sugalvojom, kad lengviau galėtume juos žudyti...

Aš viską papasakojau žmonai... Gal be reikalo? Žinoma, be reikalo... Reikėjo vaidinti didvyrį... O aš jai pasakojau, kad žmogų užmušti taip pat paprasta kaip antį per medžioklę. Nutaikai taikiklio kryptuką ir spusteli gaiduką. Iš pradžių šaudamas užsimerkdavau, o paskui žiūrėdavau. Jau aš girtas... Galiu... Ė-ė-ė... Pasakysiu... Visada norėjosi moters... Nenuspėjama, blin... Žmogus kare elgiasi nenuspėjamai... Jei būčiau grįžęs kaip didvyris, žmona nebūtų manęs palikusi. Karą pralaimėjom. Šalis iširo. Už ką moterys turi gerbti vyrus? Blin! Esu kauštelėjęs... Pardon, madam rašytoja. Norėjot teisybės? Štai jums teisybė... Lengva mirti, sunku gyventi. Na, ta prasme... Na, kaip būna... Guli žuvęs žmogus, o jam iš kišenės iškritęs pundas čekių. Taupė juos gyvenimui, gražiam gyvenimui. Aš buvau kvailys... Kvailys... O karas... Ten daug gražių dalykų... Ugnis – gražu... Dega kišlakas, sudega, žmonės bėga ir

atriša, paleidžia laisvėn savo gyvulėlius. Sugrįžta... Būsto nebėra... Iš molinių griuvenų atbėga gyvulėliai, žmonės juos glausto, verkia, šaukia vardais: „Tu gyvas! Tu gyva!" (*Bando pastatyti stiklinę ant stalo, bet ji nukrinta.*) Baigt! Stok! Stovėk, rupke! Pardon, madam. Aš geriu, pati matot – geriu. Gersiu, kol pamiršiu... Pamiršiu karą... Žmoną... Aš mažai geriantis... Kad ir kiek gerčiau, vis mažai... Štai ji ir išėjo... Penkerius metus kentė... Atnešdavau jai gėlių. Kiekvienoj kišenėj po puokštę žibučių. Pačių pirmųjų! Aš girtas. Ė-ė-ė... Grabai būdavo su plyšiais kaip vaisių dėžės... Kareivinėse... Ant sienos kabojo plakatas apie nesuardomą Sovietų ir Afganistano draugystę... Šitaip! O gal žmona sugrįš? Mesiu gerti... (*Paima butelį.*) Knygos ir degtinė... Dvi rusų paslaptys... Dabar daug skaitau. Kai gyveni be meilės, atsiranda galybė laiko. O televizoriaus nežiūriu... Pliurpalai! Rašykit, madam... Rašykit... O kodėl apie karą rašo bobos, o kur vyrai? Po galais! Karą reikia pažinti... Tas žinojimas ne iš knygų, ne iš to, ką mačiau, jis jau anksčiau buvo manyje – iš kažkur...

O apie meilę aš nieko neišmanau, man moteris dar nesuprantamesnė už karą. Nėra nieko baisesnio už meilę...

Tankų dalinio eilinis

– Kas jums pasakė, kad žmonės nemėgsta karo? Kas jums taip pasakė?

Išvažiavau į Afganistaną ne vienas... Su savo kale Čara... Šūkteli „Mirk!" – ir ji krinta. „Užsimerk!" – letenomis užsidengia snukį ir akis. Jeigu prastai jaučiuosi, esu susinervinęs, ji atsitupia greta ir verkia. Pirmosiomis dienomis netekau žado iš susižavėjimo, kad esu ten. Vaikystėje sunkiai sirgau, į kariuomenę manęs neėmė. Vaikinas, netarnavęs kariuomenėje? Gėda. Visi juoksis. Armija – gyvenimo mokykla, ten tampama vyru. Galiausiai pakliuvau į kariuomenę. Ėmiau rašyti raportus, kad išsiųstų į Afganistaną.

– Nugaiši ten per dvi dienas, – buvau gąsdinamas.

– Ne, aš turiu būti ten.

Norėjau įrodyti esąs toks kaip visi.

Nuo tėvų nuslėpiau, kur tarnauju. Nuo dvylikos metų sergu limfmazgių uždegimu, ir jie tikriausiai būtų sukvietę visus daktarus. Parašiau, kad esu siunčiamas į VDR. Nurodžiau tik lauko pašto numerį, neva dalinys įslaptintas, miesto pavadinimo pasakyti negaliu.

Atsivežiau gitarą ir šunį. Ypatingajame skyriuje išgirdau klausimą:

– Kaip čionai patekai?

– Šit kaip... – Papasakojau, kiek išsiunčiau raportų.

– Negali būti, kad pats. Gal tu išprotėjęs?

Niekada nerūkiau. Panorau užsirūkyti.

Pamačiau pirmuosius užmuštuosius, kojos nurėžtos iki pat pakirkšnių, galvoje skylė... Paėjėjau į šalį ir nugriuvau... Na, žinoma... Didvyris! Aplinkui vien smėlis. Niekas neauga, išskyrus dygliažoles, kuriomis minta kupranugariai. Pirmomis dienomis prisimindavau namus ir mamą, paskui mintis užvaldė tik vanduo. Penkiasdešimt laipsnių karščio, palietus automato geležį lydosi oda. Vaikščiojau raudonomis nusvilusiomis rankomis. Mėgstamiausias prisiminimas... Haliucinacija... Kaip Sąjungoje išleisti iš tarnybos skanaudavome grietininius ledus, kol užtirpdavo gerklė. Po mūšio kvepėdavo kažkuo keptu. Visi šneka: „Siela! Siela!“ Per karą siela – abstrakti sąvoka, ten žmogus pereina į kitą būvį. Sunkūs sapnai... Nubundu nuo baisingo kvatojimo. Retkarčiais kažkas pašaukia mane vardu. Atsimerkiu ir prisimenu: karas. Aš esu kare. Rytas... Vaikinai prausiasi, skutasi... Juokai, išdaigos, pokštai: kažkam kažkas į kelnes pripila vandens... Žygio metu miegas ypač trumpas – dvi trys valandos, geriausia vakare patekti sargybon, nes rytais pats kiečiausias miegas. Rytinė pamaina dar turi išvirti arbatos. Žygyje maistą ruošdavome ant laužo. Žygio davinys: dvi dviejų šimtų gramų skardinės konservuotos košės su mėsa, mažytė dėžėlė paštetо, džiūvėsiai arba paplotėliai, du gabalėliai cukraus (kaip traukinyje) ir du pakučiai arbatos. Kartais gaudavom troškintos mėsos, vieną skardinę keliems žmonėms. Su kuo nors susidraugauji, draugo katiliuke šildome košę abiem, manajame verdame arbatą.

Naktį kažkas nugvelbė žuvusiojo automatą... Vagis buvo surastas. Mūsų kareivis. Pardavė ginklą *dukane* už aštuoniasdešimt tūkstančių afganių. Parodė pirkinius: du magnetofonai, džinsiniai

skudurai. Patys būtume jį užmušę, suplėšę į gabalus, bet jis buvo saugomas sargybos. Teisme sėdėjo, tylėjo. Verkė. Laikraščiuose buvo rašoma apie „žygius“. Mes piktinomės. Bet šit kokia mįslė: grįžau namo, praėjo dveji metai, skaitau laikraštį, ieškau, kur apie „žygius“ – ir tikiu.

Ten atrodė: grįšiu namo – viską savo gyvenime pertvarkysiu. Apversiu aukštyn kojom. Daugelis grįžta, skiriasi, veda iš naujo, kur nors išvažiuoja. Kas į Sibirą naftotiekių tiesti, kas į gaisrininkus. Ten, kur rizika. Nebegali pasitenkinti egzistavimu vietoj gyvenimo. Aš ten mačiau apdegusius vaikinus... Iš padžių jie būna geltoni, tik akys blizga, vėliau oda nusilupa – jie tampa rožiniai. O kopimas į kalnus? Vaizdas toks: savaime aišku, automatas, dvigubas šaudmenų komplektas – maždaug dešimt kilogramų šovinių, kažkiek kilogramų granatų – plius kiekvienas žmogus neša dešimties kilogramų miną, o kur dar neperšaunama liemenė, sausasis davinys – žodžiu, iš visų pusių sukabinta gal keturiasdešimt kilogramų, jei ne daugiau. Tiesiog akyse žmogus tampa šlapias nuo prakaito, tarsi permerktas liūties. Mačiau oranžinę plutelę ant užmuštojo veido... Kažkodėl oranžinę... Žinau, kas yra draugystė, bailumas... Menkystė... Bet prašau jus nežiebti atsivėdėjus... Atsargiau... Daug kas... Daug kas koneveikia... Bet kodėl niekas negrąžino partinio bilieto? Niekas nepaleido kulkos sau į galvą, kol mes ten buvom? O jūs? Ką jūs, žinoma rašytoja, darėte, mums būnant ten? *(Nori užbaigti pokalbį, bet apsigalvoja.)* Knygelę rašėte. Tiesa? Ir žiūrėjot televizorių...

Sugrįžau... Motina išrengė kaip mažiuką, visą apčiupinėjo: „Sveikutėlis mano mieliausias.“ Iš viršaus sveikutėlis, o viduje viskas dega. Viskas man blogai: ryški saulė – blogai, linksma daina – blogai, kažkieno juokas – blogai. Bijau vienas likti namuose, miegu pusiau pramerktomis akimis. Mano kambaryje tos pačios knygos, fotografijos, magnetofonas, gitara. Tiktai ankstesnio manęs... Nebėra... Negaliu pereiti per parką – žvalgausi. Restorane oficiantas sustoja už nugaros. „Ką užsakysit?“ Aš pasirengęs šokti ir bėgti lauk, negaliu, kai kas nors stovi už nugaros. Pamatau niekšelį, iškart dingteli: „Sušaudyt!“ Ten galėjau prieiti prie bet kokio tipelio

ir papjauti jį kaip vištą... Karas viską nurašo. Tenai elgeisi visiškai kitaip, negu tenka elgtis taikiame gyvenime. Čia reikia pamiršti visus kare įgytus įpročius. Aš puikiai šaudau, taikliai mėtau granatą. Kam čia to reikia? Ten mums atrodė, kad turime ką ginti. Giname savo tėvynę, mūsų visų gyvenimą. O čia – draugas negali paskolinti trirublės: žmona neleidžia. Kas jis per draugas?

Supratau: namuose mes nereikalingi. Nereikia to, ką mes patyrėme. Tai nepatogi, nereikalinga patirtis. Ir mes patys nereikalingi, nepatogūs. Iš karto po Afganistano dirbau automobilių remonto šaltkalviu, komjaunimo rajono komiteto instruktoriumi. Išėjau. Visur pelkė. Žmonės rūpinasi uždarbiu, vilomis, mašinomis, rūkyta dešra. Mes niekam nerūpime. Jeigu patys negintume savo teisių, tasai karas taptų nežinomas. Jeigu mūsų nebūtų tiek daug, jei nesusidarytų šimtai tūkstančių, tai niekas apie mus nekalbėtų, šitai būtų nutylima, kaip kadaise buvo tylima apie Vietnamą, Egiptą... Ten mes visi drauge nekentėm *duchų*. Ko dabar turėčiau nekęsti, kad įgyčiau draugų?

Buvau nuėjęs į karinį komisariatą, prašiausi išsiunčiamas į kokį nors „karštąjį tašką“... O ten pilna tokių – karo sujauktomis smegenimis.

Rytą nubundi ir esi patenkintas, jei nepameni sapnų. Aš niekam nepasakoju, ką sapnuoju, bet sapnai vis sugrįžta... Vis tie patys...

Tarytum miegu ir matau didžiulę minią žmonių... Visi palei mūsų namą... Apsižvalgau, man ankšta, bet kažkodėl negaliu atsistoti. Staiga susivokiu gulįs grabe... Grabas medinis, be cinko įkloto. Puikiai atsimenu... Bet sapne aš gyvas, atsimenu, kad esu gyvas, bet guliu grabe. Atsidaro vartai, visi išeina į kelią, išneša ir mane. Minia žmonių, visų veiduose sielvartas ir dar kažkoks paslaptingas keistas džiugesys... Nesuprantamas man... Kas nors atsitiko? Kodėl aš grabe? Ūmai procesija sustoja, nugirstu kažką sakant: „Duokit plaktuką.“ Čia man dingteli: visa tai sapnas... Vėl kažkas pakartoja: „Duokit plaktuką...“ Viskas kaip tikrovėje ir kaip sapne... Ir trečią kartą kažkas ištaria: „Paduokit plaktuką.“ Išgirdau dunkstelint dangtį, sukaukšint plaktuką; viena vinis pataiko man į pirštą. Imu daužyti dangtį galva, spardyti. Viens – ir jis atšoka,

nukrinta. Žmonės žiūri – aš keliuosi, iškylu ligi pusiaujo. Noriu surikti: man skauda, kodėl užkalat mane vinimis, ten nėra kuo alsuoti! Jie verkia, bet nieko man nesako. Visi lyg nebyliai... Veiduose džiugesys, paslaptingas džiugesys... Niekam nepastebimas... O aš pastebiu... Spėju esant... Bet nežinau, kaip prašnekti, kad būčiau išgirstas. Rodos, šaukiu, bet mano lūpos sučiauptos, negaliu praverti. Tada atsigulu atgal į grabą. Guliu ir galvoju: jie nori, kad numirčiau, gal aš iš tikrųjų numiręs ir man dera tylėti. Kažkas vėl sako: „Duokit plaktuką..."

Ryšininkų eilinis

TREČIOJI DIENA

„Nesikreipkite į mirusiųjų dvasių iššaukėjus ir nieko nesiteiraukite žynių“

„Pradžioje Dievas sukūrė dangų ir žemę...

Dievas pavadino šviesą diena, o tamsą naktimi. Atėjo vakaras ir išaušo rytas, pirmoji diena.

Dievas tarė: „Tebūna skliautas tarp vandenų ir teskiria vandenis nuo vandenų..."

Dievas pavadino skliautą dangumi. Atėjo vakaras ir išaušo rytas, antroji diena.

Dievas tarė: „Tebūna sutelkti vandenys po dangumi į vieną vietą ir tepasidaro sausuma." Ir taip įvyko!

Žemė išželdino augaliją: augalus, duodančius savo sėklą, ir visų rūšių medžius, duodančius vaisius su sėklomis...

Atėjo vakaras ir išaušo rytas, trečioji diena..."

Ko ieškau Šventajame Rašte? Klausimų ar atsakymų? Kokių klausimų ir kokių atsakymų? Kiek žmoguje yra žmogaus? Vieni mano: daug, kiti tvirtina: mažai. Po plona kultūros luobele tučtuojau aptinkamas žvėris. Tai kiek?

Jis galėtų man padėti, mano svarbiausias veikėjas... Tačiau jis seniai tyli...

Netikėtai vakare – skambutis.

– Viskas buvo kvaila? Juk taip? Regis, taip? Ar supranti, ką man tai reiškia? Mums? Išvykau ten kaip normaliausias sovietinis vaikinas. Tėvynė mūsų neišduoda! Tėvynė mūsų neapgaus! Bepročiui negali uždrausti jo beprotybės... Vieni sako – mes išėjome iš skaistyklos, kiti – iš pamazgų duobės. Maras abiejuose jūsų namuose. Aš noriu gyventi! Aš noriu mylėti! Greitai man gims sūnus... Pavadinsiu jį Alioša – žuvusio draugo vardu. Vėliau gims mergaitė, noriu turėti ir dukrą, bus Alionka...

Mes neišsigandom! Niekas mūsų neapgavo! Viskas, baigta! Daugiau nebeskambinsiu... Šita istorija man pasibaigė. Pasitraukiu... Nenusišausiu ir nešoksiu žemyn galva iš balkono. Aš noriu gyenti! Mylėti! Išgyvenau antrą sykį... Pirmą kartą ten, kare, antrą kartą čia. Viskas! Sudie!

Jis padeda ragelį.

O aš dar ilgai su juo kalbuosi... Klausausi...

Autorė

– Virš kapų pakabinkit lenteles, iškalkit antkapiuose, kad viskas buvo veltui. Akmenyje iškalkit, kad liktų amžiams...

Mes dar ten žuvome, o čia jau buvome teisiami. Sužeistieji būdavo parskraidinami į Sąjungą ir iškraunami oro uostų užkaboriuose, kad žmonės nematytų. Kad nežinotų... Niekas nesvarstė, kodėl jauni vaikinai po tarnybos armijoje taikos metu sugrįžta su Raudonosios žvaigždės ordinais ir medaliais „Už drąsą“, „Už kovinius nuopelnus“. Kodėl parvežami grabai ir luošiai. Niekas neuždavė tokių klausimų... Aš negirdėjau... Girdėjau kitką... Aštuoniasdešimt šeštais metais parvažiavau atostogų ir gavau klausimą: jūs ten kepinatės saulėje, gaudot žuvį ir gaunat beprotiškus pinigus? Laikraščiai tylėjo arba melavo. Televizija irgi. Dabar rašoma: mes buvom okupantai. Jeigu taip, tai kodėl mes maitinome afganistaniečius, dalinome jiems vaistus. Atvažiuojam į kišlaką – jie džiaugiasi, išvažiuojam – vėlgi džiaugiasi... Taip ir nesupratau, kodėl tie žmonės visada džiaugėsi?

Važiuoja autobusas... Moterys ir vaikai sėdi net ant stogų. Sustabdom: patikrinimas! Sausas pistoleto šūvis – mano karys krinta veidu į smėlį... Apverčiam ant nugaros: kulkos pataikyta į širdį... Buvau pasirengęs visus juos sutratinti iš granatsvaidžio... Iškratėm – neaptikom pistoleto nė jokio kito ginklo. Pintinės su vaisiais, variniai virduliai, skirti parduoti. Autobuse vien moterys ir vaikiūkščiai it čigoniukai. O mano karys krinta veidu į smėlį...

Virš kapų pakabinkit lenteles, iškalkit antkapiuose, kad viskas veltui!

Žygiavom kaip paprastai... Keletą minučių praradau žadą... Nuo kažkokios nuojautos... Norėjau šūktelėti: „Stok!“, bet nesugebėjau. Ėjau toliau... Tvyksnis! Kurį laiką... Gal akimirksnį... Praradau sąmonę, o po to matau, kad esu duobės dugne. Puoliau šliaužti. Skausmo nejutau... Tik šliaužti nepakako jėgų, visi mane aplenkė... Reikėjo nusigauti gal keturis šimtus metrų... Paskui kažkas pirmas tarė: „Prisėskim. Pavojus praėjo.“ Norėjau prisėsti kaip visi ir... tik tada pamačiau, kad neturiu kojų... Griebiau automatą, nusišausiu. Iš manęs jis buvo atimtas... Kažkas pasakė: „Majoras be kojų... Gaila majoro...“ Vos išgirdus „gaila“, per visą kūną nubėgo skausmas... Toks baisus skausmas, kad ėmiau staugti...

Ligi šiol laikausi įpročio eiti tik keliu. Asfaltu. Miško takeliu niekada nevaikštau... Bijau eiti per žolę... Šalia mūsų namo žaliuoja minkšta žolytė, bet man vis tiek baisu.

Mes, neturintys abiejų kojų, ligoninėje prašėmės į vieną palatą. Susirinko keturi žmonės... Prie kiekvienos lovos po dvi medines kojas, iš viso aštuonios... Vasario dvidešimt trečiąją, Sovietinės armijos dieną, mokytoja atvedė pulkelį mergaičių moksleivių su gėlėmis. Pasveikinti. Jos stovi ir verkia. Dvi dienas palatoje niekas neprisilietė valgio. Tylėjo.

Vieną iš mūsiškių aplankė giminaitis, vaišino mus tortu:

– Viskas veltui, vaikinai! Veltui. Bet nenusiminkit: gausit pensiją, galėsit kiauras dienas žiūrėti televizorių.

– Eik tu žinai kur! – jo pusėn nulėkė keturi ramentai.

Vieną paskui tualete ištraukiau iš kilpos... Apsivyniojo paklode kaklą, norėjo pasikarti ant lango rankenos... Gavo savo mergaitės laišką: „Žinok, *afganai* jau nebe madoje..." O jis bekojis...

Virš kapų pakabinkit lenteles, iškalkit antkapiuose, kad viskas veltui. Pasakykit tai mirusiems...

Majoras šaulių kuopos vadas

– Sugrįžau iš ten turėdama vienintelį norą – kuo ilgiau sėdėti priešais veidrodį... Ir šukuotis plaukus...

Norėjau pagimdyti kūdikį. Skalbti vystyklus, girdėti vaiko verksmą. O gydytojai neleido: „Jūsų širdis neatlaikys tokio krūvio." Nepaklausiau... Savo dukrelę gimdžiau labai sunkiai... Man buvo atliktas cezario pjūvis, nes prasidėjo širdies priepuolis. „Tačiau niekas nesupras, – ligoninėje gavau draugės laišką, – kad grįžome ligoti. Sakys: juk nesužeisti..."

Ir niekas tikriausiai dabar nepatikės, kaip man viskas prasidėjo... Aštuoniasdešimt antrųjų metų pavasarį... Aš, universiteto studentė neakivaizdininkė (mokiausi filologijos fakulteto trečiame kurse), buvau iškviesta į karinį komisariatą.

– Afganistane reikalingos medicinos seserys. Kaip jūs į tai žiūrit? Gausit pusantro atlyginimo. Plius čekiai.

– Bet aš mokausi.

Baigusi medicinos mokyklą dirbau medicinos seserimi, bet svajojau apie naują profesiją – norėjau tapti mokytoja. Vieni iš karto randa savąjį pašaukimą, o aš pirmą sykį apsigavau.

– Jūs komjaunuolė?

– Taip.

– Pagalvokit.

– Aš noriu mokytis.

– Patariam pagalvoti. Jeigu ne, paskambinsim į universitetą, pasakysime, kas jūs per komjaunuolė. Tėvynė reikalauja...

Lėktuve Taškentas–Kabulas mano kaimynė buvo mergina, grįžtanti iš atostogų.

– Ar pasiėmei lygintuvą? Ne? O elektrinę viryklę?

– Aš vykstu į karą.

– Aišku, dar viena romantiška kvailutė. Prisiskaičiusi kariškų knygelių.

– Nemėgstu kariškų knygelių.

– Tai kodėl važiuoji?

Tas prakeiktas „kodėl“ mane ten persekiojo dvejus metus.

Iš tikrųjų – kodėl?

Vadinamoji persiuntimo stovykla iš tiesų tebuvo ilga palapinių virtinė. Palapinė „Valgykla“ maitino deficitiniais grikiais ir vitaminais „Undevit“.

– Tu graži mergaitė. Kodėl esi čia? – paklausė nebejaunas karininkas.

Apsiverkiau.

– Kas nuskriaudė?

– Jūs.

– Aš?

– Jūs šiandien penktasis, kuris klausia: kodėl aš čia?

Iš Kabulo į Kunduzą – lėktuvu, iš Kunduzo į Faizabadą – malūnsparniu. Su kuo tik pakalbu apie Faizabadą, visi vienu balsu: ką tu sakai? Ten juk šaudoma, žudoma, trumpiau tariant, sudie! Pažvelgiau į Afganistaną iš aukštybių: graži šalis: kalnai kaip pas mus, kalnų upeliai kaip pas mus (esu buvusi Kaukaze), erdvu kaip pas mus. Pamilau.

Faizabade tapau operacinės sesele. Mano ūkis – palapinė „Operacinė". Palapinėse įsikūręs visas medicinos sanitarijos batalionas. Juokaujama: „Nuleidi kojas nuo sudedamosios lovelės – ir jau darbe." Pirmoji operacija – poraktikaulinės arterijos sužeidimas. Sužeista sena afganė. Kur kraujagyslių spaustukai? Jų trūksta. Spaudžiu pirštais. Reikia siuvimo medžiagos... Čiumpi ritę su šilkiniais siūlais, čiumpi kitą, o siūlai beregint virsta dulkėmis. Matyt, gulėjo sandėlyje nuo ano karo, nuo keturiasdešimt pirmųjų metų.

Vis dėlto afganę mes išgelbėjom. Vakare drauge su chirurgu žvilgterėjome į stacionarą. Norėjome sužinoti, kaip ji jaučiasi. Gulėjo atsimerkusi, išvydo mus... Sujudino lūpas... Pamaniau: nori ką nors pasakyti. Padėkoti. O jai knietėjo spjauti į mus... Tada nesupratau, kad jie turi teisę mūsų nekęsti. O mes kažkodėl tikėjomės jų meilės. Stovėjau suakmenėjusi: mes ją gelbstim, o ji...

Sužeistuosius atskraidindavo malūnsparniais. Išgirsti malūnsparnio ūžimą ir bėgi.

Temperatūros stulpelis sustingsta ties keturiasdešimties laipsnių padala. Keturiasdešimt laipsnių aukščiau nulio. Pasitaikydavo ir penkiasdešimt... Operacinėje nėra kuo kvėpuoti. Vos spėju servetėle šluostyti prakaitą chirurgams, stovintiems priešais atviras žaizdas. Pro lašinės vamzdelį, prakištą po kauke, kažkas iš „nesteriliųjų" medikų duoda jiems atsigerti. Trūksta kraujo pakaitų. Iškviečiamas kareivis. Jis tuoj pat gulasi ant stalo ir duoda kraujo. Du chirurgai... Du stalai... Ir aš, viena operacinės sesuo... Asistuoja terapeutai. Jie neturi supratimo apie sterilumą. Blaškausi tarp dviejų stalų. Ūmiai virš vieno iš jų gęsta lemputė. Kažkas ima ir išsuka ją steriliomis pirštinėmis.

– Lauk iš čia!

– Ką tu...

– Lauk!

Ant stalo guli žmogus... Atverta krūtinės ląsta...

– Lauk!!!

Prie operacinio stalo stovime parą, kartais ir dvi. Čia iš kautynių atvežami sužeistieji, čia netikėtai kariai ima žalotis patys – šauna sau į kelį arba taiko į rankos pirštus. Kraujo marios. Trūksta vatos...

Tie, kurie patys žalojosi, buvo smerkiami. Netgi mes, medikai, juos koneveikėm. Aš pykdavau:

– Vaikinai žūva, o tu užsimanei pas mamą? Matai, kelį jis susižeidė... Pirštelį užsigavo... Tikėjaisi būti grąžintas į Sąjungą? Kodėl nešovei sau į smilkinį? Aš, tavim dėta, būčiau šovusi.

Prisiekiu, taip kalbėjau. Tada jie man atrodė paniekos verti bailiai, tik dabar suprantu, kad tai galėjo būti ir jų protestas, ir nenoras žudyti. Bet šitai tik dabar pradedu suvokti.

Aštuoniasdešimt ketvirtaisiais sugrįžau namo... Pažįstamas vaikinas neryžtingai manęs paklausė:

– Kaip manai, ar mes turėtume ten būti?

Pasipiktinau:

– Jei ne mes, ten būtų amerikiečiai. Mes – internacionalistai.

Tarsi būčiau galėjusi jam ką nors įrodyti.

Keista, kad mes ten menkai mąstėme. Matėm sudarkytus, apdegusius mūsų vaikinus. Matėm ir mokėmės neapykantos. Mąstyti nesimokėm. Pakildavom malūnsparniu... Nuo grožio užgniauždavo kvapą. Dykuma savaip graži, smėlis ne negyvas, jis juda, gyvena. Dunkso raudonomis aguonomis ir dar kažkokiomis nematytomis gėlėmis nusėti kalnai... O aš jau nebegalėjau mėgautis tuo grožiu. Nebeįstengiau džiaugtis visa širdimi. Man labiau patiko karščiu svilinantis gegužis, žvelgiau į išdžiūvusią tuščią žemę su kerštingu pasitenkinimu: taip jums ir reikia. Per jus mes čia kamuojamės, žūstame. Neapkenčiau!

Dienų neprisimenu... Prisimenu žaizdas... Šautines, išplėštas minų... Malūnsparniai tupia ir tupia. Sužeistieji nešami neštuvais... Guli uždengti paklodėmis, per kurias šliaužia raudonos dėmės...

Svarstau... Pati savęs klausiu... Kodėl prisimenu tik kraupius dalykus? Juk būta draugystės, savitarpio pasitikėjimo. Būta ir didvyriškumo. Gal man maišo toji sena afganė? Trikdo... Mes ją išgelbėjom, o ji norėjo spjauti mums į veidą. Paskui sužinojau... Buvo atvežta iš kišlako, per kurį perėjo mūsų specialusis būrys... Neliko nė vieno gyvo, tik ji. Iš viso to kišlako. O jei pradėsim nuo pradžių, tai iš to kišlako buvo šaudoma, kažkas pašovė du mūsų malūnsparnius. Apdegę malūnsparnių pilotai buvo užbadyti šakėmis...

O jeigu aiškinsimės iki pat galo... Tai nė nesvarstydavom, kas pirmas, kas paskutinis. Gaila tik savųjų...

Į kautynes buvo pasiųstas gydytojas. Pirmą kartą grįžęs jis verkė.

– Visą gyvenimą buvau mokomas gydyti. O šiandien žudžiau... Už ką aš juos žudžiau?

Po mėnesio ramiausiai analizavo savo jausmus:

– Šaudydamas patiri azartą: še tau, še!

Naktimis ant mūsų krisdavo žiurkės... Apgaubdavome lovas marliniais užlaidžiais. Musės buvo didumo sulig arbatos šaukšteliu. Pripratome prie jų. Nėra kito tokio nereiklaus padaro kaip žmogus.

Mergaitės džiovino skorpionus prisiminimui. Dideli ir stori būdavo pasmeigiami ant adatų arba suveriami ant siūlų kaip karoliai. O aš „verčiausi audiniais“. Gaudavau iš lakūnų parašiutų stropų, traukydavau iš jų gijas, paskui jas sterilizuodavau. Tais siūlais mes lopydavom, siūdavom žaizdas. Grįždama po atostogų vežiausi lagaminą adatų, spaustukų, siuvimo priemonių. Beprotė! Atsivežiau lygintuvą, kad žiemą nereikėtų vaikščioti šlapiu chalatu. Ir elektrinę viryklę.

Naktimis visa palata sukdavo vatos gumulėlius, skalbdavo ir džiovindavo marlines servetėles. Gyvenom kaip viena šeima. Jau tada nujautėme, kad grįžę tapsime prarastąja karta. Nereikalingais žmonėmis. Kai pas mus atsirado valytojų, bibliotekininkių, viešbučių vedėjų, iš pradžių suglumome: kam valytoja dviem trims nameliams arba bibliotekininkė porai dešimčių apdriskusių knygų? Kam tie tūkstančiai moterų šiame kare? Kuriam galui? Na, suprantat... Inteligentiškai paaiškinti nesugebu... Literatūrine kalba... Paprastai kalbant, tam pačiam vienam reikalui... Kad vyrai nepasiustų... Mes patys vengdavom tų moterų, nors jos mums niekuo nenusikalto.

O aš ten mylėjau... Turėjau mylimą žmogų... Jis ir dabar gyvas... Bet aš apgavau savo būsimą vyrą prieš tekėdama, pasakiau, kad tas, kurį mylėjau, užmuštas. Jis tebėra gyvas... Tai mes nužudėme savo meilę...

– Ar tau teko sutikti gyvą *duchą*? – klausia manęs namiškiai. – Jo, aišku, bandito snukis, o dantyse durklas...

– Sutikau. Gražus jaunikaitis. Baigęs Maskvos politechnikos institutą. O mano jaunesniajam broliui vaidenasi kažkas iš Tolstojaus „Hadži Murato“.

– O kodėl dirbot po dvi tris paras? Galėjot atidirbti aštuonias valandas ir eiti ilsėtis.

– Ką? Nejau nesuprantat?

Nesupranta... O aš žinau, kad niekur nebūsiu tokia reikalinga, kaip tenai. Einu į darbą, skaitau knygas, skalbiu. Klausausi muzikos. Tačiau tos gyvenimo prasmės, kuri buvo ten, čia nėra. Čia viskas vyksta ne visa jėga... Pusbalsiu...

Medicinos sesuo

– Pagimdžiau du sūnus. Du mielus berniukus...

Augo vienas didelis, kitas mažas. Vyresnysis Saša eina į kariuomenę, o jaunesnysis Jura į šeštą klasę.

– Saša, kur būsi išsiųstas?

– Kur tėvynė įsakys, ten ir vyksiu.

Sakau mažyliui:

– Žiūrėk, Jura, koksai tavo brolis.

Ateina kareiviškas laiškas. Jura atbėga pas mane:

– Mūsų Saša siunčiamas į karą?

– Sūneli, kare gali žūti.

– Nesupranti, mama. Jis grįš su medaliu „Už drąsą“.

Vakare su draugais Jura žaidžia kieme – kariauja su *duchais*.

– Tra-ta-ta... Tra-ta-ta... Tra-ta-ta...

Grįžta namo.

– Kaip manai, mama, ar karas baigsis greičiau, nei man sukaks aštuoniolika metų?

– Norėčiau, kad baigtųsi greičiau.

– Pasisekė mūsų Sašai – bus didvyris. Galėjai pirmiau pagimdyti mane, o jį vėliau.

...Atnešamas Sašos lagaminėlis, o jame mėlynos trumpikės, dantų šepetėlis, gabalėlis nuskalbto muilo ir muilinė. Pažyma apie atpažinimą.

– Jūsų sūnus mirė ligoninėje.

Mano galvoje tarsi plokštelė... Jo žodžiai: „Kur tėvynė įsakys, ten ir vyksiu... Kur tėvynė įsakys, ten ir vyksiu..."

Atnešama ir išnešama dėžė, tarsi joje nieko nebūtų.

Kai sūnūs buvo maži, kviesdavau Sašą – atbėgdavo abu, šūktelėdavau Jurą – atsiliepdavo ir vienas, ir kitas.

Visą naktį sėdėjau ir kviečiau:

– Saša.

Dėžė tylėjo, sunki cinko dėžė. Paryčiais pakėliau akis – pamačiau jaunėlį.

– Juročka, kur buvai?

– Mama, kai tu šauki, man norisi pabėgti į pasaulio kraštą.

Jis slėpėsi pas kaimynus. Pabėgo iš kapinių, vos suradom.

Buvo atvežti Sašos apdovanojimai: du ordinai ir medalis „Už drąsą".

– Jura, pažiūrėk, koks medalis.

– Aš, mama, matau, o mūsų Saša nemato...

Treji metai, kai sūnaus nebėra, bet nė karto jo nesapnavau. Pasidedu po pagalve jo kelnaites, jo baltinius.

– Pasirodyk sapne, sūneli. Ateik manęs aplankyti.

Neateina. Kuo jam prasikaltau?

Pro mūsų namo langus matyti mokykla, jos kiemas. Ten žaidžia vaikai – kariauja su *duchais*. Tik ir girdžiu:

– Tra-ta-ta... Tra-ta-ta... Tra-ta-ta...

Naktį guliu ir prašau:

– Pasirodyk, sūneli. Ateik manęs aplankyti.

Ir sykį sapnuoju grabą... Ten, kur galva, didelis langelis... Pasilenkiu pabučiuoti... Bet kas gi ten guli? Ne, ne mano sūnus... Kažkoks tamsiaveidis... Kažkoks afganų berniukas, bet panašus į Sašą... Pirma mintis: tai jis nužudė mano sūnų... Paskui susivokiau, kad ir jis juk miręs. Ir jį kažkas nužudė. Pasilenkiu ir bučiuoju per langelį... Persigandusi nubundu: kur aš? Kas man nutiko?

Kas buvo atėjęs?.. Su kokia žinia?..

Motina

– Dveji metai... Man iki soties... Pamiršti... Kaip nemalonų sapną. Aš nebuvau ten! Nebuvau!

Ir vis dėlto buvau...

Baigiau karinį institutą... Kaip reikiant pailsėjęs per atostogas, aštuoniasdešimt šeštų metų vasarą atvažiavau į Maskvą ir, kaip buvo nurodyta potvarkyje, susiradau vienos aukštos karinės įstaigos štabą. Rasti ją buvo ne taip jau paprasta. Užėjau į leidimų biurą ir surinkau triženklį numerį.

– Klausau. Pulkininkas Sazonovas, – atsiliepė kitame laido gale.

– Sveiki gyvi, draugas pulkininke. Atvykau jūsų žinion. Esu leidimų biure.

– Žinau, žinau... Ar jau žinote, kur esat siunčiamas?

– Į Afganistano Demokratinę Respubliką. Preliminariais duomenimis – į Kabulo miestą.

– Jums netikėta?

– Ne, drauge pulkininke.

Penkerius metus buvo kalama: būsite ten visi. Taigi nė kiek neveidmainiaudamas galėjau atsakyti pulkininkui: „Aš to laukiau penkerius metus." Jei kas įsivaizduoja karininko išvykimą į Afganistaną kaip skubų susiruošimą į mokymus po pirmojo skambučio, santūrų vyrišką atsisveikinimą su žmona ir vaikais, apyaušrio migloje kriokiantį lėktuvą, kuriuo bus išskrista, tai tas apsigauna. Kelias į karą įgavo privalomąjį biurokratinį pavidalą: be įsakymo, automato, sauso davinio, dar reikalingos pažymos, charakteristikos – „teisingai supranta partijos ir vyriausybės politiką", sovietiniai pasai, vizos, atestatai ir potvarkiai, pažymėjimai apie skiepus, muitinės deklaracijos, įlipimo talonai. Ir tik po to jūs sėdate į lėktuvą ir pakilę nuo žemės išgirstate girto kapitono šūktelėjimą: „Pirmyn! Per minas!"

Laikraščiai skelbė: „Karinė ir politinė situacija ADR tebėra sudėtinga ir prieštaringa." Kariškiai tvirtino, kad pirmųjų šešių pulkų išvedimą reikia vertinti tik kaip propagandinį žingsnį. Apie visišką sovietinės kariuomenės išvedimą negali būti kalbos. „Mums pakaks", – niekas iš skridusiųjų su manimi tuo neabejojo. „Pirmyn! Per minas!" – jau sapnuodamas šūkčiojo girtas kapitonas.

Taigi tapau desantininku. Buvau bemat apšviestas, kad armija dalijasi į dvi dalis: desantininkus ir *soliarą*. Nustatyti šio žodžio kilmės taip ir nepavyko. Dauguma kareivių, praporščikų ir dalis karininkų pasidaro tatuiruotes ant rankų. Jos nepasižymi didele įvairove, dažniausiai vaizduojamas IL-76, o po juo parašiuto kupolas. Pasitaiko variantų. Tarkim, teko matyti tokį lyrišką siužetą: debesys, paukšteliai, po kupolu parašiutininkas ir jausmingas užrašas „Mylėkite dangų". Iš nerašyto desantininko kodekso: „Desantininkas klaupiasi tik dviem atvejais: priešais draugo lavoną ir norėdamas atsigerti vandens iš upelio."

Prasidėjo mano karas...

– Lygiuok! Ramiai! Įsakau žygiuoti maršrutu: dislokacijos punktas – Bagramio valsčiaus partijos komiteas – Ševanio kišlakas. Greitis – pagal priekinę mašiną. Atstumas pagal greitį. Šaukiniai: mano – „Freza", kitų – pagal mašinų borto numerį. Automatų iš rankų nepaleisti. Laisvai!

Įprastinis ritualas prieš išvykstant iš mūsų agitacinio būrio.

Įšoku į savo nedidukę šarvuotą mašinikę. Iš mūsiškių patarėjų nugirstu jos pravardę – bali-bali. „Bali" afganiškai „taip". Kai afganai tikrina mikrofoną, be mūsų tradicinio „viens, du, viens, du" sako „bali-bali". Man, kaip vertėjui, įdomu visa, kas susiję su kalba.

– „Salto", „Salto"! Aš – „Freza". Pirmyn!

Už neaukštos mūrinės tvoros stovi du vienaukščiai plytiniai namai, nudažyti kalkėmis. Raudona lentelė: valsčiaus partijos komitetas. Priebutyje mūsų laukia draugas Lagmanas, vilkintis sovietinę lauko uniformą.

– *Salam aleikum, rafik Lagman.*

– *Salam aleikum. Četour asti! Hud asti! Džor asti! Hair hairiat asti?* – Jis prapliumpa tradiciniais afganiškais sveikinimais, visos tos frazės reiškia, kad pašnekovas domisi tavo sveikata. Atsakyti į jas nereikia, galima pakartoti tą patį.

Vadas nepraleidžia progos suriesti savo mėgstamą frazę:

– *Četour asti? Hub asti?* Reikaliukai čia prasti!

Išgirdęs nesuprantamą frazę draugas Lagmanas klausiamai žiūri į mane.

– Rusų liaudies priežodis, – aiškinu.

Mes kviečiami į kabinetą. Ant padėklo metaliniuose arbatinukuose atnešama arbatos. Arbata Afganistane – būtiniausias vaišingumo atributas. Be jos neprasideda darbas, nesimezga dalykinis pokalbis; atsisakyti arbatos – tai tarsi nepaduoti rankos sveikinantis.

Kišlake mus sutinka senoliai ir vaikiščiai, kaip visada murzini (mažiukų iš viso niekas neprausia, nes, anot šariato taisyklių, purvas saugo nuo visokių negandų), aprengti kuo papuola. Jei jau aš kalbu farsi kalba, kiekvienas nori patikrinti mano gebėjimus. Neišvengiamas klausimas: kiek laiko? Atsakau, ir šitai sukelia nuostabą (atsako, vadinasi, tikrai moka farsi, neapsimeta).

– Ar tu musulmonas?

– Musulmonas, – juokais atsakau aš.

Jiems būtini įrodymai.

– Ar moki kalemą?

Kalema yra ypatinga formulė, kurią ištaręs tu tampi musulmonu.

– *La iliah illia miah va Muhamed rasul Alach*, – deklamuoju. – Nėra kito dievo, be Alacho, o Mahometas jo pranašas.

– *Dost! Dost* (drauge)! – čiauška vaikiūkščiai, tiesdami liesas rankutes į mane.

Jie dar ne kartą paprašys manęs pakartoti tuos žodžius, atsives vis naujų draugų ir susižavėję šnabždės: „Jisai moka kalemą."

Iš garso aparatūros, kurią patys afganistaniečiai praminė Ala Pugačiova, jau sklinda afganų liaudies melodijos. Ant mašinų kareiviai kabina vaizdinę agitaciją: vėliavas, plakatus, lozungus, vynioja ekraną – tuoj rodysim filmą. Gydytojai stumdo staliukus, dėlioja ant jų medikamentus.

Prasideda mitingas. Į priekį išeina mula baltu ilgu apsiaustu ir balta čalma. Skaito surą iš Korano. Užbaigęs surą kreipiasi į Alachą, prašydamas apsaugoti nuo visuotinio blogio visus musulmonus. Mula sulenkia rankas per alkūnes ir kelia į dangų. Visi, neišskiriant mūsų, kartoja tuos judesius paskui jį. Po mulos prabyla draugas Lagmanas. Jo kalba labai ilga. Tai viena iš afganų savybių. Visi mėgsta ir gali kalbėti. Lingvistikoje yra terminas – emocinis nuspalvinimas. Taigi afganų šnekos ne tik paprasčiausiai emociškai

nuspalvintos, bet ir išdailintos metaforomis, epitetais, palyginimais. Afganų karininkai ne kartą stebėjosi, kad mūsų politiniai darbuotojai per užsiėmimus kalba iš lapelio. Partijos susirinkimuose, aktyvo posėdžiuose man tekdavo klausytis mūsų lektorių su tais pačiais popierėliais ir ta pačia leksika: „plataus komunistinio judėjimo avangardas", „būti nuolatiniu pavyzdžiu", „nepaliaujamai įgyvendinti", „šalia laimėjimų pasitaiko tam tikrų trūkumų" arba net „kai kuriems draugams nesuprantama". Iki mano atvykimo į Afganistaną tokie mitingai, kaip mūsiškis, buvo seniai virtę paprasčiausiais priverstiniais susirinkimais, žmonės į juos ėjo norėdami pakliūti pas gydytojus arba gauti maišelį miltų. Dingo ovacijos ir draugiški šūksniai „zaido bod!" – „tegyvuoja!" su pakeltais aukštyn kumščiais, šiais be išimties buvo palydimos visos kalbos tais laikais, kai liaudis dar tikėjo tuo, kuo ją buvo bandoma įtikinti – Balandžio revoliucijos aušra. Šviesiu komunizmo rytojumi.

Vaikiūkščiai kalbų nesiklauso, jiems įdomu, koks bus filmas. Mes, kaip visada, esame paruošę animacinių filmų, įgarsintų angliškai, ir du dokumentinius – farsi ir puštūnų kalbomis. Čia mėgstami indų meniniai filmai ir juostos, kuriose mušamasi ir šaudomasi.

Po kino – dovanų dalybos. Atvežėme maišus miltų ir vaikiškų žaislų. Perduodame kišlako pirmininkui, kad išdalytų neturtingiesiems ir žuvusiųjų šeimoms. Viešai prisiekęs, kad viskas bus tinkamai atlikta, jis su sūnumi tempia maišus namo.

– Kaip manai, ar išdalys? – rūpi būrio vadui.

– Manau, kad ne. Vietiniai žmonės priėję perspėjo – pirmininko rankos nešvarios. Rytoj viskas atsiras *dukanuose.*

Komanda:

– Visi rikiuojasi. Pasiruošti išvykti.

– 112-asis pasiruošęs... 305-asis pasiruošęs... 307-asis pasiruošęs...

Vaikigaliai mus palydi akmenų kruša. Vienas pataiko į mane. Nuo dėkingos afganų tautos, pamanau.

Į savo dalinį grįžtame per Kabulą. Kai kurių *dukanų* vitrinose puikuojasi rusiški užrašai: „Pigiausia degtinė", „Įvairios prekės visokiomis kainomis", „Parduotuvė „Brolytis" rusų draugams". Pardavėjai kviečia užeiti rusiškai: – „Džinsai!" – „Servizas „Žilasis

grafas“ šešiems asmenims!“ – „Sportbačiai su lipdukais!“ – „Mėlyndryžis liureksas!“ Lentynose – mūsiškis sutirštintas pienas, žalieji žirneliai, mūsiškiai termosai, elektriniai virduliai, matracai, antklodės...

Aš seniai namuose... Sapnuoju Kabulą... Kalnų šlaitai apkibę moliniais nameliais. Temsta. Juose įsižiebia ugnys. Iš tolo atrodo, kad priešais tave didingas dangoraižis. Jeigu nebūčiau ten buvęs, ne iškart atspėčiau, kad tai tik optinė apgaulė...

Grįžau iš ten ir po metų pasitraukiau iš armijos. Nematėt, kaip mėnulio šviesoje blizga durtuvas? Ne? Aš to nebegalėjau matyti...

Išėjau iš armijos ir įstojau į žurnalistikos fakultetą. Noriu rašyti... Skaitau, ką rašo kiti...

– Kalemą moki?

– *La iliah miah va Muhamed.*

– *Dost! Dost!*

Alkani kareiviai... Distrofikai. Visas kūnas išbertas skauduliais. Avitaminozė. Ir užversti rusišku maistu *dukanai.* Mirštančio nuo atsitiktinės skeveldros kareivio paklaikusiai lakstantys vyzdžiai...

Mūsų karininkas šalia pakarto afganistaniečio. Šypsosi.

Ką man daryti su tais vaizdais? Buvau ten... Viską mačiau, bet niekas apie tai nerašo... Tokia optinė apgaulė... Jeigu neužrašyta, rodos, nė nebuvo. Tai buvo ar ne?

Karinis vertėjas, vyresnysis leitenantas

– Beveik neprisimenu to, kas būtų sava, asmeniška.

Skridome lėktuvu du šimtai žmonių. Du šimtai vyrų. Žmogus minioje, dideliame būryje, skiriasi nuo to, kuris yra vienas, atskiras žmogus. Skridau ir svarsčiau, ką ten pamatysiu... sužinosiu... Karas – tai naujas pasaulis...

Vado pamokymai:

– Kopiate į kalnus. Jei nusprūdot – nerėkit. Kriskite tylėdami lyg gyvieji akmenys. Tik šitaip galit išgelbėti draugus.

Kai žvelgi nuo aukštos aukštos uolos, tai saulė yra taip arti, kad, rodos, paliestum ranka. Pačiupinėtum.

Prieš kariuomenę buvau skaitęs Aleksandro Fersmano knygą „Atsiminimai apie akmenį“. Pamenu, nustebino žodžiai: akmens gyvenimas, akmens atmintis, akmens balsas... Akmens kūnas... Akmens vardas... Nesupratau, kad apie akmenį įmanoma kalbėti kaip apie gyvą daiktą. O ten atradau, kad į akmenį galima žiūrėti ilgai kaip į ugnį ir vandenį.

Iš seržanto pamokymų:

– Reikia šauti ne į žvėrį, o truputį priešais jį, kitaip prašoks tavo kulką. Taip pat ir į bėgantį žmogų...

– Lieka gyvas tas, kuris iššauna pirmas. Pirmas, blia... Supratote? Jeigu supratote, tai grįšit gyvi, ir visos bobos bus jūsų!

Ar jutau baimę? Jutau. Pionieriai bijo pirmąsias penkias minutes. Malūnsparnio pilotai – tol, kol bėga prie mašinos. Mes, pėstininkai, – kol kas nors iššauna pirmas...

Kopiam į kalnus... Žygiuojam nuo ryto iki vėlaus vakaro. Nuovargis toks, kad pykina, vimdo. Iš pradžių švininės pasidaro kojos, paskui rankos. Šios ima drebėti per sąnarius.

Vienas nugriūva.

– Negaliu. Nepakilsiu!

Įkimbam į jį trise, velkam.

– Palikit mane, vaikinai! Nušaukit!

– Šunie, mes tave nušautume... Bet gaila tavo mamos...

– Nušaukit!

Gerti! Gerti! Kamuoja troškulys. Jau pusiaukelėj ištuštėja visų gertuvės. Išlenda liežuvis, kabo, atgal neįgrūsi per prievartą. Kažin kaip dar įsigudrinam rūkyti. Kopiam į kalnus ligi sniego, ieškom, kur tirpsta vanduo – geriam iš balos, dantimis graužiam ledą. Apie chloro tabletes visi pamiršta. Kokia ten dar ampulė su kalio permanganatu? Prišliaužei ir laižai sniegą... Už nugaros kala kulkosvaidis, o tu geri iš balos... Springsti, dar nušaus – nespėsi atsigerti. Negyvėlis guli veidu įkritęs į vandenį, rodos, geria...

Dabar jaučiuosi lyg stebėtojas, žvelgiąs iš šalies... Žiūriu ton pusėn... Koks aš buvau? Neatsakiau jums į svarbiausią klausimą: kaip pakliuvau į Afganistaną. Pats pasiprašiau siunčiamas palaikyti afganų tautos revoliucinės valios. Tada per televiziją buvo rodoma,

per radiją kalbama, laikraščiuose rašoma apie revoliuciją... Žvaigždė nušvito Rytuose. Mes turėjome padėti, paremti draugišku petimi... Ruošiausi į karą iš anksto. Sportavau. Treniravausi karatė... Pirmą sykį trenkti per veidą ne taip paprasta. Kol trakštelės. Reikia peržengti ribą, tada trakšt.

Pirmas nukautasis... Afganų berniukas, gal septynerių metų... Gulėjo išskėtęs rankas, tarytum sapne. O šalia sustingęs arklys išverstais viduriais... Kažkaip ištvėriau, gal dėl to, kad buvau kariškų knygų prisiskaitęs.

Į atmintį grįžta mūsų *afganiškos* dainos. Skubi į darbą ir staiga imi niurnėti:

Sakyki, už ką jie gyvenimą savo aukojo?
Kodėl į kulkosvaidžių ugnį pult nebijojo?

Apsidairau – kad tik niekas nebūtų išgirdęs! Manys, trenktas arba kontūzytas iš ten sugrįžo. *(Dainuoja.)*

Afganistanas – laukinė ir graži kalnų šalis
Dundės sprogimais, kulkomis nulis.

Grįžau ir dvejus metus sapnuose laidojau save... Nubundu persigandęs – nėra kuo nusišauti!

Draugai domėjosi, ar turiu apdovanojimų. Ar buvau sužeistas. Ar šaudžiau. Bandžiau pasidalyti tuo, ką tada jaučiau, – jokio susidomėjimo. Pradėjau gerti... Gėriau vienas... Trečias tostas – už tuos, kurie žuvo... Už Jurką... O galėjau jį išgelbėti... Sulaikyti... Kartu gulėjome Kabulo ligoninėje... Man perplėštas petys, kontūzija, o jam nutraukta koja... Daug ten gulėjo berankių, bekojų. Rūkė, laidė juokus. Ten vaikinai žvalūs. Bet į Sąjungą niekas nenorėjo, tiesiog prašydavo, kad neišsiųstų. Sąjungoje prasideda kitas gyvenimas. Jurka tualete persipjovė venas tą dieną, kai reikėjo vykti į oro uostą...

Aš jį įtikinėjau (vakarais žaisdavom šachmatais):

– Jurka, nenusimink. O Aleksejus Meresjevas? Ar skaitei „Apysaką apie tikrąjį žmogų“?

– Manęs laukia be galo graži mergaitė...

Kartais nekenčiu visų tų, kuriuos sutinku gatvėje... Gerai, kad muitinėje atimami šautuvai, granatos... Mes savo darbą padarėm, dabar mūsų galima nepastebėti? O Jurką pamiršti?

Naktį nubundu ir nesuvokiu: kur aš, čia ar ten? Čia gyvenu kaip stebėtojas iš šalies... Turiu žmoną, vaiką. Apkabinu – nieko nejaučiu, bučiuoju – nieko. Anksčiau mėgau balandžius. Mėgau auštantį rytą. Bet ką atiduočiau, kad susigrąžinčiau džiaugsmą...

Šaulių eilinis

Dukra parėjo iš mokyklos ir sako:

– Mama, niekas netiki, kad tu buvai Afganistane.

– Kodėl?

– Klausinėja manęs, kas tavo mamą ten siuntė.

O aš dar neįpratau prie taikaus gyvenimo... Mėgaujuosi juo... Nesu įpratusi, kad niekas nešaudo, nesprogdina, gali atsukti čiaupą ir išgerti stiklinę vandens, ir jis nedvoks chloru. O tenai duona chloruota, bandelės chloruotos, makaronai, košė, mėsa, kompotas – viskas trenkia chloru. Jau dveji metai esu namuose, prisimenu, kaip susitikome su dukrele, o visa kita atmintyje neišlieka, tai mažmožiai, palyginti su tuo, kas patirta tenai. Na, nusipirkom naują virtuvinį stalą, televizorių... O kas dar čia nutiko? Nieko. Dukra auga... Parašė dalinio vadui į Afganistaną: greičiau grąžinkit man mamą, aš labai jos pasiilgau..." Išskyrus ją, daugiau niekas grįžus iš Afganistano man neįdomu.

Ten upės pasakiškai mėlynos... Mėlynas vanduo! Niekada nemaniau, kad vanduo gali būti tokios dangiškas. Raudonos aguonos auga kaip pas mus ramunės, raudonų aguonų laužai kalnynų papėdėje. Aukšti orūs kupranugariai žiūri į viską kaip kokie seniai. Užlipęs ant pėstininkų minos susisprogdino asiliukas, tempė į turgų vežimėlį su apelsinais. Gulėjo ir verkė iš skausmo... Mūsų medicinos seselė jį tvarstė...

Būk prakeiktas, Afganistane!

Po jo nebegaliu ramiai gyventi. Gyventi kaip visi. Parvykau... Iš pradžių kaimynės ir draugės vis prašėsi į svečius.

– Valia, užbėgsim pas tave minutėlei. Papasakok, kokie ten indai? Kokie kilimai? Ar tiesa, kad ten pilna skudurų ir vaizdo technikos? Magnetofonų, grotuvų... Ką pati parsivežei? Gal ką parduosi?

Grabų iš ten parvežta daugiau negu magnetofonų. Juos visi pamiršo.

Būk prakeiktas, Afganistane!

Dukra auga... Mano butas vieno kambario, mažiukas. Ten buvo žadama: grįši namo, tau už viską bus atsidėkota. Kreipiausi į rajono vykdomąjį, paėmė mano popierius.

– Buvot sužeista?

– Ne, grįžau sveika. Iš viršaus sveika, o kas viduje, nematyti.

– Na ir gyvenkit kaip visi. Mes jūsų ten nesiuntėm.

Eilėje prie cukraus:

– Iš ten visko prisivežė, dar čia teisybės ieško...

Suguldyti iš karto šeši grabai: majoras Jašenka, leitenantas ir kareiviai... Guli suvynioti į baltas paklodes... Galvų nematyti, jų nėra... Niekada nemaniau, kad vyrai gali taip raudoti, šaukti... Man liko fotografijos... Žūties vietose iš stambių bombų skeveldrų mūsiškiai statydavo obeliskus, akmenyse iškaldavo pavardes. *Duchai* nustumdavo juos į prarają. Sprogdino paminklus, šaudė, kad neliktų jokio mūsų pėdsako...

Būk prakeiktas, Afganistane!

Dukra išaugo be manęs. Dvejus metus praleido internatinėje mokykloje. Grįžau, o mokytoja skundžiasi: dukros dienyne vieni trejetai. Kaip man su ja šnekėtis? Jau didelė.

– Mama, ką jūs ten veikėt?

– Moterys padėjo vyrams. Pažinojau moterį, kuri pasakė vyrui: „Tu gyvensi." Ir jis gyveno. „Tu vaikščiosi." Ir jis vaikščiojo. Pirmiau ji buvo atėmusi jo laišką žmonai: „Kam aš, bekojis, reikalingas? Pamirškit mane." Pasakė jam: „Rašyk: „Sveika, brangi žmonele, brangūs Aločka ir Alioška..."

Kaip tenai išvykau? Mane pasikvietė vadas: „Reikia!" Mes taip išauklėti, įpratę paklusti. Persiuntimo stovykloje ant pliko matraco guli jauna merguželė ir verkia.

– Namuose turiu viską: keturių kambarių butą, sužadėtinį, mylimus tėvus.

– Ko atvažiavai?

– Sakė, kad čia sunku. Reikia!

Nieko iš ten neparsivežiau, išskyrus prisiminimus.

Būk prakeiktas, Afganistane!

Šis karas man niekada nesibaigs... Dukra vakar grįžo iš susitikimo su draugais.

– Mama, kai pasakiau, kad tu buvai Afganistane, viena mergaitė kažkodėl nusijuokė...

Ką galiu jai į tai?

Slaptosios tarnybos viršininkė, praporščikė

– Mirtis – baisus dalykas, bet yra ir baisesnių... Nesakykite man girdint, kad mes esam aukos, kad tai buvo klaida. Netarkite man girdint šių žodžių. Draudžiu.

Kovojom gerai, narsiai. Už ką jūs mus dabar? Aš vėliavą bučiavau kaip moterį. Su drebuliu. Buvome taip auklėjami: jei pabučiuoji vėliavą, tai yra šventa. Mes mylime tėvynę, mes ja tikime. Na-na-na... (*Nervingai subarbena pirštais per stalą.*) Tebesu tenai... Po langu pokšteli automobilio išmetamasis vamzdis – apima gyvuliškas išgąstis. Dūžtančio stiklo žvangėjimas... Galvoje išsyk tuščia tuščia, galvoje skambanti tuštuma. Tarpmiestinio telefono skambutis, tarsi kažkur šaudo... Netrokštu visa tai užbraukti, negaliu niekinti savo bemiegių naktų. Savo kančių. Negaliu pamiršti nugara perbėgančių šalčio šiurpuliukų, kai lauke penkiasdešimt laipsnių karščio...

...Važiavome mašinomis, visa gerkle bliovėme dainas. Šūkavom, kibome prie mergaičių, iš sunkvežimio jos visos gražios. Atvažiavome linksmi.

Pasitaikydavo bailių.

– Atsisakysiu... Geriau kalėjimas negu karas.

– Še tau!

Jie buvo mušami. Iš jų buvo tyčiojamasi, jie netgi bėgdavo iš dalinio.

Pirmą žuvusįjį aš ištempiau iš liuko. Jis ištarė: „Noriu gyvent..." – ir numirė. Na-na-na... Po mūšio sunku žiūrėti į grožį. Į kalnus, į alyvų krūmus tarpeklio migloje... Į puošnų paukštį... Maga visus iššaudyti. Šaudai... Tratini į dangų. Arba tampi tylutėlis, švelnus. Pažįstamas vaikinas ilgai merdėjo. Gulėjo kaip mažas vaikas, ką tik išmokęs kalbėti, vardijo ir kartojo visa, ką akys mato: „Kalnai... Medis... Paukštis... Dangus..." Taip iki pat pabaigos...

Jaunas carandojus, tai yra jų milicininkas:

– Kai mirsiu, Alachas pasiims mane į dangų. O kur tu pateksi?

Kur pateksiu?

Patekau į ligoninę. Atvažiavo pas mane į Taškentą tėvas.

– Po sužeidimo gali likti Sąjungoje.

– Kaip aš liksiu, jeigu mano draugai ten?

Jis – komunistas, bet nuėjo į cerkvę, uždegė žvakelę.

– Kodėl taip darai, tėve?

– Man reikia kam nors skirti savo tikėjimą. Kieno dar turiu prašyti, kad sugrįžtum?

Greta gulėjo vaikinas. Pas jį atvažiavo motina iš Dušanbės, atsivežė vaisių ir konjako.

– Noriu, kad sūnus liktų. Kieno prašyti?

– Klausyk, motin, geriau išgerkim tavo konjaką į mūsų sveikatą.

– Noriu, kad sūnus liktų namuose...

Išgėrėme mes jos konjaką. Visą dėžę. Paskutinę dieną nugirdom: vienam iš mūsų palatos nustatyta skrandžio opa, jis guldomas į kitą skyrių. Išverstaskūris. Ištrynėme jo veidą iš atminties.

Man arba juoda, arba balta. Pilka nebėra. Jokių pustonių.

Nebetikėjome, kad kažkur visą dieną dulkia lietus, grybų lietutis. Virš vandens dūzgia mūsiškiai Archangelsko uodai. Tik išdeginti grublėti kalnai... Svilinantis dygus smėlis... Na-na-na... Ir ant jo lyg ant didžiulės paklodės sukruvinti guli mūsų kareiviai... Jiems nupjauti vyriški daiktai... Ant lapuko parašyta: jūsiškės moterys niekada nuo jų nepagimdys sūnų...

O jūs sakot – pamiršti?

Grįžome: kas su japonišku magnetofonnu, kas spragsėdamas muzikiniu žiebtuvėliu, o kas ir su nuskalbta lauko uniforma bei tuščiu „diplomatu".

Kovojome gerai, narsiai. Esam apdovanoti ordinais... Žmonės kalba, kad mus, *afganus*, atpažinsi ir be ordinų, iš akių.

– Ei, vaikine, tu iš Afgano?

O aš einu vilkėdamas sovietinį paltą, apsiavęs sovietiniais batais...

Ryšininkų eilinis

– O gal ji gyva?

Gal mano dukrelė ir gyva, bet kažkur toli... Vis vien džiaugiuosi, kad ir kur ji būtų. Taip man atrodo, aš taip noriu, labai noriu. Ir štai susapnuoju sapną... Štai ji pareina namo... Paima kėdę ir atsisėda vidury kambario... Ilgi labai gražūs plaukai pasklinda ant pečių. Ji nubloškia juos ranka ir sako: „Mama, ko tu mane nuolat šauki ir šauki, juk žinai, kad negaliu ateiti pas tave. Turiu vyrą, du vaikus... Turiu savo šeimą..."

Ir dar sapne prisimenu: praėjus mėnesiui po dukters laidotuvių, man staiga dingtelėjo – gal ji ne užmušta, o pagrobta? Taip tada nusiraminau. Kai mudvi eidavom gatve, visi žvilgčiodavo į ją... Buvo aukšta, tie jos plaukai kaip upė... Ir štai man buvo patvirtinta, kad mano spėjimas tikras. Jinai kažkur gyvena...

Aš – medikė, visą gyvenimą maniau, kad tai šventa profesija. Labai ją mėgau, todėl ir dukterį jon patraukiau. O dabar ją prakeikiu. Jeigu dukra nebūtų buvusi medikė, būtų likusi namuose ir ramiai gyvenusi. Dabar mudu su vyru tik dviese, daugiau nieko neturim. Tuščia, siaubingai tuščia. Susėdam vakare ir žiūrim televizorių. Sėdim, tylim, kartais per vakarą žodžio neištariam. Tik kai per televizorių ima dainuoti, aš pravirkstu, o vyras sudejuoja ir išeina. Neįsivaizduojat, kas mano krūtinėje... Rytą reikia eiti į darbą, o atsikelti negaliu. Toks skausmas. Kitą sykį net pamanau, kad nesikelsiu ir neisiu. Gulėsiu... Lauksiu, kol mane pasiims pas ją. Pašauks...

Turiu lakią vaizduotę ir visą laiką esu su dukra, mano svajonėse niekas nesikartoja. Netgi skaitau kartu su ja... Tiesa, dabar skaitau knygas apie augalus, gyvūnus, apie žvaigždes. Apie žmones nemėgstu, apie jų reikalus... Atėjo pavasaris... Maniau, kad gamta man padės. Išvažiavom į užmiestį... Našlaitės žydi, medžių lapeliai

dar vaikiški. O aš imu šaukti... Buvau taip paveikta gamtos grožio, gyvasties džiaugsmo... Pradėjau bijoti laiko tėkmės, ji nuneša mano dukrą, atima iš manęs. Pradingsta smulkmenos. Žodžiai... Ką ji kalbėdavo, kaip šypsojosi... Surankiojau jos plaukus nuo kostiumėlio, sudėjau į dėžutę. Vyras klausia:

– Ką darai?

– Tegul būna. Jos jau nėra.

Retsykiais sėdžiu namie, galvoju ir staiga aiškiai girdžiu: „Mama, neverk." Apsižvalgau – nieko nėra. Vėl grimztu į prisiminimus. Štai jinai guli... Duobė jau iškasta, žemė jau pasiruošusi ją priimti. O aš klūpau priešais. „Dukrele mano miela. Brangioji mano dukrele. Kaip čia atsitiko? Kur tu? Kur išėjai?" Vis dėlto ji dar su manim, nors guli karste. Bet greitai atsidurs žemėje.

Prisimenu tą dieną... Ji sugrįžo iš darbo, tarė:

– Mane šiandien iškvietė vyriausiasis gydytojas, – ir nutilo.

– Tai kas?

Dar neišgirdau jokio atsakymo į savo klausimą, bet pasijutau lyg ir negerai.

– Į mūsų ligoninę atėjo reikalavimas išsiųsti vieną žmogų į Afganistaną.

– Ir ką?

– Reikia kaip tik operacinės sesers.

Dukra dirbo operacine seserimi kardiologijos skyriuje.

– Ir ką? – Pamiršusi visus kitus žodžius kartojau vis tą patį.

– Aš sutikau.

– Ir ką?

– Kam nors vis tiek teks vykti. Noriu pabūti ten, kur sunku.

Visi jau žinojo, aš irgi, kad vyksta karas, liejasi kraujas. Pravirkau, bet ištarti „ne" negalėjau. Ji būtų griežtai nužvelgusi mane.

– Mama, o kaip dėl Hipokrato priesaikos?

Kelis mėnesius dukra ruošė dokumentus. Atnešė ir parodė charakteristiką. Ten buvo žodžiai: „Partijos ir vyriausybės politiką supranta teisingai." O aš vis dar netikėjau.

Kalbu apie ją... Ir man lengviau. Tarsi ji čia būtų... Rytoj laidosiu... Ji dar su manim... O galbūt kur nors gyvena? Aš tik noriu

žinoti: kokia ji dabar. Ar ilgi jos plaukai? Su kokiu ji megztuku? Man viskas įdomu...

Mano siela užsivėrė... Nenoriu matyti žmonių. Mėgstu būti viena... Tada šnekuosi su ja, su savo Svetočka. Pakanka kam nors užeiti, ir viskas sutrinka. Nenoriu nieko įsileisti į šį pasaulį. Iš kaimo atvažiuoja mama, ir netgi su ja nenoriu dalytis. Tik vieną sykį pas mane atėjo moteris... Iš mano darbovietės... Štai jos aš nepaleidau, iki nakties prasėdėjome... Jos vyras jau jaudinosi, kad metro bus uždarytas... Tos moters sūnus grįžo iš Afganistano... Pasidarė kaip mažas vaikas. „Mama, kepsiu su tavim pyragaičius... Mama, eisiu su tavim į skalbyklą..." Jis bijo vyrų, bendrauja tik su mergaitėmis. Ji nubėgo pas daktarą. Daktaras pasakė: „Pakentėkit, praeis." Tokie žmonės man dabar artimesni, mielesni. Būčiau galėjusi draugauti su ta moterimi. Tik ji daugiau pas mane neatėjo; žiūrėdama į Svetočkos portretą visąlaik verkė...

Bet noriu prisiminti ką kita... Ką aš noriu prisiminti? A? Kaip ji pirmą kartą grįžo atostogų... Ne, dar apie tai, kaip mes ją išlydėjome, atėjus laikui išvykti... Susirinko į stotį mokyklos draugai, jos bendradarbiai. Vienas senas chirurgas pasilenkė ir pabučiavo jai rankas: „Tokių rankų daugiau nebematysiu."

Parvažiavo atostogų. Liesutė, mažutė. Tris dienas miegojo. Atsikelia, pavalgo ir miega. Vėlei atsikelia, pavalgo ir miega.

– Svetočka, kaip tau ten sekasi?

– Viskas gerai, mama. Viskas gerai.

Sėdi, tyli ir patyliukais šypsosi pati sau.

– Svetočka, kas tavo rankoms?

Neatpažinau dukters rankų, jos pasidarė tokios, tarsi jai būtų penkiasdešimt metų.

– Ten, mama, daug darbo. Ar galiu galvoti apie savo rankas? Įsivaizduok: ruošiamės operacijai, plaunam rankas skruzdžių spiritu. O gydytojas prieina prie manęs ir sako: „Negi jums savo inkstų negaila?" Jis apie savo inkstus galvoja... O šalia žmonės miršta... Bet tu nesijaudink. Esu patenkinta, aš ten reikalinga.

Išvažiavo trimis dienomis anksčiau.

– Mama, atleisk, mūsų medicinos batalione liko tik dvi seselės. Gydytojų ganėtinai, o medicinos seserų stinga. Mergaitės nusibaigs. Kaip galiu nevažiuoti?

Paprašė senelės, labai ją mylėjusios, išgyvenusios beveik devyniasdešimt metų: „Tik nenumirk. Sulauk manęs." Buvome nuvažiavę pas senelę į kaimą. Toji stovėjo greta didžiulio rožių krūmo, o Svetočka prašė: „Tik nenumirk. Sulauk manęs." Senelė paėmė ir nupjovė jai visas rožes. Su ta puokšte dukra ir išvažiavo.

Reikėjo keltis penktą valandą. Budinu, o jinai: „Žinai, mama, taip ir neatsimiegojau. Regis, man niekada nebepakaks miego." Taksi automobilyje pradarė rankinę ir aiktelėjo: „Pamiršau raktus nuo buto durų. Neturiu raktų. Grįšiu, o jūsų, žiūrėk, nebus namuose." Paskui aš suradau juos sename sijonėly. Norėjau siuntiniu išsiųsti, kad Sveta nesijaudintų. Kad turėtų raktus nuo namų.

O gal ji gyva? Kur nors vaikštinėja, juokiasi... Džiaugiasi gėlėmis... Ji mėgo rožes... Nuvažiuoju dabar pas mūsų senelę, ji tebegyva, nes Sveta prašė: „Tik nenumirk. Sulauk manęs." Atsikeliu naktį. Ant stalo rožių puokštė... Senelė iš vakaro jas nupjovė... Du arbatos puodukai...

– Kodėl nemiegi?

– Mudvi su Svetlanka (ji visada sakydavo „Svetlanka") geriame arbatą.

O aš ją sapnuoju ir sapne sau sakau: prieisiu, pabučiuosiu, jeigu ji šilta, vadinasi, gyva. Vadinasi, gyva.

Gal kur nors gyvena? Tik kitoje vietoje...

Kapinėse sėdžiu prie jos kapo. Eina du kariškiai. Vienas sustoja.

– Oi! Mūsų Sveta. Pažiūrėk... – Pastebi mane. – Jūs – jos mama?

Puolu prie jo.

– Pažinojot Svetočką?

O jis aiškina savo draugui:

– Jai per apšaudymą buvo nutrauktos abidvi kojos. Ir ji mirė.

Čia aš baisiai surikau. Jis persigando.

– Jūs nieko nežinojot? Atleiskit! Atleiskit!!! – Ir nubėgo.

Daugiau jo nemačiau. Ir neieškojau.

Sėdžiu prie kapelio. Eina mama su vaikais. Girdžiu:

– Nieko sau motina. Kaip ji galėjo mūsų laikais vienintelę dukrą išleisti į karą (ant paminklo iškalta „Vienintelei dukrelei“)? Atiduoti mergaitę?..

Kaip jie drįsta, kaip gali!!! Ji gi priesaiką davė, juk buvo medicinos sesuo, kuriai chirurgai rankas bučiuodavo. Vyko gelbėti žmonių, jų sūnų.

Žmonės, šaukiu širdyje, nenusigręžkit nuo manęs! Stabtelėkit su manimi prie kapo. Nepalikit manęs vienos...

Motina

– Afganistanas, po galais! Afganistanas... Draugas paima laikraštį, skaito: „Sovietų kareiviai išlaisvinti... Davė interviu Vakarų žurnalistams...“ – ir riebūs keiksmai.

– Ko tu dabar?

– Aš juos visus pastatyčiau prie sienos. Ir pats sušaudyčiau.

– Mažai kraujo prisižiūrėjom! Tau neužteko?

– Išdavikų negaila. Mums buvo traiškomos rankos, kojos, o jie Niujorke dangoraižius apžiūrinėjo... Kalbėjo per „Amerikos balsą“... O ten vienas iš jų buvo mano draugas... Dainuodavom: „... ir duonos plutelę dalysim pusiau“. *(Tyli.)*

– Nekenčiu! Nekenčiu!

– Ko?

– Kas dar neaišku? Praradau draugą – čia, o ne kare... *(Renka žodžius.)* Daugiau neturiu... Kitų draugų aš neturiu... Visi dabar išsilakstę, sėdi sulindę savo urveliuose, pinigus kala.

Afganistanas, po galais! Geriau būčiau ten žuvęs. Mano mokykloje būtų pakabinta memorialinė lenta... Būčiau padarytas didvyriu... Berniūkščiai svajoja būti didvyriais. Aš nenorėjau... Jau buvo įvesta kariuomenė į Afganistaną, o aš nieko nežinojau. Man buvo neįdomu. Tuo metu buvau pirmą kartą įsimylėjęs, krausčiausi iš proto... O dabar bijau prisiliesti prie moters, net kai rytais įsispraudžiu į sausakimšą autobusą... Suprantat? Man nieko neišeina su moterimis... Mane paliko mergaitė... Mylima... Dvejus metus su ja gyvenome... Tą dieną sudeginau virdulį... Jam

degant sėdėjau ir žiūrėjau, kaip jis rūksta, man taip nutinka. Visiškai išsijungiu, atitrūkstu nuo tikrovės. Ji grįžta iš darbo, užuodžia kvapą.

– Ką sudeginai?

– Virdulį.

– Jau trečią...

– O ar tu žinai, kaip kvepia kraujas? Po dviejų trijų valandų kvepia taip kaip prakaituotos pažastys. Nemaloniai... Ugnies kvapas geresnis...

Ji išeidama užrakino duris ir nebegrįžo. Metus negrįžo. Ėmiau bijoti moterų. Jos... Moterys – visai kitokios... Visiškai. Todėl su mumis nelaimingos. Klausysis jūsų, pritars, bet nieko nesupras.

– Koks tau labas rytas! Vėl šaukei. Vėl visą naktį šaukei, – verkdavo ji rytais.

O aš jai ne viską pasakojau... Nutylėjau apie bombarduojančių maūnsparnio pilotų džiūgavimą. Vaikinai girdavosi: kaip gražiai dega kišlakas... Ypač naktį... Guli sužeistasis – mūsų kareivis. Miršta. Ir šaukiasi mamos arba savo mergaitės. Greta guli sužeistas *duchas* – surinkdavom ir juos – ir taip pat šaukiasi mamos, savo mergaitės. Čia afganiškas vardas, ten rusiškas...

– Koks tau labas rytas! Vėl šaukei. Aš tavęs bijau...

Nežino... Ji nežino, kaip žuvo mūsų leitenantas... Pamatėm vandenį, sustabdėm mašinas.

– Stok! Visiems stovėt! – suriko leitenantas ir parodė į purviną ryšulį, gulintį prie upelio. – Mina?

Priekin nuėjo pionieriai: pakėlė „miną“ – ji sukniurkė. Ten buvo kūdikis, po galais! Ką su juo daryti – palikti, paimti? Niekas neverčiamas, leitenantas pats pasisiūlė:

– Numesti nevalia. Numirs badu. Nuvešiu į kišlaką. Šalia gi.

Mes laukėme jų valandą, nors važiuoti ten ir atgal gal dvidešmt minučių.

Gulėjo smėlyje... Leitenantas ir vairuotojas. Vidury kišlako... Moterys užmušė juos kauptukais...

– Koks tau labas rytas! Vėl šaukei. O paskui puolei mane kumščiais, užlaužei rankas.

Retsykiais neprisimenu savo pavardės, adreso ir visko, kas man nutiko. Atsipeikėju... Ir pradedu tarsi iš naujo gyventi. Bet nepatikimai... Išeinu iš namų – ir iškart mintis: ar užrakinau duris, ar išjungiau dujas? Guluosi miegoti, vėl keliuosi ir tikrinu, prisukau žadintuvą ar ne. Rytą einu į darbą, sutinku kaimynus: pasakiau jiems „labas rytas" ar ne?

Iš Kiplingo:

Rytai – tai Rytai, Vakarai ne tokie, viens kito
jie nesupras.
Ramybę suras tiktai danguje, kur Viešpats
sutramdo audras.
Nėra Rytų, nėra Vakarų, yra tik du
vyrų pulkai,
suėję krūvon iš dviejų pakraščių,
jie grumsis be galo ilgai!

Pamenu... Ji mane mylėjo. Verkė: „Tu atėjai iš pragaro... Aš tave išgelbėsiu..." O aš išlindau iš sąvartyno... Kai išvykau į Afganistaną, visos moterys vilkėjo ilgas sukneles, kai grįžau – visos jau su trumpomis. Nebeatpažįstamos. Prašiau jos, kad vilktųsi ilgesnę. Juokėsi, paskui įsižeisdavo. Ėmė manęs nekęsti... *(Užsidengia akis ir kartoja eilėraštį.)*

Nėra Rytų, nėra Vakarų, yra tik
du vyrų pulkai,
suėję krūvon iš dviejų pakraščių,
jie grumsis be galo ilgai!

Apie ką kalbėjau? A? Apie ilgas mano merginos sukneles... Jos kabo spintoje, jinai jų nepasiėmė. O aš rašau jai eilėraščius...

Afganistanas, po galais!!! Man patinka kalbėtis su savimi...

Žvalgybos seržantas

– Visą gyvenimą buvau kariškis... Apie kitokį gyvenimą žinojau tik iš pasakojimų...

Profesionalių kariškių savita psichologija: nesvarbu, ar karas teisingas ar neteisingas. Ten, kur esi siunčiamas, jis teisingas, reikalingas. Kai buvome pasiųsti, ir anas karas buvo teisingas. Mes taip manėm, aš pats stovėjau tarp kareivių ir kalbėjau apie šalies pietinių sienų gynybą, idėjiškai juos kausčiau. Du kartus per savaitę vykdavo politiniai užsiėmimai. Argi galėjau sakyti, kad aš pats abejoju? Armijoje nemėgstama laisvamanybė. Jūs pastatomi į rikiuotę, nuo šiol jūs veiksite tik pagal komandą. Nuo ryto iki vakaro.

Komanda:

– Kelt!

Atsikeliat.

Komanda:

– Mankštai ri-kiuok! Kairėn bėgte marš!

Komanda:

– Išsiskirstyt! Penkios minutės ruošai.

Išsiskirstot.

Komanda:

– Ri-kiuok!

Niekada neteko matyti, kad kareivinėse kabotų... tarkim, kieno portretas? Pavyzdžiui, Ciolkovskio arba Levo Tolstojaus. Nė sykio nemačiau. Kabo Nikolajaus Gastelos, Aleksandro Matrosovo... Didžiojo tėvynės karo didvyrių atvaizdai... Kartą, kai dar buvau jaunutis leitenantas, pakabinau savo kambaryje Romeno Rolano portretą (iškirpau iš kažkokio žurnalo). Užeina dalinio vadas.

– Kas šitas?

– Romenas Rolanas, draugas pulkininke, prancūzų rašytojas.

– Nedelsiant nukabint šitą prancūzą! Ar mums savo didvyrių neužtenka?

– Draugas pulkininke...

– Aplink! Marš į sandėlį ir grįžk su Karlu Marksu.

– Betgi jis vokietis.

– Tylėt! Dvi paros arešto!

Kuo čia dėtas Karlas Marksas? Aš gi stovėdavau tarp kareivių ir kalbėdavau: kam, girdi, tinkamos šitos staklės? Jos gi užsieninės.

Kam tinka ši užsieninės markės mašina? Mūsų keliuose ji subyrės. Visa pasaulyje geriausia, kas mūsų: mašinos, žmonės. Ir tik dabar imu svarstyti: kodėl geriausios staklės negali būti japoniškos, geriausios kaproninės kojinės – prancūziškos, geriausios merginos – Taivanyje? O man penkiasdešimt metų...

...Sapnavau, kad užmušiau žmogų. Jis atsiklaupė ant kelių... Keturpėsčias. Galvos nepakėlė. Veido nebuvo matyti, jų visų vienodi veidai... Ramiai šoviau į jį, ramiai žiūrėjau, kaip teka jo kraujas. Surikau tik nubudęs ir prisiminęs sapną...

Čia jau rašoma apie politinę klaidą, šis karas vadinamas Brežnevo avantiūra, nusikaltimu, o mums reikėjo kariauti ir mirti. Ir žudyti. Čia rašoma, o tenai buvo žūstama. Neteiskit ir nebūsite teisiami! Ką mes gynėm? Revoliuciją? Ne, taip jau nebemaniau, manyje tarsi buvo atsiradęs plyšys. Tačiau įtikinėjau save, kad giname savo karinius miestelius, savo žmones.

Dega ryžių laukai... Nuo padegamųjų kulkų... Traškėdami greitai dega... Karui padeda net kaitra... *Dechkanai* (valstiečiai) bėgioja, rankioja nuo žemės apsvilusį derlių... Niekada nesu matęs, kad afganistaniečų vaikai žliumbtų. O jie verkšlena. Lengvučiai, mažiukai. Kiek kuriam metų, sunku nuspėti. Kelnytės plačios, iš jų kyšo kojikės.

Visą laiką persekiojo jausmas, kad kažkas nori tave užmušti. Kulka nesirenka... Lig šiol nežinau, ar įmanoma prie to priprasti. O arbūzai, moliūgai ten sulig taburete. Baksteli durtuvu – griūva į šonus. Mirti be galo paprasta. Žudyti sunkiau. Apie mirusiuosius nekalbėdavom. Tokios buvo žaidimo taisyklės, taip sakant... Ruošiesi reidui, lagamino dugne – laiškas žmonai. Atsisveikinimo. Aš rašiau: „Pragręžk mano pistoletą ir atiduok sūnui.“

Prasideda mūšis, o magnetofonas teberėkia. Kažkas pamiršo išjungti... Vladimiro Vysockio balsas:

Afrikos žemyne
Pranešė tamtamas
Dramblio skelbtą žinią,
Kad artėja tvanas!..

Nenugirdo bebras,
Valgydamas ropę,
O iš tikro zebras
Pamilo antilopę.

Ir *dušmanai* leisdavo Vysockį. Daugelis anksčiau buvo mokęsi pas mus, baigę sovietinius institutus. Su sovietiniais diplomais. Naktį pasaloje girdėdavom grojant jų pusėje:

Į Magadaną, kraštą kalinių,
Draugužis savo noru iškeliavo.
Nukelkit kepurėlę, po velnių,
Kažin, ar beparneš galvelę savo?

Kalnuose jie žiūrėjo mūsų filmus: apie Kotovskį, apie Kovpaką. Mokėsi iš jų kariauti su mumis... Partizaninio karo...

Iš nukautų mūsų berniokų kišenių traukdavau laiškus. Fotografijas. Tania iš Černigovo... Mašenka iš Pskovo... Fotografijos, darytos provincijos ateljė. Visos vienodos. Naivūs užrašai kitoje pusėje: „Laukiu atsakymėlio kaip pavasarėlio", „Skrisk kaip paukštelis, lauksiu žinelės". Gulėjo jos ant mano stalo lyg kortų malka. Paprastų Rusijos mergaičių veidai...

Negaliu sugrįžti į šį pasaulį. Gyventi... Paprasčiausiai gyventi... Ankšta man čia. Maištauja kraujyje adrenalinas. Nepakanka pojūčių aštrumo, paniekos gyvenimui. Pradėjau sirgti... Gydytojai nustatė diagnozę: kraujagyslių susiaurėjimas. O mano diagnozė kitokia... Afganiška... Man reikia ritmo, tokio ritmo, kad verstų pulti į peštynes. Rizikuoti, gintis. Netgi dabar noriu ten, nors nežinau, kaip pasijusčiau... Užplūsta reginiai... Paveikslėliai... Sudaužyta apdegusi technika keliuose. Tankai, šarvuočiai... Nejaugi tai visa, kas jiems liko po mūsų?

Ateinu į kapines... Noriu apvaikščioti *afganų* kapus. Mane sutinka kažkieno motina...

– Eik iš čia, vade. Tu žilas, bet gyvas. O mano sūnelis žemėje. Mano sūnelis dar nė karto nesiskuto.

Neseniai mirė mano draugas, kariavo Etiopijoje. Sugadino tame karštyje inkstus. Visa, ką jis žinojo, dingo drauge su juo. O kitas draugas pasakojo, kaip pateko į Vietnamą. Sutikdavau ir tuos, kurie buvo siunčiami į Angolą, į Egiptą, penkiasdešimt šeštaisiais į Vengriją, šešiasdešimt aštuntaisiais į Čekoslovakiją... Pasikalbėdavome tarpusavyje... Visi dabar soduose ridikėlius augina. Meškerioja. Ir aš dabar pensininkas. Turiu invalidumą. Kabulo ligoninėje man išpjautas plautis... Dabar ima kaprizintis kitas... Man reikia ritmo! Reikia darbų! Girdėjau, šalia Chmelnicko yra ligoninė, ten guli tie, kurių atsisakė artimieji ir kurie patys nenori grįžti namo. Man iš ten rašo vaikinas: „Guliu be rankų, be kojų... Rytą nubundu ir nežinau, kas aš: žmogus ar gyvulys? Kitąsyk užsimanau kniaukti arba loti... Sukandu dantis..." Noriu nuvažiuoti pas jį. Ieškau sau darbo.

Man reikia ritmo, tokio ritmo, nuo kurio galėčiau eit muštis. Bet nežinau, su kuo turėčiau muštis. Nebegaliu atsistoti priešais savo berniokus ir agituoti: mes – patys geriausi, mes – patys teisingiausi. Ir vis dėlto tvirtinu, kad norėjome būti tokie. Tik mums nepavyko. Kitas klausimas – kodėl? Kodėl vėl nepavyko?..

Majoras bataliono vadas

– Prieš tėvynę mes švarūs...

Aš dorai atlikau savąją kareivio pareigą. Kad ir ką jūs dabar šūkautumėt... Kad ir kaip mus vartytumėt ir kratytumėt... O ką daryti su tokiais jausmais kaip tėvynės meilė, pareigos jausmas? Tėvynė jums tuščia sąvoka? Tiesiog žodis? Mes švarūs...

Ką mes ten užgrobėm, ką iš ten išvežėm? „Dušimtąjį krovinį" – grabus su savo draugais? Ką įgijom? Ligas – nuo hepatito iki choleros. Sužeidimus, invalidumą. Neturiu už ką atgailauti. Padėjau broliškai afganų tautai. Esu įsitikinęs. Kartu su manimi ten buvo irgi nuoširdūs dori vaikinai. Jie tikėjo, kad atėjo į tą šalį kilniam tikslui, nelaikė savęs „klaidingo karo apgautaisiais frontininkais". O kai kas norėtų mus laikyti naiviais kvaileliais, patrankų mėsa. Kodėl? Kokiam tikslui? Gal taip ieškoma tiesos? Bet nepamirškit Biblijos. Pamenat, ką pasakė Jėzus, tardomas Piloto?

– Aš tam gimiau ir tam atėjau į pasaulį, kad paliudyčiau tiesą.

Pilotas perklausė:

– Kas yra tiesa?

Klausimas liko be atsakymo...

Aš turiu savo tiesą... Savo! Galimas daiktas, naiviai tikėdami savo užduotimi mes buvome nekalti ir švarūs. Manėm, jei naujoji valdžia dalija žemę, tai visi turi džiugiai ją imti. Ir staiga... valstiečiai neima žemės! Atseit, kas tu toks, kad galėtum duoti žemės, kai ji priklauso Alachui. Alachas matuoja ir duoda. Mums atrodė: pastatysime MTS (mašinų ir traktorių stotis), duosime jiems traktorių, kombainų, šienapjovių, ir visas jų gyvenimas pasikeis. Pasikeis žmonės. Ir ūmiai... jie naikina MTS! Sprogdina mūsų traktorius, lyg šie būtų tankai. Mums atrodė: kosminiame amžiuje juokinga galvoti apie Dievą, paika! Išsiuntėm į kosmosą afganistanietį vaikiną... Atseit žiūrėkit, jis ten, kur jūsiškis Alachas. Nelauktai... civilizacijos nepajudinama islamo religija... Ar galima kariauti su amžinybe? Daug kas mums keistai atrodė! Bet taip buvo... Buvo... Ir tapo ypatinga mūsų gyvenimo dalimi... Saugau ją širdyje, nenoriu prarasti. Ir neleisiu išteplioti vien juoda spalva. Mūšyje mes ten dengėme vienas kitą. Pamėginkit pastovėti švilpiant priešo kulkoms. Tai nepamirštama. O dar? Kaip aš grįžau... Norėjau padaryti staigmeną, bet išsigandau dėl mamos. Paskambinau:

– Mama, aš gyvas, esu oro uoste.

Ten, kitame laido gale, ragelis nukrito ant žemės.

Kas jums sakė, kad mes pralaimėjom karą? Pralaimėjome jį čia, namuose. Sąjungoje. O kokie gražūs galėjom grįžti... Apdegę, užgrūdinti... Daug ką sužinoję ir išgyvenę... Bet mums nebuvo leista. Negavome jokių teisių, niekas čia nesiūlė darbo. Kiekvieną rytą ant obelisko (būsimo paminklo žuvusiems kariams internacionalistams vietoje) kabo plakatas: „Pastatykit jį prie generalinio štabo, o ne miesto centre..." Mano aštuoniolikmetis pusbrolis nenori eiti į kariuomenę. „Vykdyti kažkieno kvailus įsakymus? Virsti žudiku?" Į mano kovinius apdovanojimus jis žiūri kreivai... O man apmirdavo širdis, kai senelis apsivilkdavo savo paradinį švarką su ordinais ir medaliais. Kol mes tenai kariavom, pasaulis pasikeitė.

Kas yra tiesa?

Mūsų penkiaaukštyje gyvena senė gydytoja. Jai septyniasdešimt penkeri metai. Po visų tų šiandieninių straipsnių, kalbų, demaskavimų... po visos šios tiesos, kuri mus užgriuvo, ji pakvaišo... Išjungia televizorių, kalbant Gorbačiovui. Atidaro langą savo pirmame aukšte ir šaukia: „Tegyvuoja Stalinas!“, „Tegyvuoja komunizmas – šviesi žmonijos ateitis!“ Matau ją kas rytą... Niekas senės neliečia, ji niekam netrukdo... Retsykiais man atrodo, kad aš į ją bent kiek panašus... Panašus, velniai rautų!

Bet prieš tėvynę mes švarūs...

Artilerijos eilinis

– Durų skambutis... Išbėgau – nieko. Aiktelėjau: gal sūnus parvažiavo?

Po dviejų dienų į duris pabeldė kariškiai.

– Ką, sūnaus nėra? – iš karto spėjau.

– Taip, jau nebėra.

Pasidarė tylu tylu. Suklupau prieškambaryje priešais veidrodį.

– Dieve! Dieve! Dievulėliau mano!

Ant stalo gulėjo nebaigtas rašyti laiškas.

„Sveikas, sūneli!

Perskaičiau tavo laišką ir likau patenkinta. Šiame laiške jau nė vienos gramatinės klaidos. Dvi sintaksės klaidos kaip anąsyk. Sakinyje „Aš padarysiu, kaip sakė tėvas“ reikia kablelio. Kitame sakinyje – „Mano nuomone, jums dėl manęs nebus gėda“ – irgi reikia. Nepyk ant savo mamos.

Afganistane karšta, sūneli. Stenkis neperšalti. Tu visada persišaldai...“

Kapinėse visi tylėjo, susirinko daug žmonių, bet visi tylėjo. Stovėjau su atsuktuvu rankose, niekas negalėjo jo atimti.

– Leiskit atvožti karstą... Leiskit pamatyti sūnų... – Cinko grabą norėjau atidaryti atsuktuvu.

Vyras bandė trauktis iš gyvenimo: „Nenoriu gyventi. Atleisk, motin, daugiau nebegyvensiu.“ Kiti jį įkalbinėjo:

– Reikia pastatyti paminklą, plytelėmis kapavietę iškloti. Kaip pas kitus.

Jis negalėjo miegoti. Kalbėjo:

– Atsigulu, sūnus ateina. Apkabina, bučiuoja.

Senu papročiu saugojau duonos kepalą visas keturiasdešimt dienų... Po laidotuvių... Po trijų savaičių jis sutrupėjo į smulkutes dalis. Vadinasi, šeima ỹra...

Visur namuose iškabinau sūnaus fotografijas. Man taip lengviau, vyrui sunkiau.

– Nukabink. Jis žiūri į mane.

Pastatėm paminklą. Gerą, iš brangaus marmuro. Jam išleidom visus pinigus, taupytus sūnaus vestuvėms. Raudonomis plytelėmis išklojom kapavietę, prisodinom raudonų gėlių. Jurginų. Vyras nudažė tvorelę.

– Viską padarėm. Sūnus nesupyks.

Rytą palydėjo mane į darbą. Atsisveikino. Sugrįžtu po pamokų – kabo virtuvėje ant virvės tiesiai priešais mano mėgstamą sūnaus fotografiją.

– Dieve! Dieve! Dievulėli mano!

Sakykit man – jie didvyriai ar ne? Už ką aš šitaip kenčiu? Kas man padės tas kančias iškęsti? Kitąsyk pamanau: didvyriai! Jis ne vienas ten guli... Dešimtys... Eilėmis guli miesto kapinėse... Per šventes ten visada griaudi salvės. Aidi iškilmingos kalbos. Atnešama gėlių. Ten priimama į pionierius... O kitąsyk prakeikiu vyriausybę, partiją... Mūsų valdžią... Nors esu komunistė. Vis dėlto noriu žinoti – už ką? Kodėl mano sūnus įvyniotas į cinką? Save pačią prakeikiu... Esu rusų literatūros mokytoja. Pati mokiau: „Pareiga yra pareiga, sūnau. Ją reikia atlikti.“ Prakeikiu visus, o iš ryto bėgu prie kapelio, prašau atleidimo:

– Atleisk, sūneli, kad taip kalbėjau. Atleisk.

Motina

– Gavau laišką: „Nesijaudink, jei negauni laiškų. Rašyk senuoju adresu.“ Paskui du mėnesiai tylos. Neįsivaizdavau, kad jis Afganis-

tane. Kroviau daiktus į lagaminą tikėdamasi vykti paskui jį į naują tarnybos vietą...

Jis rašė, kad deginasi, gaudo žuvį. Atsiuntė fotografiją: joja asiliuku, kojos smėlėtos. Nieko neįtariau, kol pirmą kartą negrįžo atostogų. Tada prisipažino – parvyko iš karo... Draugas žuvo... Anksčiau retai žaisdavo su dukrele, nepatyrė ypatingų tėviškų jausmų, gal todėl, kad ji buvo visai mažytė. O šįsyk grįžo ir valandų valandas sėdėdavo, žiūrėdavo į ją. O akyse toks liūdesys, kad baisu. Rytą atsikelia, nuveda dukrą į darželį. Mėgo nešti užsikėlęs ant pečių. Gyvenom Kostromoje, gražiame mieste. Vakare pats ją parsivesdavo. Eidavom į teatrą, į kiną, bet labiausiai jam patiko būti namuose. Žiūrėti televizorių. Šnekėtis.

Meilės dalykuose tapo itin godus. Išeinu į darbą, ruošiuosi virtuvėje – jam ir to laiko gaila. Sakydavo: „Pabūk su manim. Šiandien galim apsieiti ir be kotletų. Paprašyk atostogų, kol aš čia." Atėjo išvykimo diena, jis tyčia pavėlavo į lėktuvą, kad mes dar dvi dienas galėtume pabūti drauge.

Paskutinė naktis... Buvo taip gera, kad apsiverkiau. Aš verkiu, jis tyli, tik žiūri, žiūri. Paskui sako:

– Tamarka, jei turėsi kitą, neužmiršk šios nakties.

Aš:

– Iš proto išsikraustei. Niekas tavęs neužmuš. Aš tave taip myliu, kad niekada niekas tavęs neužmuš.

Nusijuokė. Vaikų daugiau nebenorėjo.

– Grįšiu... Tada pagimdysi... Ką viena su jais veiksi?

Išmokau laukti. Bet jeigu pamatydavau laidotuvininkų autobusą, man pasidarydavo bloga, norėdavosi šaukti, verkti. Būdavo, parlekiu namo – jeigu kabotų šventas paveikslas, suklupčiau priešais jį ir melsčiausi: „Išgelbėkit man jį! Išgelbėkit!"

Tą dieną nuėjau į kiną... Žiūriu į ekraną ir nieko nematau. Apėmė nesuprantamas nerimas: kažkas manęs laukia, reikia kur nors eiti, vos ištvėriau iki seanso pabaigos. Tuo metu, matyt, vyko mūšis...

Dar savaitę nieko nežinojau. Netgi gavau du jo laiškus. Šiaip džiaugdavausi laiškais, bučiuodavau juos, o šįsyk supykau: kiek man dar laukti tavęs?

Devintą dieną penktą valandą ryto atėjo telegrama, paprasčiausiai buvo pakišta po mano durimis. Atsiųsta jo tėvų. „Atvažiuok. Žuvo Petia." Iškart pradėjau šaukti. Išbudinau vaiką. Ką daryti? Kur eiti? Neturėjau pinigų. Kaip tik tą dieną turėjo ateiti jo atestatas. Pamenu, susupau dukrelę į raudoną antklodę, išėjau į gatvę – autobusai dar nevažiavo. Susistabdžiau taksi.

– Į oro uostą, – pasakiau vairuotojui.

– Važiuoju į parką, – ir uždarė dureles.

– Mano vyras žuvo Afganistane...

Jis tylomis išlipo iš mašinos, padėjo įsėsti. Užvažiavom pas draugę pasiskolinti pinigų. Oro uoste nėra bilietų į Maskvą, o man baisu ištraukti šitą telegramą iš rankinuko ir rodyti. Gal tai netiesa? Gal klaida? Gal... Svarbiausia – neištarti to garsiai... Verkiau, visi į mane žiūrėjo. Buvau įsodinta į „kukurūzninką", jis nuskraidino iki Maskvos. Naktį atskridau į Minską. Reikėjo toliau, į Senkelių miestelį. Taksistai vairuotojai nenorėjo važiuoti, toli – šimtas penkiasdešimt kilometrų. Prašiau. Maldavau. Vienas sutiko: „Duok penkiasdešimt rublių, nuvešiu." Atidaviau jam visa, kas buvo likę.

Antrą valandą privažiuoju prie uošvių namų, visi verkia.

– Gal netiesa?

– Tiesa, Tamara. Tiesa.

Iš ryto einam į karinį komisariatą. Ten mums atsakoma kariškai: „Kai parveš, tada jums pranešim." Laukiam dar dvi paras. Skambinam į Minską. „Atvažiuokit, pasiimkit patys." Atvažiuojame, o srities kariniame komisariate išgirstam: „Jis per klaidą nuvežtas į Baranovičius." Dar šimtas kilometrų, autobusui neužteks benzino. Baranovičių oro uoste jokios valdžios nėra, darbo diena baigėsi. Būdelėje sėdi sargas.

– Mes atvažiavom...

– Ana ten, – jis rodo ranka, – kažkokia dėžė. Pasižiūrėkit. Jeigu jūsų – pasiimkit.

Plyname lauke stovi purvina dėžė, ant jos kreida užrašyta: „Vyresnysis leitenantas Dovnaras." Nuplėšiu lentą toje vietoje, kur grabe būna langelis: veidas sveikas, bet guli nenuskustas, niekieno

nenupraustas, grabas jam per mažas. Kvapas. Nepakeliamas kvapas. Neįmanoma pasilenkti, pabučiuoti... Taip man grąžinamas vyras...

Atsiklaupiu prieš tą, kuris kitados man buvo pats brangiausias. Pats mylimiausias.

Tai buvo pirmas karstas Minsko srities Senkelių rajono Jazylio kaime. Žmonių akyse – siaubas. Niekas nesuprato, kas vyksta. Prinešiau dukrelę atsisveikinti, jai buvo puspenktų metų. Ji pradėjo šaukti: „Tėtis juodas... Aš bijau... Tėtis juodas..." Nespėjus ištraukti rankšluosčių, kuriais karstas buvo nuleistas į duobę, staiga – baisiausias trenksmas ir kruša, pamenu, kruša tarsi balta skalda padengė žydinčias alyvas, traškėjo po kojomis. Prieštaravo net pati gamta. Ilgai negalėjau išvažiuoti iš tų namų, nes ten buvo jo dvasia... Jo tėvas ir motina... Jo daiktai: stalas, mokyklinis portfelis, dviratis... Aš, galima sakyti, kabinausi už visų tų daiktų. Liečiau juos rankomis... Namuose visi tylėjo. Man vis atrodė, kad jo motina nekenčia manęs: aš gyvenu, o jo nėra, aš ištekėsiu, o jos sūnaus nebebus. Jinai – gera moteris, bet tomis dienomis atrodė pamišusi. Jos žvilgsnis atrodė beprotiškai sunkus... Dabar pati man sako „Tamara, tekėk", o tada bijojau pažiūrėti jai į akis. Tėvas vos iš proto neišsikraustė. „Tokį vaikiną pražudė! Užmušė!" Mudvi su motina jį įtikinėjome, kad Petia apdovanotas ordinu... Afganistanas mums reikalingas... Giname pietines sienas... Jis nesiklausė: „Niekšai! Niekšai!"

Baisiausia buvo paskui. Itin baisu... Įprasti prie minties, kad nebereikia laukti, kad nebėra ko laukti. Vis dėlto aš ilgai laukiau... Persikrausčiau į kitą butą. Iš ryto nubundu šlapia iš siaubo: „Atvažiuos Petia, o mudvi su Olesia gyvename naujoje vietoje." Niekaip negalėjau suprasti, kad likau viena ir visada būsiu viena. Tris kartus per dieną žvilgčiodavau į pašto dėžutę... Grįždavo tik mano pačios laiškai, kurių jis nespėjo gauti, su antspaudu: „Adresatas išvykęs." Nustojau džiaugtis šventėmis. Nebėjau į svečius. Liko tik prisiminimai. Prisimenu tai, kas gera... Pirmuosius susitikimus...

Pirmą dieną mudu su juo šokome. Antrą – vaikštinėjome po parką. Trečią mūsų pažinties dieną jis man pasipiršo. Turėjau sužadėtinį. Pareiškimas gulėjo metrikacijos biure. Aš jam apie tai pasakiau.

Išvažiavo ir rašė laiškus didelėmis raidėmis per visą puslapį: „A-a-a-a-a! A-ū-ū-ū!!!“ Sausį žadėjo: atvažiuosiu ir susituoksim. O aš nenorėjau vestuvių sausį. Norėjau, kad jos būtų pavasarį. Santuokų rūmuose. Su muzika, gėlėmis.

Vestuvės įvyko žiemą mano kaime. Paskubom ir tarsi pajuokai. Per Tris Karalius, kai buriama, susapnavau sapną. Iš ryto pasakoju mamai:

– Mama, sapne mačiau gražų vaikiną. Stovėjo ant tilto ir kvietė mane. Apsivilkęs kariška uniforma. Bet kai prie jo priėjau, jis ėmė tolti, nutolo ir pradingo.

– Netekėk už kariškio, liksi viena, – įspėjo mane motina.

Jis atvažiavo dviem dienoms.

– Eime registruotis, – tarė nuo slenksčio.

Kaimo valdyboje sulaukėme žvilgsnių.

– Ko jums tuos du mėnesius laukti? Neškit konjako.

Po valandos tapome vyru ir žmona. Lauke siautė pūga.

– Kokiu taksi veši dabar jaunąją žmoną?

– Tuojau!

Jis kelia ranką ir stabdo traktorių „Belorus“.

Ilgus metus aš sapnuodavau, kaip mes susitinkam. Važiuojam traktoriumi. Traktoristas spaudžia signalą, o mudu bučiuojamės. Aštuoneri metai, kaip jo nebėra... Aštuoneri... Dažnai jį sapnuoju. Sapne nuolat maldauju: „Dar sykį vesk mane.“ Jis mane atstumia: „Ne! Ne!“ Aš jo gedžiu ne vien kaip savo vyro. Koks buvo gražuolis! Stambus ir stiprus. Gatvėje žmonės atsigręždavo ne į mane, o į jį. Gailiuosi, kad nepagimdžiau jam sūnaus... Prašiau. Jis bijojo...

Antrą kartą parvažiavo atostogų... Nepranešęs telegrama. Neįspėjęs. Butas užrakintas. Draugė švenčia gimtadienį – aš ten. Jis atidaro duris, tranki muzika, juokas... Atsisėda ant taburetės ir apsiverkia... Kiekvieną dieną mane pasitikdavo, sakydavo: „Einu iki tavo darbo virpančiais keliais. Kaip į pasimatymą.“ Prisimenu, kaip važiavome prie upės, deginomės, maudėmės. Sėdėjome pakrantėje užkūrę laužą.

– Kad tu žinotum, kaip nesinori žūti už svetimą šalį.

O naktį:

– Tamarka, daugiau nebetekėk.

– Kodėl taip sakai?

– Todėl, kad labai tave myliu. Ir neįsivaizduoju, kaip būsi su kuo nors kitu...

Dienos lėkė greitai. Lyg ir atsėlino baimė... Darėsi baisu... Mes netgi atiduodavom dukrą kaimynams, kad galėtume ilgiau pabūti dviese. Nebuvo nujautimo, veikiau nerimas... Patyriau nerimą... Jam buvo likęs pusmetis. Sąjungoje jau buvo ruošiama pamaina.

Kartais man atrodo, kad gyvenu be galo ilgai, nors prisiminimai vis tie patys. Aš juos moku atmintinai.

Dar visai maža dukrelė sugrįžta iš darželio.

– Šiandien pasakojom apie savo tėčius. Pasakiau, kad mano tėtis kariškis.

– Kodėl?

– Manęs gi neklausė, ar jis gyvas, ar ne. Klausė, kas jis.

Ūgtelėjo. Kai aš dėl ko nors supykstu, pataria:

– Mama, ištekėk...

– Kokio norėtum tėčio?

– Norėčiau savojo...

– O jeigu ne savojo?

– Panašaus...

Tapau našle dvidešimt ketverių metų. Jei pirmaisiais mėnesiais mane būtų pašnekinęs koks nors vyras, būčiau bemat ištekėjusi. Krausčiausi iš proto. Nežinojau, kaip gelbėtis. Aplinkui visi gyveno kaip gyvenę: kas sodo namelį stato, kas mašiną perka, kas įsikraustė į naują butą – reikia kilimo, virtuvei keraminių plytelių... Gražių apmušalų... Svetimas normalus gyvenimas... O aš? Aš kaip žuvis ant smėlio... Naktimis dūstu nuo ašarų... Baldus tik dabar pradėjau pirkti. Nekildavo rankos kepti pyragus. Apsivilkti puošnią suknelę. Argi mano namuose gali būti šventė? Keturiasdešimt pirmais ir keturiasdešimt penktais metais visi liūdėjo, visa šalis. Kiekvienas buvo ką nors praradęs. Žinojo, už ką prarado. Bobos sutartinai raudojo. Kulinarijos mokyklos, mano darbovietės, kolektyvą sudaro šimtas žmonių. Tik mano vienos vyras žuvo tame kare, apie kurį kiti buvo skaitę tik laikraštyje. Kai pirmą sykį

išgirdau per televiziją, kad Afganistanas yra mūsų gėda, norėjau sudaužyti ekraną. Tą dieną antrą kartą palaidojau vyrą...

Penkerius metus mylėjau jį gyvą ir jau aštuonerius – mirusį. Gal aš beprotė. Myliu jį.

Žmona

– Buvom atvežti į Samarkandą...

Stovi dvi palapinės – į vieną kraunam nusivilktus civilius savo drabužius, – gudresni pakeliui spėjo parduoti striukes ir megztinius, nusipirkti vyno prieš išvažiuodami, – o kitoje išduodamos nuskalbtos kareiviškos palaidinės, kerziniai batai, autai. Parodytum tuos kerzinius įpratusiam prie kaitros negrui, jis beregint apalptų. Silpnai išsivysčiusiose Afrikos šalyse kareiviai avi lengvus aulinius pusbačius, dėvi striukes, kelnes, plonas kepurytes, o mums, keturiasdešimties laipsnių karštyje žygiuojantiems su daina, kojos svyla. Pirmą savaitę šaldytuvų gamykloje krovėme stiklinę tarą. Prekybos bazėje tampėme limonado dėžes. Buvom siunčiami į karininkų namus, vienam aš sienas apmūrijau. Porą savaičių dengiau kiaulidės stogą: tris šiferio lakštus prikali, dar du parduodi už butelį. Lentas pardavinėjom po rublį už metrą. Prieš priesaiką du kartus buvom nuvesti į poligoną: pirmą sykį gavom po devynis šovinius, antrą – švystelėjom po granatą.

Vadovybė surikiavo mus aikštėje ir perskaitė įsakymą: siunčiami į ADR internacionalinės pareigos atlikti. Kas nepageidauja, du žingsniai pirmyn. Žingtelėjo trys žmonės. Dalinio vadas keliu į užpakalį grąžino juos į rikiuotę, neva tikrinam jūsų kovinę dvasią. Sausasis davinys dviem paroms, odinis diržas – ir kelionėn. Šit kokie reikaliukai... Nesutrikau. Man tai buvo vienintelė galimybė išvysti užsienį. Na, ir ... Taip, tai tiesa... Svajojau, kad parsivešiu magnetofoną, odinį „diplomatą“. Ligi tol nieko įdomaus mano gyvenime nenutiko. Gyvenau nuobodžiai. Skridome milžinišku IL-76. Pirmą kartą... Aš pirmą kartą skridau lėktuvu. Pro iliuminatorių išvydau kalnus. Negyvenamą dykumą. Mes esam iš Pskovo, pas mus pievos ir miškeliai. Nusileidom Šindande. Prisimenu

mėnesį dieną – tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimtų metų gruodžio devyniolikta...

Buvau nužvelgtas.

– Metras aštuoniasdešimt... Į žvalgų kuopą. Ten tokių reikia...

Iš Šindando buvom permesti į Heratą. O ten vyko statybos. Statėm poligoną. Rausėm žemę, tampėm akmenis pamatams. Aš dengiau šiferiu stogus, dirbau staliaus darbus. Kai kuriems iki pirmo mūšio neteko nė iššauti. Visą laiką norėjosi valgyti. Virtuvėje du penkiasdešimties litrų bosiukai: viename pirmasis patiekalas – kopūstai su vandeniu, mėsos nesužvejosi, antrame – džiovintų bulvių arba perlinė košė, be jokio sviesto. Keturiems kareiviams buvo duodama dėžutė skumbrių su etikete: pagaminta tūkstantis devyni šimtai penkiasdešimt šeštaisiais, galiojimo terminas – metai ir šeši mėnesiai. Per pusantrų metų tik kartą lioviausi norėjęs valgyti, kai buvau sužeistas. O šiaip visą laiką vaikštai ir ieškai, kur ką nors nugvelbti, gauti ko nors valgomo. Lįsdavom į afganistaniečių sodus, jie šaudydavo. Galėjai užlipti ant minos. Bet labai viliojo obuoliai, kriaušės, kitokie vaisiai. Prašėm tėvų atsiųsti citrinos rūgšties, jie atsiųsdavo laiškuose. Ištirpindavom vandenyje ir gerdavom. Rūgštoka. Deginom sau skrandžius.

Prieš pirmą mūšį... Buvo paleistas Sovietų Sąjungos himnas. Kalbėjo pavaduotojas politikai. Įsiminiau, kad pasaulinis imperializmas nesnaudžia, o namuose mūsų laukiama sugrįžtant kaip didvyrių.

Neįsivaizdavau, kaip turėsiu žudyti. Prieš kariuomenę užsiėmiau dviračių sportu, buvau užsiauginęs tokius raumenis, kad manęs buvo privengiama, niekas neliesdavo. Nebuvo tekę matyti rimtesnių muštynių su peiliais, krauju. Čia mes važiavome šarvuočiais. Pirmiau iš Šindando į Heratą mus atvežė autobusas, kitą sykį iš karinės stovyklos važiavome zilu. Dabar – ginkluoti, atsiraitoję iki alkūnių rankoves, sėdomis ant šarvuočių... Apėmė naujas, nepatirtas jausmas. Valdžios, galios ir savojo saugumo. Kišlakai bemat pasidarė žemučiai, arykai seklūs, medžiai reti. Po pusvalandžio taip nurimau, kad pasijutau kaip turistas. Apžiūrinėjau svetimą kraštą – egzotika! Kitokie medžiai, kitokie paukščiai, kitokios gėlės... Pirmą kartą pamačiau dygliažolę. Ir užmiršau karą.

Pervažiavome aryką su moliniu tilteliu, mano nuostabai, atlaikančiu kelias tonas metalo. Ūmai nugriaudėjo sprogimas – į priekinį šarvuotį tiesioginiu taikymu buvo žiebta iš granatsvaidžio. Štai jau nešami ant rankų pažįstami vaikinai... Vienas be galvos... Lyg kartoninis taikinys... Rankos maskatuoja... Sąmonė nepajėgė išsyk suvokti šio naujo baisaus gyvenimo... Įsakymas: apsukti minosvaidžius, mūsų vadinamus rugiagėlėmis, šimtas dvidešimt šūvių per minutę. Visos minos nulėkė į kišlaką, iš kurio buvo šaudyta, po kelias į kiekvieną kiemą. Savuosius po mūšio rinkom gabalais, grandėm nuo šarvų. Žuvusiųjų medalionų nebuvo, ištiesėm brezentą – brolių kapas... Rask, kur kieno koja, kaukolės gabalas... Medalionų mums niekas neišdavė, kad netyčia nepakliūtų į svetimas rankas. Vardas, pavardė, adresas... Kaip toj dainoj: „Mano adresas – ne namas, ne gatvė, mano adresas – Sovietų Sąjunga..." Šit kokie reikaliukai.

Grįžome tylomis. Mes – paprasti žmonės, neįpratę žudyti. Dalinyje apsiraminom. Pavalgėm. Išvalėm ginklus. Tada prašnekom.

– Gal užrūkysi? – siūlė *seniai.*

– Nenoriu.

Nenorėjau įjunkti rūkyti, bijojau, kad bus sunku mesti. Prie narkotikų greitai pripranti, reikia stiprios valios, kad jų atsikratytum. Vėliau visi rūkydavom, kitaip nudvėsi, nervai neatlaikys. Jei tik būtumę gavę privalomąjį šimtą gramų, kaip aname kare... Uždrausta... Sausasis įstatymas. O įtampą kaip nors reikia sumažinti. Užsimiršti. Į plovą buvo beriama „žolytės", į košę... Akys – kaip pusrubliai... Naktį matai kaip katinas. Esi lengvas it šikšnosparnis.

Žvalgai žudo ne mūšyje, o iš arti. Ne automato šūviais, o suomišku peiliu, durtuvu, be garso, tylomis. Greitai išmokau taip daryti, įgudau. Pirmas nužudytasis? Ką užmušiau iš arti? Pamenu... Prisiartinom prie kišlako, per naktinio vaizdo binoklį pastebėjom palei medį šviečiant mažą žibintėlį, stovint šautuvą, žmogų kažką kasant. Padaviau draugui automatą, prisiartinau iki šuoliu pasiekiamo atstumo ir šokau, nuverčiau jį žemėn. Kad nešauktų, sumurdžiau burnon čalmą. Peilius buvom palikę, sunku nešiotis. Turėjau tik nedidelį peiliuką konservams atidarinėti. Paprasčiausią

peiliuką. Jis jau gulėjo... Trūktelėjau už barzdos aukštyn ir perrėžiau gerklę. Po pirmo nužudytojo... Kaip po pirmosios moters... Sukrėtimas... Mano atveju tai greitai praėjo. Vis dėlto esu iš kaimo – vištas pjoviau, net ožką. Štai kokie reikaliukai.

Ėjau vyresniojo žvalgo pareigas. Paprastai traukdavom naktį. Tupi su peiliu už medžio... Ateina priešas... Priekyje – patrulis, jį reikia likviduoti. Likviduodavom iš eilės... Mano eilė... Patrulis susilygina su tavim, trupučiuką praleidi jį į priekį ir šoki iš užpakalio, svarbu kaire ranka sugriebti už galvos ir užgniaužti gerklę, kad nesuriktų. Dešine peilį į nugarą... Palei kepenis... ir perdurti kiaurai... Vėliau įsigijau trofėjų. Japonišką peilį, trisdešimt vieno centimetro ilgumo. Lengvai smigdavo į žmogų. Tasai pasimuisto ir krinta, nė nerikteli. Pripranti. Psichologiškai nebuvo taip sunku kaip techniškai. Reikėjo pataikyti į širdį... Mokėmės karatė. Suriesti, suraišioti... Surasti skaudamą vietą – nosį, ausis, virš antakio – ir taikliai smogti. Reikia žinoti, kur durti peiliu... Įsiveržiam į duvalą (kiemas už molinės tvoros): dviese – prie durų, dviese – kieme, o kiti apžiūri būstą. Kas patinka, aišku, pasiimam...

Kartą... Neatlaikė nervai... Šukavom kišlaką. Paprastai atidarai duris ir prieš eidamas švysteli granatą, kad nužšoktum ant automato papliūpos. Kam rizikuoti, su granata patikimiau. Įmečiau granatą ir įeinu: guli moterys, du didesni berniukai ir vienas žindomas kūdikis. Kažkokioj dėžutėj... vietoj vežimėlio.

Dabar prisimenu... Jaučiausi nekaip...

Norėjau būti geras, bet kare taip nebūna. Grįžau namo. Esu aklas, kulka nuplėšė abiejų akių tinklainę. Įsmigo į kairį smilkinį, per dešinį išlėkė. Skiriu tik šviesą ir šešėlius. Nepavyko tapti geram. Dažnai kyla noras perkąsti gerklę. Aš juos pažįstu... Tuos, kuriems reikia perkąsti gerkles... Tuos... Kuriems gaila akmens mūsų vaikinų paminklams... Tuos, kurie nenori mums, invalidams, duoti butų: „Aš jūsų ten nesiunčiau..." Tuos, kuriems į mus nusispjauti... Mes ten žuvome, o jie žiūrėjo tą karą per televiziją. Jiems tai buvo reginys. Kutenantis nervus reginys.

Išmokau gyvent be akių... Važinėju po miestą vienas, be pagalbos, metro traukiniais, einu per perėjas. Pats verduosi valgį, žmona

stebisi, kad verdu skaniau už ją. Niekada nemačiau savo žmonos, bet žinau, kokia ji. Kokia jos plaukų spalva, kokia nosis, kokios lūpos... Girdžiu rankomis, kūnu. Mano kūnas regi. Žinau, koks mano sūnus... Vystydavau jį mažą, maudydavau. Dabar nešioju ant pečių. Kartais man atrodo, kad akys nereikalingos. Jūs juk užmerkiat akis, kai patiriat didžiausią malonumą. Akys reikalingos dailininkui, todėl kad jo profesija regėti. O aš jaučiu pasaulį... Girdžiu jį... Man žodis reiškia daugiau negu jums, turintiems akis. Žodžiai ir linijos. Garsai. Daugeliui aš esu žmogus, kuriam viskas praeityje: girdi, prisikariavo vaikinas. Kaip Jurijus Gagarinas po skrydžio. Ne, patys svarbiausi dalykai man dar prieš akis. Žinau tai. Kūnui nereikia teikti didesnės reikšmės negu dviračiui, o aš buvęs dviratininkas, dalyvaudavau lenktynėse. Kūnas tėra instrumentas, staklynas, kuriuo mes dirbam, ne daugiau. Aš galiu būt laimingas, laisvas. Be akių... Suprantu šitai. Kiek reginčių nieko nemato. Regėdamas buvau aklesnis, nei esu dabar. Norėčiau nuo visko apsišvarinti. Nuo viso to purvo, į kurį buvom įklampinti. Nuo savo prisiminimų... Nežinot, kaip slogu būna naktimis. Viskas vėlei užgriūva... Aš vėl šoku su peiliu ant žmogaus... Taikausi, kur smogti... Žmogus minkštas, prisimenu, kad jo kūnas minkštas... Štai kokie reikaliukai. Štai...

Naktimis baisu, nes aš viską matau... Sapnuodamas nesu aklas...

Žvalgybos eilinis

– Nežiūrėkit, kad esu nedidukė, trapi... Aš irgi buvau ten... Aš iš ten...

Kasmet man vis sunkiau atsakyti į klausimą: „Jeigu tu ne kareivė, tai ko ten važiavai?“ Man buvo dvidešimt septyneri metai... Visos draugės ištekėjo, aš – ne. Metus draugavau su vaikinu, o jis vedė kitą. „Išmesk! Ištrink iš atminties, kad niekas nežinotų ir neįtartų, kad mes ten buvome“, – rašo man draugė. Ne, trinti iš atminties to nesiruošiu, tenoriu susigaudyti...

Ten iškart ėmėm suprasti, kad esam apgautos. Klausimas: kodėl mus taip lengva apgauti? Kodėl mes pačios to geidžiam... Ar trokštam? Nežinau, kaip teisingiau. Seniai gyvenu viena, greit pamiršiu

kalbėti. Nutilsiu visiškai. Galiu prisipažinti... Vyrui nesakyčiau, bet moteriai pasakysiu... Akys man iš kaktos iššoko, kai pamačiau, kokia galybė moterų vyksta į tą karą. Gražių ir negražių, jaunų ir ne itin jaunų. Linksmų ir piktų. Kepėjų, virėjų, oficiančių... Valytojų... Žinoma, kiekviena jų turėjo praktiškų sumetimų – norėjo užsidirbti, o gal ir susitvarkyti asmeninį gyvenimą. Visos buvo netekėjusios arba išsiskyrusios. Ieškojo laimės. Geresnio likimo. Buvo ten ir laimė. Įsimylima būdavo rimčiausiai, keliamos vestuvės. Tamara Solovej... Medicinos seselė... Neštuvais buvo atneštas malūnsparnio pilotas, baisiausiai pajuodęs, apdegęs. O po dviejų mėnesių ji pakvietė mane į vestuves – tuokiasi su juo. Klausiu mergaičių, savo kambario draugių, ką daryti, jei man gedulas? Mano draugas žuvo, turiu parašyti jo mamai, antrą dieną verkiu. Kokios dar vestuvės? „Poryt gal ir jos sužadėtinis bus nukautas, užtat atsiras, kas jo verks ir gailaus", – atsako mergaitės. Nėra ko, girdi, svarstyti – eiti ar neiti, ieškok dovanos. Dovana visų vienoda – vokelis su čekiais. Jaunikio ekipažas atvežė bidoną spirito. Ir buvo dainuojama, ir šokama, ir tostai keliami. Vestuvininkai šaukė: „Kartu!" Laimė visur vienoda. Ypač moterų laimė... Visaip būdavo... Įsiminė tik gražiausios akimirkos... Bataliono vadas vakare užeina į mano kambarį, sako: „Nebijok. Man nieko nereikia. Pasėdėk, o aš pažiūrėsiu į tave."

Vis dėlto mes tikėjom! Labai tikėjom! Kuo nors tikėti – be galo gražu. Nuostabu! Apgaulės nuojauta... Ir tikėjimas. Mumyse kažkaip derėjo... Tikriausiai negalėjau įsivaizduoti karo, nepanašaus į Didįjį tėvynės. Nuo vaikystės mėgau žiūrėti kariškus filmus. Galvodavau apie karą. Mintyse piešdavau jį. Na, tokias scenas... Argi gali karo ligoninė išsiversti be moterų? Be moters rankų? Guli apdegę kūnai... Sudraskyti. Užtenka paprasčiausiai ranką padėti ant žaizdos, perduoti teigiamą krūvį. Juk tai gailestingumas. Darbas moters širdžiai. Ar tikite manim? Ar tikite mumis? Na, kad ne visos ten buvo prostitutės ir *čekistės*? Gerų merginų buvo daugiau. Kaip moterimi aš jumis pasitikiu... Kaip moterimi... Su vyrais ta tema geriausia nekalbėti. Juoksis... Mano naujajame darbe (grįžusi išėjau iš senojo) niekas nežino, kad grįžau iš karo. Iš Kabulo... Neseniai susiginčijome dėl Afganistano, – koks ten karas, kodėl

jis vyksta, – ir mūsų vyriausiasis inžinierius mane nutraukė: „Ką jūs, jauna moteris, išmanot apie karo dalykus... Tai vyrų reikalas..." (*Nusijuokia.*) Sutikau kare daug berniukų, kurie patys veržsaid į pavojingas operacijas. Žūdavo negalvodami. Aš ten įdėmiai stebėjau vyrus. Sekiau... Buvo smalsu... Na... Tai jų galvose kažin koks mikrobas. Jie visados kariauja... Mačiau, kaip rizikavo gyvybe, kaip žudė patys. Jie buvo tarsi kuo užsikrėtę, kas nekibo prie kitų. Gal tokia liga? Juk egzistuoja mikrobai. Virusai. Jais užsikrečiama...

Viskas namuose apvirto aukštyn kojom... Tarp savųjų... Išvykom iš valstybės, kuriai tas karas buvo reikalingas, o grįžom į tą, kuriai jis nereikalingas. Savasis socializmas baigia suirti, neberūpi statyti jį kažkur pasaulio krašte. Niekas nebecituoja Lenino ir Markso. Nekalba apie pasaulinę revoliuciją. Herojai dabar kiti. Ūkininkai, verslininkai... Idealai kiti: mano namai – mano tvirtovė... O mes buvome auklėjami Pavlo Korčagino, Aleksandro Meresjevo pavyzdžiais... Prie laužo dainavome: „Pirma rūpinkis tėvyne, savimi paskui." Greit iš mūsų bus juokiamasi. Mumis bus gąsdinami vaikai. Apmaudu ne todėl, kad mums ko nors neduota... Kad pritrūksta medaliukų... Esam išbraukti tarsi nė nebuvę. Pakliuvom tarp girnų...

Pirmą pusmetį negalėjau naktį užmigti. O užmigusi sapnuodavau lavonus, šaudymą. Persigandusi pašokdavau. Užsimerkiu – vėl tie patys vaizdai. Užsirašiau pas neurologą. Jis išklausė ir nusistebėjo: „Ką, matėt daug lavonų?" Kaip norėjosi žiebti jam į tą jauną snukį!!! Vos susilaikiau... Numaldžiau save... Galėjau paleisti keiksmų pliūpsnį. Kare išmokau. Pas jokį gydytoją daugiau nėjau. Užėjo depresija... Iš ryto nebenorėdavau keltis iš lovos, praustis, šukuotis. Viską dariau per jėgą, prisiversdama... Ėjau į darbą... Su kažkuo kalbėdavau... Paklausinėk manęs vakare – nieko neprisimenu. Vis labiau nenorėjau gyventi. Negaliu klausytis muzikos. Skaityti eilėraščių. O anksčiau visa tai mėgau ir tuo gyvenau. Nieko nekviečiu į svečius. Ir pati neinu. Nėra kur pasislėpti, prakeiktas būsto klausimas. Gyvenu komunaliniame bute... Ką uždirbau kare? Truputėlį apsirengiau... Nusipirkau itališkus baldus... Bet likau viena... Aname gyvenime nieko nesuradau, o

šiame pasimečiau. Nepritampu prie šio gyvenimo. Vis vien noriu kuo nors tikėti. Iš manęs tai atimta... Esu apiplėšta... Ne tik pinigai banke dingo (infliacija), blogiau – konfisuota mano praeitis. Aš neturiu praeities... Neturiu tikėjimo... Kuo remtis?

Manot, kad mes esam žiaurūs? Ar pasvarstot, kokie žiaurūs esat patys? Mūsų niekas neklausinėja ir nesiklauso. Bet apie mus rašoma...

Neminėkit mano vardo. Manykit, kad manęs jau nėra.

Tarnautoja

– Lekiu į kapines kaip į pasimatymą...

Pirmąsias dienas ten nakvodavau... Ir nebijodavau... Dabar gerai suprantu paukščių skrydį, juntu žolės šiurenimą. Pavasarį laukiu, kada gėlytė iš žemės išsiverš į mane. Pasodinau snieguolių... Kad kuo anksčiau sulaukčiau sūnaus pasveikinimo. Jos iš anapus atkeliauja pas mane... nuo jo...

Sėdžiu pas jį iki vakaro. Ligi nakties. Kartais surinku ir pati neišgirstu, tik paukščiai šūsteli aukštyn. Tikras varnų gūsis. Sukasi, plasnoja virš manęs, tada atsipeikėju. Nustoju šaukusi. Ketverius metus kasdien ateinu. Arba ryte, arba vakare. Vienuolika dienų nebuvau, kai gulėjau po mikroinfarkto, man buvo neleidžiama keltis. Atsikėliau, patyliukais nuėjau iki tualeto... Pamaniau, kad galiu nubėgti ir ligi sūnaus, o jei nukrisiu, tai ant jo kapo. Nubėgau su ligoninės chalatu...

Pirmiau buvau sapnavusi Valerą.

– Mamyte, neateik rytoj į kapines. Nereikia.

Atbėgau: ramu, bet taip ramu, tarsi jo ten nebūtų. Jaučiu širdimi – sūnaus ten nėra. Varnos tupi ant paminklo, ant tvorelės ir nelekia šalin, nesislepia nuo manęs, kaip paprastai. Kylu nuo suoliuko, o jos lekia priešais mane, ramina. Neleidžia išeiti. Kas čia dabar? Dėl ko mane norima perspėti? Staiga paukščiai nurimsta, sutupia į medžius. Ir mane patraukia prie kapo, ir sieloje pasidaro taip ramu, nerimas išnyksta. Tai jo dvasia sugrįžo. „Dėkui, mano paukšteliai, kad įspėjot, neleidot išeiti. Štai ir sulaukiau sūnelio..." Tarp žmonių

man bloga, vaikštau tarsi užsisklendusi. Jie kažką man sako, klausinėja... Trukdo... O ten gera. Man gera tik pas sūnų. Mane galima rasti arba darbe, arba ten. Kur kapas, kur mano sūnus... lyg ir gyvena... Nužiūrėjau, kur guli jo galva... Atsisėdu šalia ir viską jam pasakoju... Koks buvo rytas, kaip praleidau dieną... Drauge ką nors prisimenam... Žiūriu į jo portretą... Ilgai žiūriu, įdėmiai. Jis arba truputį šypsosi, arba kažko nepatenkintas ir susiraukęs. Štai šitaip su juo ir gyvenam. Jeigu nusiperku naują suknelę, tai tik tam, kad aplankyčiau sūnų su ja, kad jis pamatytų... Anksčiau suklupdavo prieš mane: „Motule tu mano. Gražuole tu mano." Dabar aš prieš jį klūpau... Atveriu vartelius ir iškart ant kelių.

– Labas rytas, sūneli... Labas vakaras, sūneli...

Visada su juo. Norėjau pasiimti berniuką iš vaikų namų... Susirasti tokį patį didžiaakį. Bet širdis nesveika. Nebeatlaikys. Kaip į tamsų tunelį varau save gilyn į darbą. Jei atsirastų laiko atsisėsti virtuvėje prie stalo ir pažvelgti pro langą, išprotėčiau. Mane gali išgelbėti tik kančia. Nė karto per tuos septynerius metus nebuvau kine. Pardaviau spalvotą televizorių, pinigai buvo panaudoti paminklui. Neįjungiau nė karto radijo. Kai žuvo sūnelis, mano išvaizda iš esmės pasikeitė: veidas, akys, netgi rankos.

Ištekėjau iš didžiulės meilės. Akimoju! Jis buvo lakūnas, aukštas, gražus. Odine striuke, kailiniais batais. Lokys. Jis bus mano vyras?! Mergaitės pamačiusios aiktelės! Užeinu į parduotuvę – kodėl mūsų pramonė negamina aukštakulnių šlepečių? Aš prieš jį tokia maža. Kaip laukdavau, kad susirgtų, pradėtų kosėti, imtų sloguoti. Tada visą dieną būtų likęs namuose, aš jį būčiau slaugiusi. Beprotiškai troškau sūnaus. Ir kad būtų toks kaip jis. Tokiomis pat akimis, tokiomis pat ausimis, tokia nosimi. Tarsi kas danguje būtų išgirdęs – sūnus visas nusidavė į tėvą, jie buvo kaip du vandens lašai. Negalėjau patikėti, kad šiuodu nuostabūs vyrai – mano. Negalėjau patikėti! Mėgau namus. Mėgau skalbti, lyginti. Taip visus mylėjau, kad voriuko neužmindavau; būdavo, namuose sugaunu musę, boružėlę ir paleidžiu pro langą. Tegul visi gyvena, myli vienas kitą – aš tokia laiminga. Skambindama prie durų uždegu koridoriuje šviesą, kad sūnus mane išvystų džiugiai nusiteikusią.

– Lerunka (vaikystėje vadinau jį Lerunka), tai aš. Pa-si-iilgau!
Bėgte parbėgdavau iš parduotuvės ar iš darbo.

Beprotiškai mylėjau sūnų ir dabar jį myliu. Buvo atneštos laidotuvių fotografijos... Neėmiau... Dar netikėjau... Esu kaip ištikimas šuo iš tų šunų, kurie miršta ant kapo. Ir kaip draugė visada buvau ištikima. Pienas teka iš krūtinės, esam sutarusios susitikti su drauge, turiu grąžinti jai knygą. Pusantros valandos stoviu šaltyje, laukiu, jos nėra. Jeigu pažadėjo, manau, žmogus negali neateiti šiaip sau, bus kas nors atsitikę. Bėgu į jos namus, o ji miega. Negali suprasti, kodėl verkiu. Draugę irgi mylėjau, padovanojau jai suknelę, pačią mėgstamiausią, mėlyną. Aš tokia. Į gyvenimą žengiau lėtai, nedrąsiai. Kitos drąsiau. Netikėjau, kad mane galima mylėti. Kiti sakydavo, kad esu graži – netikėjau. Ėjau per gyvenimą atsilikdama. Bet jeigu ką nors įsimindavau ar išmokdavau, tai amžiams. Visiems laikams. Ir viskas mane džiugino. Išskridus į kosmosą Jurijui Gagarinui, mudu su Lerunka išlėkėm į gatvę. Tą akimirką norėjau mylėti visus... Visus apkabinti... Mudu šaukėm iš džiaugsmo...

Beprotiškai mylėjau sūnų. Beprotiškai. Ir jis mane beprotiškai mylėjo. Kapas mane traukia. Kviečia. Tarsi šauktų mane.

Kiti jo klausdavo:

– Ar turi mergaitę?

Jis atsakydavo:

– Taip, – ir parodydavo mano studentišką bilietą, kur mano kasos dar ilgų ilgiausios.

Mėgo šokti valsą. Mokykloje per išleistuvių vakarą pakvietė mane pirmojo valso. O aš nežinojau, kad jis šoka, kad išmokęs. Mudu su juo sukomės.

Mezgu vakare prie lango, laukiu jo. Žingsniai... Ne, ne jis. Žingsniai... Mano sūnaus žingsniai. Nė karto neapsigavau. Susėdam vienas priešais kitą ir šnekam ligi keturių. Apie ką? Apie ką gi šneka žmonės, jeigu jiems gerai? Apie viską. Apie rimtus dalykus ir apie mažmožius. Kvatojam. Jis man padainuoja, paskambina pianinu.

Žvigteliu į laikrodį:

– Valera, miegoti.

– Pasėdėkim dar, motinėle.

Jis į mane taip kreipdavosi: motinėle mano, motinėle mano dailioji.

– Na, motinėle mano dailioji, tavo sūnus įstojo į Smolensko aukštąją karo mokyklą. Ar patenkinta?

Atsisėdo prie pianino.

Ponai karininkai – kilnūs kunigaikščiai!
Aš, matyt, ne pirmas,
Bet ne paskutinis...

Mano tėvas, kadrinis karininkas, žuvo gindamas Leningradą. Senelis buvo karininkas. Sūnų gamta pati nulipdė kariškiu: ūgis, jėga, manieros. Tokiam tik į husarus. Baltos pirštinaitės... Kortos, preferansas... Man iškrito kariška korta, juokaudavau. Kad nors ant mūsų būtų nukritusi kokia Dievulio ašarėlė... Kad būtų pasirodęs ženklas...

Visi stengėsi jį mėgdžioti. Aš, mama, pati mėgdžiojau. Sėsdavau kaip jis prie pianino, truputį pasisukusi. Kartais pradėdavau vaikščioti kaip jis. Ypač jam mirus. Norėjau, kad jis visada būtų manyje... Kad toliau gyventų...

– Na, motinėle mano dailioji, tavo sūnus išvyksta.

– Kur?

Tyli. Sėdžiu apsiverkusi.

– Sūneli brangus, kur tu išvyksti?

– Ką reiškia – kur? Jau aišku, kur. Motinėle mano, kibkim į darbus. Reikia pradėti nuo virtuvės... Ateis draugų...

Akimoju atspėjau.

– Į Afganistaną?

– Ten... – ir jis tokią nutaisė miną, kad nedrįsk klausti. Geležinė uždanga nusileido.

Į namus įsiveržė Kolka Romanovas, jo draugas. Kaip koks žvangutis viską išskambino: jie dar trečiame kurse buvo padavę raportą, prašėsi siunčiami į Afganistaną. Ilgai niekas jų nesiuntė.

Pirmasis tostas: kas nerizikuoja, tas negeria šampano. Visą vakarą Valera dainavo mano mėgstamus romansus...

Ponai karininkai – kilnūs kunigaikščiai!
Aš, matyt, ne pirmas,
Bet ne paskutinis...

Liko keturios savaitės. Rytais prieš darbą užeidavau į sūnaus kambarį, sėdėdavau ir klausydavausi, kaip jis miega. Miegojo irgi gražiai.

O likimas beldė į duris, lemtis mus įspėjo. Sapnavau sūnų ant juodo kryžiaus su ilgu juodu apsiaustu... Ir savo angelą, nešantį mane ant kryžiaus... Aš vos laikausi... Nutariau pažvelgti, kur krisiu. Į sausumą ar į jūrą? Žiūriu, apačioje didžiulė duobė, nutvieksta saulės...

Laukiau jo per atostogas. Ilgai nerašė. Skambutis į darbą:

– Motule mano dailioji, aš atvykau. Neužtruk. Sriuba išvirta.

Surikau:

– Sūneli, sūneli! Ar tu ne iš Taškento? Tu namie! Šaldytuve yra puodas tavo mėgstamų barščių!

– Kad tave! Puodą mačiau, bet dangčio nepakėliau.

– O kokia tavo sriuba?

– Sriuba vadinasi idioto svajonė. Važiuok namo. Einu pasitikti autobuso.

Sugrįžo visas žilas. Neprisipažino, kad ne atostogų išleistas, o išsiprašęs iš ligoninės:

„Dviem dienoms, motinėlės aplankyti." Raičiojosi ant kilimo, urzgė iš skausmo. Hepatitas, maliarija – viskas iškart prilipo. Įspėjo seserį:

– Ką matei, ne mamai žinoti. Eik skaityti knygos.

Vėl aš prieš darbą užėjau į jo kambarį, žiūrėjau, kaip miega. Atsimerkė.

– Kas yra, motinėle mano?

– Kodėl nemiegi? Dar anksti.

– Blogą sapną sapnavau.

– Sūneli, jeigu sapnas blogas, reikia verstis ant kito šono. Bus geras. Ir nereikia pasakoti blogų sapnų, tada neišsipildys.

Lydėjome jį iki Maskvos. Buvo saulėtos gegužės dienos. Žydėjo purienos.

– Kaip ten, sūneli?

– Afganistanas, motule mano, yra tai, ko mums nedera daryti.

Žiūrėjo tik į mane, daugiau į nieką. Ištiesė rankas, pasitrynė kaktą.

– Nenoriu važiuoti į tą duobę! Nenoriu! – Paėjėjo tolyn. Atsigręžė. – Štai ir viskas, mama.

Niekada nesakydavo „mama“, visad „motule mano“. Nuostabią saulėtą dieną. Purienoms žydint. Oro uosto budėtoja žiūrėjo į mus ir verkė...

Liepos septintąją nubudau ašarodama... Stiklinėmis akimis įsispoksojau į lubas. Jis mane pažadino. Tarsi atėjo atsisveikint... Aštunta valanda. Reikėjo ruoštis į darbą. Blaškiausi su suknele iš kambario į vonią, iš vieno kambario į kitą... Kažkodėl negalėjau užsivilkti šviesios suknelės. Sukosi galva... Nieko nemačiau. Viskas tarsi plaukė... Priešpiet nurimau, prieš vidurdienį...

Liepos septintoji... Septynios cigaretės kišenėje ir septyni degtukai. Septyni nufotografuoti kadrai aparate. Septyni laiškai man. Ir septyni sužadėtinei. Atverstas septintas knygos puslapis... Kobo Abės „Mirties konteineriai“...

Jis turėjo tris keturias sekundes išsigelbėti... Mašina lėkė į prarają...

– Vaikinai, gelbėkitės! O man – galas! – Jis negalėjo iššokti pirmas. Palikti savo draugų... Negalėjo to padaryti...

„Jums rašo pulko vado pavaduotojas politikai majoras S. P. Sinelnikovas.

Vykdydamas savo kareivišką pareigą laikau esant būtina jums pranešti, kad vyresnysis leitenantas Valerijus Genadijevičius Volovičius žuvo šiandien dešimtą valandą keturiasdešimt penkios minutės...“

Jau visas miestas žinojo... Karininkų namuose kabojo juodu krepu apjuosta jo fotografija. Tuoj turėjo nutūpti lėktuvas su grabu. Man niekas nieko nesakė... Niekas nesiryžo... Darbovietėje visi vaikščiojo apsiverkę...

– Kas nutiko?

Jie šnekėjo kažkokius niekus. Pro duris žvilgtelėjo draugė. Paskui mūsų daktaras baltu chalatu. Aš tarsi pabudau.

– Žmonės! Jūs ką, išprotėjot? Tokie nežūva! Ne!!!

Ėmiau daužyti stalą kumščiais. Pribėgau prie lango, trankiau stiklą. Man suleido vaistų.

– Žmonės! Jūs iš proto išsikraustėt? Pakvaišot?

Dar viena adata. Vaistai niekaip manęs neveikė. Sako, aš šaukiau:

– Noriu jį matyti! Veskit mane pas sūnų!

– Veskite, kitaip ji neatlaikys.

Ilgas grabas iš neobliuotų lentų... Ir geltonais dažais užrašytos didelės raidės: Volovičius. Pakėliau jį. Norėjau neštis. Plyšo šlapimo pūslė.

Kapinėse reikia vietos... Sausos vietos. Sausutėlės. Penkiasdešimt rublių? Duosiu, duosiu. Tik kad vieta būtų gera... Sausutėlė... Giliai širdyje suvokiu, kaip tai siaubinga, bet pasakyti dar negaliu... Sausa vietelė... Jeigu reikia, viską atiduosiu. Pirmas naktis nesitraukiau... Pasilikdavau ten... Mane parvesdavo namo, o aš atgal... Ėjo šienapjūtė... Mieste ir kapinėse kvepėjo šienu...

Rytą sutinku kareivėlį.

– Labas, mama. Jūsų sūnus buvo mano vadas. Galiu jums viską papasakoti.

– Oi, sūneli, luktelk.

Parėjom namo. Jis atsisėdo į sūnaus krėslą. Prabilo ir apsigalvojo.

– Negaliu, mama...

Ateinu pas jį – nusilenkiu, išeidama vėl nusilenkiu. Namuose būnu tik tada, kai ateina svečiai. Man gerai pas sūnų. Aš ir per šalčius ten nesušąlu. Ten rašau jam laiškus, turiu šūsnį neišsiųstų laiškų. Kaip man juos išsiųsti? Grįžtu naktį: dega šviesos, važiuoja mašinos įjungtais žibintais. Grįžtu pėsčia. Esu sukaupusi tiek jėgos, kad nieko nebijau: nei žvėries, nei žmogaus.

Ausyse aidi sūnaus žodžiai: „Nenoriu grįžti į šitą duobę! Nenoriu!“ Kas už tai atsakys? Kas nors juk turėtų... Noriu ilgai gyventi, dėl to labai stengiuosi. Gyventi, kad būčiau su sūnumi... Labiausiai neapsaugotas žmogaus turtas – tai kapelis. Mirusiojo vardas. Visada apginsiu savo sūnų... Jį aplanko draugai... Draugas šliaužiojo keliais priešais kapą. „Valera, aš visas kruvinas... Žudžiau štai šiomis rankomis. Neišlįsdavau iš kautynių. Aš visas kruvinas... Valera, dabar nebežinau, kas geriau – žūti ar likti gyvam. Jau nebežinau...“

Man rūpi, kas už viską atsakys? Kodėl niekas nepasako vardų?

Kaip jis dainuodavo:

Ponai karininkai – kilnūs kunigaikščiai!
Aš, matyt, ne pirmas,
Bet ne paskutinis...

Buvau nuėjusi į cerkvę, šnekėjau su tėveliu.

– Mano sūnus žuvo. Nepaprastas, mylimas. Kaip dabar su juo elgtis? Kokie mūsų, rusų, papročiai? Mes juos pamiršom. Norėčiau žinoti.

– Ar jis krikštytas?

– Tėveli, labai norėčiau sakyti, kad krikštytas, bet negaliu. Buvau jauno karininko žmona. Gyvenom Kamčiatkoje. Amžinuose sniegynuose... Sniego žeminėse... Čia pas mus sniegas baltas, o ten mėlynas ir žalias, perlamutrinis. Neblizga ir nežlibina akių. Švarutėlė erdvė... Garsas sklinda ilgai... Suprantat mane, tėveli?

– Motinėle Viktorija, blogai, kad nekrikštytas. Jūsų maldos jo nepasieks.

Man išsprūdo:

– Tai aš jį pakrikštysiu dabar. Savo meile, savo kančiomis. Per kančias pakrikštysiu...

Tėvelis paėmė mano ranką. Ji drebėjo:

– Motinėle Viktorija, negalima taip jaudintis. Ar dažnai eini pas sūnų?

– Kasdien einu. Kaipgi kitaip? Jeigu būtų gyvas, mudu kasdien pasimatytume.

– Motinėle, nereikia jo jaudinti po penktos valandos vakaro. Jie eina pailsėti.

– Aš ligi penktos dirbu, vėliau dar papildomai. Naują paminklą jam pastačiau... Už pustrečio tūkstančio... Reikia skolas grąžinti.

– Motinėle Viktorija, paklausyk manęs, būtinai nueik išeiginėmis dienomis, o paprastomis dienomis per mišias – apie dvyliktą valandą. Tada jis tave girdės.

Skirkit man kančias, pačias baisiausias, nepakeliamas, tik tegul jį pasiekia mano maldos. Mano meilė...

Motina

– Pas mus viskas vyksta tarsi per stebuklą... Viskas grindžiama šiuo tikėjimu... Tikima stebuklu!

Mes suvaromi į lėktuvą: „Bėgte! Bėgte!“ O šalia, na... Visai čia pat, už kelių dešimčių metrų... Atvedamas už parankių girtas lakūnas, nusigėręs iki žemės graibymo, ir sumurdomas į kabiną. Motina švenčiausia! Viskas neblogai... Lėktuvas kyla ir skrenda. Apačioje matyti kalnai, smailios viešukalnės. Kristi ant jų – kraupu... Kaip ant vinių... Motina švenčiausia! Pila prakaitas... Atskrendam normaliai ir laiku. Komanda: „Išlipk! Rikiuok!“ Plačiai statydamas kojas, pasipuikuodamas pro šalį žirglioja lakūnas – blaivutėlis. Viskas niekai... Kas tai? Kas, jeigu ne stebuklas? Taip mes žygdarbius atliekam, tampam didvyriais. Bet kai imame atgailauti, tai irgi be saiko – baltus marškinius drykst skersai krūtinės! Verkiam kruvinom ašarom. Viską – iš peties! Iki pat dugno. Tarsi geriant. Aš sugrįžau... Įsakiau sau: viską velniop! Velniop! Mes verčiami prievartautojais, silpnapročiais, narkomanais. Sugrįžau... Kaip normalus žmogus gyvenu normalų gyvenimą... Motina švenčiausia! Viskas neblogai... Gėriau, mylėjau moteris, dovanojau gėles. Vedžiau. Pirmas gimė sūnus... Štai sėdžiu priešais jus – argi aš panašus į beprotį? Ar panašus į krokodilą? Tarnavau specialiosios paskirties dalinyje... Šaunūs buvo vaikinai, dauguma kaimiečiai iš Sibiro. Sveikesni, ištvermingesni. Vienas pasitaikė trenktas... Belaisviams *duchams* šautuvo grūstuvu mėgo badyti ausų būgnelius. Motina švenčiausia! Vienas... Vienintelis... *(Tyli.)*

Gyvenimas, kad ir kaip keista, tęsiasi... Iš Boriso Sluckio: „Kai grįžom iš karo, supratau, kad mes nereikalingi.“ Manyje susikaupę visi Mendelejevo lentelės elementai... Lig šiol purto maliarija... O už ką? Mūsų niekas nelaukė... O ten mums buvo šaukiama kitkas: stumtelėsit pertvarką, supurtysit snaudžiančias smegenis! Pelkė! Sugrįžom... Niekur nesam prileidžiami... Nuo pirmos dienos mums kartojama: „Mokykitės, vaikinai. Kurkit šeimas.“ Motina švenčiausia! Viskas neblogai... Aplinkui – mafija, spekuliacija, abejingumas, o mes neprileidžiami prie rimtų reikalų... Vienas dalykiškas žmogus man paaiškino: „O ką jūs mokat? Tik šaudyt... O ką išmanot? Kad tėvynė ginama tik pistoletu? Kad teisybė

atkuriama tik automatu?" Tiek to. Mes – ne didvyriai... Motina švenčiausia! Gal po trisdešimties metų pats pasakysiu sūnui: „Sūnau, ne viskas buvo taip herojiška, kaip knygelėse rašoma, buvo ir purvo." Pats pasakysiu... Bet po trisdešimties metų... Dabar tai gyva žaizda, po truputį imanti gyti, trauktis luobele... (*Pradeda vaikščioti po kambarį.*)

Mano gyvenime buvo tokia minutė... (*Sustoja.*) Jums įdomu? Pagalvojau apie paskutinį norą... Jisai pasirodė esąs be galo paprastas: puodelis vandens ir cigaretė. Motina švenčiausia! Nenorėjau mirti, neketinau... Netekau sąmonės dėl nukraujavimo... Sąmonė mirguliavo... Atsikvošėjau nuo riksmo... Valera Lobačius, mūsų sanitarijos instruktorius... talžė man per veidą ir isteriškai rėkė: „Tu man gyvensi! Tu man gyvensi!" (*Staiga atsisėda.*)

Pačiam įdomu prisiminti... Motina švenčiausia! Viskas neblogai... Naktimis ligi šiol tempiu į kalnus didžiausią naštą: automatą, du kovinius komplektus – devynis šimtus šovinių, prie to reikia pridėti keturias granatas, dūmų fakelus, signalinius fakelus, raketų šaudyklę, šalmą, neperšaunamąją liemenę, kareivišką kastuvėlį, vatines kelnes, apsiaustą-palapinę, trijų parų sausąjį davinį (devynios sunkios konservų skardinės ir trys dideli džiūvėsių pakeliai). Penkios dešimtys kilogramų. Ant kojų kerziniai batai ir autai, šitaip apauti mes buvome išleisti iš Sąjungos. Man svilo kojos, kol nuo nukauto *ducho* nenuaviau kanadietiškų sportbačių... Po velnių viską! Po velnių! Kare viskas keičiasi, net šunys. Alkani... Svetimi šunys... Žiūri į tave kaip į ėdalą, žmogus niekada nesijaučia esąs ėdalas, o ten pasijutau. Gulėjau sužeistas... Gerai, kad vaikinai greit atrado... (*Nutyla.*) Kodėl atėjot? Kodėl aš sutikau... Sujaukėt viską... Kam? Kodėl? Mano senelis kariavo Didžiajame tėvynės kare... Pasakoju jam, kaip viename mūšyje praradom dešimt savo berniokų. Dešimt grabų... Dešimt celofaninių maišų... Senis sako: „Dar nematei tikro karo. Pas mus šimtas dvidešimt žmonių negrįždavo iš mūšio. Sukraudavom į broliškus kapus vien su palaidinėmis arba vien su apatiniais ir užberdavom smėliu." Po velnių! Baigiu kalbėti... Motina švenčiausia! Viskas neblogai... Gėrėme ten „Maskvos" degtinę, liaudiškai *smogiamąją*. Trys rubliai šešiasdešimt dvi kapeikos...

Ketveri metai praėjo... Viena nepasikeitė – mirtis, tai, kad žuvo draugai. Visa kita pasikeitė...

Neseniai buvau pas dantų gydytoją... Iš tenai visi grįžome sirgdami skorbutu, paradontoze. Kiek chlorkalkių pririjom! Gydytoja ištraukė vieną dantį, kitą... Iš skausmo (užšaldymas nepaveikė) staiga pradėjau kalbėti... Negalėjau sustoti... O gydytoja žiūri į mane bemaž pasišlykštėdama, veide atsispindi visi jausmai. Girdi, pilna burna kraujo, o jis dar kalba. Supratau, kad apie mus visi taip galvoja: pilnomis burnomis kraujo dar kalba...

Specialiosios paskirties būrio seržantas

POST MORTEM

Tatarenka, Igoris Leonidovičius
(1961–1981)
Vykdydamas kovinę užduotį,
ištikimas karinei priesaikai, parodęs
tvirtumą ir drąsą žuvo Afganistane.

Mielas Igorėli, tu išėjai iš gyvenimo jo nepažinęs.

Mama, tėtis

Ladutka, Aleksandras Viktorovičius
(1964–1984)
Žuvo atlikdamas internacionalinę pareigą.

Tu garbingai atlikai savo karišką pareigą.
Savęs apsaugoti nesugebėjai, mano sūneli,
žuvai afganų žemėj kaip didvyris,
kad virš tėvynės šviestų taikus dangus.

Brangiam sūneliui nuo mamos

Bartaševičius, Jurijus Francevičius
(1967–1986)
Didvyriškai žuvo atlikdamas
internacionalinę pareigą.

Prisimename, mylime, liūdime.

Artimųjų atminimas

Bobkovas, Leonidas Ivanovičius
(1964–1984)
Žuvo atlikdamas internacionalinę pareigą.

Saulutė nusileido, mėnulis patekėjo
be tavęs, brangus sūneli.

Mama, tėtis

Zilfigarovas, Olegas Nikolajevičius
(1964–1984)
Žuvo ištikimas karinei priesaikai.

Neišsipildė tavo troškimai ir viltys, anksti
užsimerkė tavo akelės, Olegai, sūneli, broleli,
sunku apsakyti išsiskyrimo skausmą.

Mama, tėtis, broliukai ir sesutės

Kozlovas, Andrejus Ivanovičius
(1961–1982)
Žuvo Afganistane.

Vieninteliam sūneliui.

Mama

Bogušas, Viktoras Konstantinovičius
(1960–1980)
Žuvo gindamas Tėvynę.

Ištuštėjo žemė be tavęs...

Mama

„CINKO BERNIUKŲ“ TEISMAS
Dokumentais paremta istorija

Afganistane žuvusių karių internacionalistų motinų grupė neseniai padavė į teismą rašytoją Svetlaną Aleksijevič, knygos „Cinko berniukai“ autorę. Jų pareiškimas dėl ieškinio bus nagrinėjamas Minsko Centrinio rajono liaudies teisme.

Pretekstu kreiptis į teismą tapo „Cinko berniukų“ spektaklis, pastatytas Baltarusijos Jankos Kupalos teatro scenoje bei ištraukų iš knygos publikavimas laikraštyje „Komsomolskaja pravda“. Spektaklį įrašė respublikinė televizija ir parodė Baltarusijos gyventojams. Motinas, šitiek metų slegiamas nesibaigiančio sielvarto, įžeidė tai, kad jų berniukai, be išimties, parodyti kaip beširdžiai robotai žudikai, plėšikai, narkomanai ir prievartautojai...

L. Grigorjevas
„Večernij Minsk“, 1992 m. birželio 12 d.

„Už „Cinko berniukus“ – į teismą“ – taip vadinasi žinutė, birželio 22 dieną išspausdinta laikraštyje „Na straže Oktiabria“ ir kai kuriuose kituose leidiniuose. „Rašytojai Svetlanai Aleksijevič, – sakoma joje, – po jos knygos pasirodymo paskelbtas tikras karas; autorė kaltinama *afganų* ir jų motinų pasakojimų iškraipymu bei falsifikavimu. Ir štai dar vienas išpuolis: Baltarusijos J. Kupalos teatro scenoje ir televizijos ekranuose rodomas to paties pavadinimo spektaklis. Centrinio rajono teisėjams reikės išnagrinėti Afganistane žuvusių karių internacionalistų motinų grupės ieškininį pareiškimą. Teismo data nepaskelbta. Spektaklis išbrauktas iš repertuaro...“

Paskambinome į sostinės Centrinio rajono teismą ir paprašėme pakomentuoti šį pranešimą, bet ten jis sukėlė nuostabą. Sekretorė S. Kulgan mums pasakė, kad tokio ieškininio pareiškimo teismas nėra gavęs...

Kaip mums paaiškino žinutės laikraštyje „Na straže Oktiabria“ autorius V. Strelskis, informaciją jis paėmė iš Maskvos laikraščio „Krasnaja Zvezda“.

„Čyrvonaja zmena“, 1992 m. liepos 14 d.

Sausio 20 dieną laikraštis „Sovetskaja Belorusija" pranešė: „Minsko Centrinio rajono liaudies teisme prasidėjo rašytojos Svetlanos Aleksijevič bylos procesas..."

O išvakarėse, sausio 19-ąją, laikraštis „Večernij Minsk" išspausdino žinutę ta pačia tema „Literato teismas". Tyčia nurodau konkrečias publikacijų datas. Štai koks reikalas...

Apsilankęs Baltarusijos sostinės Centrinio rajono teisme sužinojau, kad bylą veda teisėja Gorodničeva.

Įjungti diktofono ji neleido. Atsisakė duoti bet kokius paaiškinimus, esą „nedera kaitinti atmosferos". Vis dėlto Gorodničeva parodė Aleksijevič bylos segtuvą, kuris buvo pradėtas pildyti... sausio 20 dieną. Taigi akivaizdu: medžiaga laikraščiams apie tai, kad vyksta teismas (!), buvo parengta dar prieš pačiai teisėjai įforminant bylą...

Leonidas Sviridovas
„Sobesednik", 1993 m. nr. 6

Minsko Centrinio rajono liaudies teismas gavo du pareiškimus dėl ieškinio. Buvęs *afganas*, dabar invalidas, tvirtina, kad S. Aleksijevič parašė netiesą apie tą karą ir asmeniškai apie jį, kad jis apšmeižtas. Dėl to atsakovė turinti viešai atsiprašyti ir sumokėti kompensaciją už suterštą kareivio garbę – 50 tūkstančių rublių. Žuvusio karininko motina nesutinka su rašytojos sovietinio patriotizmo bei jo vaidmens jaunosios kartos auklėjime vertinimu.

Su abiem ieškovais Svetlana Aleksijevič susitiko prieš kelerius metus rašydama plačiai žinomą knygą „Cinko berniukai". Nūnai abudu tvirtina, kad tada „kalbėjo ne taip", o jeigu ir taip, kaip aprašyta knygoje, tai dabar apsigalvojo.

Ganėtinai įdomūs niuansai. Ieškovas kareivis, kaltindamas rašytoją faktų iškraipymu, jo orumo įžeidimu, nurodo 1989 metų laikraščio publikaciją, nors šioje minima ne jo, o visiškai kita kareivio pavardė. Ieškovė motina kreipia teismą į politikos ir psichologijos tankmes, iš kurios jo neišvaduotų nė kuopa mokslinių ekspertų. Ir vis dėlto liaudies teisėja priima nagrinėti abudu ieškinius.

Teismo posėdžiai dar neprasidėjo, bet ikiteisminis rašytojos tardymas vyksta visu tempu...

Anatolijus Kozlovičius
„Literaturnaja gazieta“, 1993 m. vasario 10 d.

Teisiama žinoma baltarusių rašytoja Svetlana Aleksijevič, savo laiku mums priminusi apie tai, kad „karo veidas nemoteriškas“. Pasirodo, kad Afganistano pelenai dar beldžiasi į širdį kai kuriems pasipiktinusiems skaitytojams, neatleidusiems S. Aleksijevič už „Cinko berniukus“, dokumentinę apysaką apie mums nepažįstamą Afganistano karą. Rašytoja kaltinama karo dalyvių, žuvusių karių motinų ir našlių pateiktos jai medžiagos klastojimu, savavališka jos atranka. Kitaip tariant, šmeižtu, antipatriotiškumu ir tikrovės juodinimu. Kol kas neaišku, ar bylai bus duota „įstatyminė eiga“, ar vis dėlto ieškininio pareiškimo autoriai, pareikalavę tam tikros moralinės kompensacijos, nebesieks teismo (atviro teismo). Vis dėlto signalas charakteringas. Tiesiog atgyja majoro Červonopisno šešėlis – anas Sąjungos deputatų suvažiavime mokė akademiką Andrejų Sacharovą, kaip šis turėtų vertinti Afganistano karą...

Fiodoras Michailovas
„Kuranty“, 1993 m. vasario 3 d.

Iš Olego Sergejevičiaus Liašenkos, buvusio granatsvaidininkų eilinio, teisminio ieškinio

1989 metų spalio 6 d. „Literatura i mastactva“ laikraščio straipsnyje „Mes grįžtame iš ten...“ buvo paskelbtos ištraukos iš Svetlanos Aleksijevič dokumentinės knygos „Cinko berniukai“. Vienas iš monologų pasirašytas mano vardu (pavardė nurodyta neteisingai).

Monologu išreiškiamas mano pasakojimas apie Afganistano karą ir mano buvimą toje šalyje, apie žmonių santykius karo metu, po karo, ir t. t.

Aleksijevič visiškai iškraipo mano pasakojimą, prirašo tai, ko nekalbėjau, o jeigu ir kalbėjau, tai supratau kitaip, ji daro savavališkas išvadas, kurių aš nedariau.

Dalis teiginių, S. Aleksijevič priskiriamų man, žemina ir žeidžia mano garbę bei orumą.

Štai šitos frazės:

1. „Vitebsko mokomajame dalinyje niekam nebuvo paslaptis, kad mes ruošiami Afganistanui. Vienas prisipažino baiminąsis, kad būsim ten išskersti. Ėmiau jį niekinti. Prieš pat kelionę dar vienas atsisakė vykti... Nusprendžiau, kad jis nenormalus. Mes vykom daryti revoliucijos."

2. „Po dviejų trijų savaičių iš ankstesnio tavęs nieko nelieka, išskyrus tavo vardą. Tu – jau nebe tu, o kitas žmogus. Tasai kitas, matydamas žuvusįjį, jau nebešiurpsta ir ramiausiai arba apmaudžiai svarsto, kaip turės nukelti jį nuo uolos arba vilkti ant pečių keletą kilometrų... Jam pažįstamas savas ir kitų karių jaudulys, matant žuvusįjį: tai ne aš. Štai tokie pokyčiai... Beveik visiems."

3. „Buvau išmokytas šaudyti, kur įsakyta. Šaudžiau, nieko nesigailėjau. Galėjau nušauti vaiką... Kiekvienas norėjo grįžti namo. Kiekvienas stengėsi išgyventi. Nebuvo kada galvoti... Pripratau prie svetimų mirčių, o savosios bijojau."

4. „Tik nerašykit apie mūsų afganistanietišką draugystę. Jos nėra. Aš ja netikiu. Karas mus vienijo: visi vienodai jautėmės apgauti, visi vienodai geidėme gyventi ir vienodai troškome grįžti namo. Čia mus vienija tai, kad nieko neturime, o gėrybės mūsų šalyje skiriamos pagal pažintis ir privilegijas. Jie mums skolingi už kraują. Mūsų problema viena: pensijos, butai, geri vaistai, protezai, baldai... Susitvarkysim, ir mūsų klubai iširs. Štai aš išlupsiu, išsikovosiu, dantimis išgraušiu butą, baldus, šaldytuvą, skalbimo mašiną, japonišką *vidiaką* – ir viskas. Išsyk paaiškės, kad man tame klube nebėra ko veikti. Jaunimas prie mūsų nelinksta. Jaunimui mes nesuprantami. Esam lyg ir prilyginti Didžiojo tėvynės karo dalyviams, bet anie gynė tėvynę, o mes? Mes atlikom vokiečių vaidmenį – taip man pasakė vienas vaikinas.

Mes ant jų pikti. Kas drauge su manim ten nebuvo, nematė, nepatyrė – tas man niekas."

Visi šie teiginiai giliai žeidžia mano žmogiškąjį orumą, nes aš taip nekalbėjau, taip negalvoju ir manau, kad šitai teršia mano, kaip vyro, žmogaus, kareivio, garbę...

1993 metų sausio 20 d.
Be parašo

Iš ikiteisminio pokalbio stenogramos

Teisėja T. Gorodničeva, advokatai: T. Vlasova, V. Luškinovas, ieškovas O. Liašenka, atsakovė S. Aleksijevič

Teisėja T. Gorodničeva:

– Ieškove, jūs teigiate, kad rašytoja iškraipė jūsų pateiktus faktus?

O. Liašenka:

– Taip.

Teisėja T. Gorodničeva:

– Atsakove, prašau išsamiai atsakyti į šį klausimą.

S. Aleksijevič:

– Olegai, norėčiau tau priminti, kaip pasakojai ir verkei, kai mudu susitikome, ir netikėjai, kad tavo žodžius kada nors bus galima paskelbti. Prašei, kad aš tai padaryčiau... Aš parašiau. Ir kas dabar? Esi vėl apgaudinėjamas, tavimi naudojamasi. Antrą kartą... Bet juk tada sakei niekada nebesileisiąs apgaunamas?

O. Liašenka:

– Būtumėt mano vietoje: vargana pensija, darbo neturiu, du maži vaikai... Neseniai buvo atleista ir žmona per etatų mažinimą. Kaip man gyventi? Iš ko? O jūs gaunat honorarus. Spausdinatės užsienyje. O mes atseit žudikai, prievartautojai.

Advokatė T. Vlasova:

– Protestuoju. Mano ginamajam daromas psichologinis spaudimas. Mano tėvas buvo lakūnas, generolas, jis irgi žuvo Afganistane. Ten viskas buvo šventa. Kariai laikėsi priesaikos. Gynė tėvynę...

Teisėja T. Gorodničeva:

– Ko siekia ieškovas?

O. Liašenka:

– Kad rašytoja manęs viešai atsiprašytų ir man būtų atlyginta moralinė žala...

Teisėja T. Gorodničeva:

– Jūs siekiat tik paskelbtų faktų paneigimo?

O. Liašenka:

– Reikalauju, kad S. Aleksijevič sumokėtų man 50 tūkstančių rublių už suterštą kareivio garbę.

S. Aleksijevič:

– Olegai, netikiu, kad tai tavo žodžiai. Tu kalbi svetimais žodžiais... Prisimenu tave kitokį... Tu per pigiai įkainojai savo apdegintą veidą ir prarastą akį... Tik ne mane reikia duoti į teismą. Supainiojai mane su Gynybos ministerija ir SSKP politiniu biuru...

Advokatė T. Vlasova:

– Protestuoju. Tai psichologinis spaudimas...

S. Aleksijevič:

– Olegai, kai mes susitikome, tu buvai nuoširdus, aš dėl tavęs baiminausi. Bijojau, kad gali turėti nemalonumų per KGB, juk jūs visi buvot verčiami pasirašyti popierių apie karinės paslapties saugojimą. Pakeičiau tavo pavardę. Pakeičiau, kad apginčiau tave, o dabar turiu tokiu pačiu būdu gintis nuo tavęs. Jei knygoje minima pavardė ne tavo, vadinasi, ten pateikiamas apibendrintas paveikslas... Ir tavo pretenzijos neturi pagrindo...

O. Liašenka:

– Ne, čia mano žodžiai. Aš taip kalbėjau... Ir apie tai, kaip buvau sužeistas... Ir... Ten viskas mano...

Iš Jekaterinos Nikitičnos Platicinos,
žuvusio majoro Aleksandro Platicino motinos,
teisminio ieškinio

1989 metų spalio 6 d. laikraščio „Literatura i mastactva“ straipsnyje „Mes grįžtame iš ten...“ buvo spausdinamos ištraukos

iš dokumentinės Svetlanos Aleksijevič knygos „Cinko berniukai“. Vienas iš monologų – Afganistane žuvusio majoro A. Platicino motinos – pasirašytas mano vardu.

Visas monologas įtrauktas į S. Aleksijevič knygą „Cinko berniukai“.

Monologe, kuris išspausdintas laikraštyje ir knygoje, iškraipytas mano pasakojimas apie sūnų. Nors knyga dokumentinė, S. Aleksijevič kai kuriuos faktus papildo savo nuožiūra, daugelį mano pasakojimų praleidžia, daro savavališkas išvadas ir pasirašo monologą mano vardu.

Straipsnis žeidžia ir žemina mano garbę ir orumą...

Be parašo ir datos

Iš ikiteisminio pasikalbėjimo stenogramos

Teisėja T. Gorodničeva, advokatai: T. Vlasova, V. Luškinovas, ieškovė J. Platicina, atsakovė S. Aleksijevič.

Teisėja T. Gorodničeva:

– Jekaterina Nikitična, mes jūsų klausome...

J. Platicina:

– Sūnaus paveikslas, išlikęs mano širdyje, visiškai nesutampa su paveikslu, vaizduojamu knygoje.

Teisėja T. Gorodničeva:

– Ar galėtumėt paaiškinti savo mintį, kur, kokioje vietoje ir kaip iškraipyti faktai?

J. Platicina (*imdama į rankas knygą*):

– Tenai viskas kitaip, nei aš sakiau. Mano sūnus buvo ne toks. Jis mylėjo savo tėvynę.

Teisėja T. Gorodničeva:

– Prašau nusiraminti ir nurodyti faktus.

J. Platicina (*skaitydama iš knygos*):

„Po Afganistano dar švelnesnis tapo. Viskas namuose jam patiko. Tačiau buvo minučių kai atsisėdęs tylėdavo, nieko nematydavo.

Naktimis pašokdavo ir vaikščiodavo po kambarį. Vienąkart nubudau nuo riksmo: „Žybsniai! Žybsniai! Mamyte, šaudo..." Kitąsyk naktį girdžiu: kažkas verkia. Kas pas mus gali verkti? Mažų vaikų nėra. Atidarau jo kambario duris: rauda abiem rankomis apglėbęs galvą..." Jis buvo karininkas. Kovų užgrūdintas karininkas. O čia parodytas kaip verksnys. Argi apie tai reikia rašyti?

Teisėja T. Gorodničeva:

– Aš pati pasiruošus pravirkti. Ir ne kartą verkiau, skaitydama šią knygą ir jūsų pasakojimą. Bet kas gi čia žeidžia jūsų garbę ir orumą?

J. Platicina:

– Supraskit, jis buvo patyręs karininkas. Jis negalėjo verkti. Arba dar štai: „Po dviejų dienų – Naujieji metai. Po egle sūnus paslėpė mums skirtas dovanas. Man parvežė didelę skarą. Juodą. – „Sūneli, kodėl išrinkai juodą?" – „Mamyte, ten buvo visokių. Bet kol atėjo mano eilė, liko tik juodos. Pažiūrėk, kaip tau tinka..." Išeitų, kad mano sūnus stovėdavo eilėse, nors baisiausiai nekentė parduotuvių ir eilių. O čia jis per karą stovi eilėje... Man perka skarą... Kam reikia apie tai rašyti? Jis buvo patyręs karininkas. Žuvo... Svetlana Aleksandrovna, kodėl jūs apie tai parašėt?

S. Aleksijevič:

– Užrašydama jūsų pasakojimą aš irgi verkiau. Ir nekenčiau tų, kurie išsiuntė jūsų sūnų veltui žūti svetimoje šalyje. Ir mes su jumis buvome išvien, kartu.

J. Platicina:

– Sakot, kad aš turiu nekęsti savo valstybės, partijos... O aš didžiuojuosi sūnumi. Jis žuvo kaip tikras karininkas. Jį mylėjo visi draugai. Aš myliu tą šalį, kurioje mes gyvenom, – SSRS, – todėl, kad už ją žuvo mano sūnus. O jūsų nekenčiu. Man nereikalinga jūsų baisi tiesa. Ji mums nereikalinga. Girdit?

S. Aleksijevič:

– Galėčiau jūsų išklausyti. Mes galėtume pasikalbėti. Bet kodėl turime kalbėtis teisme? Negaliu suprasti...

...Pagal primityvų sovietinį scenarijų Svetlana Aleksijevič yra organizuotai keikiama kaip CŽV agentė, pasaulinio imperializmo

samdinė, šmeižianti savo šlovingą tėvynę ir didvyriškus jos sūnus neva už du mersedesus ir dolerinę išmaldą...

Pirmasis teismas taip niekuo ir nesibaigė, nes ieškovai – buvęs eilinis O. Liašenka ir žuvusio karininko motina J. N. Platicina – neatvyko į teismo posėdį. Tačiau po pusmečio buvo pateiktas naujas ieškinys – I. S. Galovniovos, žuvusio vyresniojo leitenanto J. Galovniovo motinos, Baltarusijos Žuvusių karių internacionalistų motinų klubo pirmininkės, ir Taraso Kecmuro, buvusio eilinio, karių internacionalistų Minsko klubo pirmininko...

Laikraštis „Prava čeloveka“, 1993 m. nr. 3

Rugsėjo 14 d. Minske įvyko teismas, kuriame atsakovė buvo rašytoja Svetlana Aleksijevič.

Tada prasidėjo įdomiausi dalykai. „Žuvusio *afgano* motinos I. S. Galovniovos ieškininis pareiškimas į teismą pateko be datos, – pasakė Aleksijevič advokatas Vasilijus Luškinovas. – Mums jo kopija buvo pateikta be parašo ir, savaime aišku, be datos. Tačiau tai nesutrukdė teisėjai Tatjanai Gorodničevai iškelti bylą pagal Civilinio kodekso septintą straipsnį. Kelia nuostabą ir tai, kad pati byla procesiškai neįforminta ligi pat teismo, kitaip sakant, registracijos knygoje bylos numeris buvo įrašytas dar iki nutarimo iškelti civilinę bylą.“

Vis dėlto teismas įvyko... jam pirmininkavo žmogus, bylą išvydęs, tiesą sakant, tik teisme. Apie tai, kad teisėja T. Gorodničeva buvo pakeista teisėju I. Ždanovičiumi, Svetlana Aleksijevič ir jos advokatas sužinojo tik likus dešimčiai minučių iki posėdžio.

„Tai greičiau moralinis klausimas, o ne juridinis“, – sureagavo Vasilijus Luškinovas.

Gal ir taip, bet ieškovų užstalėje pasirodė dar vienas Svetlanos Aleksijevič knygos veikėjas – Tarasas Kecmuras, priešais teisėją I. Ždanovičių atsirado jo ieškininis pareiškimas be parašo ir, suprantama, be pradėtos dėl to bylos...

Atsakovės advokatas atkreipė teismo dėmesį į šią nesąmonę ir pareiškė protestą. Teismo posėdis buvo perkeltas...

Olegas Blockis
„Literaturnaja gazeta“, 1993 m. spalio 6 d.

Iš 1993 m. lapkričio 29 d. teismo posėdžio stenogramos

Teisėjas I. N. Ždanovičius, liaudies tarėjai: T. V. Borisevič, T. S. Soroka, ieškovai: I. S. Galovniova, T. M. Kecmuras, atsakovė S. A. Aleksijevič.

Iš Inos Sergejevnos Galovniovos, žuvusio vyresniojoleitenanto J. Galovniovo motinos, teisminio ieškinio

Laikraštyje „Komsomolskaja pravda" 1990 02 15 išspausdintos ištraukos iš S. Aleksijevič dokumentinės apysakos „Cinko berniukai" – „Monologai tų, kurie perėjo Afganistaną".

Mano pavarde pasirašytame monologe esama faktų, kuriuos aš pateikiau S. Aleksijevič, netikslumų ir iškraipymų, be to, prasimanymų, aiškaus melo, t. y. neva pagal mano žodžius nurodytos aplinkybės, kurių aš neminėjau ir negalėjau minėti. Mano pasakojimų laisvas interpretavimas bei aiškiausi prasimanymai, pateikiami mano vardu, teršia mano garbę ir orumą, juolab todėl, kad apysaka yra dokumentinė. Mano manymu, dokumentinio kūrinio autorius privalo tiksliai perteikti gautą informaciją, turėti pokalbių užrašus, suderinti tekstus su interviu davėju.

Taigi Aleksijevič straipsnyje teigia: „Motinai nedera prisipažinti, bet aš jį mylėjau labiausiai pasaulyje. Labiau negu vyrą, labiau negu antrąjį sūnų..." (Kalbama apie mano žuvusį sūnų Jurą.) Nurodytoji citata prasimanyta (neatitinka pasakojimo). Sakinys apie skirtingo lygio meilę sūnums sukėlė šeimoje konfliktų ir, manau, teršia mano garbę.

Toliau: „Pirmoje klasėje jis mokėjo atmintinai ne pasakas ar vaikiškus eilėraščius, o ištisus puslapius iš Nikolajaus Ostrovskio „Kaip grūdinosi plienas"." Iš pacituotos frazės išeitų, kad sūnus buvo auklėjamas kažkokių fanatikų šeimoje. Aš pasakojau Aleksijevič, kad Jura jau būdamas 7–8 metų skaitė rimtas knygas, tarp jų ir „Kaip grūdinosi plienas".

Aleksijevič iškraipė ir neva mano pasakojimą apie sūnaus išvykimo į Afganistaną aplinkybes. Ji nurodo neva jo žodžius: „Vyksiu į Afganistaną, kad jiems įrodyčiau, jog gyvenime esama kilnių dalykų, kad ne visiems pakanka prisigrūsti pilną šaldytuvą mėsos." Nieko panašaus nebuvo. Aleksijevič teiginiai juodina mane ir mano sūnų. Jis, kaip normalus žmogus, patriotas, romantikas, savo noru prašėsi į Afganistaną.

Nesakiau aš Aleksijevič ir tokių frazių, kad pradėjau įtarinėti apie sūnaus ketinimus prašytis į Afganistaną: „Ten būsi užmuštas ne už tėvynę, o už nežinia ką... Šiaip sau. Argi tėvynė gali siųsti į mirtį... Aš pati jį ten išsiunčiau. Pati!"

Pateikta citata teršia mano garbę ir orumą, vaizduodama mane kaip dviveidę asmenybę, turinčią dvigubą moralę.

Neteisingai aprašytas ir abiejų sūnų ginčas. Aleksijevič rašo taip: „Gena, tu mažai skaitai. Nesu matęs knygos tavo rankose. Visados tik gitara..."

Sūnūs ginčydavosi tik dėl vieno dalyko: kokią pasirinkti profesiją. Gitara čia niekuo dėta.

Ši frazė žeidžia mane, nes pabrėžia mano nemeilę jaunesniam sūnui. Aš jai tokių žodžių nesakiau.

Manau, kad Aleksijevič, nusprendusi pavaizduoti susijusius su Afganistano karu įvykius ne tik kaip politinę klaidą, bet ir kaip visaliaudinę kaltę, tendencingai, o kartais tiesiog prasimanydama pateikia aplinkybes, neva papildančias pokalbius. Jos tikslas – parodyti mūsų liaudį, kareivius, buvusius Afganistane, ir jų giminaičius kaip žiaurius, neturinčius principų, abejingus svetimoms kančioms žmones.

Siekdama palengvinti Aleksijevič darbą perdaviau jai sūnaus dienoraštį, deja, tai nepadėjo jai dokumentiškai tiksliai pavaizduoti aplinkybių.

Prašau Aleksijevič atsiprašyti už mano pateiktos medžiagos iškraipymą ir už suterštą mano garbę bei orumą laikraštyje „Komsomolskaja pravda".

Be parašo ir datos

Iš Taraso Kecmuro, buvusio eilinio, teisminio ieškinio

Mano pirmojo ieškininio pareiškimo dėl garbės ir orumo gynimo tekste nebuvo nurodytos konkrečios pretenzijos S. Aleksijevič dėl publikacijos laikraštyje „Komsomolskaja pravda" (90 02 15). Šiuo pareiškimu papildau ir patvirtinu jį: visa, kas S. Aleksijevič pareikšta laikraščio straipsnyje ir knygoje „Cinko berniukai", yra prasimanymas, tikrovėje to nebuvo, nes aš su ja nebuvau susitikęs ir nieko jai nepasakojau.

1990 m. vasario 15 d. pasirodžius straipsniui laikraštyje „Komsomolskaja pravda" aš perskaičiau šiuos teiginius:

„Išvykau į Afganistaną ne vienas... Su savo kale Čara... Šūkteli „Mirk!" – ir ji krenta. Jeigu prastai jaučiausi, esu susinervinęs, ji atsitupia greta ir verkia. Pirmomis dienomis netekau žado iš susižavėjimo, kad esu ten."

„Prašau jūsų niekada to neliesti, dabar daug išminčių, bet kažkodėl niekas negrąžino partinio bilieto. Niekas nepaleido sau kulkos į galvą, kol buvom ten."

„Aš ten mačiau, kaip laukuose atkasama geležis ir žmonių kaulai... mačiau oranžinę plutelę ant užmuštojo veido... Kažkodėl oranžinę..."

„Mano kambaryje tos pačios knygos, fotografijos, magnetofonas, gitara. Tik ankstesnio manęs... Nebėra... Negaliu pereiti per parką – žvalgausi. Restorane oficiantas sustoja už nugaros: „Ką užsakysit?" Aš pasirengęs šokti ir bėgti lauk, negaliu, kai kas nors stovi už nugaros. Jei pamatau niekšelį, dingteli vienintelė mintis: „Sušaudyt!"

„Tenai elgiesi visiškai priešingai, negu tenka elgtis taikiame gyvenime. Čia reikia pamiršti visus įpročius, įgytus kare."

„Puikiai šaudau, taikliai svaidau granatą. Kam čia to reikia? Buvau nuėjęs į karinį komisariatą, prašiausi sugrąžinamas atgal, negrąžino. Karas greitai baigsis, sugrįš tokie kaip aš. Mūsų bus daugiau."

Faktiškai tą patį tekstą, tik su nedideliais literatūriniais pataisymais, perskaičiau knygoje „Cinko berniukai": aprašomas tas pats šuo, tos pačios garsiai ištartos mintys.

Dar kartą patvirtinu, kad tai visiškas prasimanymas, pasakojamas mano vardu...

Ryšium su pateiktais argumentais prašau aukštąjį teismą apginti suterštą piliečio ir kario garbę.

Be parašo ir datos

Iš I. S. Galovniovos kalbos teisme

Mes ilgai gyvenom užsienyje, vyras tenai tarnavo. Grįžom į tėvynę aštuoniasdešimt šeštųjų rudenį. Buvau laiminga, kad pagaliau esam namuose. Bet drauge su džiaugsmu į namus atėjo skausmas – žuvo sūnus.

Mėnesį gulėjau paslika. Nenorėjau nieko girdėti. Namuose viskas buvo išjungta. Niekam neatidarydavau durų. Aleksijevič buvo pirmoji, kuri įėjo į mano namus. Ji pasakė, kad nori parašyti tiesą apie karą Afganistane. Aš ja patikėjau. Vieną dieną ji atėjo, o kitą turėjau gultis į ligoninę ir nežinojau, grįšiu iš jos ar negrįšiu. Nenorėjau gyventi, be sūnaus man buvo ne gyvenimas. Atėjusi Aleksijevič pasakė rašanti dokumentinę knygą. Kas yra dokumentinė knyga? Tai turėtų būti dienoraščiai, laiškai tų, kurie ten buvo. Aš taip suprantu. Ir atidaviau jai sūnaus dienoraštį, kurį jis rašė ten. „Jūs norite parašyti tiesą, – pasakiau, – štai jinai, mano sūnaus dienoraštyje."

Paskui mes su ja šnekėjome. Papasakojau jai apie savo gyvenimą, nes man buvo sunku, vaikščiojau keliais tarp keturių sienų. Nenorėjau gyventi. Ji turėjo diktofoną ir viską įrašė. Bet nesakė, kad spausdins. Aš jai pasakojau šiaip, o spausdinti ji turėjo mano sūnaus dienoraštį. Juk apysaka dokumentinė. Atidaviau dienoraštį, vyras specialiai buvo jį perspausdinęs.

Aleksijevič dar pasakė ketinanti vykti į Afganistaną. Buvo ten komandiruota, o mano sūnus ten žuvo. Ką ji išmano apie karą?

Bet aš ja tikėjau ir laukiau knygos. Laukiau tiesos: už ką užmuštas mano sūnus? Rašiau laišką Gorbačiovui: atsakykit man, už ką žuvo mano sūnus svetimoje šalyje. Visi tylėjo...

Štai ką Jura rašo savo dienoraštyje: „1986 metų sausio 1 diena. Jau nueita pusė kelio. O priekyje liko tiek mažai. Ir vėl liepsna, ir vėl užmarštis, ir naujas ilgas kelias – ir taip amžinai, kol išsipildys likimo valia. Ir atmintis, talžanti išgyvenimų rimbu, košmariškais sapnais įsiveržianti į gyvenimą, ir kito pasaulio, kitų laikų bei šimtmečių šmėklos, viliojančios savo panašumu, bet kitokios, nepažįstančios pastarųjų dienų. Ir nevalia nei sustoti, nei atsikvėpti, nei pakeisti to, kas kartą nulemta – tuštuma ir miglos atsivers priešais kluptelėjusį, nes prisėdęs pailsėti jis jau nebepakils nuo žemės. Ir nuvargęs šauki į tuščią dangų iš nevilties ir skausmo: kas ten, kai ratas užsiveria ir kelias baigiasi? Ir naujas pasaulis nušvinta visoje savo didybėje? Kodėl mes esame atsakingi už juos? Jiems nelemta pakilti iki spindinčių aukštumų, kad ir koks ilgas būtų tasai kelias, vis dėlto jų dienos jau suskaičiuotos. O mes aukojam savo gyvenimą nepatirdami ramybės ir laimės, slenkame pavargę ir nusilpę, visagaliai ir beteisiai šio pasaulio angelai ir demonai...“

Aleksijevič to neišspausdino, mano sūnaus tiesos. Kitos tiesos negali būti, tiesa yra tų, kurie ten buvo. Kažkodėl ji aprašė mano gyvenimą. Paprasta vaikiška kalba. Kokia čia literatūra? Šlykšti menka knygiūkštė...

Draugai, aš auginau savo vaikus dorai ir teisingai. Ji rašo, kad mano sūnus mėgo Nikolajaus Ostrovskio knygą „Kaip grūdinosi plienas“. Tada ši knyga mokyklose buvo privaloma, kaip ir Fadejevo „Jaunoji gvardija“. Visi skaitė tas knygas, jos įėjo į mokyklų programas. O jinai pabrėžia, kad jis jas skaitė, kad mokėjo ištraukas atmintinai. Kam jai apie tai rašyti? Ji nori parodyti, kad jis nenormalus. Fanatikas. Arba ji rašo: jis gailėjosi, kad tapo kariškiu. Mano sūnus užaugo poligonuose, patraukė tėvo pėdomis. Mūsų seneliai, tėvo broliai ir pusbroliai – visi tarnavo armijoje. Kariškių dinastija. Ir į Afganistaną jis išvyko, nes buvo doras žmogus. Davė karinę priesaiką. Jeigu reikia, tai ir išvyko. Išauklėjau nuostabius sūnus. Jam buvo įsakyta, jis išvyko, buvo karininkas. O Aleksijevič nori įrodyti, kad aš esu žudiko motina. Ir kad mano sūnus ten žudė. Kas iš to išeina? Aš jį ten išsiunčiau? Aš daviau jam ginklą? Ar mes, motinos, kaltos, kad ten vyko karas? Kad ten buvo žudoma, plėšiama, rūkomi narkotikai?

Ši knyga išleista užsienyje. Vokietijoje, Prancūzijoje... Kas davė Aleksijevič teisę prekiauti mūsų žuvusiais sūnumis? Gauti dolerių ir siekti šlovės? Kas ji tokia? Jeigu visa tai mano išgyventa, patirta ir papasakota, kuo čia dėta Aleksijevič... Pašnekėjo, užrašė mūsų pasakojimus, mes jai išverkėme savo skausmus...

Mano vardas parašytas neteisingai: aš Ina, o jos knygoje – Nina Galovniova. Mano sūnaus laipsnis – vyresnysis leitenantas, o ji rašo – jaunesnysis. Mes praradom vaikus, o ji pelnė šlovę...

Iš atsakymų į klausimus

S. Aleksijevič advokatas V. Luškinovas:

– Sakykit, Ina Sergejevna, Aleksijevič jūsų pasakojimą įrašė į diktofoną?

I. Galovniova:

– Ji paprašė leidimo įjungti diktofoną. Aš leidau.

V. Luškinovas:

– O ar vėliau prašėte parodyti, ką ji perkelia iš juostelės ir panaudoja knygai?

I. Galovniova:

– Maniau, kad ji išspausdins mano sūnaus dienoraštį. Jau sakiau, kas, mano suvokimu, yra dokumentinė literatūra – tai dienoraščiai ir laiškai. O jeigu mano pasakojimas, tai žodis į žodį – kaip buvo pasakyta.

V. Luškinovas:

– Kodėl nepadavėt į teismą S. Aleksijevič iš karto, kai „Komsomolskaja pravda“ paskelbė knygos ištrauką, o nusprendėte tai padaryti po pusketvirtų metų?

I. Galovniova:

– Nežinojau, kad ji šią knygą spausdins užsienyje. Platins šmeižtą... Dorai auklėjau savo sūnus tėvynei. Visą gyvenimą glaudėmės palapinėse ir barakuose, turėjau du sūnus ir du lagaminus. Taip gyvenome... O ji rašo, kad mūsų vaikai – žudikai. Nuvažiavau į Gynybos ministeriją ir pati grąžinau sūnaus ordiną... Nenoriu būti žudiko motina. Grąžinau valstybei jo ordiną... Bet didžiuojuosi savo sūnumi.

Visuomeninis S. Aleksijevič gynėjas E. Novikovas, Baltarusijos Žmogaus teisių lygos pirmininkas:

– Noriu pareikšti protestą. Prašau įrašyti į protokolą. Iš salės nuolat įžeidinėjama S. Aleksijevič. Grasinama užmušti... Netgi žadama supjaustyti gabalėliais... (*Atsisuka į motinas, sėdinčias salėje su išdidintais savo sūnų portretais, prie kurių prisegti jų ordinai ir medaliai.*) Patikėkit, aš gerbiu jūsų skausmą...

Teisėjas I. Ždanovičius:

– Aš nieko negirdžiu. Jokių įžeidinėjimų.

E. Novikovas:

– Visi girdi, išskyrus teismą...

Balsai iš salės

– Mes – motinos. Norim pasakyti... Pražudyti mūsų sūnūs. Paskui iš to uždirbami pinigai. Atėjom jų apginti, kad jie galėtų ramiai gulėti žemėje...

– Kaip jūs galėjot! Kaip drįsot apdrabstyti purvais mūsų vaikų kapus. Jie iki galo atliko savo pareigą tėvynei. Jūs norit, kad juos užmirštume... Visoje šalyje mokyklose įsteigta šimtai muziejų, kampelių. Aš irgi nunešiau į mokyklą sūnaus milinę, mokyklinius sąsiuvinius. Jie – didvyriai. Apie sovietinius didvyrius reikia rašyti gražias knygas, bet nedaryti iš jų patrankų mėsos. Mūsų jaunimas netenka herojiškų istorijų...

– SSRS buvo didinga valstybė, daugeliui kaip kaulas gerklėje. Ir ne man nūnai pasakoti, kur ir kas planavo sunaikinti mūsų valstybę, įskaitant Vakarų papirktų judų rankas...

– Jie ten žudė... Mėtė bombas...

– O ar pats tarnavai kariuomenėj? Netarnavai... Instituto prieglobstyje šildeisi, kol mūsų vaikai kovojo.

– Nereikia klausti motinos, ar jos sūnus žudė, ar nežudė. Ji prisimena viena – jos sūnus užmuštas...

– Kiekvieną rytą matau sūnų, ligi šiol netikiu, kad jis namuose. Kai buvo ten, aš sakydavau sau: – jeigu bus parvežtas grabas, man lieka du keliai: į gatvę mitinguoti arba į cerkvę. Savąją kartą vadinu

vykdytojų karta. Afganistano karas – mūsų tragedijos viršūnė. Kodėl su mumis galima viską daryti?

– Patiklūs žmonės dėl visko apkaltins tuos aštuoniolikmečius berniukus... Štai kas padaryta! Šitą karą reikia atskirti nuo jų... Karas buvo nusikalstamas, jis jau pasmerktas, o berniukus reikia ginti...

– Aš – rusų literatūros mokytoja. Daug metų savo mokiniams kartojau Karlo Markso žodžius: „Didvyrių mirtis panaši į saulėlydį, bet ne į mirtį varlės, sprogusios iš pasipūtimo." Ko moko jūsų knyga?

– Užtenka vaidinti didvyrius, *afganai*!

– Būk tu prakeiktas! Būkit prakeikti jūs visi!

Teisėjas I. Ždanovičius:

– Baikite triukšmauti! Baikite turgų! Čia – teismas, o ne turgus... (*Salė siautėja.*) Skelbiama penkiolikos minučių pertrauka...

(*Po pertraukos salėje budi milicija.*)

Iš T. M. Kecmuro kalbos teisme

Nesiruošiau kalbėti, šnekėsiu ne „iš popieriuko", bet paprasta kalba. Kaip susipažinau su žinoma rašytoja... Pasaulinio lygio? Mus supažindino frontininkė Valentina Čudajeva. Pasakė man, kad ta rašytoja parašė knygą „Karo veidas nemoteriškas", kurią skaito visas pasaulis. Vėliau viename iš susitikimų su frontininkais kalbėjausi su kitomis moterimis, karo veteranėmis, kurios man pasakė, kad Aleksijevič iš jų gyvenimo sugebėjo susikrauti turtus ir šlovę, o dabar griebėsi *afganų*. Aš jaudinuosi... Prašau atleisti...

Ji atėjo į mūsų klubą „Atminimas" su diktofonu. Norėjo parašyti apie daugelį vaikinų, ne vien apie mane. Kodėl ji parašė savo knygą po karo? Kodėl ši garsi rašytoja, pelniusi pasaulinę šlovę, tylėjo per karą? Nė sykio neriktelėjo?

Manęs ten niekas nesiuntė. Pats prašiausi į Afganistaną, rašiau raportus. Prasimaniau, kad ten žuvo mano artimas giminaitis. Truputį paaiškinsiu padėtį... Aš pats galiu parašyti knygą... Kai mes susitikome, atsisakiau su ja kalbėtis, taip ir pasakiau jai, kad mes patys, tie, kurie ten buvom, rašysime knygą. Parašysim geriau už ją, nes jos ten nebuvo. Ką ji gali parašyti? Tik įskaudins mus.

Aleksijevič visą mūsų afganiškąją kartą pasmerkė kaip praradusią moralę. Vadinasi, aš esu robotas. Kompiuteris. Samdomas žudikas. Ir mano vieta Novinkuose šalia Minsko, pamišėlių namuose...

Man skambina draugai ir žada duoti į snukį, kad aš toksai didvyris... Jaudinuosi... Prašau atleisti... Ji rašo, kad aš tarnavau Afganistane su šunimi... Šuo kelionėje nugaišo...

Pats prašiausi į Afganistaną... Supraskit, pats. Aš ne robotas... Ne kompiuteris... Jaudinuosi... Prašau atleisti...

Iš atsakymų į klausimus

S. Aleksijevič:

– Tarasai, savo ieškininiame pareiškime parašei, kad niekada nebuvai su manimi susitikęs. O dabar sakai, kad buvai susitikęs, tik atsisakei kalbėtis. Vadinasi, tu ne pats rašei savo ieškininį pareiškimą?

T. Kecmuras:

– Rašiau pats... Mes susitikome... Bet aš jums nieko nepasakojau...

S. Aleksijevič:

– Jeigu tu man nieko nepasakojai, tai iš kur aš galėjau sužinoti, kad gimei Ukrainoje, vaikystėje sirgai... Išvažiavai į Afganistaną su kale (nors, kaip dabar sakai, ji kelionėje nugaišo), o kalę šaukė Čara...

(*T. Kecmuras neatsako, tyla.*)

E. Novikovas:

– Jūs sakėte, kad prašėtės į Afganistaną, buvote savanoris. Nesuprantu, kaip jūs į tai žiūrite šiandien. Nekenčiate to karo ar didžiuojatės, kad buvote ten?

T. Kecmuras:

– Nesileisiu suklaidinamas... Kodėl turėčiau nekęsti to karo? Atlikau savo pareigą...

Iš pokalbių teismo salėje

– Mes ginam savo žuvusių sūnų garbę! Grąžinkit jiems garbę! Grąžinkite jiems tėvynę! Sugriovėt valstybę. Galingiausią pasaulyje!

– Tai jūs pavertėt mūsų vaikus žudikais. Tai jūs parašėt šitą baisią knygą... Pasižiūrėkit į jų fotografijas... Kokie jie jauni, kokie gražūs! Argi žudikų tokie veidai? Mes mokėme savo vaikus mylėti tėvynę... Kodėl parašėt, kad jie ten žudė? Už dolerius parašėt... O mes – elgetos. Vaistams neužtenka. Gėlių ant sūnų kapų nėra už ką nupirkti...

– Palikit mus ramybėje! Ir kodėl jūs puolat iš vieno kraštutinumo į kitą: pradžioje mus vaizdavote kaip didvyrius, o dabar mes tapome žudikais? Mūsų gyvenime nieko nebuvo, išskyrus Afganą. Tik ten mes jautėmės kaip tikri vyrai. Niekas iš mūsų nesigaili, kad buvo ten...

– Jūs norit mus įtikinti, kad iš ten grįžo pasiligojusi karta, o aš tvirtinu, kad grįžo atrastoji karta. Mes nors pamatėme, ko verti mūsų vaikinai tikrame gyvenime. Taip, berniukai žuvo. O kiek jų žūva per girtuokliavimą, muštynėse, nuo peilio? Kasmet automobilių katastrofose netenkam daugiau nei praradom per tą dešimtį karo metų. Mūsų armija seniai nekariavo. Ten mes patikrinom save, šiuolaikinius ginklus... Per tokius popiergraužius, kaip jūs, šiandien užleidžiam pozicijas visame pasaulyje... Praradom Lenkiją, Vokietiją, Čekoslovakiją... Dar sulauksim tos dienos, kai Gorbačiovas už tai bus teisiamas. Kartu su jumis. Jūs išdavikė. Kur mūsų idealai? Kur mūsų galingoji šalis? O aš už ją keturiasdešimt penktaisiais nuėjau ligi Berlyno...

– Pietuose, pajūry, mačiau, kaip keletas jaunuolių pasispirdami rankomis smėliu šliaužė prie jūros... Kojų jie turėjo mažiau nei buvo jų pačių, kartu paėmus... Daugiau nebėjau į paplūdimį, nebegalėjau ten degintis... Aš ten galėjau tik verkti... Jie dar juokavo, bandė kalbinti merginas, bet visi nuo jų bėgo, kaip aš. Norėčiau, kad tiems vaikinams viskas būtų gerai. Kad jie žinotų esantys mums reikalingi tokie, kokie yra. Jiems reikia gyventi! Myliu juos už tai, kad jie gyvi.

– Man iki šiol sunku prisiminti... Važiavom traukiniu... Viena moteris mūsų kupė pasakė, kad ji karininko, žuvusio Afganistane, motina. Suprantu... Ji motina, ji rauda. Bet aš tariau: „Jūsų sūnus žuvo neteisingame kare... Dušmanai gynė savo tėvynę..."

– Tai tokia kraupi tiesa, kad atrodo kaip netiesa. Bukina protą. Jos nenorima žinoti. Nuo jos bandoma gintis.

– Visi remiasi įsakymu: man, girdi, buvo įsakyta – aš vykdžiau. Atsakymą duoda tarptautiniai tribunolai: vykdyti nusikalstamą įsakymą yra nusikaltimas. Ir senaties terminų čia nėra.

– Devyniasdešimt pirmais metais tokio teismo negalėjo būti. Krito Komunistų partija... O dabar komunistai vėl pajuto savo jėgą... Vėl prašneko apie „didžiuosius idealus", apie „socialistines vertybes"... O kas prieš, tuos į teismą. Kad tik vėl nepradėtų statyti prie sienos... Ir nesuvarytų mūsų per vieną naktį į stadioną už spygliuotų vielų...

– Aš prisiekiau... Buvau kariškis...

– Iš karo grįžta nebe berniukai...

– Mes diegėme jiems meilę tėvynei...

– Berniūkščiai... Valdžia jiems davė į rankas ginklą... Ir pripūtė arabų – štai jis, priešas: dušmanų gauja, dušmanų šutvė, dušmanų skarmaliai, dušmanų kovinės grupuotės... O mąstyti neišmokė...

Ar prisimenat, ką sako Arturas Kestleris: „Kodėl, mums kalbant tiesą, ji visados atrodo kaip melas? Kodėl skelbdami naują gyvenimą mes nuklojame žemę lavonais? Kodėl kalbas apie šviesią ateitį mes visada papildome grasinimais?"

– Šaudydami į pritilusius kišlakus, bombarduodami kelius kalnuose mes šaudėme ir bombardavome savo idealus. Šitą žiaurią tiesą reikia pripažinti. Išgyventi. Net mūsų vaikai išmoko žaisti *duchus ir ribotąjį kontingentą*. Dabar turėkim vyriškumo sužinoti tiesą apie save. Nepakeliama! Neįmanoma! Žinau. Savo kailiu patyriau.

– Turim du kelius: žinoti tiesą arba bėgti nuo jos. Reikia atsimerkti...

Iš teismo pašto

Gerai susipažinę su Minske pradėta teismine byla prieš Svetlaną Aleksijevič, vertiname ją kaip rašytojos persekiojimą už demokratinius įsitikinimus ir kaip kūrybinės laisvės varžymą. Savo pabrėžtinai humanistiniais kūriniais, savo talentu, savo drąsa

Svetlana Aleksijevič nusipelnė didelio populiarumo ir pagarbos Rusijoje bei kitose pasaulio šalyse.

Nenorime, kad būtų suterštas mums artimos Baltarusijos geras vardas.

Tegul nugali teisingumas!

Rašytojų sąjungų sandrauga
Rusijos rašytojų sąjunga
Maskvos rašytojų sąjunga

Ar galima kėsintis į rašytojo teisę sakyti tiesą, kad ir kokia tragiška ir žiauri ši būtų? Ar galima jį kaltinti už nepaneigiamus liudijimus apie praeities nusikaltimus, tarp jų ir tuos, kurie susiję su gėdinga Afganistano avantiūra, kainavusia daugybę aukų, sudarkiusia daugybę likimų?

Atrodytų, kad mūsų laikais, kai spausdintas žodis pagaliau tapo laisvas, kai nebėra ideologinio preso, įsakmių nurodymų, inertiškų direktyvų „vaizduoti gyvenimą komunistinių idealų dvasia“, tokie klausimai neturi jokio pagrindo.

Deja, turi. Aiškiausias pavyzdys – šiuo metu rengiamas Svetlanos Aleksijevič teismas, tos pačios rašytojos, kuri išleido nuostabią knygą „Karo veidas nemoteriškas“ (apie moterų Didžiojo tėvynės karo dalyvių likimus), knygą „Paskutinieji liudytojai“ (apie to paties Didžiojo tėvynės karo vaikus), Svetlanos Aleksijevič, nepabūgusios oficialiosios propagandos bei pasipriešinimo tokių literatų, kaip neblogai žinomas A. Prochanovas, Afganistano karo metu pelnęs nenuilstančio generalinio štabo giesmininko titulą, ir sukūrusios knygą „Cinko berniukai“, sugebėjusios ir išdrįsusios ja pasakyti baisią, dvasią sukrečiančią tiesą apie karą Afganistane.

Gerbdama kareivių ir karininkų, išsiųstų brežnevinės SSKP vadovybės kariauti į svetimą, ligi tol draugišką šalį, asmeninę drąsą, nuoširdžiai užjausdama motinas, kurių sūnūs žuvo Afganistano kalnuose, rašytoja šioje knygoje be jokių kompromisų demaskuoja bandymus herojizuoti ir romantizuoti gėdingą Afganistano karą, nuvainikuoja melagingą patetiką ir rėksmingą patosą.

Tikriausiai tai nepatinka tiems, kurie ligi šiol įsitikinę, kad tiek Afganistano, tiek kitos griuvusio praeities režimo avantiūros, išpirktos mūsų kareivių krauju, buvo vykdomos dėl „šventos internacionalinės pareigos“; tiems, kurie norėtų nubalinti juodus politikų ir garbėtroškų karo vadų darbus, kurie dalyvavimą Didžiajame tėvynės kare norėtų prilyginti neteisingam, iš esmės kolonijiniam karui.

Šitie žmonės nesiryžta polemizuoti su rašytoja. Neginčija jos pateiktų šiurpinančių faktų. Jie išvis nerodo savo veidų. Teisminę bylą dėl karių *afganų*, berniukų, Svetlanos Aleksijevič aprašytų su didžiuliu širdies skausmu, gailesčiu ir užuojauta, „garbės ir orumo įžeidimo“ jie iškėlė svetimomis rankomis, pasitelkę ligi šiol vis dar klystančius arba specialiai klaidinamus (praėjus ne vieneriems metams po publikacijų laikraštyje ir knygos „Cinko berniukai“ išleidimo!) asmenis.

Taip, rašytoja nepavaizdavo *afganų* kaip romantiškų herojų. Bet tik todėl, kad tvirtai laikosi Tolstojaus principo: „Herojus... kurį myliu visa širdimi... buvo, yra ir bus tiesa.“

Tai ar galima įsižeisti už tiesą? Ar galima ją teisti?

Rašytojai Didžiojo tėvynės karo dalyviai:
Mikola Abramčikas, Janka Brylis,
Vasilis Bykovas, Aleksandras Drakohrustas,
Naumas Kislikas, Valentinas Tarasas

Mes, Lenkijoje gyvenantys baltarusių rašytojai, kategoriškai prieštaraujame rašytojos Svetlanos Aleksijevič teisiniam persekiojimui Baltarusijoje.

Teisminis procesas prieš rašytoją – gėda visai civilizuotai Europai!

Janas Čikvinas, Sokratas Janovičius,
Viktoras Švedas, Nadežda Artymovič

Negaliu daugiau tylėti... Ir galbūt tik dabar supratau, koks tai buvo karas... Vargšai berniukai, kaip mes jiems nusikaltę. Ką mes žinojome apie tą karą? Apkabinčiau kiekvieną, kiekvieno atsiprašyčiau...

Nūnai atsimenu, kaip buvo...

Skaičiau Larisos Reisner rašinyje, kad Afganistanas – tai puslaukinės gentys, kurios šoka ir dainuoja: „Šlovė rusų bolševikams, padėjusiems mums nugalėti anglus."

Balandžio revoliucija... Visuotinis pasitenkinimas: dar vienoje šalyje nugalėjo socializmas! O kaimynas traukinyje šnabžda: „Nauji išlaikytiniai mums ant sprando."

Tarakio mirtis. Miesto komiteto seminare į klausimą, kodėl Aminui buvo leista nužudyti Tarakį, maskviškis lektorius atkirto: „Silpnieji turi užleisti vietą stipresniems." Įspūdis buvo nemalonus.

Mūsų desantas Kabule. Paaiškinimas: „Amerikiečiai buvo pasirengę išmesti savo desantą, mes juos valanda aplenkėm." Tuo pačiu metu gandai: ten blogai – nėra ko valgyti, trūksta vaistų, šiltų drabužių. Bemat prisiminiau įvykius Damansko saloje ir mūsų kareivių aimanas: „Nėra šovinių!!!"

Paskui pasirodė afganiški avikailių kailinukai. Mūsų gatvėse jie atrodė puikiai. Kitos moterys pavydėjo toms, kurių vyrai buvo Afganistane. Laikraščiai rašė: mūsų kareiviai ten sodina medžius, taiso tiltus ir kelius.

Važiavau iš Maskvos. Kupė jauna moteris ir jos vyras prakalbo apie Afganistaną. Leptelėjau kažką iš laikraščio, jie nusišypsojo. Abudu jau dvejus metus dirbo gydytojais Kabule. Iš karto ėmė teisinti kariškius, vežančius iš ten prekes... Ten viskas brangu, o mokama mažai. Smolenske padėjau tai porai iškrauti bagažą. Daug gražių kartono dėžių su importinėmis etiketėmis...

Namuose žmona papasakojo: kaimyniniame name vienintelis vienišos motinos sūnus buvo išsiųstas į šį karą. Ji kažkur važiavo, keliais šliaužiojo, bučiavo kareiviškus batus. Grįžo patenkinta: „Išprašiau." Ir kartu ramiausiai šneka apie tai, kad „viršininkai išperka saviškius".

Iš mokyklos grįžo sūnus: „Buvo *mėlynosios beretės*." Susižavėjęs: „Kokie jų visų japoniški laikrodžiai!"

Kareivio *afgano* paklausiau, kiek kainuoja toks laikrodis ir kiek jiems mokama. Truputį pasimuistęs prisipažino: „Pavogėm mašiną su daržovėmis, pardavėm..." Sakė, visi pavydi kareiviams, kurie vežioja degalus: „Milijonieriai."

Iš paskutiniųjų įvykių įsiminė akademiko Sacharovo pjudymas, su kuriuo aš sutinku dėl vieno: mums visada labiau patinka mirę didvyriai negu gyvi žmonės, tegu ir šiokie tokie atskalūnai. Ir dar: neseniai išgirdau, kad Zagorsko dvasinėje seminarijoje mokosi *afganai* – kareiviai ir du karininkai. Kas juos paskatino: atgaila, noras pasislėpti nuo šito rūstaus gyvenimo ar troškimas eiti nauju keliu? Ne kiekvienas juk gali, gavęs rusvą veterano pažymėjimą, patenkinti dvasią lengvatinėmis sąlygomis perkama mėsa, aprengti importiniais skudurais ir užkasti privilegijuoto sodo kampelyje po obelimi, kad nieko nematytų ir tylėtų...

N. Gončiarovas
Orša

...Ir mano vyras dvejus metus (nuo 1985 iki 1987) buvo Afganistane, Kunaro provincijoje, prie pat sienos su Pakistanu. Jam buvo gėda vadintis kariu internacionalistu. Mudu dažnai aptardavom šią opią temą: ar mums reikėjo būti ten, Afganistane? Ir kas mes tenai buvom – okupantai ar draugai, „kariai internacionalistai“? Atsakymai būdavo vieni ir tie patys: niekas mūsų ten nekvietė ir afganistaniečiams nereikėjo mūsų „pagalbos“. Kad ir kaip sunku pripažinti, mes tenai buvom okupantai. Ir, mano manymu, mums dabar ne dėl paminklų *afganams* reikia ginčytis (kai kur jie jau pastatyti, o kitur dar ne), o galvoti apie atgailą. Mums visiems reikia prašyti atleidimo už berniukus, kurie žuvo apgauti tame beprasmiškame kare, atlikti atgailą prieš jų motinas, irgi apgautas valdžios, prašyti atleidimo už tuos, kurie grįžo sužalotais kūnais ir sielomis. Reikia atlikti atgailą ir prieš Afganistano tautą, prieš jo vaikus, senius, motinas – už jų žemei atneštą didelį skausmą...

A. Masiuta,
dviejų sūnų motina,
buvusio kario internacionalisto žmona,
Didžiojo tėvynės karo veterano duktė

Tiesa apie SSRS agresiją Afganistane, paliudyta Aleksijevič knygoje sukauptais agresijos dalyvių ir aukų dokumentiniais pasakojimais, yra ne „garbės ir orumo įžeidimas", o sovietinio totalitarizmo, vienbalsiai ir vienareikšmiškai pasmerkto pasaulio visuomenės, nesenos istorijos faktas.

Rašytojo teisminio persekiojimo už kūrybą praktika taip pat yra ne mažiau žinoma ir ne mažiau gėdinga to paties režimo funkcionavimo išraiška.

Tai, kas šiandien vyksta Baltarusijoje, – masiškai organizuota kampanija prieš Svetlaną Aleksijevič, rašytojos pjudymas, nuolatiniai grasinimai, teisminis procesas, bandymai uždrausti knygą, – liudija, kad totalitarizmo atrūgos Baltarusijoje yra ne praeitis, o dabartis.

Šitai neleidžia vertinti Baltarusijos Respublikos kaip pokomunistinės laisvos ir nepriklausomos valstybės.

Svetlanos Aleksijevič, kurios knygos gerai žinomos Prancūzijoje, Didžiojoje Britanijoje, Vokietijoje ir kitose pasaulio šalyse, persekiojimas nepelnys Baltarusijos Respublikai nieko kito, išskyrus komunistinio draustinio reputaciją pokomunistiniame pasaulyje, nesuteiks jai jokio kito vaidmens, išskyrus nepavydėtiną Europos Kampučijos vaidmenį.

Reikalaujame nedelsiant baigti visaip persekioti Svetlaną Aleksijevič ir nutraukti teisminį procesą prieš ją ir jos knygą.

Vladimiras Bukovskis, Igoris Geraščenka,
Ina Rogačij, Michailas Rogačis,
Irina Ratušinskaja

...Jau seniai bandoma visaip, net teisminiais ieškiniais, diskredituoti rašytoją Svetlaną Aleksijevič, kuri visomis savo knygomis sukilo prieš karo ir prievartos beprotybę. Savo knygose Svetlana Aleksijevič įrodo, kad žmogus yra didžiausia šio gyvenimo vertybė, tačiau jis nusikalstamai verčiamas politinės mašinos varžteliu ir nusikalstamai naudojamas kaip patrankų mėsa karuose, kuriuos sukelia ambicingi valstybių lyderiai. Niekuo negalima pateisinti mūsų vaikinų žūties svetimoje Afganistano žemėje.

Kiekvienas „Cinko berniukų“ puslapis šaukte šaukia: žmonės, neleiskit šiam kruvinam košmarui pasikartoti!

Baltarusijos vieningosios demokratų partijos taryba

Iš Minsko mus pasiekia žinios apie baltarusių rašytojos tarptautinio PEN klubo narės Svetlanos Aleksijevič teisminį persekiojimą, – jos „kaltė“ ta, kad ji atliko svarbiausią privalomąją literato priedermę: nuoširdžiai papasakojo skaitytojams, kas ją jaudina. Knyga „Cinko berniukai“, skirta Afganistano tragedijai, pasklido visame pasaulyje ir išsikovojo visuotinį pripažinimą. Svetlanos Aleksijevič vardas, jos drąsus ir doras talentas kelia mūsų pagarbą. Nėra jokios abejonės, kad manipuliuodamos vadinamąja visuomenės nuomone revanšistų jėgos bando atimti rašytojams svarbiausią jų teisę, įtvirtintą PEN chartijos, teisę į laisvą saviraišką.

Rusijos PEN centras reiškia visišką solidarumą su Svetlana Aleksijevič, su Baltarusijos PEN centru, su visomis nepriklausomos šalies demokratinėmis jėgomis ir kviečia teisėsaugos organus laikytis tarptautinių įstatymų, kuriuos yra pasirašiusi ir Baltarusija, pirmiausia Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, garantuojančios žodžio ir spaudos laisvę.

Rusijos PEN centras

Baltarusijos Žmogaus teisių lyga mano, kad nesibaigiantys bandymai susidoroti su rašytoja Svetlana Aleksijevič teisminiais procesais yra politiniai aktai, kuriais valdžia persekioja kitamanybę, kūrybos ir žodžio laisvę.

Turime duomenų, kad 1991–1992 metais įvairios Baltarusijos Respublikos teisminės organizacijos išnagrinėjo beveik dešimt politinių bylų, dirbtinai perkeltų į civilinės teisės sritį, bet iš tikro persekiojančių demokratiškai mąstančius deputatus, rašytojus, žurnalistus, spaudos leidinius, visuomeninių politinių organizacijų aktyvistus.

Reikalaujame nutraukti rašytojos Svetlanos Aleksijevič pjudymą ir kviečiame peržiūrėti panašaus pobūdžio bylas, kurių sprendimai virsta politiniu susidorojimu...

Baltarusijos Žmogaus teisių lyga

Prasidėjo karas Afganistane... Mano sūnus ką tik baigė vidurinę ir įstojo į karo mokyklą. Visą dešimtmetį, kol kitų motinų sūnūs tarnavo toje svetimoje šalyje, mano širdis nerimo. Ir mano berniukas galėjo atsidurti ten. Netiesa, kad žmonės nieko nežinojo. Būdavo parvežami cinko grabai, pas priblokštus tėvus grįždavo sužaloti vaikai – juk tai matė visi. Žinoma, per radiją ir televiziją apie tai nebuvo kalbama, laikraščiai apie tai nerašė (neseniai išdrįso!), bet juk šitai vyko žmonių akyse. Visų akyse! O ką tuo metu veikė mūsų „humaniškoji" visuomenė, įskaitant mus pačius? Ogi dalijo didiesiems senoliams žvaigždę po žvaigždės, vykdė ir viršijo penkmečių planus (tiesa, mūsų parduotuvėse kaip buvo, taip ir liko tuščios lentynos), statėsi vilas, pramogavo. O aštuoniolikmečiai, dvidešimtmečiai berniukai tuo metu žengė į kulkų papliūpas, krito veidu į svetimą smėlį ir žuvo. Kas mes tokie? Kokią turime teisę kaltinti savo vaikus už tai, ką jie ten darė? Argi mes, likę čia, švaresni už juos? Ir nors apvalėme jų kančias ir skausmus nuo nuodėmių, mums patiems nuo jų niekada nepavyks apsivalyti. Sušaudyti žmonės, nuo žemės paviršiaus nušluoti kišlakai, sudarkyta svetima žemė guli ne ant jų sąžinės, o ant mūsų su jumis. Žudėme mes, o ne mūsų berniukai. Tai mes esame tiek savo, tiek svetimų vaikų žudikai.

O berniukai yra didvyriai! Ir jie ten kariavo ne per klaidą. Kariavo, nes tikėjo mumis. Mums visiems reikia atsiklaupti prieš juos. Vien palyginus tai, ką mes darėme čia, su tuo, ką daryti teko jiems, galima išsikraustyti iš proto...

Golubičnaja, inžinierė statybininkė
Kijevas

...Žinoma, šiandien Afganistanas – ne tik naudinga, bet ir madinga tema. Ir jūs, drauge Aleksijevič, dabar galite džiaugtis, jūsų knygą visi praris. Nūnai mūsų šalyje priviso daugybė žmonių, kuriuos domina visa, kuo galima išterlioti savosios tėvynės sienas. Tarp jų atsiras ir *afganų*. Nes jie (ne visi, ne visi!) gaus ginklą savigynai: pažiūrėkit, kas su mumis padaryta. Niekingieji visada laukia, kad juos kas nors apgintų. Padoriems žmonėms to nereikia, nes bet kokiomis aplinkybėmis jie išlieka padorūs. Tarp *afganų* tokių pakanka, bet, regis, ieškota ne jų.

Aš nebuvau Afganistane, bet perėjau visą Didįjį tėvynės karą. Tad puikiai žinau, kad purvo būta ir ten, bet nenoriu jo prisiminti ir kitiems neleisiu. Dalykas ne vien tas, kad anas karas buvo kitoks. Kvailystė! Visi žino, kad norėdamas gyventi žmogus turi maitintis, o maisto vartojimas reikalauja, atsiprašant, ir išeinamųjų vietų. Tačiau apie tai mes garsiai nekalbame. Kodėl šitai pradeda pamiršti rašantieji tiek apie Afganistano, tiek apie Didįjį tėvynės karą? Jeigu patys *afganai* protestuoja prieš tokius „atviravimus", reikia įsiklausyti, ištirti šitą fenomeną. Tarkim, man aišku, kodėl jie taip karštai protestuoja. Egzistuoja normalus žmogiškas jausmas – gėda. Jiems gėda. Jūs pamatėte jų gėdą, bet kažkodėl pamanėte, kad to maža. Ir nusprendėte pateikti jų gėdą visuotiniam teismui. Ten jie šaudė į kupranugarius, ten nuo jų kulkų žuvo taikūs gyventojai... Norite įrodyti šio karo nereikalingumą ir žalingumą ir nesuvokiate, kad šitaip įžeidžiate jo dalyvius, tuos niekuo nekaltus berniukus...

N. Družininas
Tula

Mūsų idealas, mūsų herojus – žmogus su šautuvu... Dešimtis metų kišome vis naujus milijardus į savo ginkluotę, rasdami vis naujų taikinių Azijos ir Afrikos šalyse, kartu ir naujų vadų, panorusių kurti savo šalyje „šviesią ateitį". Buvęs mano mokslo draugas iš Frunzės akademijos, majoras, vėliau maršalas Vasia Petrovas asmeniškai varė į ataką somaliečius ir už tai buvo apdovanotas Aukso Žvaigžde... O kiek dar buvo tokių!

Bet štai per siūles ėmė braškėti Varšuvos sutarties grandinėmis surakinta ir sovietinių karių grupuočių durtuvais palaikoma vadinamoji socialistinė sandrauga. Siekiant suteikti „draugišką pagalbą kovojant su kontrrevoliucija“, į jai priklausančias šalis imta siųsti mūsų sūnus – į Budapeštą, paskui į Prahą, paskui...

Keturiasdešimt ketvirtaisiais su mūsų kariuomene žygiavau per išvaduotų iš fašizmo valstybių teritorijas – per Vengriją, Čekoslovakiją. Ši žemė buvo svetima, bet atrodė, kad esame namuose: tie patys sveikinimai, tie patys džiugūs veidai, tos pačios kuklios, bet širdingos vaišės...

Po ketvirčio amžiaus toje pačioje žemėje mūsų sūnūs buvo sutinkami jau ne su duona ir druska, bet su plakatais: „Tėvai – išvaduotojai, sūnūs – okupantai.“ Sūnūs vilkėjo tą pačią uniformą ir vadinosi įpėdiniais, o mes tylomis gėdijomės prieš visą pasaulį.

Toliau – gražiau. 1979-ųjų gruodį mūsų sūnūs ir mokiniai (tokie kaip maniškis Boria Gromovas, vėliau 40-osios armijos vyriausiasis vadas, karo mokykloje mano mokytas taktikos) įsibrovė į Afganistaną. Ne vienerius metus per šimtą šalių SNO narių smerkė šį nusikaltimą, dėl kurio mes, kaip šiandien koks nors Sadamas Huseinas, stojome prieš visą pasaulį. Nūnai žinome, kad šiame purviname kare mūsų kareiviai pražudė daugiau negu milijoną afganų ir prarado per keturiasdešimt tūkstančių savųjų...

Norėdami nuslėpti gėdingos agresijos prasmę ir mastą kurstytojai ėmė vartoti terminą – „ribotasis kontingentas“ – klasikinį fariziejiško melo ir svaičiojimo pavyzdį. Ne menkiau veidmainiška ir „kariai internacionalistai“, tarsi naujos karinės profesijos pavadinimas, eufemizmas, skirtas iškreipti viso to, kas vyksta Afganistane, prasmę, užuomina į internacionalines brigadas, anuomet Ispanijoje kovojusias su fašizmu.

Įsibrovimo į Afganistaną iniciatoriai, viršininkai iš Politinio biuro, ne tik atskleidė savo plėšikišką prigimtį, bet ir pavertė nusikaltimo bendrininkais visus tuos, kuriems neužteko drąsos pasipriešinti įsakymui žudyti. Žudynės negali būti pateisinamos jokia „internacionaline pareiga“. Kokia čia, po šimts velnių, pareiga!!!

Neapsakomai gaila kareivių motinų, našlaičiais likusių vaikų... Patys jie gavo ne apdovanojimus už pralietą nekaltų afganistaniečių kraują, o cinko grabus...

Rašytoja savo knygoje atskiria šiuos vaikinus nuo tų, kurie siuntė juos žudyti, jai gaila jų, kitaip nei man. Nesuprantu, už ką ją norima teisti? Už tiesą?

Grigorijus Brailovskis,
Didžiojo tėvynės karo invalidas
Sankt Peterburgas

Jei būtume anksčiau atakę... Bet ką dabar apkaltinsi? Argi aklasis kaltas, kad nemato? Mūsų akys nuplautos krauju...

Patekau į Afganistaną 1980 metais (Dželalabadas, Bagramas). Kariškiai privalo vykdyti įsakymą.

Tada, 1983 m., Kabule pirmą kartą išgirdau: „Reikia pakelti į orą visą mūsų strateginę aviaciją ir nušluoti nuo žemės paviršiaus visus tuos kalnus. Kiek mūsiškių jau palaidojom – ir viskas veltui!“ Taip kalbėjo vienas iš mano draugų. Jis, kaip ir visi, turėjo šeimą – motiną, žmoną, vaikų. Vadinasi, mes, tegul ir mintyse, bet vis vien atimame teisę afganistaniečių motinoms, vaikams ir vyrams gyventi savoje žemėje, nes jų kitokios pažiūros.

O ar žino žuvusio *afgano* motina, kas yra erdvinė bomba? Mūsų armijos vadavietė Kabule turėjo tiesioginį ryšį su Maskva. Iš ten gaudavo sutikimą panaudoti šį ginklą. Suveikus sprogdikliui, pirmasis užtaisas perplėšia dujų pripildytą apvalkalą. Išteka dujos, jos užpildo visus plyšius. Po kurio laiko šitas „debesis“ sprogsta. Tam tikrame plote nelieka nieko gyvo. Žmonėms plyšdavo vidaus organai, iššokdavo akys. 1980 metais mūsų aviacija pirmą kartą panaudojo reaktyvinius sviedinius, pripildytus milijonų smulkių adatėlių, vadinamuosius adatinius RS. Nuo tokių adatų niekur neįmanoma pasislėpti – žmogus subadomas kaip rėtis...

Norėčiau paklausti mūsų motinų – ar bent viena iš jų bandė susigretinti su motina afganistaniete? O gal ji laiko aną motiną esant žemesnės rūšies?

Siaubą kelia vienintelė aplinkybė: daugybė žmonių ligi šiol keliauja apgraibomis, patamsiais, pasitikėdami tik savo jausmais, nebandydami galvoti ir gretinti.

Ar mes galutinai išsibudinę ir ar tikrai esame žmonės, jeigu ligi šiol niekiname protą, atveriantį mums akis?

A. Sokolovas, majoras karo lakūnas

...O kai kurie iš vadų melagių nepraranda vilties pasinaudoti tuo pačiu melu, kad sugrįžtų ankstesni jiems mieli laikai. Laikraštyje „Den" generolas V. Filatovas savo kreipimesi į Afganistane kovojusius karius: „Afganai! Mauzerio valandą mes pasidarbuosime kaip Afganistane... Ten mes kovėmės už tėvynę pietų kryptimi... Dabar už tėvynę reikia kovoti kaip 1941 metais, visoje teritorijoje." („Literaturnaja gazeta", 1992 09 23.)

Toji „mauzerio valanda" pasireiškė Maskvoje spalio 4-ąją prie Baltųjų rūmų. Bet kas žino, ar nebus bandoma atsirevanšuoti? Taip, teisingumas reikalauja teismo. Garbės teismo Afganistano nusikaltimo iniciatoriams ir įkvėpėjams – gyviems ir mirusiems. Jo reikia ne aistroms kurstyti, o kaip pamokos tiems, kurie liaudies vardu rengia naujas avantiūras. Jis reikalingas tam, kad būtų išsklaidyta melaginga Afganistano nusikaltimo versija, pagal kurią visa kaltė suverčiama vien viršūnių penketui: Brežnevui, Gromykai, Ponomariovui, Ustinovui, Andropovui. Juk vyko Politinio biuro posėdžiai, sekretoriato posėdžiai, SSKP CK plenumas, visiems SSKP nariams buvo siuntinėjami slapti laiškai. Bet tarp minėtųjų renginių dalyvių ir klausytojų neatsirado nė vieno prieštaraujančio...

Teismas reikalingas, kad pažadintų sąžinę tų, kurie gavo apdovanojimus, karininkų ir generolų laipsnius, pelnė honorarus ir šlovę už nekaltai pralietą milijonų kraują, už melą, su kuriuo mes visi vienaip ar kitaip esame susiję...

A. Solomonovas,
technikos mokslų daktaras, profesorius
Minskas

Solženicyno žodžiais tariant, taika – tai ne vien karo nebuvimas, pirmiausia tai reiškia, kad žmogus nepatiria prievartos. Neatsitiktinai šiandien, kai mūsų pototalitarinė visuomenė apimta politinės, religinės, nacionalinės, įskaitant karinę, prievartos beprotystės, rašytojui pateikiama sąskaita už tiesą apie Afganistaną. Regis, keliamas dėl „Cinko berniukų“ skandalas yra mėginimas atkurti žmonių sąmonėje komunistinius „mitus apie save pačius“. Už ieškovų nugarų matyti kitų veikėjų figūros: tų, kurie per Pirmąjį SSRS liaudies deputatų suvažiavimą neleido A. Sacharovui kalbėti apie šito karo nežmoniškumą, tų, kurie tikisi išlaikyti slystančią iš rankų valdžią jėga...

S. Aleksijevič knyga kelia klausimą apie teisę aukoti žmonių gyvybę dangstantis kalbomis apie suverenumą ir didžiavalstybiškumą. Už kokias idėjas šiandien žūva paprasti Azerbaidžano, Armėnijos, Tadžikistano, Osetijos žmonės?

Tolydžio plintant prievarta grįstomis pseudopatriotinėms idėjoms, mes tampame naujo militarizmo dvasios atgimimo, agresijos instinktų proveržio liudininkais, matome vykstant nusikalstamą ginklų prekybą, papildomą saldžiomis kalbomis apie demokratines reformas armijoje, apie kario pareigą, apie nacionalinį orumą. Kai kurių politikų skambios frazės, ginančios karinę ir revoliucinę prievartą, artimos itališkojo fašizmo, vokiškojo nacionalsocializmo ir sovietinio komunizmo idėjoms, žmonių protuose gimdo sumaištį, visuomenėje ruošia dirvą nepakantumui ir priešiškumui.

Nuo politinės arenos nužengę tokių politikų dvasios tėvai geba manipuliuoti žmonių aistromis ir įtraukia savo piliečius į brolžudiškus vaidus. Žinoma, jų pasekėjai labai norėtų surengti procesą, kuriame galėtų pasmerkti gailestingumą ir pacifizmą. Reikėtų prisiminti, kad kitados Levas Tolstojus, skatinęs atsisakyti tarnybos kariuomenėje, nebuvo patrauktas į teismą dėl antikarinės veiklos. O mus vėl norima grąžinti į epochą, kai buvo naikinama viska, kas dora.

S. Aleksijevič teismo procese galima pastebėti iš anksto parengtą antidemokratinių jėgų puolimą, prisidengdamos kariuomenės

garbės gynimu jos kovoja už privalomosios ideologijos ir įprastinio melo išsaugojimą... Neprievartinės alternatyvos, kurią gina Svetlanos Aleksijevič knygos, gyvos žmonių sąmonėje, nors oficialiai ši idėja nepripažinta, o nesipriešinimo blogiui ir prievartai samprata ligi šiol išjuokiama. Vis dėlto kartojame: moralinės permainos visuomenės gyvenime pirmiausia priklauso nuo diegiamo sąmoningumo, kuris remiasi principu „pasaulis be prievartos". Tie, kurie trokšta Svetlanos Aleksijevič teismo, stumia visuomenę į priešiškumą, į savinaikos chaosą.

Rusijos taikos draugijos nariai:
R. Iljuchina, istorijos mokslų daktarė,
Rusijos mokslų akademijos Visuotinės istorijos instituto
Taikos istorijoje idėjos grupės vedėja,
A. Muchinas, Iniciatyvinės grupės
alternatyviajai tarnybai remti pirmininkas,
O. Postnikova, literatė, judėjimo „Balandis" narė,
L. Šeludiakova, organizacijos
„Sąjūdis prieš prievartą" pirmininkė

Literatui negalima būti nei teisėju, nei budeliu – tokių Rusioje ir taip pakanka... Šį Čechovo posakį prisiminiau, įsisiūbavus neva literatūriniam skandalui, kurį sukėlė Svetlanos Aleksijevič knyga „Cinko berniukai" ir tuo pačiu metu respublikinėje bei Maskvos spaudoje ir netgi užjūrio radijo stotyse išplitusi kampanija prieš *afganus* ir jų tėvus...

Taip, karas yra karas. Jis visada žiaurus, neigiantis žmogaus gyvybę. Afganistane diduma priesaikai ištikimų kareivių ir vadų atliko savo pareigą. Todėl, kad įsakymą liaudies vardu paskelbė teisėta vyriausybė. Deja, mūsų gėdai, pasitaikė kareivių ir vadų, kurie nusikalsdavo, pasitaikė ir tų, kurie žudė ir plėšė afganistaniečius, ir tų (vos vienas kitas, deja, tokių buvo), kurie žudė savo draugus, su ginklais pereidavo į dušmanų pusę ir kariaudavo jų gretose.

Galėčiau paminėti nemažai ir kitokių nusikaltimų, kuriuos padarė mūsų žmonės, bet jei kai kurie rašytojai ir žurnalistai pradeda *afganus* lyginti su fašistais, kyla daugybė klausimų. Gal

tie ponai galėtų pasauliui parodyti vyriausybės įsakymus, įpareigojančius mūsų armiją Afganistane statyti koncentracijos lagerius arba sunaikinti visą tautą, sudeginti milijonus žmonių dujų kamerose, kaip kad darė fašistai? O gal, jūs, ponai, turite dokumentų, liudijančių, kad už vieną užmuštą Sovietų kareivį buvo naikinami šimtai taikingų gyventojų, kaip tai darė hitlerininkai Baltarusijoje? O gal galite įrodyti, kad mūsų gydytojai imdavo afganų vaikų kraują savo sužeistiesiems gydyti, kaip darydavo vokiečių okupantai?

Beje, turiu sąrašus tų sovietinių kareivių ir karininkų, kurie buvo nuteisti už nusikaltimus Afganistano piliečiams. Ponai, gal jūs pateiksite tokius vokiečių sąrašus arba bent pasakysite vieną kitą pavardę tų, kurie mūsų šalies okupacijos metais buvo nuteisti už nusikaltimus taikiems gyventojams?

Ką ir kalbėti, tuometės sovietinės vyriausybės nutarimas įvesti kariuomenę į Afganistaną buvo nusikalstamas pirmiausia savos tautos atžvilgiu. Bet kai šnekama apie mūsų karo vadus, kurie buvo išsiųsti į pragarą karinės pareigos atlikti, tyliai pritariant liaudžiai, žinoma, ir jums, ponai, reikėtų būti korektiškiems. Smerkti reikia tuos, kurie priimdavo nutarimus, kurie būdami įtakingi tylėjo...

Pažemindami žuvusių kareivių motinas, Aleksijevič gynėjai linkčioja Amerikos pusėn – štai kur didžiosios demokratijos šalis! Ten mat atsirado jėgų, protestuojančių prieš karą Vietname.

Bet juk bet kuris skaitantis žmogus žino, kaip pasielgė ta valstybė. Nei Amerikos kongresas, nei senatas nepriėmė rezoliucijų, smerkiančių karą Vietname. Niekas Amerikoje neišdrįso ir neišdrįs paleisti keiksmažodžio prezidentų adresu, niekas nekoneveikia Kenedžio, Džonsono, Fordo, Reigano, siuntusių Amerikos kareivius į skerdynes.

Per Vietnamą perėjo maždaug trys milijonai amerikiečių... Vietnamo veteranai priklauso aukščiausiems politinio ir karinio elito sluoksniams... Bet kuris Amerikos mokinukas gali nusipirkti Vietname kariavusių dalinių garbės ženkliukų...

Įdomu, kas nutiktų ginančiam Aleksijevič „Laisvės“ radijui, jeigu jo bendradarbiai pavadintų nusikaltėliais ir žudikais ne baltarusių

piliečius, o savuosius – prezidentus, Vietnamo karo dalyvius? Svetimą, žinoma, taip vadinti gali, ypač kai atsiranda mėgėjų, kurie už dolerius ir markes pasiruošę tėvą parduoti...

N. Čerginecas,
Afganistano karo veteranų Baltarusijos sąjungos pirmininkas,
buvęs karo patarėjas Afganistane,
milicijos generolas majoras
„Sovetskaja Belorusija“, 1993 m. gegužės 16 d.

...To, ką žinome mes, ten buvusieji, nežino niekas, gal nebent mūsų viršininkai, kurių įsakymus mes vykdėme. Dabar jie tyli. Nutyli, kaip mokė mus žudyti ir apkraustyti užmuštuosius. Kaip užgrobtą karavanų krovinį pasidalydavo malūnsparnių įgulos ir viršininkai. Kaip būdavo užminuojamas kiekvienas dušmano (taip mes juos tada vadinom) lavonas, kad tas, kuris ateis jo laidoti (senis, moteris, vaikas), irgi padėtų galvą gimtojoje žemėje greta savo artimojo. Jie nutyli ir daugybę kitų dalykų. Man teko tarnauti specialiosios paskirties aviacijos desanto batalione. Mums kliuvo itin siaura sritis – karavanai, karavanai ir dar sykį karavanai. Dažniausiai gabenantys ne ginklus, o prekes ir narkotikus, keliaujantys naktimis. Mūsų grupę sudarė dvidešimt keturi žmonės, o karavane jų pasitaikydavo ir per šimtą. Kas ten svarstys, kuris iš jų yra taikus prekijas, nusipirkęs Pakistane prekių ir trokštantis jas pelningai parduoti, o kuris persirengęs dušmanas. Prisimenu kiekvieną „savo“ užmuštąjį, – ir senį, ir suaugusį vyrą, ir berniūkštį, besiraitantį priešmirtinėje agonijoje, ir žmogų su balta čalma, su baisingu klyksmu *„Alach akbar!“* nušokusį nuo penkiametrės uolos, o pirmiau mirtinai sužeidusį mano draugą... Ant mano dryžuotų marškinių liko jo žarnos, o ant mano automato buožės smegenys... Pusę savo draugų palikdavome uolynuose... Ne visus įstengdavome ištraukti iš plyšių... Juos rasdavo tik laukiniai žvėrys... O mes jų tėvams sekdavome pasakas apie neva atliktus sūnų žygius. Tai vyko aštuoniasdešimt ketvirtais metais...

Taip, mus reikia teisti, bet kartu su vadais, pasiuntusiais mus ten ir prisaikdinusiais tėvynės vardu atlikti tokius darbus, už kokius keturiasdešimt penktais metais visas pasaulis teisė fašizmą...

Be parašo

Eina metai... Staiga paaiškėja, kad žmonėms per maža to, ką jiems byloja istorija – ta, prie kurios esame pripratę, kurioje apstu vardų, datų, įvykių, faktų ir jų vertinimo, bet nebėra vietos žmogui. Konkretus žmogus, ne tik paprastas įvykių dalyvis, statistinis vienetas, bet ir žmogus kaip asmenybė, kupina emocijų ir įspūdžių, bemaž neužfiksuotas istorijos...

Neprisimenu, kada išėjo Svetlanos Aleksijevič knyga „Karo veidas nemoteriškas“ – tikriausiai jau praėjo penkiolika metų, bet ir šiandien pamenu sukrečiantį jos epizodą. Žygiuoja moterų batalionas, karštis, dulkės, o dulkėse čia vienur, čia kitur kraujo dėmės – moters organizmui nėra pertraukų net per karą.

Koks istorikas pateiks mums šitokį faktą? Ir kiek pasakotojų turi išklausyti rašytojas, kad sužvejotų jį iš galybės faktų ir įspūdžių? Man toks faktas pasako daugiau apie moters psichologiją kare nei koks nors stambus istorijos tomas.

... Kad ir kaip arti mūsų būtų visi tie įvykiai, – Afganistano karo, Černobylio tragedijos, Maskvos pučo, tadžikų žudynių, – staiga paaiškėja, kad visi jie jau priklauso istorijai, o juos keičia nauji kataklizmai, ir prie šių jau prikaustytas visuomenės dėmesys. Šitaip dingsta paliudijimai, nes mūsų atmintis, saugodama mus, stengiasi ištrinti tas emocijas ir prisiminimus, kurie trukdo gyventi, drumsčia sapnus ir ramybę. O paskui nebelieka ir pačių liudytojų...

Ak, kaip nenorėtų daugelis griuvusio režimo kunigaištukų pripažinti, kad ir jie neišvengs teismo – žmonių bei istorijos. Ak, kaip jie nenori tikėti, kad atėjo laikai, kai bet kuris plunksnagraužys ir popieriaus terliotojas gali išdrįsti pakelti ranką prieš šviesią praeitį, apjuodinti ir suniekint ją, suabejoti didingaisiais idealais! Ak, kaip jiems trukdo knygos, kuriose sukaupti paskutiniųjų liudytojų pasakojimai!

Galima nepatikėti KGB generolu Olegu Kaluginu: KGB generolais taip paprastai netampama. Bet neįmanoma netikėti šimtų paprastų mirtingųjų – *afganų*, černobyliečių, etninių konfliktų aukų, pabėgėlių iš „karštųjų taškų“ – liudijimais... Užtat žurnalistą, rašytoją, psichologą, surinkusį tų liudytojų parodymus, galima mėginti nubausti, pastatyti į vietą, užkimšti jam burną...

Mes, žinoma, prie to sutinkamai pripratę. Jau buvo teisiami Siniavskis ir Danielis, prakeikiamas Borisas Pasternakas, su purvais maišomi Solženicynas ir Dudincevas.

Tarkim, nutils Svetlana Aleksijevič. Tarkim, nebebus mūsų nusikalstamo amžiaus aukų liudijimų. Kas tada liks mūsų palikuonims? Saldus šventinių giesmelių mėgėjų čiauškėjimas? Būgnų dundesys pramaišiui su bravūriškais maršais? Bet juk visa tai jau buvo. Šitai mes jau patyrėme...

J. Basinas, gydytojas,
Laikraštis „Dobryj večer“, 1993 m. gruodžio 1 d.

Tuos žodžius ketinau pasakyti teisme... Esu iš tų žmonių, kuriems Svetlanos Aleksijevič knyga „Cinko berniukai“ pasirodė nepriimtina. Teisme būčiau tapęs Taraso Kecmuro šalininku.

Buvusio priešo išpažintis – taip dabar galima pavadinti mano žodžius...

Įdėmiai klausiausi, kas dvi dienas buvo kalbama teisme bei jo kuluaruose, ir pamaniau, kad mes darome šventvagystę. Už ką ėdame vienas kitą? Dėl Dievo? Ne! Mes draskome Jam širdį. Dėl šalies? Ji ten nekariavo...

Svetlana Aleksijevič glaustai aprašo Afganistano karo juodąją pusę, ir bet kuriai motinai sunku patikėti, kad jos sūnus tinka tokiems darbeliams. Bet pasakysiu dar daugiau: knygoje aprašytos tik gėlytės, palyginti su tuo, kas vyksta kare, ir kiekvienas iš tiesų kariavęs Afganistane žmogus pridėjęs ranką prie širdies gali tai patvirtinti. Nūnai matome žiaurią tikrovę: nes mirusieji neturi gėdos, ir jeigu jos, tos gėdos, būta iš tikrųjų, ją turėtų prisiimti gyvieji. Bet gyvieji esam mes! Ir jei kare mes buvome tik vykdytojai,

tie, kurie pakluso įsakymams, tai norime išlikti nuošalyje ir dabar, kai tenka atsakyti už visas karo pasekmes. Todėl būtų kur kas teisingiau, jeigu tokia įtaigi ir talentinga knyga būtų parašyta ne apie berniukus, o apie maršalus ir kabinetinius viršininkus, išsiuntusius tuos berniukus į karą.

Klausiu savęs: ar Svetlana Aleksijevič turėjo parašyti apie karo baisybes? Taip! O ar motina turi užsistoti sūnų? Taip! Ir ar *afganai* turi užsistoti savo draugus? Vėlgi – taip!

Žinoma, kareivis visada nuodėmingas, bet kuriame kare. Tačiau Paskutiniame teisme Viešpats pirmiausia atleis nuodėmes kareiviui...

Teisinę išeitį iš šio konflikto ras teismas. Bet dera paisyti ir žmogiškumo nuostatų, pagal kurias motinos visada teisios, mylėdamos savo sūnus; rašytojai teisūs, kalbėdami teisybę; kareiviai teisūs, gindami savo mirusius draugus.

Štai kas, atvirai kalbant, susikirto šiame civiliniame teismo procese.

Režisierių ir dirigentų, politikų ir maršalų, surengusių šį karą, teismo salėje nėra. Joje matyti tik nukentėjusiosios šalys: meilė, kuri nepriima rūsčios karo tiesos; tiesa, kuri turi laisvai sklisti, nepaisydama jokios meilės; garbė, nepriimanti nei meilės, nei tiesos, nes, kaip pamenate, „gyvybę galiu paaukoti tėvynei, o garbės – niekam“ (rusų karininkų kodeksas).

Dievo širdis apima viską: ir meilę, ir tiesą, ir garbę, bet mes ne dievai, ir šis civilinis procesas geras tik tuo, kad pajėgia žmonėms grąžinti gyvenimo pilnatvę.

Vienintelis dalykas, dėl kurio galėčiau pareikšti priekaištą Svetlanai Aleksijevič, – ne tai, kad ji iškraipė tiesą, o tai, kad knygoje pasigendu meilės jaunystei, kurią kvailiai, surengę Afganistano karą, metė į pražūtį. Man keista, kaip *afganai,* žvelgę mirčiai į akis, patys bijo savo tiesos apie karą Afganistane. Turi atsirasti bent vienas *afganas,* kuris pasakytų, kad mes seniai nesame pilka vienalytė masė ir kad Taraso Kecmuro žodžiai, esą jis nesmerkiąs karo, tai ne mūsų visų žodžiai, jis šitaip kalba anaiptol ne už visus...

Nesmerkiu Svetlanos, kad knyga padėjo eiliniam žmogui pamatyti juodąją karo pusę. Nesmerkiu netgi dėl to, kad perskaitę

šią knygą žmonės į mus žiūrės kur kas blogiau. Turime apsvarstyti savo vaidmenį kare, suprasti, kad jo esmė buvo žudymas, ir jeigu yra dėl ko atgailauti, tai kiekvienam iš mūsų.

Tikriausiai teismas bus ilgas ir kankinamas. Bet mano sieloje jis pasibaigė...

Pavelas Šetko,
buvęs *afganas*

Iš baigiamojo teismo posėdžio stenogramos 1993 m. gruodžio 8 d.

Teisėjas I. N. Ždanovičius, liaudies tarėjai: T. V. Borisevič, T. S. Soroka, ieškovai: I. S. Golovniova, T. M. Kecmuras, atsakovė S. A. Aleksijevič.

IŠ S. ALEKSIJEVIČ,
„CINKO BERNIUKŲ" AUTORĖS, KALBOS

(iš to, kas buvo pasakyta ir ko nebuvo leista pasakyti)

Iki paskutinės dienos netikėjau, kad teismas įvyks, kaip netikėjau, kad prie Baltųjų rūmų bus šaudoma... Kad mes galime šaudyti vienas į kitą...

Net fiziškai nebegaliu matyti įsiutusių, piktų veidų. Nebūčiau atėjusi į šį teismą, jeigu čia nebūtų sėdėjusios motinos, nors ir žinau: tai ne jos teisiasi su manimi, o buvusysis režimas. Sąmonė – ne partijos bilietas, jo neatiduosi į archyvą. Pasikeitė mūsų gatvės, parduotuvių iškabos ir laikraščių pavadinimai, o mes likome tokie patys. Iš socialistinio *lagerio*. Su senuoju *lagerio* mąstymu...

Bet aš atėjau pasikalbėti su motinomis. Paprašyti jų atleidimo, nes be skausmo negalima rasti tiesos. Man rūpi tas pats klausimas, kuris keliamas knygoje: kas gi mes esame? Kodėl su mumis galima elgtis, kaip norima? Grąžinti motinai cinko grabą, o paskui įtikinti ją paduoti į teismą rašytoją, parašiusią, kad motina negalėjo savo sūnaus net pabučiuoti paskutinį kartą, kad apiplovė žolelėmis ir glostė cinko karstą... Kas gi mes?

Mums įteigta, į genus nuo vaikystės įskiepyta meilė žmogui su šautuvu. Mes išaugome tarytum kare, netgi tie, kurie gimė praėjus keliems dešimtmečiams po jo. Mūsų toks regėjimas, kad net dabar, po nusikalstamų ypatingųjų revoliucinių tribunolų, po Stalino užkardos būrių ir lagerių, po naujausių įvykių Vilniuje, Baku, Tbilisyje, po Kabulo ir Kandaharo, į žmogų su šautuvu tebežiūrime kaip į 45-ųjų metų kareivį, Pergalės kareivį. Apie karą parašyta daugybė knygų, žmogaus rankomis ir protu pagaminta tiek ginklų, kad mintys apie žudymą tapo įprastos. Geriausi protai su vaikišku atkaklumu svarsto, ar žmogus turi teisę žudyti gyvūnus, o mes, bemaž negalvodami arba greitosiomis sulipdę politinį idealą, pateisiname karą. Įsijunkite vakare televizorių ir pamatysite, su kokiu sunkiai tramdomu džiugesiu mes nešame savo didvyrius į kapines. Gruzijoje, Abchazijoje, Tadžikijoje... Ir vėlei statome ant kapų paminklus, tik ne koplytėles...

Neįmanoma nenubaustam atimti iš vyrų mėgstamiausio ir brangiausio žaislo – karo. Tai mitas... Tai senovinis instinktas...

Bet aš nemėgstu karo, net minties, kad vienas žmogus gali atimti gyvybę kitam.

Neseniai vienas šventikas man pasakojo, kaip frontininkas, jau senas žmogus, atnešė į cerkvę savo apdovanojimus. „Taip, – pasakė jis, – aš mušiau fašistus. Gyniau tėvynę. Bet prieš mirtį vis dėlto noriu atlikti atgailą už tai, kad žudžiau." Ir paliko savo medalius cerkvėje, o ne muziejuje. Mes juk išauklėti karo muziejuose...

Karas yra sunkus darbas ir žudynės, bet ilgainiui prisimename sunkų darbą, o žudynes pamirštame. Argi šitai galima išgalvoti – smulkmenas, pojūčius? Baisingą jų įvairovę, kuri atsispindi mano knygoje?

Man vis dažniau atrodo, kad po Černobylio, Afganistano, po įvykių prie Baltųjų rūmų mes neverti to, kas mums nutinka. Nesimokome iš savo praeities: visada visi esame aukos. Gal todėl viskas kartojasi?

Kadaise, prieš kelerius metus, tiksliau prieš ketverius, mes galvojome vienodai: ir aš, ir dauguma motinų, dabar esančių šioje salėje, ir kareiviai, sugrįžę iš svetimos Afganistano žemės. Mano knygoje

„Cinko berniukai“ patys liūdniausi puslapiai yra motinų pasakojimai, panašūs į maldas. Motinos meldžiasi netekusios sūnų...

Kodėl gi dabar mes sėdime vieni prieš kitus? Kas per tą laiką įvyko?

Per tą laiką iš pasaulio žemėlapio, iš šalies istorijos dingo komunistinė imperija, kuri pasiuntė juos ten žudyti ir mirti. Jos nebėra. Karas iš pradžių buvo pavadintas politine klaida, vėliau nusikaltimu. Visi nori užmiršti Afganistaną. Užmiršti tas motinas, tuos luošius... Užmarštis – irgi melo forma. Motinos liko stovėti vienos prie savo berniukų kapų. Neliko net paguodos, kad jų vaikų mirtis buvo prasminga. Kad ir kaip šiandien esu keikiama ir įžeidinėjama, sakiau ir sakysiu, kad lenkiuosi toms motinoms. Lenkiuosi ir todėl, kad tėvynei išniekinus jų sūnų vardus, jos tapo jų gynėjomis. Nūnai tik motinos gina žuvusius berniukus... Kitas klausimas – nuo ko?

Jų sielvartas didesnis už bet kokią tiesą. Sakoma, kad motinos malda prikelia ir iš jūros dugno. Mano knygoje ji prikelia tuos vaikinus iš nebūties. Jie yra aukos, sudėtos ant sunkaus mūsų praregėjimo altoriaus. Ne didvyriai, o kankiniai. Niekas neišdrįs mesti į juos akmens. Mes visi prasikaltę, mes visi apsipratę su melu – mano knyga apie tai. Kuo pavojingas bet koks totalitarizmas? Jis visus padaro nusikaltimų bendrininkais. Gerus ir blogus, naivuolius ir pragmatikus... Melstis reikia už tuos berniukus, o ne už idėją, kurios aukomis jie tapo. Aš noriu pasakyti motinoms: ne savo berniukus jūs čia ginat. Jūs ginat baisingą idėją. Idėją žudikę. Tą patį aš noriu pasakyti ir kareiviams *afganams*, šiandien atėjusiems į teismą.

Už motinų nugarų matau generolų antpečius. Generolai grįždavo iš karo su Didvyrio žvaigžde ir pilnais lagaminais mantos, o viena iš motinų – ji šiandien irgi sėdi salėje – man pasakojo, kad jai buvo grąžintas cinko grabas ir mažas juodas lagaminėlis su sūnaus dantų šepetuku ir glaudėmis. Visa, kas jai liko. Visa, ką jis parnešė iš karo. Tai nuo ko jūs turite ginti savo sūnus? Nuo tiesos? O tiesa ta, kad jūsų berniukai mirdavo nuo žaizdų, nes stigo spirito ir vaistų, mat šie buvo parduodami *dukanams*, kad kariai buvo maitinami surūdijusiais šeštojo dešimtmečio konservais, kad net laidojant buvo apvelkami senomis Tėvynės karo laikų uniformomis.

Netgi šitaip buvo taupoma. Nenorėjau jums to sakyti prie kapų... Bet tenka...

Jūs girdit: visur šaudoma, vėl kraujas. Kokio pateisinimo kraujui ieškot? Ar padedat ieškoti.

Tada, prieš penkerius metus, kai dar valdė Komunistų partija ir KGB, aš, norėdama apsaugoti savo knygos herojus nuo susidorojimo, retkarčiais pakeisdavau jų vardus ir pavardes. Gyniau juos nuo režimo. O šiandien pati turiu gintis nuo savo ginamųjų.

Ką turėčiau apginti? Savąją rašytojos teisę matyti pasaulį tokį, kokį matau. Ir savo neapykantą karui. Arba turiu įrodinėti, kad yra teisybė ir jos imitacija, kad dokumentas meno kūrinyje – ne pažymėjimas iš karinio komisariato ir ne tramvajaus bilietas. Knygos, kurias aš rašau, yra ir dokumentas, ir laikmečio paveikslas. Aš renkioju detales, pojūčius ne vien iš atskirų žmonių gyvenimų, bet iš tų laikų oro, iš erdvės, iš nugirstų garsų. Aš neišsigalvoju, neprifantazuoju, aš surenku knygą iš pačios tikrovės. Dokumentas yra ir tai, ką man pasakoja žmonės, dokumentu, jo dalimi tampu ir aš pati, kaip menininkė, su savo potyriais ir pasaulėjauta.

Rašau, mėginu aprašyti dabartinę istorijos tėkmę. Gyvus balsus, gyvus likimus. Prieš pavirsdami istorija jie yra tapę kieno nors skausmu, kieno nors riksmu, kieno nors auka arba nusikaltimu. Begalę kartų keliu sau klausimą: kaip pereiti per blogį ir negausinti jo pasaulyje, ypač dabar, kai blogis įgauna stačiai kosminius mastus? Rašydama kiekvieną naują knygą, vis klausiu savęs. Tai jau mano našta. Ir mano likimas.

Rašytojo amatas – likimas ir profesija, mūsų nelaimingoje šalyje labiau likimas nei profesija. Kodėl teismas du kartus atmetė prašymą dėl literatūrinės ekspertizės? Todėl, kad iš karto paiškėtų: teismui tinkamo objekto čia nėra. Teisiama knyga, teisiama literatūra, manoma, kad jeigu tai dokumentinė literatūra, tai ją kaskart gali perrašyti iš naujo, pataikaujant dienos reikalavimams. Neduok Dieve, jei dokumentines knygas taisytų šališki amžininkai. Iš gyvos istorijos mums liktų tik politinių kovų ir prietarų atgarsiai. Už literatūros taisyklių ribų, už žanro taisyklių ribų vyksta primityvus politinis susidorojimas, nusmukdytas iki buitinio, netgi, sakyčiau,

komunalinio lygio. Klausydama balsų iš salės dažnai pagaudavau save svarstant, kas gi nūnai ryžtasi kviesti minią į gatvę, minią, kuri nebetiki niekuo – nei šventikais, nei rašytojais, nei politikais? Ji trokšta tik susidorojimo ir kraujo... Ir paklūsta tik žmogui su šautuvu... Žmogus su plunksna, tiksliau, su plunksnakočiu, o ne su Kalašnikovo automatu, ją erzina. Aš čia buvau mokoma, kaip reikia rašyti knygas.

Tie, kurie mane pakvietė į teismą, atsisako žodžių, pasakytų prieš kelerius metus. Jų sąmonėje pasikeitė šifro kodas ir ankstesnį tekstą jie skaito jau kitaip arba tiesiog jo nebeatpažįsta. Kodėl? O todėl, kad laisvės jiems nereikia... Jie nežino, ką su ja daryti...

Puikiai prisimenu, kokia buvo Ina Sergejevna Galovniova. Kai mes susitikome, aš ją pamilau. Už skausmą, už teisybę. Už iškamuotą sielą. O dabar ji – jau politikė, Žuvusių karių motinų klubo pirmininkė. Kita moteris, iš ankstesnės likusi tik pavardė ir žuvusio sūnaus vardas; savo sūnų ji aukoja antrą sykį. Ritualinis aukojimas. Mes esame vergai, mes – vergijos romantikai.

Mūsų supratimas apie didvyrius ir kankinius kitoks. Jeigu čia būtų kalbama apie garbę ir orumą, tai turėtume atsistoti ir pagerbti bemaž du milijonus žuvusių afganistaniečių... Žuvusių ten, savo žemėje...

Kiek galima klausinėti vis to paties – kas kaltas. Mes kalti – tu, aš, jie. Problema kita – kiekvienas gali pasirinkti, šaudyti ar nešaudyti, tylėti ar netylėti, eiti ar neiti. Klausti reikia savęs... Bet nėra patirties, kaip pasiekti savo dvasią, įeiti vidun... Pačiam rasti atsakymus... Daug paprasčiau bėgti į gatvę paskui įprastines raudonas vėliavas. Nemokam gyventi be neapykantos. Dar neišmokom.

Tarasas Kecmuras, vienas iš mano herojų... Ne tas, kurį šiandien matote salėje, o anas, kadaise grįžęs iš karo, šitaip man kalbėjo... Skaitau jums iš knygos:

„Aš tarytum miegu ir sapnuoju didžiulę minią žmonių... Visi susirinkę palei mūsų namą... Apsižvalgau, man ankšta, bet kažkodėl negaliu atsistoti. Čia susivokiu, kad guliu grabe... Grabas medinis, be cinko įkloto. Puikiai atsimenu... Bet esu gyvas, atsimenu, kad esu gyvas, tik guliu grabe. Atsidaro vartai, visi išeina į kelią, išneša ir

mane. Minia žmonių, visų veiduose sielvartas ir dar kažkoks paslaptingas keistas džiugesys... Nesuprantamas man... Kažkas atsitiko? Kodėl aš grabe? Ūmai procesija sustoja, ir nugirstu kažką paliepiant: „Duokit plaktuką.“ Man dingteli: sapnuoju... Vėl kažkas pakartoja: „Duokit plaktuką“... Viskas kaip tikrovėje ir kaip sapne... Ir trečią kartą kažkas sako: „Paduokit plaktuką.“ Išgirstu dunkstelint dangtį, sukaukšint plaktuką; viena vinis pataiko man į pirštą. Imu daužyti dangtį galva, spardyti. Viens – ir dangtis atšoka, nukrinta. Žmonės žiūri – aš keliuosi, iškylu ligi pusiaujo. Noriu surikti: man skauda, kodėl užkalat mane vinimis, man ten nėra kuo alsuoti! Jie verkia, bet nieko neatsako. Visi lyg nebyliai... Veiduose džiugesys, paslaptingas džiugesys... Nematomas... O aš jį matau... Spėju esant... Bet nežinau, kaip prašnekti, kad būčiau išgirstas. Man atrodo, kad šaukiu, bet mano lūpos sučiauptos, negaliu jų praverti. Tada vėl atsigulu į grabą. Guliu ir galvoju: jie nori, kad numirčiau, gal aš iš tikrųjų numiriau ir man dera tylėti. Kažkas vėl sako: „Duokit plaktuką...“

Ir šito jis nepaneigė. Ir tai apgins jo garbę ir orumą istorijos teisme. Kaip ir mane.

IŠ POKALBIŲ TEISMO SALĖJE

– Sakot, kad tai komunistai... Generolai... Užkulisių režisieriai... O jie? O jie patys? Apgauti ir trokštantys būti apgauti? Kažkas kaltas, tik ne jie. Aukos psichologija. O aukai visada būtina turėti ką apkaltinti. Pas mus kolei kas nešaudoma, bet visų šnervės išplėstos lyg užuostų kraują.

– Ji turi milijonus, du mersedesus... Važinėja po užsienius...

– Rašytojas rašo knygą dvejus trejus metus, o šiandien už ją gauna tiek, kiek per du mėnesius uždirba vaikinukas troleibuso vairuotojas. Iš kur traukėt tuos mersedesus?

– Po užsienius važinėja...

– O tavo nuodėmė? Galėjai šaudyti, galėjai ir nešaudyti. Ką? Tyli...

– Liaudis pažeminta, nuskurdusi. O visai neseniai buvo galingos valstybės piliečiai. Galimas daiktas, mes tokie galingi ir

nebuvome, valstybės galią matavome raketų, tankų ir atominių bombų skaičiumi. Ir tikėjome, kad gyvename puikiausioje, teisingiausioje pasaulio šalyje. O jūs mums sakote, kad gyvenome kitokioje šalyje – baisioje ir kruvinoje. Kas jums atleis už tuos žodžius? Jūs užmynėte ant skaudžiausios vietos... Jautriausios...

– Mes visi buvome susiję su apgaule.

– Jūs darėt tą patį, ką fašistai. O norit būti didvyriai... Maža to, be eilės gauti šaldytuvų ir baldų komplektų...

– Jie kaip skruzdės, jie nežino, kad dar yra bičių ir paukščių. Ir nori visus paversti skruzdėmis. Skirtingas sąmonės lygis...

– O ko jūs norite po viso to?

– Po ko viso?

– Po kraujo upių... Turiu omeny mūsų istoriją. Po kraujo žmonės vertina tik duoną. Visa kita neturi jokios vertės. Sąmonė sujaukta.

– Reikia melstis. Reikia melstis už savo budelius. Už kankintojus.

– Jai sumokėta doleriais. Ir ji pila nešvarumus ant mūsų galvų.

– Jei neperprasime praeities, ji kartosis ateityje. Ir bus naujų apgaulių ir naujo kraujo. Praeitis lauks ateityje.

Iš teismo sprendimo

SPRENDIMAS
BALTARUSIJOS RESPUBLIKOS VARDU

Minsko Centrinio rajono liaudies teismas, susidedantis iš pirmininko Ždanovičiaus, I. N., liaudies tarėjų Borisevič, T. V., ir Sorokos, T. S., sekretoriaujant Lobynič, I. B., 1993 metų gruodžio 8 dieną atvirame posėdyje peržiūrėjo bylą pagal ieškovų Kecmuro, Taraso Michailovičiaus, ir Galovniovos, Inos Sergejevnos, keliamą ieškinį Aleksijevič, Svetlanai Aleksandrovnai, ir laikraščio „Komsomolskaja pravda" redakcijai dėl garbės ir orumo gynimo.

...Išklausęs šalis, ištyręs bylos medžiagą, teismas laiko ieškininius pareiškimus tenkintinais iš dalies.

Pagal Baltarusijos Respublikos CK 7 str., pilietis arba organizacija turi teisę reikalauti žeminančių jo garbę ir orumą teiginių paneigimo, jeigu tokių teiginių skelbėjas neįrodo, kad jie atitinka tikrovę.

Teismas nustatė, kad „Komsomolskaja pravda" laikraštyje 1990 m. vasario 15 d. nr. 39 buvo išspausdintos ištraukos iš S. Aleksijevič dokumentinės knygos „Cinko berniukai" – „Monologai tų, kurie perėjo Afganistaną". Publikacijoje yra monologas, pasirašytas ieškovės Galovniovos, I. S., pavarde.

Ryšium su tuo, kad atsakovai šioje byloje – Aleksijevič, S. A., ir „Komsomolskaja pravda" redakcija – nepateikė įrodymų, kad minėtosios publikacijos teiginiai atitinka tikrovę, teismas laiko juos neatitinkančiais tikrovės.

Tačiau teismas mano, kad minėtieji teiginiai nėra gėdingi, nes neteršia Galovniovos, I. S., ir jos žuvusio sūnaus garbės ir orumo visuomeniniu požiūriu bei piliečių požiūriu į tai, kaip laikomasi įstatymų bei moralinių visuomenės principų; neteigiama apie netinkamą jos sūnaus elgesį visuomenėje...

Atsakovams nepateikus įrodymų, kad Kecmuro, T. M., pasakojimas atitinka tikrovę, teismas laiko monologo, pasirašyto Kecmuro, T. M., vardu ir pavarde, teiginius neatitinkančiais tikrovės.

Dėl pirmiau nurodytų aplinkybių teismas laiko neatitinkančiais tikrovės ir teršiančiais ieškovo Kecmuro, T. M., garbę ir orumą teiginius, išdėstytus frazėse: „Aš ten mačiau, kaip ryžių laukuose iškasama geležis ir žmonių kaulai, mačiau oranžinę ledo plutelę ant užmuštojo veido, taip, kažkodėl oranžinę..." ir „Mano kambaryje tos pačios knygos, fotografijos, magnetofonas, gitara, o aš pats – jau kitas. Negaliu pereiti per parką – žvalgausi. Restorane oficiantas sustoja už nugaros: „Ką užsakysit?" Aš pasirengęs šokti ir bėgti lauk, negaliu, jei kas nors stovi už nugaros. Pamatau niekšelį, iškart dingteli: jį reikia sušaudyt". Šiuos teiginius teismas laiko užtraukiančiais gėdą, nes jie skaitytojam leidžia abejoti jo psichiniu visavertiškumu, gebėjimu adekvačiai suvokti aplinką, piešia jį kaip pagiežingą žmogų, verčia abejoti jo moralinėmis savybėmis, sudaro įspūdį žmogaus, kuris teisingą ir tikrą informaciją gali perteikti kaip melagingą, neatitinkančią tikrovės...

Kitų Kecmuro, T. M., ieškinio dalių netenkinti...

Atsakovė Aleksijevič, S. A., ieškinio nepripažino. Ji pasakė, kad 1987 m. susitiko su Galovniova, I. S., žuvusio Afganistane karininko motina, ir pokalbį su ja užrašė į magnetofono juostelę. Tai įvyko beveik iš karto po sūnaus laidotuvių. Ieškovė jai papasakojo visa, kas pateikiama monologe, pasirašytame jos pavarde laikraštyje „Komsomolskaja pravda". Kad Galovniovos nepersekiotų KGB organai, Aleksijevič savo iniciatyva pakeitė jos vardą į Niną, o sūnaus karinį laipsnį iš vyresniojo leitenanto į jaunesnįjį, nors knygoje rašoma kaip tik apie Galovniovą.

Su Kecmuru, T. M., ji buvo susitikusi kaip tik prieš šešerius metus. Be liudininkų užrašė jo pasakojimą į magnetofono juostą. Išspausdintame monologe jo pasakojimas pateikiamas pagal šitą įrašą, todėl atitinka tikrovę ir yra teisingas...

Remdamasis išdėstytais duomenimis ir vadovaudamasis Baltarusijos CBK 194 str., teismas nusprendė:

Įpareigoti „Komsomolskaja pravda" redakciją per du mėnesius paskelbti nurodytų teiginių paneigimą.

Galovniovos, I. S., ieškinio dėl garbės ir orumo gynimo, iškelto Aleksijevič, Svetlanai Aleksandrovnai, ir laikraščio „Komsomolskaja pravda" redakcijai, netenkinti.

Išieškoti iš Aleksijevič, Svetlanos Aleksandrovnos, Kecmuro, Taraso Michailovičiaus, naudai išlaidas valstybės rinkliavai – 1320 (vienas tūkstantis trys šimtai dvidešimt) rub. sumą ir valstybės rinkliavą valstybės išlaidoms padengti – 2680 (du tūkstančiai šeši šimtai aštuoniasdešimt) rub. sumą.

Išieškoti iš Galovniovos, Inos Sergejevnos, 3100 (trys tūkstančiai vienas šimtas) rub. valstybės išlaidoms padengti.

Teismo sprendimas gali būti apskųstas Minsko Miesto teismui per Minsko Centrinio rajono liaudies teismą per 10 dienų nuo jo paskelbimo.

* * *

BALTARUSIJOS RESPUBLIKOS MOKSLŲ AKADEMIJOS JANKOS KUPALOS LITERATŪROS INSTITUTO DIREKTORIUI KOVALENKAI, V.

Gerbiamas Viktorai Antonovičiau,

kaip jums žinoma, pirmosios instancijos teismo procesas prieš rašytoją Svetlaną Aleksijevič dėl ištraukų iš dokumentinės apysakos „Cinko berniukai" spausdinimo laikraštyje „Komsomolskaja pravda" 90 02 15 yra baigtas. Faktiškai S. Aleksijevič buvo apkaltinta tuo, kad neva įžeidė vieno iš ieškovų (vieno iš knygos herojų) garbę ir orumą, pateikdama jo žodžius ne paraidžiui. Teismas du kartus atmetė prašymą atlikti literatūrinę ekspertizę.

Baltarusijos PEN centras prašo Jūsų atlikti nepriklausomą literatūrinę ekspertizę, kuri leistų atsakyti į šiuos klausimus:

1. Kaip moksliškai apibūdinamas dokumentinės apysakos žanras, turint galvoje, kad žodis „dokumentinis" suprantamas kaip pagrįstas faktais (liudijimais), o „apysaka" – kaip meno kūrinys?

2. Kuo skiriasi dokumentinė apysaka nuo laikraščio ar žurnalo publikacijos, tarkim, nuo interviu, kurio tekstas paprastai autoriaus suderinamas su pašnekovu?

3. Ar dokumentinės apysakos autorius turi teisę į meninę kūrinio koncepciją, medžiagos atranką, į žodinių pasakojimų literatūrinį apdorojimą, į savąją autentišką pasulėžiūrą, į faktų apibendrinimą, siekdamas meninės tiesos?

4. Kam priklauso autorinės teisės: autorei ar aprašomųjų įvykių veikėjams, kurių pasakojimus, kai kada prilygstančius išpažinčiai, ji užrašė rinkdama medžiagą?

5. Kiek autoriui leidžiama būti laisvam nuo pažodiškumo, užrašytų tekstų mechaninio perteikimo?

6. Ar S. Aleksijevič knyga „Cinko berniukai" atitinka dokumentinės apysakos žanrą (ryšium su pirmuoju klausimu)?

7. Ar dokumentinės apysakos autorius turi teisę keisti savo herojų vardus ir pavardes?

8. Ir svarbiausias klausimas: ar galima teisti autorių už ištrauką iš meninio kūrinio, net jeigu toji ištrauka nepatinka tiems, kurie

teikė žodinę medžiagą knygai? S. Aleksijevič paskelbė ne interviu su ieškovais, o kaip tik ištrauką iš knygos, atitinkančios dokumentinės apysakos žanrą.

Nepriklausoma literatūrinė ekspertizė reikalinga Baltarusijos PEN centrui ginti rašytoją Svetlaną Aleksijevič.

Karlosas Šermanas,
Baltarusijos PEN centro viceprezidentas
1993 m. gruodžio 28 d.

BALTARUSIJOS PEN KLUBO PREZIDENTUI V. BYKOVUI

Vykdome Jūsų prašymą atlikti Svetlanos Aleksijevič dokumentinės apysakos „Cinko berniukai" nepriklausomą literatūrinę ekspertizę ir atsakome į Jūsų klausimus papunkčiui:

1. Pagal sąvokos „dokumentinė literatūra" apibrėžimą, kurį pateikia „Literatūros enciklopedinis žodynas" (M., „Sovetskaja enciklopedija", 1987, 98–99 psl.) ir kuris mokslininkų specialistų laikomas kruopščiausiai patikrintu ir tiksliu, dokumentinė literatūra, įskaitant dokumentinę apysaką, savo turiniu, tyrimo metodais ir būdais, dėstymo forma priklauso meninės prozos žanrui ir todėl joje aktyviai naudojamasi dokumentinės medžiagos menine atranka ir estetiniu vertinimu. „Dokumentinė literatūra, – teigia minėtojo straipsnio autorius, – tai meninė proza, kuri tyrinėja istorinius įvykius ir visuomeninio gyvenimo reiškinius analizuodama dokumentinę medžiagą, pateikdama ją visą arba jos dalį, ją atpasakodama."

2. Tame pačiame enciklopediniame straipsnyje teigiama, kad „nurodytų faktų, perteiktų su istorine perspektyva, atrankos kokybė ir estetinis vertinimas papildo dokumentinės literatūros informacinį charakterį ir išskiria ją iš laikraštinės žurnalinės dokumentikos (apybraiža, užrašai, kronika, reportažas) ir publicistikos bei istorinės prozos". Todėl ištraukos iš S. Aleksijevič „Cinko

berniukų“, išspausdintos laikraštyje „Komsomolskaja pravda“ (90 02 15), negalima priskirti interviu, reportažo, apybraižos ar kitokiam žurnalistinės veiklos žanrui, ji yra savotiška knygos, turėjusios netrukus pasirodyti, reklama.

3. Jei kalbėsime apie dokumentinio kūrinio autoriaus teisę į meniškumą, kaip specifinę priemonę faktams apibendrinti, į savitą istorinių įvykių suvokimo koncepciją, į sąmoningą medžiagos atranką, į kokio nors įvykio liudytojų žodinių pasakojimų literatūrinį apdorojimą, į savas išvadas po faktų sugretinimo, tai minėtajame enciklopediniame žodyne rašoma taip: „Iki minimumo sumažinusi meninę išmonę dokumentinė literatūra savitai panaudoja meninę sintezę atsirinkdama tikrovės faktus, savaime pasižyminčius gausiomis socialinėmis ir buitinėmis savybėmis.“ Be abejo, dokumentinė literatūra yra glaudžiai susijusi su patikimumu, tikroviškumu. Bet, kita vertus, ar įmanomas visiškas realizmas, absoliuti tiesa? Rašytojo Nobelio premijos laureato Albero Kamiu žodžiais tariant, visiška tiesa būtų įmanoma tik tada, kai priešais žmogų būtų pastatyta kino kamera ir nufilmuotų visą jo gyvenimą nuo gimimo iki mirties. Bet ar tokiu atveju atsirastų kitas žmogus, sutinkantis paaukoti savo gyvenimą, kad peržiūrėtų tą nuostabią begalinę juostą? Ir kažin ar jis sugebėtų išorinių įvykių fone įžvelgti „herojaus“ elgesio vidines priežastis? Nesunku įsivaizduoti, kas būtų nutikę, jei „Cinko berniukų“ autorė būtų sąmoningai atsisakiusi kūrybiško požiūrio į sukauptus faktus ir susitaikiusi su pasyvios registratorės vaidmeniu. Tokiu atveju jai būtų tekę užrašyti popieriuje paraidžiui kiekvieno knygos herojaus *afgano* pasakojimą, prilygstantį išpažinčiai, ir per tai būtų išėjęs (jei būtų atsiradęs leidėjas) storiausias žalios, neapdorotos, neatitinkančios estetinių reikalavimų medžiagos tomas, kurio paprasčiausiai nebūtų buvę kam skaityti. Negana to, jeigu tokiu keliu būtų ėję S. Aleksijevič pasirinktojo žanro pirmtakai, tai pasaulinė literatūra šiandien neturėtų tokių šedevrų kaip S. Smirnovo „Bresto tvirtovė“, A. Poltorako „Niurnbergo procesas“, T. Kapotės „Paprasta žmogžudystė“, A. Adamovičiaus, J. Brylio, V. Kolesniko „Aš iš degančio kaimo“, A. Adamovičiaus ir D. Granino „Blokados knyga“.

4. Autorinės teisės – tai teisinių normų, reguliuojančių santykius su literatūros kūrinio parašymu ir išleidimu, visuma, jos atsiranda nuo knygos sukūrimo ir susideda iš konkrečių, įstatymu apibrėžtų teisių (turtinių ir neturtinių). Pirmiausia išskirtinos teisės į autorystę, į kūrinio spausdinimą, į pakartotinį leidimą ir platinimą, į teksto neliečiamumą (tik autorius turi teisę daryti savo kūrinyje kokius nors pakeitimus arba duoti leidimą daryti tai kitam). Kūrinio, priskirtino dokumentinės literatūros žanrui, medžiagos rinkimo procesas reikalauja aktyvaus autoriaus vaidmens, šis nulemia probleminę ir teminę kūrinio esmę. Autorinių teisių pažeidimas nustatomas teismo tvarka.

5. Pažodinis herojų pasakojimų atkūrimas, kaip minėjome atsakydami į trečiąjį klausimą, dokumentiniame kūrinyje neįmanomas. Aišku, čia iškyla autoriaus valios problema: atvirumo akimirką herojai pasidalija su juo prisiminimais ir tarsi perduoda jam dalį savo teisių į savo teiginius tikėdamiesi, kad jų žodžiai bus pateikti visiškai tokie, kokie buvo pasakyti, neabejodami autoriaus profesiniu meistriškumu, jo gebėjimu atskirti esminius dalykus nuo neesminių, atmesti smulkmenas, kurios nepabrėžia minties, jo įgūdžiais gretinti faktus ir apibendrinti juos kaip visumą. Pagaliau viską lemia autoriaus kūrybinis talentas ir moralinė pozicija, jo gebėjimas susieti dokumentiškumą su menine išraiška. Teisingumo laipsnį, įsijautimo į įvykius lygį šiuo atveju gali nustatyti ir įvertinti tik skaitytojai bei literatūros kritika, pasitelkdama estetinės analizės priemones. Minėtasis teisingumo laipsnis rūpi ir kūrinio herojams, jie yra dėmesingiausi, labiausiai suinteresuoti kūrinio skaitytojai: susidūrę su šnekos virtimo rašiniu, juolab spausdinamu, fenomenu jie neretai neadekvačiai reaguoja į savo pačių pasakojimą. Taip žmogus, pirmą sykį išgirdęs savo balsą iš magnetofono juostelės, neatpažįsta savęs ir mano įvykus šiurkščią klaidą. Netikėtumų kyla dar ir todėl, kad vieno liudytojo pasakojimas knygoje gretinamas su kitais panašiais pasakojimais, turi su jais bendrybių, skiriasi nuo jų ar netgi jiems prieštarauja, konfliktuoja su kitų liudijančių herojų pasakojimais, ir šitai iš esmės keičia požiūrį į savus žodžius.

6. S. Aleksijevič knyga „Cinko berniukai“ visiškai atitinka minėtąjį dokumentinės literatūros žanrą. Patikimumo ir meniškumo santykis leidžia šį kūrinį priskirti meninei prozai, o ne žurnalistikai. Beje, tyrinėtojai ir ankstesnes autorės knygas („Karo veidas nemoteriškas“, „Paskutiniai liudytojai“) priskiria dokumentinei literatūrai.

7. Rašytojams, kuriantiems knygas apie nūdienos gyvenimą, yra nubrėžtos tam tikros etikos ribos, jeigu tikroviški jų herojų pasakojimai dar neįgavę visuomenės pasitikėjimo ir per tai gali būti nemalonumų ne tik autoriui, bet ir pasakotojams. Tokiu atveju autorius, suprantama, turi teisę pakeisti herojų vardus ir pavardes. Netgi tada, kai herojui niekas negresia, o politinė konjunktūra palanki knygai, dažnas autorius pasinaudoja tuo metodu. Rašytojas B. Polevojus „Apysakoje apie tikrąjį žmogų“ pakeitė tik vieną pagrindinio veikėjo Meresjevo pavardės raidę, bet iš karto gavo meninės kalbos efektą: skaitytojas bemat supranta, kad kalbama ne apie vieną konkretų žmogų, o apie tipišką sovietinės visuomenės reiškinį. Tokių pavyzdžių, kai sąmoningai keičiami herojų vardai ir pavardės, literatūroje daugybė.

8. Gaila, bet teismo procesų, panašių į šį, iškeltą knygos „Cinko berniukai“ autorei S. Aleksijevič, dar pasitaiko visame pasaulyje. Pokario Anglijoje buvo teisiškai persekiojamas D. Orvelas, garsiosios antiutopijos „1984“ autorius, jis buvo kaltinamas valstybinės santvarkos šmeižimu. Šiandien žinoma, kad šios knygos tema yra totalitarizmas, gimstantis dvidešimtame šimtmetyje. Mūsų dienomis Irane mirties nuosprendis paskelbtas rašytojui S. Rušdžiui už knygą, kurioje neva tyčiojamasi iš islamo: progresyvi pasaulio bendruomenė šį aktą vertina kaip kūrybos laisvės pažeidimą ir kaip necivilizuoto elgesio apraišką. Ne taip seniai dėl sovietinės armijos šmeižto buvo priekaištaujama rašytojui V. Bykovui: dauguma spaudoje publikuotų veteranų pseudopatriotų laiškų skambėjo kaip rūstus visuomenės nuosprendis autoriui, kuris pirmasis išdrįso garsiai pasakyti tiesą apie praeitį. Deja, istorija kartojasi. Mūsų visuomenė, pasiskelbusi teisinės valstybės kūrėja, kol kas bando diegti tik pagrindinių žmogaus teisių pradmenis, dažnai pakeisdama įstatymo

dvasią įstatymo raide, pamiršdama apie bet kurio teismo moralumą. Teisė ginti savąjį orumą, kuri, ieškovų nuomone, buvo pažeista S. Aleksijevič knygos ištraukos spausdinimu laikraštyje, neturi būti suprantama kaip teisė knygos autoriui šiandien kalbėti viena, o rytoj, pasikeitus nuotaikai arba politinei konjunktūrai, kažką visiškai kita. Kyla klausimas, kada knygos herojus esti nuoširdus: tada, kai sutinka su S. Aleksijevič pasidalyti savo prisiminimais apie Afganistaną, ar tada, kai ginklo draugų spaudžiamas nusprendžia ginti atskiros žmonių grupės korporatyvinius interesus? Tuo atveju ar jis turi moralinę teisę juridiškai persekioti rašytoją, kuria andai pasitikėjo žinodamas, kad jo išpažintis bus spausdinama? Faktai, ieškovo pateikti autorei ir atpasakoti laikraštyje, neatrodo atsitiktiniai ir išskirtiniai, nes knygoje juos patvirtina kiti analogiški faktai, autorei žinomi iš kitų tų pačių įvykių liudytojų pasakojimų. Argi tai neduoda pagrindo manyti, kad herojus buvo nuoširdus tą akimirką, kai buvo užrašomas žodinis pasakojimas, o ne tada, kai jis išsižadėjo savo žodžių? Dar vienas svarbus aspektas: jeigu nėra autorės pokalbio su herojumi liudytojų ir kitokių vienos ar kitos teismo proceso šalies teisumo įrodymų, kyla būtinybė patikrinti visus autorės knygoje pateikiamus faktus, o tai būtų įmanoma tik surengus kažką panašaus į Niurnbergo procesą, kuriame dalyvautų dešimtys, tūkstančiai Afganistano karo liudytojų. Antraip kiltų pavojus pražūti begaliniuose teisiniuoe ginčuose, tektų įrodinėti vos ne kiekvieną herojų ištartą žodį, o tai jau absurdas. Todėl Baltarusijos PEN centro kreipimasis į MA Literatūros institutą su prašymu atlikti laikraštyje „Komsomolskaja pravda“ išspausdintos ištraukos iš dokumentinės S. Aleksijevič knygos „Cinko berniukai“ nepriklausomą literatūrinę ekspertizę šiomis aplinkybėmis yra suprantamas, gal tai vienintelis būdas, padėsiantis išspręsti konfliktą...

Baltarusijos mokslų akademijos J. Kupalos instituto direktorius
BMA narys korespondentas
Kovalenka, V. A.
Literatūros instituto vyresnysis mokslinis bendradarbis
filologijos mokslų kandidatas
Tyčina, M. A.
1994 m. sausio 27 d.

Po teismo

Teismo sprendimas perskaitytas...

Sunku rašyti apie mus – apie tuos, kurie sėdėjo teismo salėje. Paskutinėje savo knygoje „Užburti mirties“ Svetlana Aleksijevič klausia: „O kas mes esame? Karo žmonės. Mes arba kariavome, arba ruošėmės karui. Niekada negyvenome kitaip.“

Mes kariavome... Štai tarsi tyčia susėdusios rašytojai už nugaros moterys tyliai, kad negirdėtų teisėjas, bet aiškiai, kad suprastų Svetlana Aleksijevič, varžėsi, kuri labiau ją įžeis. Motinos! Epitetai buvo tokie, kad negaliu pakartoti... Štai I. Galovniova per pertrauką prieina prie šventiko Vasilijaus Radomyslskio: „Tėveli, ar jums ne gėda, – parsidavėt už pinigus.“ „Tamsybė! Šėtonas!“ – pasigirsta iš publikos ir jau tiesiasi įpykusių žmonių rankos, bandančios nuplėšti kryžių jam nuo krūtinės. „Jūs taip keikiat mane? Mane, atgiedojusį jūsų sūnus naktimis – juk sakėt, kad kitaip negautumėt žadėtosios trijų šimtų rublių pašalpos?“ – sukrėstas klausia šventikas. „Ko atėjai? Užstoti šėtono?“ – „Melskitės už save ir savo vaikus. Be atgailos nebus nusiraminimo.“ – „Mes nekalti... Mes nieko nežinojom...“ – „Jūs buvot akli. O kai atakot, tai išvydot tik savo sūnaus lavoną. Atgailaukit...“ – „Ko mums gailėtis afganistaniečių motinų. Netekom savo vaikų...“

Beje, neliko skolinga ir kita pusė. „Jūsų sūnūs Afganistane žudė nekaltus žmones. Jie nusikaltėliai!..“ – šaukė motinoms kažkoks vyras. „Jūs dar sykį išduodat savo vaikus!..“ – siautėjo kitas.

O tu? O mes – argi nevykdėme įsakymo? Įsakymo tylėti... Argi susirinkimuose nekeldavom „pritariančių“ rankų? Aš klausiu... Mums visiems reikia teismo... Tasai teismas bus kitoks – apie jį šiame teisme kalbėjo Baltarusijos Žmogaus teisių lygos pirmininkas E. Novikovas: kai mes visi – ir tie, kurie tylėjo, ir žuvusių mūsiškių motinos, ir Afganistano karo veteranai, ir kita pusė, žuvusių afganistaniečių motinos, – susėsime prie vieno stalo ir pažvelgsime vieni kitiems į akis...

A. Aleksandrovičius
„Femida“, 1993 m. gruodžio 27 d.

Pasibaigė civilinis procesas, kuriame ieškovai Galovniova ir Kecmuras bylinėjosi su rašytoja Svetlana Aleksijevič dėl garbės ir orumo apgynimo. Paskutinę dieną susirinko daug žurnalistų ir kai kuriuose leidiniuose jau šmėstelėjo pranešimas apie teismo sprendimą: Galovniovos ieškinys atmestas, Kecmuro ieškinys iš dalies patenkintas. Nebandysiu pažodžiui cituoti baigiamojo sprendimo, tepasakysiu, kad jis, mano nuomone, yra sutaikomojo pobūdžio. Bet ar sprendimas iš tiesų sutaikė šalis?

Ina Sergejevna Galovniova, Afganistane žuvusio vyresniojo leitenanto Galovniovo motina, nepasitraukė iš „karo tako" – ji ketina rašyti kasacinį skundą ir toliau teistis su rašytoja. Kas akina šią moterį? Nenumaldomas liūdesys. Nenumaldomas ta prasme, kad kuo labiau tolsta Afganistano karas, kuo geriau visuomenė supranta, kokia avantiūriška buvo toji užmačia, tuo beprasmiškesnė atrodo mūsų vaikinų žūtis svetimoje žemėje... Todėl Inai Sergejevnai ir nepriimtina knyga „Cinko berniukai". Todėl jai ši knyga yra įžeidimas: motinai per sunki nepakeliama našta – skaudi tiesa apie Afganistano karą.

Tarasas Kecmuras, buvęs vairuotojas *afganas,* yra antrasis ieškovas tame civiliniame procese. Jo ieškinį teismas iš dalies patenkino; du psichologiški, itin dramatiški epizodai, monologai, pasirašyti jo pavarde, mano nuomone, bylojantys, kad karas nepalieka nė vieno žmogaus sveiko, netgi jei jam nesužalotos rankos ar kojos, ieškovo reikalavimu pripažinti „įžeidžiančiais garbę ir orumą". Beje, Tarasą galima suprasti. Pamenat, yra toks aforizmas: „Saugokitės pirmųjų dvasios protrūkių, jie gali būti nuoširdūs"? Taigi kaip tik jo monologas „Cinko berniukuose" , mano manymu, ir yra pirmasis nuoširdus dvasios protrūkis po Afganistano. Praėjo ketveri metai. Tarasas pasikeitė. Ir pasaulis aplink jį. Jeigu tų prisiminimų negalima išvis atsikratyti, jis tikriausiai norėtų, kad jie būtų kitokie, kad kitokia būtų jo praeitis... O čia „Cinko berniukai" – kas raštu užrašoma, tas kirviu neištašoma.

Svetlana Aleksijevič paliko teismą nelaukdama proceso pabaigos – kai jis dar kartą atmetė jos prašymą atlikti literatūrinę ekspertizę. Aleksijevič pagrįstai klausia: kaip galima teisti dokumentinę apysaką nežinant apie šio žanro pagrindus, neįsigilinant

į literatūrinio darbo specifiką, pagaliau nesiteiraujant profesionalų nuomonės? Bet teismas buvo nepalenkiamas. Jam dar sykį atmetus prašymą dėl literatūrinės ekspertizės Svetlana Aleksijevič paliko posėdžių salę. Ji dar pasakė:

– Kaip žmogus... Prašau atleidimo už tai, kad suteikiau skausmo, už tą netobulą pasaulį, kuriame sunku net vaikščioti gatve neužkliudant kito žmogaus.... Bet kaip rašytoja... Aš negaliu, neturiu teisės prašyti atleidimo už savo knygą. Už tiesą.

Civilinis procesas prieš S. Aleksijevič ir jos knygą „Cinko berniukai" – tai antrasis mūsų pralaimėjimas Afganistano kare...

Elena Moločko
„Narodnaja gazeta", 1993 m. gruodžio 23 d.

1993 metų gruodį teismų, kuriuose buvo kaltinama rašytoja Svetlana Aleksijevič ir jos knyga „Cinko berniukai", maratonas pagaliau baigėsi. Teismo sprendimas: rašytoja privalo atsiprašyti *afgano* Taraso Kecmuro, kurio garbė ir orumas pripažinti „iš dalies įžestais". Laikraščiui „Komsomolskaja pravda" baltarusių teismas nedvejodamas priteisė išspausdinti paneigimą ir raštiškus S. Aleksijevič bei redakcijos atsiprašymus.

Kitos ieškovės – Afganistane žuvusio karininko motinos Inos Sergejevnos Galovniovos – ieškinys atmestas, nors teismas pripažino, kad „dalis žinių, priskiriamų Galovniovos autorystei, neatitinka tikrovės". Galovniovos ieškinį teismui teko atmesti, nes posėdžio metu buvo pateikta magnetofono juostelė su Galovniovos kalba prieš kelerius metus įvykusiame mitinge, kur ji visiškai palaikė Aleksijevič knygą.

Šitokiame teisme, esant šitokiai teisėtvarkai, veikiant šiai sistemai, Svetlana Aleksijevič neturėjo nė menkiausios galimybės apginti savąjį žmogaus ir profesionalo orumą...

Išsigandę pasaulinio pasipiktinimo dėl politinio proceso prieš meno kūrinį ir jo kūrėją, baltarusių tragifarso režisieriai garsiai pareiškė: „Teisiama nieku gyvu ne knyga, nevyksta joks procesas prieš rašytoją ir jos kūrybą. Čia viso labo nagrinėjamas civilinis

ieškinys dėl garbės ir orumo gynimo, adresuotas laikraščiui „Komsomolskaja pravda" ryšium su 1990 metų publikacija."

„O kaip tada nekaltumo prezumpcija?" – pasibaigus procesui, teisėjo Ždanovičiaus pasiteiravo Baltarusijos Žmogaus teisių lygos pirmininkas Jevgenijus Novikovas ir Baltarusijos nepriklausomos žiniasklaidos asociacijos vadovas Alesius Nikolaičenka.

Pasak Ždanovičiaus, „nekaltumo prezumpcija vadovaujamasi tik baudžiamosiose bylose". Štai jeigu Galovniova ir Kecmuras apkaltintų S. Aleksijevič šmeižtu, būtų atsižvelgiama į nekaltumo prezumpciją, nes jau pats terminas „šmeižtas" priklauso baudžiamojo kodekso terminijai; tada ieškovai turėtų pateikti teismui daiktinius įrodymus...

Civiliniam ieškiniui dėl garbės ir orumo gynimo nekaltumo prezumpcija Baltarusijoje netaikoma...

Galimas daiktas, kad šis procesas iš civilinio pamažu virs baudžiamuoju – ieškovė Galovniova apie tai kalbėjo kaip apie savo siekinį.

Prie baltarusiškų pokomunistinių laikraščių, pjudančių rašytoją, prisidėjo ir „Komsomolskaja pravda" savo straipsniu-pabaigos žodžiu, išspausdintu 1993 metų gruodžio 30 dieną ir pasirašytu Viktoro Ponomariovo.

Svetlanai Aleksijevič „atrodo, kad motinoms už nugaros matyti generolų antpečiai", o iš tikrųjų „joms už nugaros yra tik sūnų kapai. Jie, o ne rašytoja, valstybinio ordino kavalierė, laureatė, reikalauja apgynimo. Jeigu ir vyksta pilietinio teismo aktas, tai teisiama nieku gyvu ne rašytoja", – laikraštis paskubomis ir demagogiškai siekia atsiriboti nuo Svetlanos Aleksijevič.

Tai oficialaus atsiprašymo prologas, tarsi bandymas prabilti kitokiu balsu, kad pamirštume, kas pirmiau kalbėta. Šitai matyti iš pavadinimo „Berniukai cinko, rašytojai – geležiniai". O laikraščio „Komsomolskaja pravda" žurnalistai ir redaktoriai – kaučiukiniai?

Tiesa visada brangiai kainavo tiems, kurie ją sako. Tiesos neigimas silpnavaliams visada užtraukia nelaimes. Vis dėlto atrodo, kad nūdienos istorijoje nėra beviltiškesnės ir labiau visuotinės nelaimės kaip savanoriškas žmogiškosios prigimties naikinimas,

būdingas komunizmo valdiniams, po kurio iš žmogaus lieka „tik rūkstanti skylė“, pasak Michailo Bulgakovo.

Rūkstančios skylės sovietiniuose degimuose...

Ina Rogačij
„Ruskaja mysl“, 1994 m. sausio 20–26 d.

Per dešimtmetį trukusią Afganistano avantiūrą į ją buvo įpainioti milijonai žmonių, galiausiai juos su ja ėmė sieti ne vien tėvynės meilės jausmas, bet ir kai kas gerokai rimtesnio. Dalis tų žmonių žuvo, ir mes, kaip dera krikščionims, liūdime dėl belaikės jų mirties, dėl fizinių ir dvasinių žaizdų skausmo, kurį patyrė giminės ir artimieji. Bet kažin ar galima nesuvokti, kad tai ne didvyriai, kuriems, be abejo, mes visi turėtume nusilenkti, o tik gailestį keliančios aukos. Ar tai suvokia patys *afganai*? Tikriausiai šitai kol kas ne kiekvieno jėgoms. Panašūs į juos savo lemtimi amerikiečiai Vietnamo „karo didvyriai“, supratę tikrąją savo didvyriškumo esmę, sviedė prezidentui gautus iš jo medalius, o mūsiškiai, regis, sugeba tik didžiuotis apdovanojimais už Afganistaną. Kas iš jų yra pasvarstę, už ką, tiesą sakant, jie gauti? Gerai būtų, jeigu medaliai nūnai padėtų siekti lengvatų ir privilegijų, kurių šiandien gviešiasi visa mūsų skurstanti visuomenė. Vis dėlto jų savininkų pretenzijos kur kas didesnės. Neseniai Minske viename *afganų* mitinge buvo atvirai pareikšta toli siekianti pretenzija į valdžią Baltarusijoje. Ką gi, nūnai toks pareiškimas ne be pagrindo. Naudojantis visuomenėje klestinčiu sąmyšiu (karas Afganistane gėdingas, bet ne jo dalyviai – didvyriai internacionalistai), galima pasiekti, ko tik nori. Tokiomis sąlygomis vis labiau įgaunančių antrąjį kvėpavimą buvusių ir dabartinių raudonųjų bei rudųjų rankose žuvusiųjų motinos – nuostabiausia medžiaga. Ir tomis motinomis naudojamasi – eksploatuojamas jų teisėtas pyktis, jų šventas sielvartas, kaip kadaise buvo eksploatuojamas jų vaikų, vėliau žuvusių kare, komunistinis idėjiškumas ir patriotizmas. Tiesiai kalbant, apskaičiuota puikiai; kas mes akmenį į liūdinčią motiną? Bet liūdinčioms motinoms už nugaros šmėžuoja plačiapetės figūros, ir be reikalo

„Komsomolskaja pravda“ autorius apsimeta nieko ten nematąs. Tik svarbiausia ne tie „generolai už nugaros“...

Grėsmingas imperinės politikos, ne iki galo realizuotos Afganistane, alsavimas vis labiau juntamas Batarusijoje. Svetlanos Aleksijevič teismas – tik viena iš daugelio neabejotinų šio reiškinio apraiškų. Didingos valstybės ir šiltųjų jūrų pasiilgsta ne vien Žirinovskio partija, kurios šalininkų Baltarusijoje nemaža. Supurtyti pototalitarinę visuomenę, suvienyti ją naujo kraujo kaina – štai priemonės vis tam pačiam tikslui pasiekti: prikelti nuvalkiotą vakarykštės dienos idealą...

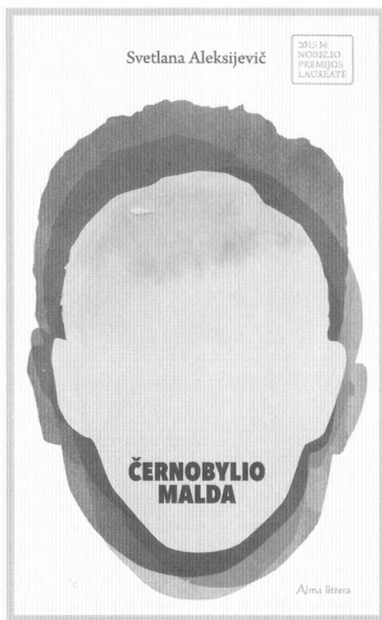
Vasilis Bykovas
„Literaturnaja gazeta“, 1994 m. sausio 24 d.

...Ne, ne dėl tiesos apie karą kilo tokia nuožmi kova teismo salėje. Buvo kovojama už laisvą žmogaus dvasią, už jos teisę egzistuoti mūsų šaltame ir nejaukiame pasaulyje, kuriame vien ji gali užtverti kelią karui. Karas tęsis tol, kol nesiliaus siautęs mūsų sujauktuose protuose. Juk jis – tik susikaupusio sieloje pykčio ir blogio neišvengiama pasekmė...

Įgyja naują prasmę simboliški ir pranašiški žuvusio karininko žodžiai: „Aš, žinoma, sugrįšiu, visada sugrįždavau...“ (Iš vyresniojo leitenanto Jurijaus Galovniovo dienoraščio.)

Piotras Tkačenka
„Vo slavu Rodiny“, 1994 m. kovo 15–22 d.

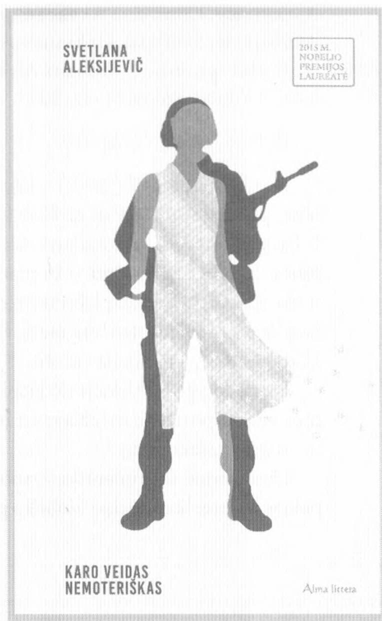
TURINYS

Svetlana Aleksijevič

ČERNOBYLIO MALDA

„Černobylio malda“ (1997) – knyga ne tik apie pačią atominės elektrinės katastrofą, bet ir apie tai, ko mes net neįsivaizdavome, – kaip gyventi žemėje po jos. Avarijos likviduotojų, gaisrininkų, kariškių ir jų artimųjų, paprastų žmonių ir pareigūnų, o skaudžiausia – vaikų akimis atskleidžiamas visas sistemos suluošintų žmonių gyvenimo ir likimo tragizmas.

Svetlana Aleksijevič

KARO VEIDAS NEMOTERIŠKAS

„Karo veidas nemoteriškas" (1978–2004) – tai knyga apie moteris Antrajame pasauliniame kare, tai ne karo, o jausmų istorija.

Moterų pasakojimai kitokie ir apie kitką. „Moteriškas" karas savų spalvų, savų kvapų, savaip nušviestas ir savos jausmų erdvės. Savų žodžių.

Ten nėra didvyrių ir neįtikėtinų žygdarbių, ten yra tiesiog žmonės, užimti nežmonišku darbu. Ir kenčia ten ne tiktai jie (žmonės!), bet ir žemė, ir paukščiai, ir medžiai. <...>

Noriu parašyti šito karo istoriją. Moterišką istoriją.

Svetlana Aleksijevič

Алексіевіч, Святлана Аляксандраўна
Aleksijevič, Svetlana Aleksandrovna
Al-85 Cinko berniukai / Svetlana Aleksijevič ; iš rusų kalbos vertė Algimantas Mikuta. – Vilnius : Alma littera, 2017. – 288 p.

ISBN 978-609-01-2670-7

„Cinko berniukai“ (1989) – knyga apie jaunuolius, patekusius į karą Afganistane, priverstus kovoti su civiliais jos gyventojais, išduotus savo valstybės. Apie šį karą žmonės galėjo numanyti tik iš karstų, siunčiamų iš negirdėtos neregėtos šalies. „... Visi liks gyventi, o tu pradingsi. Nesinori vaizduotis, kad gulėsi mažas ir menkas už tūkstančių kilometrų nuo namų. Žmonės jau į kosmosą skraido, o kaip žudė prieš tūkstančius metų vieni kitus, taip tebežudo. Kulkomis, peiliais, akmenimis...“, – pasakoja autorė.

Už šią knygą S. Aleksijevič kitados buvo persekiojama, tai matyti iš pridedamos teismo posėdžių medžiagos ir įvairių šalių organizacijų laiškų, ginančių rašytojos teisę kalbėti tiesą.

Literatūrinė dokumentika – autorės sukurtas ir ištobulintas žanras, 2015 m. pelnęs autorei literatūrinę Nobelio premiją.

UDK 821.161.3-94

Svetlana Aleksijevič
CINKO BERNIUKAI

Iš rusų kalbos vertė *Algimantas Mikuta*

Redaktorius *Dainius Račiūnas*
Korektorė *Marijona Treigienė*
Viršelio dailininkė ir
knygos dizainerė *Rūta Ivaškevičiūtė*
Maketavo *Jurga Morkūnienė*

Tiražas 2000 egz.
Išleido leidykla „Alma littera“,
Ulonų g. 2, LT-08245 Vilnius
Interneto svetainė: www.almalittera.lt
Spaudė UAB „Spindulio spaustuvė“,
B. Brazdžionio g. 23, LT-48184 Kaunas
Interneto svetainė: www.spindulys.lt

Svetlana Aleksijevič – pasaulinio garso baltarusių prozininkė, rašanti rusų kalba. Gimė 1948 m. Ukrainoje. Nuo 2012 m. gyvena ir dirba Baltarusijoje, tėvo gimtinėje.

Keletą dešimtmečių rašė dokumentinę grožinę kroniką. Autorė faktiškai sukūrė savo žanrą – polifoninį romaną-išpažintį, kuriame iš mažųjų istorijų kuriama didžioji istorija.

Svetlanos Aleksijevič kūriniai išversti į 35 kalbas, pelnę daugybę tarptautinių premijų, visame pasaulyje pagal juos sukurta šimtai kino filmų, spektaklių ir radijo vaidinimų.

2015 metais suteikta Nobelio literatūros premija „už daugiabalsį jos prozos skambesį, kančios ir narsumo įamžinimą“.

„Cinko berniukai“ (1989) – knyga apie jaunuolius, patekusius į karo sūkurį svetimoje šalyje, priverstus kovoti su civiliais jos gyventojais, išduotus savo valstybės.

Remdamasi karo dalyvių atsiminimais, pokalbiais su žuvusių ir suluošintų karių motinomis, rašytoja rūsčiai ir įtaigiai pasakoja apie nežmonišką karo prigimtį ir jo aukų artimųjų skausmą, jai rūpi tie, kurie išliko gyvi ir tebetiki savimi. Knyga apie karą, kuris buvo nematomas ir slepiamas nuo liaudies, – apie sovietų karą Afganistane. Apie šį karą žmonės galėjo numanyti tik iš karstų, siunčiamų iš negirdėtos neregėtos šalies. Tatai jau kitas karas, ir žmogus jame jau kitoks.

Už šią knygą S. Aleksijevič kitados buvo persekiojama, tai matyti iš pridedamos teismo posėdžių medžiagos ir įvairių šalių organizacijų laiškų, ginančių rašytojos teisę kalbėti tiesą.

www.almalittera.lt